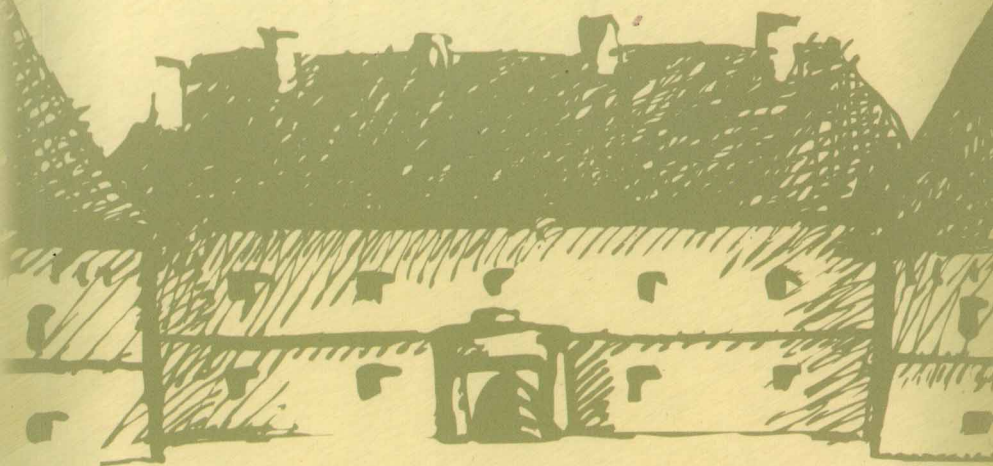

A CSÍKI SZÉKELY MÚZEUM

ÉVKÖNYVE

2009 – II.

NÉPRAJZ, MUZEOLÓGIA,
TERMÉSZETTUDOMÁNYOK

A CSÍKI SZÉKELY MÚZEUM ÉVKÖNYVE 2009 – II.

NÉPRAJZ, MUZEOLÓGIA, TERMÉSZETTUDOMÁNYOK

CSÍKI SZÉKELY
MÚZEUM

CSÍKI SZÉKELY MÚZEUM – PRO-PRINT KIADÓ

CSÍKSZEREDA, 2009

Az *Évkönyv* megjelenését támogatták:

Nemzeti Kulturális Alap

Nemzeti Kulturális Alap

OTP Bank Románia

Szerkesztőbizottság:

DARVAS LÓRÁNT – régészeti

GYARMATI ZSOLT – menedzsment

MARA ZSUZSANNA – restaurálás, szervezés

MUCKENHAUPT ERZSÉBET – művelődéstörténet

MURÁNYI JÁNOS – néprajz, történet

SALLÓ SZILÁRD – néprajz

Az egyes tanulmányokat szakmailag lektorálták:

GAZDA KLÁRA, néprajzkutató Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár [59–120]

BEÖTHYNÉ KOZOCSA ILDIKÓ restaurátor, Budapest [137–152]

A képmellékletek fotóanyagát gondozta: NAGY GYÖNGYVÉR

Sorozatszerkesztő: MURÁNYI JÁNOS

© Csíki Székely Múzeum, 2009

© Pro-Print Kiadó, 2009

© Az egyes tanulmányok szerzői, 2009

ISSN 1841-0197

TARTALOM

NÉPRAJZ

BÓDÁN ZSOLT

Az öngyilkossághoz kapcsolódó hiedelmek Gyimesközépleken . . . 13

GÁL TÜNDE

A kolozsvári Hóstat történeti néprajzi bemutatása
a változás tükrében 39

SALLÓ SZILÁRD

A Csíki Székely Múzeum pásztorbotjainak
mintakincse 59

SZIKSZAI RÓZSA-KATALIN

A kommunizmus ünnepeinek tér- és időhasználata
Mezősámsondon az 1970-es és 1980-as években 121

MŰTÁRGYVÉDELEM

BENEDEK ÉVA

*Novae quaedam missae, cum propriis sanctorum
Regni Hungariae et sanctorum ordinis sancti patris
francisci seraphici.* Csíksomlyó, 1685. c. könyv restaurálása . . . 137

MARA ZSUZSANNA

Háromszázéves tölgyfa tartóoszlop
restaurálása a Mikó-várban 153

TERMÉSZETTUDOMÁNYOK

ELEKES ERZSÉBET

Flóra és vegetáció Kápolnásfalu környékén 173

JÁNOSI CSABA – PÉTER ÉVA – BERSZÁN JÓZSEF – JÁNOSI KINCŐ

Udvarhelyszék ásványvizei 221

SZENTES SAROLTA – MARA GYÖNGYVÉR

Beltéri lakókörnyezetben előforduló penészgombafajok
vizsgálata néhány csíkszeredai tömbházlakásban 233

PATKÓ FERENC

A Hargita-hegységi xilofág (fát fogyasztó) bogarak
(*Insecta Coleoptera*) – II. befejező rész 241

SZEMLE

BOTÁR ISTVÁN

Recenzió: A Csíki-medence településtörténete a neolitikumtól a XVII. század végéig a régészeti adatok tükrében.

Scientia, Kolozsvár, 2004 295

BOTÁR ISTVÁN

Recenzió: Helytörténet vagy fantasy?

Néhány gondolat a csíkszentmihályi pálosok,

türkök és vámszedők kapcsán 301

VOFKORI MÁRIA

Recenzió: Városok arcai. Egy helytörténeti sorozatról 309

GYARMATI ZSOLT

A Csíki Székely Múzeum másfél esztendeje

2008. augusztus – 2009. december 321

A KÖTET SZERZŐI 325

CONTENTS

ETHNOGRAPHY

BÓDÁN ZSOLT

Folk beliefs connected to suicide in Gyimesközéplek 13

GÁL TÜNDE

A general presentation of the Hostat community
under the eye of change 39

SALLÓ SZILÁRD

Designs of shepherd crooks of the Szekler Museum of Ciuc 59

SZIKSZAI RÓZSA KATALIN

Space and time specifications of the communist
holidays at Şincai, 1970–1980 121

RESTORATION OF WORKS OF ART

BENEDEK ÉVA:

Restoration of the book *Novae quaedam missae, cum propriis
sanctorum Regni Hungariae et sanctorum ordinis Sancti Patris
Francisci Seraphici*, edited in Şumuleu-Ciuc, in 1685 137

MARA ZSUZSANNA

Restoration of a three hundred years old pillar from the Mikó
Castle – Miercurea Ciuc / Csikszereda 153

NATURAL SCIENCES

ELEKES ERZSÉBET

Flora and Vegetation around Căpâlnița –Harghita 171

JÁNOSI CSABA – PÉTER ÉVA – BERSZÁN JÓZSEF – JÁNOSI KINCŐSŐ:

Mineral Waters From the Region of Odorheiu Secuiesc 221

SZENTES SAROLTA – MARA GYÖNYVÉR

A preliminary study of the indoor fungal contaminants
from the houses in Miercurea Ciuc 233

PATKÓ FERENC

About the wood-eating beetles (*Coleoptera xylophaga*)
of the Harghita Mountains, Romania 241

REVIEW

BOTÁR ISTVÁN

Review: History of the settlements in the Ciuc region
by archeological researches 295

BOTÁR ISTVÁN

Review: Local history or Fantasy? 301

VOFKORI MÁRIA

Review: Faces of Towns.
About a series of local history books 309

GYARMATI ZSOLT:

Activities of the Szekler Museum from Csík in 2008–2009 321

AUTHORS 325

CUPRINS

ETNOGRAFIE

BÓDÁN ZSOLT

Credințele populare legate de sinucidere la Lunca de Jos . . . 13

GÁL TÜNDE

Prezentarea generală a comunității numite Hostat
sub aspectul de schimbare 39

SALLÓ SZILÁRD

Modelele bătelor de păstor din
Muzeului Secuiesc al Ciucului 59

SZIKSZAI RÓZSA-KATALIN

Specificațiile de timp și de spațiu
ale sărbătorilor comuniste la Șincai în anii 1970–1980 121

RESTAURAREA OBIECTELOR DE ARTĂ

BENEDEK ÉVA

Restaurarea cărții *Novae quaedam missae,
cum propriis sanctorum Regni Hungariae
et sanctorum ordinis Sancti Patris Francisci Seraphici*,
editată la Șumuleu-Ciuc în 1685 137

MARA ZSUZSANNA

Restaurarea unei coloane de trei sute de ani,
în Cetatea Mikó – Miercurea Ciuc / Csíkszereda 153

ȘTIINȚELE NATURII

ELEKES ERZSÉBET

Flora și vegetația în împrejurimile satului Căpâlnița 171

JÁNOSI CSABA – PÉTER ÉVA – BERSZÁN JÓZSEF – JÁNOSI KINCŐ

Apele minerale din zona Odorheiu Secuiesc 221

SZENTES SAROLTA – MARA GYÖNYVÉR

Studiu preliminar privind apariția unor specii de fungi în
locuințele din Miercurea Ciuc 233

PATKÓ FERENC

Coleoptere xilofage din Munții Harghita 241

CRONICĂ

BOTÁR ISTVÁN

Recenzie: Istoria așezărilor din bazinul Ciucului în lumina
descoperirilor arheologice 295

BOTÁR ISTVÁN

Recenzie: Istorie locală sau fantezie? 301

VOFKORI MÁRIA

Recenzie: Fețele orașelor.
Despre o serie de cărți de istorie locală 309

GYARMATI ZSOLT

Activitățile Muzeului Secuiesc al Ciucului
în anii 2008–2009 321

AUTORII VOLUMULUI 325

NÉPRAJZ
ETHNOGRAPHY
ETNOGRAFIE

BÓDÁN ZSOLT

AZ ÖNGYILKOSSÁGHOZ KAPCSOLÓDÓ HIEDELMEK GYIMESKÖZÉPLOKON

Abstract: [Folk beliefs connected to suicide in Gyimesközéplak (Hung.; ~ Rom.: Lunca de Jos)] The main goal of this essay is to give the most complete picture of folk beliefs connected to suicide among the Csangos of Gyimes for the sake of understanding their part in forming the Csangos' attitude toward suicide. Firstly we deal with folk beliefs directly connected to suicide such as the devil's role, ideas on suicide's soul afterlife, connections between suicide and weather or beliefs about the suicide's rope. Secondly we describe the Csangos' theory about fate, death and afterlife as the background of the beliefs above and finally we analyse the "life" of these beliefs with a special concern on differences between generations.

Based on these all we can state that among the Csangos of Gyimesközéplak these days still exists a very reach and alive system of beliefs connected to suicide and it has got several elements generally known and expected among all generations which form directly their attitudes toward suicide. About the other part of beliefs the details show that while older generations know and believe in them and the middle aged know but often question their truth, among youngsters both the knowledge and believe in them seem to be occasional so their affect on attitude is in inverse proportion to age.

Rezumat: [Credințele populare legate de sinucidere la Lunca de Jos; magh.: Gyimesközéplak] În acest studiu am încercat să oferim, în limita posibilităților, o imagine cât mai completă a credințelor populare legate de sinucidere în rândul ceangăilor din Lunca de Jos, pentru a înțelege rolul lor în formarea atitudinii ceangăilor față de sinucidere. În consecință ne-am ocupat pe larg de credințele legate de rolul dracului, de soarta sufletului decedatului pe lumea de apoi, legate de relația dintre sinucidere și vreme, respectiv de frânghia spânzuratului. În cea de a doua parte am analizat imaginea mai generală a morții, respectiv tema soartei, a morții și a lumii de apoi, fundalul credințelor de mai sus, iar partea finală sintetizează concluziile studiului, respectiv problema diferențelor dintre anumite generații.

În baza acestora putem spune că în rândul ceangăilor de la Lunca de Jos, chiar și în prezent există o lume bogată și vie a credințelor legate de sinucidere, cu mai multe elemente acceptate și cunoscute la modul general, fără diferențe generaționale, ceea ce are un rol decisiv în formarea atitudinii ceangăilor față de sinucidere. În ceea ce privește elementele cu alte implicații ale acestor credințe, ele sunt în mod general caracteristic cunoscute și crezute de către cei vârstnici – cunoscute, dar tratate cu distanță de către cei de vârstă medii, iar tinerii le cunosc sau le cred doar în mică măsură –, așadar rolul acestora în formarea atitudinii este invers proporțională cu vârsta.

Összegzés: Jelen tanulmányban elsődlegesen arra törekedtünk, hogy az adott keretek között a lehető legteljesebb képét nyújtsuk a gyimesközéplaki csángók öngyilkossághoz kapcsolódó hiedelmeinek, annak érdekében, hogy megítélhessük azok szerepét a csángók öngyilkossághoz kapcsolódó attitűdjének formálásában. Ennek megfelelően előbb részletesen foglalkoztunk olyan, a kérdéshez közvetlenül kapcsolódó hiedelmekkel, mint az ördög szerepe, az elhunyt lelkének túlvilági sorsára vonatkozó elképzelések, az öngyilkosság és az időjárás összefüggéseit taglaló vagy éppen az akasztott ember kötelére vonatkozó hiedelmek. A második részben mindezeknek a hiedelmeknek szélesebb háttérül szolgáló halálkép, közelebről szólva a sors-halál-túlvilág

témakörét elemeztük, míg a záró szakaszban a hiedelemkör életére vonatkozó legfontosabb tanulságokat foglaltuk össze, külön kitérve az egyes generációk közötti eltérések kérdésére.

Mindezek alapján összefoglalóan megállapítható, hogy a gyimesközéplaki csángók körében még napjainkban is egy nagyon gazdag és sok elemében élőnek tekinthető öngyilkossághoz kapcsolódó hiedelemvilággal számolhatunk, melynek több, a korosztályoktól függetlenül általánosan ismert és elfogadott eleme is van, ami közvetlenül, meghatározó módon alakítja a csángók öngyilkossághoz kapcsolódó attitűdjét. A hiedelemkör ezeken túlmutató, egyéb elemeire általánosan jellemzőnek azt tarthatjuk, hogy azt az idők ismerik, és nagyjából hiszik is, a középkorúak ismerik, de gyakran fenntartásokkal kezelik, míg a fiataloknál mind az ismertség, mind a hit esetlegesen tekinthető, így azok attitűd-meghatározó szerepe fordított arányba állítható az életkorral.

A gyimesi csángók öngyilkossághoz kapcsolódó attitűdjét feltáró kutatás eredményeiből már ízelítőt kaphattak a *Csíki Székely Múzeum Évkönyvének* olvasói. A 2007–2008-as kötetben megjelenő tanulmány az attitűd viselkedésben megnyilvánuló elemeit részletezte.¹ Jelen írásunkban a viselkedést alapjaiban meghatározó mentális elemek egy szegmensének bemutatására vállalkozunk. Az attitűd mentális elemei magukban foglalják mindazokat az ismereteket (kognitív oldal) és érzelmeket (affektív oldal), melyek az attitűd tárgyára, vagyis az öngyilkosságra vonatkoznak. Ezen belül a kognitív elemek is több szinten szerveződnek, és részét alkotják egyfelől az öngyilkossághoz kapcsolódó tudásnak a közösség hagyományai által meghatározott irracionális elemei (lényegében a néphit témánkhoz kapcsolódó releváns területei), másfelől az ismereteknek mindazon, a hiedelmeken kívül eső része, mely egyaránt tartalmazhat racionális és irracionális elemeket. Ez utóbbit összefoglalóan, mintegy munkadefinícióként, nézeteknek nevezzük.²

Jelen keretek között csak a hiedelmek bemutatására nyílik lehetőség. Ezen belül először az öngyilkossághoz közvetlenül kapcsolódó hiedelmeket elemezzük, majd az ezek háttéréül szolgáló, a gyimesi csángók halálképének szerves részét alkotó sors-halál-túlvilág kérdéskörével foglalkozunk röviden, végezetül a hiedelmek életéről szólunk, vagyis azt vizsgáljuk meg, hogy az addigiakban bemutatott hiedelmek milyen mértékben tekinthetőek élőknek a csángók közösségében, különös tekintettel a generációk között meglévő eltérésekre.

1 BÓDÁN ZS. 2008.

2 A hiedelmek és nézetek természetesen szorosan összefonódnak az egyes emberek attitűdjében, elméleti szétválasztásukat a kutatás sajátos, a hagyományos elemek különválasztására irányuló célkitűzései indokolták.

1. Az öngyilkossághoz közvetlenül kapcsolódó hiedelmek

1.1. Az ördög

A gyimesi csángók dualisztikus világképében, ahol az Isten az abszolút jó, az ördög, mint a gonoszság megtestesítője, a legfőbb rossz, negatív princípiumként jelenik meg. A katolikus tanítás által nagymértékben befolyásolt alakja azonban számos korábbi hiedelemlény szerepét, funkcióját is magára öltve formálódott. PÓCS ÉVA ír arról, hogy az egyházi eredetű általánosítás, mely szerint minden rossz az ördög műve a paraszti hitvilágra is milyen nagy hatást gyakorolt, mutatja ezt a személytelen rontás fogalmának ördöggként való megjelenítése, valamint bizonyos, régen közismert rosszindulatú lényeknek a hitvilágból való kiszorulása folyamán az ördögre való felcserélődése.³ Az ördög létében való hit elevenen él Gyimesben és a fent említett kettősség is megfigyelhető a vallomásokban.

Az ördög, mint személy megjelenési formája két forrásból táplálkozik. Egyrészt az évszázadok során az egyház és a közgondolkodás által formált sztereotip szarvas-patás-szőrös, fekete, csúf alak, melyet a templomból, képekről, színdarabokból, sőt a televízióból ismernek a helyiek, másrészt a hiedelemtörténetek vörös sipkás-vörös csizmás alakja. Mindkettővel kapcsolatban megfogalmazódik azonban a kétkedés hangja: *„Én még nem láttam, nem tudom.”* Ez a kétkedés azonban nem annyira az ördög létének, sokkal inkább a plasztikus formában történő megjelenítésnek szól, hiszen az ördögöt nem annyira, mint konkrét alakot, sokkal inkább, mint szellemi lényt illetve általánosságban a világban megjelenő ROSSZAT képzelik el. Ő az, aki az embert arra ingerli, hogy Isten ellen cselekedjen, hogy ártsen embertársainknak, káromkodjon, ne menjen templomba. Bárhol, bármilyen formában megjelenhet (éppen ezért nem tulajdonítanak nagy jelentőséget a képszerű megfogalmazásának), itt a földön, az emberek között, sőt az emberekben van, fel kell ismerni és harcolni kell ellene, különben uralkodik.

Az eddigiekkel szemben az ördög alakjának van egy az egyházi tanításoktól távolabb álló vonása is. Mindenféle *„fermenkálást”*, rontást az ördög munkálkodásának tekintenek. Aki olyannal foglalkozik, az ördöggel foglalkozik. Jól mutatja ezt, hogy a gyimesi boszorkány egyik sajátos segítőjét, a piros nyakkendős békát, mely a tejelvevés eszköze, egyenesen azonosítják az ördöggel. Ugyanez az azonosítás jelenik meg a lüderc alakjával kapcsolatban is. Magyar Zoltán szavaival élve, *„a két hiedelemlény – a lüderc és az ördög – ugyanaz a lény, a lüderc mindössze az ördög egyik megjelenési formája”*.⁴

3 PÓCS É. 1981. 127.

4 MAGYAR Z. 2003/a. 92.

A keresztény tanoktól ugyancsak teljesen távol álló az „ördögszolgá” alakja, mely az ördög címszó alatt gyakran elsődleges értelemben szerepel a szakirodalomban.⁵ Az általánosan elterjedt vonásoknak megfelelően Gyimesben is az olyan emberekkel kapcsolatban fogalmazódik meg az állítás „ennek ördöge van”, aki látványosan gyarapodik, hirtelen nagyobb vagyona tesz szert. A hiedelemtörténetek szerint az ördög gazdája számára minden munkát elvégez, ezért cserébe azonban fokozatosan emészt el őt, illetve a halála után megkaparintja a lelkét. Megszabadulni vagy úgy lehet tőle, hogy eladják vagy még inkább úgy, hogy olyan feladatot adnak neki, ami erejét túl hosszú időre lekötí, így nem tud visszatérni gazdájához. Ez utóbbira tipikus és általánosan ismert példa az „ördög malma”, egy szikla a Gyimeshez közeli Nagyhagymás és Egyeskö közelében, ahol az ördög a hagyomány szerint gazdája parancsára örli a folyamatosan hulló köveket.

Az öngyilkossággal kapcsolatban azonban nem ezek a vonások, inkább az egyház által sugalmazott kép dominál. Az ördög, mint kísértő jelenik meg, aki segíti az embert a bűn végrehajtásában, támogatja a rosszban, és mindezt azért, hogy a lelkére rátehesse a kezét, azt a pokolba, az örök kárhozatra juttassa. Erre utálnak azok a funkciók, melyeket a hiedelemtörténetekben betölt. Ő az, aki megkísérti az embert, aki rábírja arra, hogy elpusztítsa magát, ő jár közbe ennek a végzetes tettnek az elkövetése érdekében. Ha valaki rászánta magát, már nem tud visszafordulni, mert az ördögök közrefogják. Nem engedik nyugodni, nem hagyják, hogy másra gondoljon, addig hajtják, amíg el nem követi a tettet. Az olyanon már az ördög uralkodik, az segíti, irányítja.⁶ Vannak arra vonatkozó adatok, hogy amikor valaki fel akarja akasztani magát, az ördögök muzsikálnak körülötte, örülnek a tettének, mert megkaphatják a lelkét. Általános vélekedésnek tűnik az, hogy az ilyen ember az ördögnek adja magát, azok viszik el a lelkét, mely a pokolra kerül. Többben is említettek olyan esetet, mely szerint az öngyilkossági kísérlet után az érintettek arról számoltak be, hogy ördögök fogták körül őket (szuronyos katona, csendőr, fekete ember alakjában), és valamivel (szurony, bajonett, izzó vas) szurkálták a szemüket, amiért hátrálniuk kellett, s így szorították a hurkot a nyakukra.⁷ Ezekben a történetekben az ördög aktívan cselekvően jelenik meg, s úgy befolyásolja az eseményeket, hogy az ember számára ne legyen visszaút. Éppen ezzel az állandó jelenléttel, az „ördög éberségével” magyarázható az a hit, hogy az öngyilkosságot nem lehet még viccből, vagy kíváncsiságból sem próbálgatni,

5 BOSNYÁK S. 1982. 100.; MAGYAR Z. 2003/a. 440–450.; SALAMON A. 1987. 71–83.; TANKÓ GY. 1992. 87.; KESZEG V. 1999. 79.

6 Hasonló adatok: BOSNYÁK S. 1977. 138–139.; BALÁZS L. 1995. 240.

7 Párhuzamos adatok: MAGYAR Z. 2001. 436, 437.; BoDNÁR F. 1982. 41.; BALÁZS L. 1995. 240.; FRIDA B. – KALAS GY. 1999. 21. A hiedelem részletesebb elemzését annak pszichológiai vonatkozásaival ld.: BÓDÁN ZS. 2005.

mert az ördögök lesik az alkalmat, ott vannak, figyelnek, és elintézik a végzetes kimenetelt még az ilyen „ártatlan” esetekben is.⁸ Egyediségében érdekes az a történet, melyben az öngyilkosságot megkísérlő személyt mintha megszállták volna az ördögök, elváltozott a külseje, a tekintete, a szent dolgokat szétdobálta, a segítségére siető pap szekere pedig nem tudott a közelbe menni, mivel a lovakat valamilyen különleges erő megállította.⁹

Az itt megrajzolt kép a determinizmus érzését keltheti az olvasóban. Az ördög az aktív, a cselekvő, az ember pedig ki van szolgáltatva, játékszere a gonosznak. Ha egyszer elkezd az öngyilkosság gondolatával foglalkozni elveszett, nincs visszaút. Ezt a szemléletet hangsúlyozza FRIDA BALÁZS és KALAS GYÖRGYI is tanulmányában: *„A gyimesi csángók (...) a szabad akarattal szemben egyfajta fatális kényszerpályát látnak az öngyilkosság elkövetésének folyamatában, amely determinisztikusan diktálja – az egyén valódi akarata ellenében – a tett elkövetését. A csángók között számos történet kering, melyben az öngyilkos kapálózik, menekülni próbál a kötél elől, egyre csak szabadulni akar az ördög kísértéséből, és akkor »véletlenül« fonódik a nyaka köré a hurok, és amint még jobban és jobban hátrál és tovább kapálózik, egyre szorosabbá válik a béklyó, és már öntudatát veszítve szorul halálossá az ördögi kör a nyaka körül.»¹⁰ Ez az álláspont annyiban kiegészítésre szorul, hogy az áldozat előzetes szándéka (elgondolja, ráadja magát) mindenképpen szükséges ahhoz, hogy az ördög hatalma életbe léphessen, mindenesetre ezáltal az előre elrendelt sors és a szabad akarat problémájához jutunk el, amiről még a későbbiekben bővebben szó lesz, hiszen nem lényegtelen eleme az általunk elemzett kérdésnek.*

Mindezek mellett megjegyzendő, hogy a hit, az imádság, és az istenhez való odafordulás által, ahogy azt látni fogjuk, van mód kiszabadulni az ördög bűvköréből.

1.2. Lélek, kísértet, kirekesztett lélek

A gyimesi csángók elképzelései az öngyilkos lelkéről szervesen illeszkednek a túlvilági életről megfogalmazott képükbe. Mivel ez utóbbiról még bővebben szó lesz, itt csak néhány mondatban utalunk rá. Hitük szerint s egyben a katolikus egyház tanításának megfelelően az ember halála után elszámol életével, és jó illetve rossz cselekedeteinek megfelelően jutalomban vagy büntetésben részesül. Ez utóbbi a bűnök súlyának mértéke szerint lehet hosszabb vagy rövidebb időre szóló is, legvégső esetben örökkévaló.

8 BOSNYÁK S. 1977. 117.; BIHARI A. 1980. 39.; BALÁZS L. 1995. 241, 242.

9 A szakirodalomból ismertek hasonló elemek, de nem konkrétan az öngyilkossággal kapcsolatban. Megszállottsággal kapcsolatban példa: KESZEG V. 1999. 93., míg arra, hogy a szekér nem tud haladni: ALBERT E. 1995. 23–25. Ez utóbbi gyimesi esetben egy tisztázatlan körülmények között eltűnt asszony maradványait vitték volna a temetőbe (azt tartották róla, hogy az ördög ragadta el).

10 FRIDA B. – KALAS GY. 1999. 17.

Ebből a szemszögből vizsgálva, aki önkezével vet véget saját életének, vét az élet szentségét védő isteni parancs, „*Ne ölj!*” ellen s ezt olyan formában teszi, hogy még csak lehetőséget sem hagy magának az esetleges megbánásra, hiszen tragikus tette egyben földi életének a végét is jelenti. Továbbmenve, végzetes tétével egyben Isten helyébe is lép, megkérdőjelezve annak fennhatóságát, hiszen az általános felfogással szembe helyezkedve, mely szerint az élet Isten ajándéka s azt csak Ő maga veheti el, az öngyilkos Isten akarata ellenére önhatalmúlag befejezi azt. Ilyen súlyos bűn túlvilági büntetése nem lehet más, csak az örök kárhozat. Az öngyilkos lelke a pokolra kerül, azon az ördögök uralkodnak. Ő maga soha nem láthatja meg az Isten színét, nem számíthat annak máskülönben végtelen irgalmára és megbocsátó szeretetére.

Könnyen felismerhető mindebben az egyház évszázadokra visszanyúló tanítása, mely hangsúlyozza, hogy az öngyilkosoknak a pokol jut osztályrészül a túlvilágon, s a bibliai Júdásra oly gyakran alkalmazott kifejezéssel élve ők a kárhozat fiai. A katolicizmus napjainkban természetesen már nem képviseli ezt a felfogást. Tanítása szerint nem az ember, hanem csakis a Mindenható Isten joga az ítélkezés, mi magunk nem láthatunk bele Isten titkaiba, így természetesen nem tudhatjuk az öngyilkos lelkének túlvilági sorsát sem. Ez a dogmatikai változás azonban a plébánosok prédikációi ellenére csak lassan megy át a köztudatba s a csángók körében csak fokozatosan változtatja meg az öngyilkosok túlvilági büntetésébe vetett hitnek az erősségét.

Az öngyilkos lelkének túlvilági sorsáról más hiedelem is él Gyimesben, mely lényegesen távolabb áll az egyházi tanoktól, viszont egybecseng a más vidékekről ismert néprajzi leírásokkal. A szakirodalomban számos adat mutatja, hogy az öngyilkosok lelke a halál után nem tud nyugodni, kísértet lesz, mely visszajár, és háborgatja a közösség nyugalma.¹¹ Ez a hiedelem Gyimesben is fellelhető. Úgy tartják, az öngyilkos lelkéből kísértet, úgynevezett kirekesztett lélek lesz.¹²

A hiedelemszövegek alapján kirekesztett lélek lesz, aki olyan súlyos bűnnel hal meg, hogy még a pokolba sem fogadják be, onnan is kirekesztődik s így örökkévaló, vagy bizonyos módon megszabott ideig tartó bolyongásra van kárhoztatva a földi és a túlvilági lét határán. Amint látható tehát, nem csak egy a kifejezetten öngyilkossághoz kapcsolódó hiedelemleányról van szó, más súlyos bűnnel eltávozottak is számolhatnak ezzel a sorssal, ilyen

11 BARTHA E. 1985. 157.; BOSNYÁK S. 1977. 106.; Uő 1980. 88; DIÓSZEGI ZS. – BARNA G. 1981. 287, 292.; CSÁKI K. 1999. 73.; FEJŐS Z. 1985. II. köt. 88.; KÖRNER T. 1970. 67.; KUNT E. 1987. 89.; PÓCS É. 1964. 107, 108.; Uő 1990. 548.

12 A kirekesztett lélekről BOSNYÁK SÁNDOR gyűjtésében a következőket olvashatjuk: „*Azt mondjuk, hogy a kísértet, aki az embereket kísérti az egy kirekesztett lélek, aki olyan elkárhozott lélek, hogy még a pokolba se tér be.*” BOSNYÁK S. 1982. 92.

szempontból az önelveszejtők egy nagyobb csoport általános vonásait öltik magukra. Elkülöníthetők azonban a visszajáró halott alakjától, ami egyrészt ahhoz a hiedelemhez kapcsolódik, hogy az elhunyt lelke bizonyos ideig (ált. hat hét) nem távozik el véglegesen az élők közül, másrészt ahhoz, hogy az valamiben hiányt szenved, esetleg elrejtett valamit s ezért nem tud nyugodni, ezért látni a jeleket. A kirekesztett lélek szintén elkülöníthető a kísértetek egyéb, olyan Gyimesben is ismert csoportjától mint például a határsértők, akik azért bűnhődnek, mert életükben elmérték más földjét, vagy a háborúban elesettek bolygó lelkei.¹³

A kirekesztett lélek a következő funkciókkal bírhat a szövegek alapján: bolyong, nem tud nyugodni, járkál, visszajön és ijesztget, megkísérti az embert, igyekszik kétségbe ejteni, vagy rávenni, hogy az végezzen magával, kárt okoz (elpusztulnak az állatok, a tyúk, a marha), zajt kelt, *zerget*. Az emberek viszonyulásának az alapvonása pedig a félelem. Félnek, irtóznak az öngyilkostól, és félnek azon a helyen is, ahol a tragikus eset történt. Bár van olyan adatközlő, aki azt vallotta, hogy ő bizony nem fél, és többen is bizonytalanságuknak adtak hangot a kísértetek kapcsán, azt mindenki megerősítette, hogy a legtöbb ember alapmagatartását a félelem határozza meg.

Szakirodalmi adatok alapján az ilyen léleknek bizonyos, meghatározott ideig kell bolyongania: vagy míg újabb öngyilkos fel nem váltja, le nem jár az ideje, esetleg amíg ameddig rendes körülmények között élt volna.¹⁴ A gyűjtött anyagban erről a kérdésről megoszlanak a vélemények, nem bontakozik ki egységes kép. Megjelenik az a motívum, amit a *Magyar Néprajz* összefoglalójában olvashatunk, eszerint addig bolyong a lélek, amíg másik öngyilkos fel nem váltja, akkor az ő lelke megszabadulhat a szenvedéstől.¹⁵ Ezzel magyarázható a kirekesztett lélek azon funkciója, hogy igyekszik megkísértetni mást is, kétségbe ejteni, hogy szörnyet haljon, vagy rávenni, hogy pusztítsa el magát, és így az menjen helyette.¹⁶ PÓCS ÉVA ezt nem helyi, hanem általános adatként közli, magam is ezt tekintem a legteljesebb változatnak. Ez azonban csak néhány adatközlőnél található meg, és egyikük később azt is mondja, hogy az ilyen lélek nem nyugodhat, ha kétségbe ejt

13 Legbővebben a kérdés gyimesi vonatkozásairól: MAGYAR Z. 2003/a.; Egyes gyimesi csángó telepek, elsősorban Hárompatak sajátos hiedelemlénye a *rekegő*, amely a kirekesztett lélek mellett, de gyakorlatilag annak megfelelő tartalommal létezik. A rekegőről bővebben: DACZÓ Á. 1981.; MAGYAR Z. 2003/b.; Virt I. 2003. 259, 288.

14 BOSNYÁK S. 1977. 106.; CSAKI K. 1999. 150. KRUPA A. 1987. 197. KÖRNER T. 1970. 67.; PÓCS É. 1964. 107. Uő 1990. 458.

15 PÓCS É. 1990. 458.

16 BOSNYÁK SÁNDOR nem kimondottan az öngyilkosra vonatkozó gyimesi közlése szerint: „A kísértet, az jár macska, kutya képibe, s többféle képbe. Azért, hogy valakit megijesz, vaj az is, hogy azáltal valakit meg tud ölni, ami által őt megölték. Amíg úgy meg nem öl valakit, ami által őt megölték, az addig nem tud nyugodni.” BOSNYÁK S. 1982. 92.

is valakit és az öngyilkos lesz, akkor nem felváltja, hanem mindketten bolyonganak, mivel az isten az ilyeneket soha nem fogadja magához. Gyimesbükkről olyan adatunk is van, hogy konkrét ideig, hat hétig jár vissza, ekkor van ugyanis mise a lelki nyugalmaért. Ezt a „hathetes misét” Gyimesbükön többen is az elmaradt temetési szertartás pótlásaként értelmezik. Ez a visszajáró halott és a kirekesztett lélek alakjának összemósódására utal. Egyik adatközlő pedig úgy nyilatkozott, hogy addig jár vissza az öngyilkos lelke, amíg el nem feledkeznek róla. Itt már nincs szó a kísértés funkciójáról, sem örök bolyongásról, vagy meghatározott időről, az emberek világába kerül át a magyarázat, és profán színezetet kap.¹⁷

A visszajárás elhárítására, az elhunyt nyugalmanak biztosítására és az élők megnyugtására léteznek természetesen az egyház által kínált, és a közösség által elfogadott, „bevett” eszközök: a hely megszentelése, az ima, a miseszolgálat, amiről előző tanulmányunkban már részletesen szóltunk.¹⁸

Az eddig elmondottak egy sajátos ellentmondásra irányítják a figyelmet az öngyilkos lelkével kapcsolatban. Arra a kérdésre, hogy mi történik annak a lelkével, aki elpusztítja magát egybehangzó a válasz: az ördögök elviszik a lelkét, a pokolba kerül, nem látja meg soha az Isten színét. Van, aki külön hangsúlyozza, hogy ez egy megbocsáthatatlan vétek, az Isten az ilyet soha nem veszi magához. Ezeken a megnyilvánulásokon erős egyházi hatás érezhető, ellenben az azt követően elemzett hittel, mely szerint az ilyen lélek kirekesztett, visszajár, bolyong, nem tud nyugodni, kísérti az embereket. A miseszolgálat gyakorlata is ellentmondást jelent, hiszen a katolikus tanítás szerint az elkárhozott, pokolra jutott lelkeknek (ahogy azt az adatközlők is tartják) már nincs hasznára az ima, az csak a purgatóriumban lévőkön segíthet. Ezekben az esetekben egy az egyház által nyújtott szolgáltatást alkalmaznak az egyház által nem elfogadott célra.

Az adatközlők számára mindezek nem jelentenek valójában ellentmondást. Az ő világképükben – és ez a néphit sajátosságának tekinthető – a különböző eredetű és funkciójú hiedelmek együtt, illetve egymást kiegészítve alkotnak egy nem feltétlenül logikus rendszert. A néphit szinkretizmusának példái ezek, ahol a keresztény elemek keverednek más jellegű és eredetű hiedelmekkel.

17 Azért érdekes ez a vélemény, mivel a legtöbb kísértettörténetnek meglátásom szerint az lehet az alapja, hogy az ember lát vagy hall valami furcsát, történik vele valami különleges, érthetetlen dolog, ehhez kapcsol a tudatában valamilyen általa ismert esetet (pl. egy nemrég történt öngyilkosság), és a kulturálisan adott modellek, sémánk alapján (az öngyilkos lelke kirekesztett lélek lesz, megkísérti az embert) megalkotja az összefüggést, mellyel megmagyarázza a megmagyarázhatatlant. Esetünkben ez azért lényeges, mert ha már elfeledkeztek az öngyilkossági esetről, valószínűleg más magyarázat születik. Ezért kísért addig a lélek, amíg emlékeznek rá. Mindez persze magának a modellnek a létét nem kérdőjelezi meg.

18 BÓDÁN ZS. 2008. 119–120.

1.3. Időjárás

Az időjáráshoz kapcsolódó legszélesebb körben elterjedt hiedelem az, hogy ha valaki öngyilkosságot követ el, felakasztja magát, azt az időjárás megváltozása is jelzi nagy szél, csúf, rossz, viharos idő, esetleg jégeső formájában.¹⁹ Általánosan ismertnek tekinthető ez a gyimesi csángók körében is, melyet gyakorlatilag valamennyi adatközlő ismer.²⁰ Az idő változásának kifejezésre a következő kifejezéseket használták: „szél”, „szélvész”, „nagy vihar”, „nagy üdö”, „görgeteges idő”, „az ég a földvel össze vót vegyülve”, „szél fú, csattogtat”, „csattognak a fák, szaggassa azokat a fákat a szél” stb.

A magyarázatát ennek a furcsa időváltozásnak rendszerint kétféleképpen adják meg. Az első szerint az akasztott lelkét akkor viszik az ördögök a pokolba, s azért van ez a szeles idő.²¹ A másik magyarázat szerint az Isten mutatja ki ilyenkor a haragját s ezzel a csúf idővel jelzi, hogy az öngyilkosság rossz, bűnös cselekedet. Ebben a formában tehát az időjárás az Isten ítélete az elhunyt felett.

A recens anyagban az is előfordul, hogy nem csak akkor van ilyen csúf idő, mikor felakasztotta magát valaki, hanem a temetésén is. Ez esetben azonban már nem speciálisan az öngyilkossághoz kapcsolódó hiedelemmel állunk szemben, hiszen ebben nem nehéz meglátni a kapcsolatot az „*egyéb bűnös halottak*”, boszorkányok, tudományosok vagy éppen kommunisták temetésén tapasztalható csúf időjárással. Ez a motívum pedig már a szép halál-csúf halál kérdéséhez, és temetés napjának időjárása mint az ember életének megítélése kérdésekhez vezet el.

Egy további, a szakirodalomból nem ismeretlen, az időjáráshoz közvetve kapcsolódó hiedelem szintén él a gyimesi csángók körében, mely szerint, ha öngyilkosnak harangoznak, akkor a harang elveszíti erejét, és nem használ a vihar ellen.²² A hiedelem meglétét és aktív voltát nagyban segíti az a tény, hogy mindhárom gyimesi községben él még a gyakorlata annak, hogy az öngyilkosokat a megszokott egyházi szertartás nélkül külön helyre, harangszó nélkül temetik, és a vihar elleni harangozás gyakorlata is élő.

1.4. Az akasztottak kötele és egyéb hiedelmek

Az akasztott ember köteléhez kapcsolódó hiedelemnek, mely szerint az szerencsét hoz birtokosának, Gyimesben egy kimondottan az állattartáshoz

19 BOSNYÁK S. 1977. 42, 198.; Üő 1980. 244.; Üő 1984. 141.; BODNÁR F. 1982. 11.; BALÁZS L. 1995. 242–243.; KRUPA A. 1973. 204.; Üő 1987. 197.; VERBÉNYI K. 1998. 85.; VIRT I. 1987. 117.

20 FRIDA BALÁZS és KALAS GYÖRGYI szerint ez inkább a csíkiak körében elterjedt, de Gyimesben is fellelhető hiedelem. FRIDA B. – KALAS GY. 1999. 21.

21 Szakirodalmi párhuzamai: GULYÁS É. 1976. 84.; KRUPA A. 1973. 204.; PÓCS É. 1989. 37–40.

22 KESZEG V. 1999. 289.; PÓCS É. 1977. 55.; VERBÉNYI K. 1998. 142.;

és a vásározáshoz kapcsolódó formája ismert.²³ Könnyen érthetővé teszi ezt a tény, hogy még napjainkban is a csángók döntő többségének az elsődleges megélhetési forrást az állattartás jelenti. A hiedelem helyi változata szerint akinek egy kicsi darabka a birtokában van egy akasztott ember köteléből, az bármilyen állatot hajt a vásárra jó szerencsével jár, olyan sokan jönnek hozzá, mint amennyien az akasztott embernek a csodájára jártak. Ennek a hiedelemnek a háttereként, VIRT ISTVÁNNal egyetértésben, az ördöggel kötött szövetséget látjuk, mely a kötél megszerzése által jött létre, ez segíti tulajdonosát a szerencséhez s ezáltal a gyarapodáshoz.²⁴

Az általam gyűjtött gyimesi anyagban három nagyon érdekes és párhuzam nélküli adat van. Az első az akasztott ember kötele hiedelem egy variánsaként értelmezhető, eszerint arról a fáról, amire valaki felakasztotta magát, egy vesszőt törnek s azzal hajtják az állatot a vásárba a szerencse nem marad el, a vásár sikeres lesz. A második szerint ha valakiről azt mondják, hogy felakasztotta magát, de a hír nem bizonyul igaznak, a végén úgylis azáltal kell meghalnia. Itt a kimondott szó erejébe vetett hit megjelenését látjuk. A harmadikban az a vélemény fogalmazódik meg, hogy az öngyilkos abban az órában született, mint Júdás, Jézus árulója és ez az oka tragikus halálának. A sorsszerűség jelenik meg ebben a képzetben: már a születésekor el van rendelve a tragikus halála az ilyen embernek. Ugyancsak Gyimesből való, egyedülálló, és a mondanivalójában nagyon hasonló a FRIDA BALÁZS és KALAS GYÖRGYI által közölt hiedelem, mely szerint az embernek már születése előtt el van rendelve, hogy önmaga végez az életével: *„az újszülött léleknek álmában megjelenik a szentlélek galamb képében, és ha virágra száll, akkor békés halála lesz az illetőnek, ha pedig fára száll, akkor akasztott lesz abból az emberből”*.²⁵

Amennyiben további gyűjtések a fenti hiedelmek párhuzamait szolgáltatják, az első az akasztott ember kötelének, ill. általában a vele kapcsolatban lévő tárgyak szerencsehozó hatásának a példatárát szélesítené, míg az utóbbi három hiedelem az előre elrendelt sors, a determinizmus kérdéséhez jelenthetne adatokat, mellyel a következő fejezetben foglalkozunk.

23 Az akasztott ember köteléhez kapcsolódó hiedelmekről ld.: PÓCS É. 1977. 55.; Uő 1964. 100.; KRUPA A. 1973. 204.; Uő 1987: 197.; VERBÉNYI K. 1998. 101.

24 VIRT ISTVÁN a következő képen fogalmaz: *„A gonosszal kötött szövetséget érintkezési mágia útján használják ki azok, akik az életüket önkezüleg elvető ember ruhájából, önakasztás esetén a köteléből szereznek egy darabot, ami a későbbiekben szerencsét hoz a felhasználónak.”* VIRT I. 2003. 272.

25 FRIDA B. – KALAS GY. 1999. 20.

2. Sors, halál, túlvilág

2.1. Sors

„Ez így kellett legyen.” „Ez így volt megírva.” „A bajt elkerülni nem lehet.” „Ami valakire ki van mérve, azt el kell viselje.” Az ilyen és ehhez hasonló kifejezések, szófordulatok mindennaposak Gyimesben. Gyakran, mint hosszasan előadott, általában valamilyen szerencsétlen eseményt elbeszélő történet záró mondatai szerepelnek, de elhangozhatnak a hallgatóság részéről is, mintegy vigasztalás, megnyugtatósképpen az elbeszélő felé. Sokszor a beszélgetők bele sem gondolnak, szavaik mögött milyen mély tartalom bújik meg. A csángókra oly annyira jellemző isteni gondviselésbe vetett hit gyakran tudattalan, csak szólásszerűen visszatérő megjelenései ezek.

Lássuk, mit is takar ez a korábbi évszázadok egyházi tanításai által oly erősen befolyásolt hit: az ember élete fogantatása pillanatától meg van írva egészen a halála órájáig. Egyetlen hajszála sem hullhat el úgy senkinek, hogy az Isten akarata (tudta) nélkül történne. Az élet minden pillanata benne van Isten „nagy könyvében”. A sorsát senki elkerülni nem tudja, hiába próbál elmenekülni előle, az úgyis utoléri.²⁶ Bár a sorsnak egyedül Isten a tudója, számos jel és jósló eljárás ismeretes, amelyek segítségével az ember megtudhat valamit a rá váró jövőről. Mondják például, hogy aki páros napokon születik (kedd, csütörtök, szombat, vasárnap) szerencsés lesz az életében, aki viszont páratlanon az szerencsétlen. Az álmok is utalhatnak a ránk váró sorsra.²⁷ Utólag is gyakran hangzik el az értékelés valakinek az élete kapcsán: „No, ez is szerencsétlen (esetleg szerencsés) órában született.”, mintegy megmagyarázva az események alakulását. Az előre elrendelt sorba vetett hit megnyilatkozása mellett, ilyen formában, mintegy utólagos igazolás, magyarázatként is értelmezhető az előző fejezet utolsó két hiedelme. Az akasztott szerencsétlen órában született, éppen mikor az áruló apostol, Júdás. Az újszülöttnak álmában a szentlélek nem a virágra szállt... Ha ez nem így történik, a sorsuk is másabb lett volna. És persze a haláluk. Hiszen, mint az eddigiekből is kiderül, az előre megírt sors nemcsak az élet menetére, hanem a halálra, mint az élet lezárására is kiterjed. Mindenkinek meg van írva az óra, amikor és a mód, ahogyan meg kell halnia, azt elkerülni semmiképpen nem tudja. Másfelől viszont ameddig „élő napja” van az embernek, bármit tehet, akár fel is akaszthatja magát, úgy is élni fog. Ebben az értelemben az is a megírt sors része, ha valaki

26 Az előre megírt sorsba vetett hitnek a magyar nép folklór hagyományában nagyon szép mondai és mesei példái vannak (gazdag európai változatokkal): Legismertebb ezek közül az, amikor a gyermeknek születésekor megjövendölik, hogy kútban leli halálát. A szülők hiába vigyáznak rá, fedik le a kútat, a gyermek csak úgy leli halálát. Bővebben erről: NAGY I. 1982. 518–519.; KOVÁCS Á. 1981. 477–478. Gyimesi változatait ld.: MAGYAR Z. 2003/a. 709–712.

27 Ezekkel kapcsolatban bővebben ld. Antal Mária gyűjteményét. ANTAL M. 2004. 148–193.

önkezeléssel vet véget az életének. Ez látszólag szemben áll az öngyilkossághoz kapcsolódó hiedelmek sugallta képpel, azonban komoly pszichológiai jelentősége van kérdésünk szempontjából, amiről még a későbbiekben szó lesz.

Mindenesetre ez a fatalisztikus szemléletmód, a világ illetően való determinisztikus szemlélete, mely megkérdőjelezi az ember szabad akaratát fontos jellemzője a gyimesi csángók hagyományos világképének.

2.2. Halál

A halál és kultúra kapcsolatával, valamint a halálkép meghatározásával számos könyvében és tanulmányában foglalkozó Kunt Ernő többször is hangsúlyozta, hogy *„a mulandóság tudata mélyen áthatja a paraszti kultúrát, a paraszti közösségek tagjaiban mindig ébren van az emberi élet végességének tudata”*.²⁸ Más helyütt pedig a különböző kultúrák halálhoz való viszonyát osztályozva állapította meg, hogy míg vannak kultúrák, melyek tagadják vagy elutasítják a halált, illetve találhatunk példákat a halál megszokására valamint a halálvágyra is, addig a távol-keleti népekhez hasonlóan az európai, így a magyar parasztságnál is a halál elfogadása az általános.²⁹

Gyimesközéplekon is él ez a szemléletmód, a halálnak az élet természetes velejárójaként való látása. *„Aki megszületik, annak meg is kell halnia.”* szokták mondani. Tankó Gyula, gyimesközépleki tanárember is, a gyimesi szokás-világról írott könyvében, arra hívja fel a figyelmet, hogy a mulandóság tudata milyen mélyen él a helyiek tudatában s hogy ez kifejeződik mindennapi terveikhez kapcsolódóan is: *„Egy idő után mindenki gondol a halálra. Kevés itt az olyan ember, aki ha valami tervéről beszél, ne tenné rögtön hozzá: »Ha az Isten megsegíti», »Ha élek, mert ahogy mondják ember tervez, Isten végez.«”*³⁰

Ezzel is magyarázható, hogy a csángók általában nem félnek a haláltól. *„Attól nincs mit félni, az eljő így is, úgy is.”*, mondják. A halál elkerülhetetlenségét szemlélteti az az egyik adatközlő által elmondott mondaszerű történet is, melyben az öregasszony ráveszi az érte jövő halált, hogy csak másnap vigye el, majd elbújik az óvodában, bízva abban, hogy a kisgyerekek között a halál nem talál rá, az azonban minden igyekezete ellenére mégis elviszi a következő napon.

A félelem amennyiben megfogalmazódik, nem elsősorban a halál tényének, mint a halál kínjának, vagyis a velejáró szenvedésnek szól. Illetve annak a minden emberben eredendően meglévő bizonytalanságnak, ami az elmúlás tényével együtt jár, hiszen senki sem tudhatja biztosan, mi vár rá, mert *„onnan még senki sem jött vissza”*. A csángók szerint azonban ez a

28 Kiemelés tőlem: KUNT E. 1987. 27.

29 KUNT E. 1981. 36.

30 TANKÓ GY. 1996. 96.

bizonytalanság a vallásos ember számára feloldható az Istenbe vetett bizalomban: *„aki Istenben bízik, annak nem kell félnie a haláltól”*, és ehhez természetes módon kapcsolódik a túlvilági életbe vetett hit.

Természetesen van különbség halál és halál között is. Szép halálnak számít elsődleges értelemben az, ha valaki hosszabb szenvedés nélkül, hirtelen hal meg. Ha lehet ilyet mondani, úgy talán még szebbnek tekinthető a halál, ha rövid betegeskedés után következik be, hogy a hozzátartozóknak is legyen lehetőségük készülni a végső búcsúra. Emellett még a halálra való megfelelő felkészülés is a szép halál fontos velejárójának tekinthető. Az embernek legyen lehetősége lezárni függőben lévő dolgait és élni a szentségekkel, gyónással, áldozással, hogy Istennel és emberrel egyaránt megbékülve mehessen a Mindenható elé. Mindez természetesen csak a meglett korú, idősebb emberekkel kapcsolatban állítható. Ha fiatal hal meg ilyen körülmények között, azt nem szépnek, sokkal inkább tragikusnak tekintik, hiszen az még élhetett volna.

A néprajzi szakirodalomban a szép halál ellentétpárjaként szereplő csúf halál kifejezést a gyimesiek nem használják. Ha valaki csak hosszas ágyban fekvést követően, vagy csak nagy kínok árán tud meghalni, általában azt mondják: *„hogy megszenvedett”, „megváltás volt neki a halál”, „de nehéz halála volt”, „a Jóisten megszabadította”*. Egyedül talán az önakasztásokkal kapcsolatban hangzik el, hogy *„jaj, ennek milyen csúf halála volt”*. Ez a megnyilatkozás a benne rejlő ítélet mellett konkrét a holttest megjelenésével kapcsolatos véleményalkotást is tartalmaz, hiszen az akasztottak kapcsán többen is megfogalmazták, hogy milyen irtózatossá válik, milyen csúf ahogyan megváltozik az arca, esetleg kinn van a nyelve is. A szép halál ideáljához márpedig szép holttest is tartozik. Ugyanezen az alapon tekintik szörnyű halálnak a baleseteket is, különösen az olyanokat, ahol a test összeroncsolódik, mintegy a fizikai szépségét elvesztve ezáltal.

Különbséget találhatunk az egyes halálnemek megítélésében is. Természetesnek az idős korban, hosszas szenvedés nélkül, otthon családi környezetben bekövetkező un. szép halált tekintik. Bár a hozzátartozóknak ez is fájdalom, a közvetlenül nem érintettek csendes közönnyel, belenyugvással fogadják a hírt, hogy a közösség egy tagja végleg eltávozott, sőt azt is megjegyzik: *„nagy idős volt, élt már eleget”*. Ellenben ha egy fiatal hal meg, nem csak a hátramaradottak, de a tágabb közösség tagjai is megdöbbenéssel fogadják a hírt. *„Jaj de kár, milyen fiatal volt, még élhetett volna”,* kommentálják. Néhányan felháborodottan jegyzik meg: *„Nem volt elég öreg, hogy vigyen el abból?”*. A döbbenet még nagyobb akár fiatalabb, akár idősebb emberről van szó, ha a halál valamilyen szerencsétlenség, baleset, esetleg gyilkosság következménye. Az ilyen tragikus halálesetek az egész közösséget megbolygatják s a régebbi időkben számos népballada születését eredmé-

nyezték.³¹ Az öngyilkosság is nagy megdöbbenés vált ki, megítélése azonban nem egységes, az általában meglévő sajnálat mellett természetes módon fogalmazódik meg az ítélet is a véleményekben. Sőt mindez nem csak verbálisan, hanem a megkülönböztető temetési rend által tettekben is megfogalmazódik.³²

Természetesen a különböző generációknál más-más módon szembesülnek az élet mulandóságának kérdésével. A fiatalok egyszerűen nem foglalkoznak vele túl sokat, energiáikat az előttük álló élet feladatai kötik le. Náluk az értékes, tervekkel teli élet elvesztése miatti aggodás szülhet félelmet a haláltól. Tipikus hozzáállás az *„én nem félek a haláltól (nem gondolok rá), de nem akarok meghalni, mert szeretem az életet”*. A középkorúaknak már másabb a szemlélete. Az élet előrehaladtával minden ember életében elérkezik a pillanat, amikor szembesülnie kell saját mulandóságával. Ez általában valamilyen krízishelyzet, vagy megélt veszteség kapcsán jelentkezik. Ez az a korosztály, ahonnan többen is megfogalmazták (legalább időlegesen jelentkező) halálfélelmüket. Ilyen helyzetben segíthet az elmúlás természetes szemlélete a gyimesi világképben, illetve a túlvilághoz kapcsolódó hiedelmek. Az idősebb korba belehaladva a csángók egyre többet foglalkoznak a halál gondolatával, mintegy megbarátkozva vele. Saját haláluk egyre közeledő ténye arra készteti őket, hogy amennyire lehet, felkészüljenek rá. Egyre természetesebb módon beszélnek róla, tudják, milyen ruhában lesznek eltemetve, néhányan még a koporsót is megcsináltatják. Gyakran megjegyzik, számukra már megváltás lesz a halál, hiszen az élet már csak teher.

A halál, mint az élet lezárása egyben lehetőség a közösség számára, hogy eltávozott tagja már egészben látható életét értékelhesse. Ebben a racionális vonások mellett a hiedelemvilág olyan elemei is szerepet játszanak, melyeket az Isteni ítélet megnyilvánulásainak tekintenek. Úgy tartják, kinek milyen az élete, olyan a halála. Jelenti ez egyrészt azt, hogy akinek nehéz, rossz, hányatott élete van, az szerencsétlenül is fog meghalni (bizonyára szerencsétlen órában is született!). Akinek viszont szép, rendezett élete van, „jó ember”, a közösség hasznos tagja, annak a halála is szép lesz. Még egyszerűbben megfogalmazva a nehéz halál a bűnös ember büntetése, míg a könnyű, szép halál a jó emberek jutalma az Istentől. Ehhez kapcsolódó az a hiedelem is, hogy a boszorkányokra, tudományosokra is nehéz halál vár, ameddig nem adják át a tudományukat, addig nem tudnak távozni az élők sorából. A halál könnyűsége mellett a temetés napjának időjárása is lehet mutatója az Isten ítéletének. A jó embereknek szép, míg a bűnösöknek

31 Tankó Gyula többen is közzétesz, közöttük olyat is, amelyik egy, az 1960-as években történt balesetet dolgoz fel. TANKÓ GY. 1996. 97–98.

32 BÓDÁN ZS. 2008.

csúf, viharos idő van a temetésén. Az ilyenkor tapasztalható esetleges ellentmondásokat leginkább azzal oldják fel, hogy Isten más szempontok alapján ítél, mint az emberek. Ha például egy öngyilkosnak, vagy nagy bűnösnek a temetésén szép idő van, az azt jelenti, hogy az Isten valamiért mégis megbocsátott nekik.

A csángók hitvilágában a halál, és annak körülményei nem pusztán az Isteni ítélet jelei, hanem annak eszközei is lehetnek. Ilyen értelemben a halál szerepelhet, mint az Isten jogos büntetése valamilyen, az életben korábban elkövetett bűnért, sőt a miséztetés (a román papnak fizetett misék lényegében mágikus célzattal) élő gyakorlata alapján egy bizonyos konkrét sérelem kézzel fogható megtorlása az „Isteni igazságszolgáltatás” által.

A gyimesi csángók itt megrajzolt vázlatos halálképe élesen szembeáll a modern társadalom haláltól elidegenedett szemléletével.³³ Nem csodálkozhatunk ezen, ha figyelembe vesszük, hogy a gyimesi hétköznapiak is, a modernizáció minden hatása ellenére milyen távol állnak a modern városi életviteltől. A különbségek fontos oka lehet a halálhoz kapcsolódó szokások még mindig fennálló, sok archaikumot megőrző hagyományos rendje is. Gondolok itt a háztól való temetés vagy a siratás szokására. De szintén említhetjük a temetőkert templom körüli központi fekvését, mely folyamatosan (ha máskor nem, minden vasárnap) szembesíti a közösség tagjait, a gyerekektől a legidősebbekig az elmúlás tényével. Vagy azt a közvetlen módot, ahogy a még élő kisközösségekben az aktuális hírek, események, így a halálesetek megbeszélése is zajlik – sokszor a gyerekek jelenlétében – így szocializálva mindenkit a halál természetes szemléletére. Mindezek együttesen a halálkép hagyományos elemeinek továbbélése irányába hatnak, szemben a modernizációs tendenciákkal.

2.3. Túlvilág

A gyimesi csángók túlvilágképe alapjaiban meghatározott a római katolikus egyház tanítása által. Hitük szerint az ember test és lélek egysége. Mikor eljön az óra, csak a test hal meg ténylegesen. Míg az a temetési szertartás keretében a földbe kerül és elporlad, addig a halhatatlan lélek a túlvilágon folytatja létezését. Ott ítélet vár rá, el kell számolnia földi életével és jó illetve rossz cselekedetei, érdemei és bűnei szerint számíthat jutalomra vagy büntetésre. Azoknak a lelkeknek, melyek nagyon súlyos, megbocsájt-hatatlan bűnnel mentek a másvilágra (hagyományos felfogás szerint az öngyilkosság ilyennek számít) az osztályrésze az örök kárhozat, a pokolra kerülnek az ördögök közé. Akiknek a bűnei megbocsáthatóak, azok a tisztítóhelyen, a purgatóriumban megszenvednek érettük, majd bejuthatnak

---

33 KUNT E. 1981. 16–33.

a mennyországba, ahol a bűn nélküli tiszta lelkek vannak. Itt az angyalok és a többi szentek társaságában együtt lehetnek Istennel.

Az eddig elmondottak teljesen összhangban állnak az egyház álláspontjával, vannak azonban olyan elemei is a csángók túlvilágképének, melyekről ez már nem mondható el ilyen egyértelműen.

Az elbeszélések alapján a pokol a lehető legszörnyűbb hely, ahol az embernek nagy kínokat kell átélnie, ezek által szenved bűneiért vég nélkül, az elképzelések szerint leginkább tűzben, de azt is mondják, hogy az ördögök nagy üstben főzik-sütik az elkárhozottakat. A pokol talán legszörnyűbb vonása a véglegessége. Aki oda kerül, többé nem szabadulhat, szemben a purgatóriummal, ahol ugyancsak szenvednek a lelkek, de csak a bűneik elmúltáig.

Maga a purgatórium léte egyébként bizonytalan a gyimesiek túlvilágképében. Míg a katolikus egyház egyértelműen állást foglal mellette, addig a csángók közül sokan nem számolnak vele a túlvilág részeként. Gyakran csak pokolról és menyről beszélnek és a tisztítóhely leginkább összemosódik a pokol képével. Ilyenkor a lélek tehát a pokolban szenved, de ha letöltötte az idejét, megszabadulhat onnan és megláthatja Isten színét. Többen is a pokol tornácáról beszéltek ennek kapcsán, mint a hely ahol a lélek szenved, s ahonnan még megszabadulhat, hiszen az nem a pokol csak a bejárata. A purgatóriumban a szenvedés egyébiránt a pokolhoz hasonlóan tűz által történik, azonban néhány adatközlő arról is beszélt, hogy itt mindenféle bűnnek megvan a maga büntetése s akár víz akár hideg vagy bármi más által szenvedhetnek a tisztuló lelkek.

A mennyország a legcsodálatosabb hely, ahol a lélek együtt lehet Istennel örök boldogságban. Sokan megjegyzik azonban, hogy *„oda csak nagyon kevesen mehetnek be”*.

A szenvedéseknek nem csak a túlvilág lehet a színtere, többen állítják, hogy már a földi élet során megkezdődik a vezeklés az elkövetett bűnökért, s a másvilágra csak kevés kerül át belőlük. A nehéz, szenvedésekkel teli halál is ennek lehet egy formája s mintegy alátámasztja a hiedelmet, mely szerint a bűnös ember nehezebben tud meghalni.

A túlvilág legfontosabb alakjai: a Jóisten, Szűz Mária (Babba Mária), a különböző szentek és angyalok az ördöggel. Érdekes módon Krisztus szerepe nem olyan hangsúlyos. A szentek közül ki emelkedik Szent Péter, akinél a mennyország kulcsai vannak, ő engedi a tiszta lelkeket az Istenhez, de ő irányítja a kárhozottakat is a pokolba. Az angyalok közül Szent Mihálynak van nagyobb jelentősége. Ő gyakran, mint a halál megtestesítője jelenik meg, aki az utolsó órában eljön az ember lelkéért, s Istenhez kíséri, miközben védi a leselkedő ördögtől. A csángók hite szerint minden embernek van őrzőangyala is, aki élete során mellette van a bajban. A halál

órájában is ott áll a haldokló mellett, együtt az ördöggel, s igyekeznek mindketten szert tenni a távozó lélekre. Ez utóbbi esetben az őrangyal és Szent Mihály alakja összekapcsolódhat.

Általában az ember lelkéért vég nélküli küzdelem folyik a jó és a rossz erői között az emberi élet során. Az ördög folyamatosan igyekszik azt megkaparintani, míg az angyal védelmezi. A hiedelemtörténetek tanúsága szerint az ember már élete során elveszítheti a lelkét, akinek például ördöge van, az a valójában az ördöggel kötött szövetség révén gyarapodik, aminek az ára a saját lelke.

A lélek túlvilági sorsáról élnek a katolikus tanoktól jóval távolabb álló hiedelmek is, mint arról már szót ejtettünk az öngyilkossághoz közelebről kapcsolódó hiedelmeknél. Az ott bemutatott elképzelések a visszajáró halottakról, kísértetekről, kirekesztett lelkekről szintén szerves részét képezik a gyimesi csángók túlvilágképének.

3. A hiedelmek élete

Az eddigiekben Gyimesközéplok lakóinak vizsgált témánk, az öngyilkosság szempontjából legfontosabb hiedelmeit vettük számba, kezdve az önpusztításhoz közvetlenül kapcsolódókkal, majd megrajzolva a háttérüket biztosító s egyben a világképük szerves részét alkotó sorsról, halálról és túlvilágról alkotott elképzeléseiket. Célunk a teljességre törekvés, és ezáltal egy valamelyest ideális kép megrajzolása volt. A továbbiakban ennek a képnek a pontosítására, mintegy jelen idejűvé tételére vállalkozunk, válasz keresve arra a kérdésre, hogy ez a gazdag hiedelemanyag milyen mértékben tekinthető élőnek, és mennyiben határozza meg a közösség és ezen belül is a különböző korosztályok életét. Tesszük ezt annak a tudatában, hogy bár Gyimes a néprajzi köztudatban még ma is a mint a magyar nyelvterület egyik legarchaikusabb vidéke van számon tartva – amit méltán bizonyíthat MAGYAR ZOLTÁN néhány éve megjelent fantasztikusan gazdag monda-gyűjteménye³⁴ –, nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy a gyimesi csángók is a mai világban a 21. század elején élnek. Hiába tartják magukat a hagyományos világkép és létstratégia elemei olyan szívósan, a televízió-készülékek és a mobiltelefonok is megjelentek már szinte minden háztartásban és hatásuk különösen a fiatalság körében jelentékeny.

Sorban haladva a fentebb elemzett hiedelmeken először az ördöghöz kapcsolódókkal foglalkozunk újra. Bátran kijelenthetjük, hogy ez az egyik leginkább eleven része a gyimesi hiedelemvilágnak. A csángók erős, még a

---

34 MAGYAR Z. 2003/a.

fiatalok körében is élő vallásossága közismertnek számít. A már huszadik éve a községben szolgáló Szilveszter Imre, gyimesközéploki plébános véleménye alapján, azt az 1989 óta az országban lezajlott események sem befolyásolták jelentősen, és még napjainkban is 90% fölöttire tehető a templomba járók aránya, amihez aktív imaélet és a szentségekkel való rendszeres élés is társul. Ez mintegy evidenciaként jelenti az Istenbe vetett hit általános voltát, ami magával hordozza annak ellenpólusaként az ördög létebe vetett hitet is. Természetesen minden korosztályban találhatóak kételkedők, akik megkérdőjelezzik a vallás fontosságát s ezzel együtt Isten és az ördög valóságos voltát is, általánosnak azonban ennek az ellenkezője tekinthető. Gyakorlatilag valamennyi adatközlő azt vallja, hogy az ördög létező és egyben aktívan cselekvő részese a világnak. Még olyanok is állást foglaltak az ördög léte és az ember életében játszott szerepe mellett, akik máskülönben magukat nem vallásos emberként jellemezték. Jól mutatja ezt az általános elfogadottságot az is, hogy a kérdőívben megkérdezett 100 személyből több mint 80 gondolta úgy, hogy az ördögnek szerepe van az öngyilkosságokban.

Az ördög létezésébe és az öngyilkosságokban játszott aktív szerepébe vetett hit tehát szerves részeként értelmezhető a gyimesi csángók hiedelemrendszerének. Különbség figyelhető meg viszont abban, hogy ez a hagyományos hiedelemanyag milyen mértékben van jelen az egyes adatközlőnél a maga teljességében. Itt általánosságban elmondható, hogy ez egyenesen arányos az életkor előrehaladtával. Míg a fiataloknál a válaszok gyakran csak egy-egy szóból, rövid mondatból vagy sommásan megfogalmazott történetből álltak, addig a középkorúaknál és az idősebbeknél már kiérlelt – nagy valószínűséggel többször is ugyanolyan formában elhangzott – történetekkel találkozhatunk. Jól megfigyelhető ez azon a példán keresztül, hogy míg az ördög öngyilkosságokban játszott aktív, ösztönző szerepe szinte mindenki által ismert, addig az ehhez kapcsolódó epikus mondaszerű történetek az akasztottakat körülvevő muzsikáló, mulatozó vagy éppen az áldozat szeme felé izzó vasakkal döfködő ördögökről inkább a középkorú és az idősebb generációk sajátja. De példaként hozható fel az ördögöktől való megszabadulás kérdése is. Azt, hogy ez az Istenhez való odafordulás és az ima által lehetséges gyakorlatilag mindenki tudja, viszont ennek a kerek, epikus történetekben való megfogalmazása ugyancsak az idősebb korosztályok jellemzője.

Míg az ördög, mint a gonosz megtestesítőjébe vetett hit elevennek tekinthető, addig ez nem feltétlenül mondható el az ördög címszó alatt emlegetett egyéb hiedelemrészletekről, mindenekelőtt a gazdáját segítő ördög alakjáról. Ismert a kifejezés, hogy *„ennek az embernek ördöge van”*, azonban különösen a fiatalok ehhez nem a bemutatott hiedelmet, sokkal inkább csak

azt társítják, hogy az illető szerencsés. A középkorú és idős generációk már általában ismerik a mondás hiedelemhátterét is, bár azt inkább csak mesének, mint valónak tekintik. Hogy itt már nem az élő néphit megnyilvánulásával állunk szemben jól mutatja a hiedelemtörténetek töredékes volta is. Jellemző példája ennek az „ördög malma”, a hely, ahol folyamatosan hullnak a kövek, mert állítólag az ördög örli a sziklát. Ennek az ismertsége meglehetősen nagy az adatközlők körében – még többen a fiatalok közül is hallottak róla – azonban azt, hogy az ördög hogy került oda, hogy ez esetleg kapcsolható a gazdáját segítő ördög alakjához csak kevesen tudják. Ezzel szemben az ördögnek béka formájában való megjelenése meglehetősen ismert még a fiatalok körében is, nem beszélve az idősebbekről, akik közül, ha nem is feltétlenül hisz mindenki benne, sokan úgy tartják, abban mégis lehet valami. Magyarázható ez az állattartás és a tejhaszon ma is elsőrendű fontosságával a gyimesiek életében.

Ha a lélekhez kapcsolódó hiedelmeket vizsgáljuk, már korántsem kapunk ilyen egységes képet. A korábbi egyházi tanítás, mely szerint az öngyilkos lelke a pokolra kerül, az ördögök viszik el, osztályrészre az örök kárhozát, közismertnek tekinthető az idősebb és középkorú generációknál, míg a fiatalok körében ismertsége esetleges. A válaszok azonban nem annyira a meggyőződéses hitről tesznek tanúbizonyságot, sokkal inkább rögzült, szólásszerűen visszatérő formulaként hatnak: „Az a pokolra kerül, viszik az ördögök.” Ebben kétségtelenül szerepet játszhat az egyház megváltozott álláspontja, mellyel a gyimesközéplokiak időről időre szembesülhetnek is, hiszen az öngyilkos temetésekor a sírgödör mellet elhangzó prédikációnak ez gyakori témája. Nem szabad megítélni az áldozatot, nem tudhatjuk a halálának körülményeit, nem tudhatjuk, vajon beszámítható állapotban volt-e tette elkövetésekor vagy esetleg nyílt-e lehetősége még életének utolsó pillanataiban megbánni bűnét és Istenhez fordulva esedezni az ő végtelen irgalmáért. Másfelől az ítélet egyedül Istené, csak ő tudhatja a lélek túlvilági sorsát. Ezek a gondolatok markánsan megjelentek több adatközlőnél is nem sokkal azután, hogy sommásan megállapították, az olyan lélek bizony a pokolra kerül. A fiataloknál az egyház megváltozott tanítása kissé talán meglepő módon nem annyira érezteti hatását, aminek oka lehet egyrészt az, hogy életkoruknál fogva még esetleg nem is volt lehetőségük rá, hogy ilyen temetésen részt vegyenek, de legalább is nem annyi alkalommal, mint a közösség idősebb tagjai, másfelől – és ez ugyancsak életkori sajátosságnak tekinthető – figyelmük sokkal inkább a még javarészt előttük álló élet, mintsem a halál vagy a túlvilág kérdéseire irányul.

Ha tovább haladva vizsgálat alá vesszük a kísértet-kirekesztett lélek hiedelmeket, még inkább egyenetlen képet kapunk. A vélemények a biztos

hittől a kételkedésen keresztül a teljes elutasításig terjednek. Általában elmondható, hogy az adatok csak rövid szövegekben, egy-egy mondatban jelennek meg, kevés összefüggő történet található közöttük, és még kevesebb, amelyik konkrét esethez, vagy személyes élményhez kapcsolható. Leginkább csak általánosságban beszélnek a kérdésről a „*hallottam*”, „*mondták*” kezdőformula után, és gyakran a „*de én ezt nem tudom*”, „*tudja a Jóisten, hogy így van-e*” befejezéssel. Az viszont megállapítható, hogy valamennyi adatközlő életkortól függetlenül ismer „kísértettörténetet”. A fiatalabbaknál ezek leginkább a visszajáró halott hiedelmeihez kapcsolhatóak s a kirekesztett lélekről sokan csak a mondást ismerik: „*Jár, mint a kirekesztett lélek.*”, a hozzá kapcsolódó hiedelemháttér nélkül. Ennek az ismerete az idősebbek körében is töredékesnek tekinthető, amit jól mutat a fentebb már említett kerek történetek hiánya.

Mindezek ellenére annak a nyílt kijelentésére, hogy ezek a történetek egyértelműen hamisak, hogy kísértetek, kirekesztett lelkek márpedig nincsenek, csak kevesen vállalkoznak.

Az időjáráshoz kapcsolódó hiedelmek közül a nagy szél, vihar összefüggését az akasztásokkal gyakorlatilag mindenki ismeri, ez azonban az „*akasztott lelke a pokolra kerül*” sztereotip formulához hasonlóan nagyon gyakran csak szólás formájában él, és a tényleges hiedelemháttér nem jelenik meg mögötte. Itt is elsősorban a fiatalok kétkedő magatartására kell utalnunk. Másfelől viszont az idősebbek közül többen is megfogalmazták, hogy ez a csúf időjárás ténylegesen megtapasztalható az akasztottaknál, és egyben kapcsolták ezt a kérdést a temetésen tapasztalható időjárás, mint az Isten ítéletének megnyilvánulásához. Míg magának az akasztott-rossz idő hiedelemnek az ismerete általánosnak tűnik, ez már korántsem mondható el annak a magyarázatáról. A fiatalabbak egyáltalán nem tudják megindokolni a kettő összefüggését, és a középkorúak és idősek körében is csak esetleges válaszokkal számolhatunk. Mindenesetre inkább „*az ördög viszi a lelket a szélben*” változat tekinthető ismertebbnek s lehetett korábban általánosan elterjedt, míg az, hogy az „*Isten ezzel a csúf idővel mutatja meg rosszallását*” inkább a szép halál-csúf halál kérdéséhez és ezen keresztül a már előbb említett, a temetés alatt megtapasztalható időjáráshoz jelenthet csatlakozási pontot.

A másik időjáráshoz kapcsolódó hiedelem, mely szerint ha az öngyilkosnak meghúzzák a harangokat az nem használ majd a vihar ellen, az idősebb és a középkorú generációknál általánosan ismertnek és élőnek tekinthető. Ehhez nagyban hozzájárul az is, hogy a vihar elleni harangozás gyakorlata máig jellemző Gyimesközélpokon. Ennek ellenére a fiatalabbak körében ez a hiedelem úgyszólván ismeretlen. Ők is tudják, hogy szokás harangozni a nagy idő ellen, de arra a kérdésre, hogy az öngyilkosoknak miért nem lehet

harangozni, vagy hogy a két kérdésnek lehet-e valamiféle kapcsolata egymáshoz rendszerint nem tudnak válaszolni. Ennek leginkább az lehet az oka, hogy az öngyilkosság mint téma – mely maga sem feltétlenül része a mindennapoknak, leszámítva a tényleges eseteket – szempontjából ez egy viszonylag marginális kérdésnek tekinthető. A fiatalok, akiknek nagy része még nem, vagy alig járt ilyen temetésen, ha tudja is, hogy nem harangoznak az ilyen halottnak, annak hiedelemháttérével nem feltétlenül szembesül.

Az öngyilkos köteléhez kapcsolódó hiedelmek a fiatalok körében úgyszólván teljesen ismeretlenek és a középkorúaknál és idősebbeknél is csak szórványosan jelennek meg. Jellemző módon, aki ismeri is azokat, mereven elhatárolódik tőle. Az egyik adatközlőről például többen állították, hogy mesélte, így jár a vásárra és mindig milyen szerencséje van. Ő maga azonban a hiedelem kapcsán miután elmondta, hogy ismeri, rögtön hangsúlyozta, hogy bizony soha nem foglalkozna ilyen praktikákkal, mert irtózik tőle. A hiedelem élő voltát jelzi mindenesetre az a tény, hogy egy néhány éve a közelben történt öngyilkossági esetről a család mindenfelé kereste a kötelet, mert azt hitték, valaki elvitte. Végül megtalálták, de az aggodalom nagy volt.

Az egyéb hiedelmek címszó alatt bemutatott hiedelmek életéről azok jellege miatt nem beszélhetünk, hiszen csak egy-egy adatközlőnél jelentek meg. Ezek színesíthetik, teljesebbé tehetik az összképet, de még további módszeres gyűjtőmunka feladata feltárni valós ismeretüket és elterjedtségüket.

Az öngyilkossághoz közvetlenül kapcsolódó hiedelmek után számba kell vennünk még az azoknak mintegy háttéréül szolgáló sors–halál–túlvilág kérdéséhez kapcsolódóakat is.

A világ fatalista szemlélete, az előre megírt sors kérdésében vegyes képet kapunk a kérdőívek és az interjúk elemzése után. A megkérdezettek maguk is egyfajta bizonytalanságot mutattak, mely gyakran egymásnak ellentmondó válaszokban fogalmazódott meg. Többször is megtörtént, hogy a „*Meg van-e írva az ember sorsa?*” kérdésre adott nemleges válasz után röviddel olyan eseményeket beszélt el az adatközlő, melyek éppen korábbi válaszával szemben az előre megírt sorsba vetett hit egyértelmű megnyilatkozásaként voltak értelmezhetőek. Ere fordított esetben is került példa. Általánosságban az mondható el, hogy főleg az idősebb generációk erősen vallásos tagjai hajlanak az élet ilyenén való, sorsszerűen előre megírt szemléletére, és a bizonytalanság ebben a kérdésben is elsősorban a fiatalok körében tapasztalható. Ebben az eltérésben az egyház fokozatosan módosult álláspontja, a kérdés dogmatikai letisztulása is szerepet játszhat. Bár a megírt sorsba vetett hit konkrétan megfogalmazott, kimondott formában számos kétkedő hangot vonz, a szemlélet élő volta annak gyakorlati vonatkozásain keresztül

jól megragadható. Van ugyanis egy nagyon fontos pszichológiai oldala is a kérdésnek, melynek a jelentősége leginkább a konkrét esetek kezelése kapcsán mutatkozik meg. A bajok, szerencsétlenségek, tragikus halálesetek és különösen az öngyilkosságok kapcsán egy tehermentesítő és vigasztaló funkciót tölt be ez a szemlélet. Amikor megtörténik a baj, kínálkozik a válasz: „*ez így volt megírva*”. A felelősség terhét egy bizonyos fokig ez leveszi az érintettek válláról, s egyben vigasztalja is őket. Ami történt az nem elsősorban saját maguk, vagy szeretett hozzátartozójuk hibája, sokkal inkább egy felettük álló erő számlájára írható. Ha ehhez hozzá vesszük, hogy ez az erő a vallásos csángók számára a gondviselő Isten, melynek tervei bár nem átláthatóak, de végtelen szeretetében bízva mindig az ember javát szolgálják, a vigasztalás funkciója egyértelművé válik. Hasonló funkciókat tölt be az ördög szinte végtelennek tűnő hatalma az öngyilkosságok kapcsán. Itt megmarad az ember szerepe annyiban, hogy legalább is el kell játszania az önpusztítás gondolatával s valamilyen formában beleegyezését kell adnia, de amennyiben ez megtörtént onnan már szinte nem is az ő felelőssége a tragédia. Az ördög gondoskodik mindenről. Még ha vissza is akarna térni az áldozat, arra többé a ritka kivételektől eltekintve nem nyílik lehetősége, az ördög befejezi azt, amit ő gyakran meggondolatlanul elkezdett. A hozzátartozók így ismét egy fölöttes, ez esetben sötét erő működését okolhatják és a veszteség egyébként is hatalmas súlya mellett nem kell – legalább is nem azonnal – szembenézniük a felelősség kérdésével. A világ fatalisztikus szemlélete tehát a gyakorlatban, a konkrét krízishelyzetek kapcsán jelentkező pozitív funkcióknak köszönhetően is elevenen hatónak tekinthető a csángók körében.

A halálkép hagyományos formájában eleven része a csángók világképének. Már utaltunk azokra a konzerváló tényezőkre, amelyek ezt lehetővé teszik s egyben elősegítik a felnövekvő generációk számára a szocializáció folyamatában az elsajátítását. Arról is esett szó, hogy a különböző korosztályok milyen jellegzetes eltérésekkel viszonyulnak az elmúlás kérdéséhez, így a következőkben a halál, mint az Isten ítéletének jele és eszköze hiedelmekről szólnunk még röviden. Az a hiedelem, hogy amilyen az ember élete, olyan lesz a halála, általánosan ismert, még a fiatalok körében is, sokan megfogalmazták azonban kételyeiket is a kérdéshez kapcsolódóan. Nem a jelenség létét, sokkal inkább általános érvényét kérdőjelezi meg a legtöbben. Mindenki tud hozni példákat, hogy valaki milyen jó ember volt s mégis milyen nehezen halt meg, vagy éppen az ellenkezőjére. Ugyanez mondható el arról a hiedelemről is, hogy a temetés napjának az időjárása megmutatja az eltávozott bűnös vagy ártatlan voltát. Az elképzelés azonban, hogy a halál, mint Isten büntetése szerepel, inkább csak az idősebb generációk körében tapasztalható, a középkorúaknál csak elszórva, míg a fiataloknál egyáltalán nem jelenik meg. Nem úgy a román papoknál végzett

miseszolgálat gyakorlata (ahol az eredmény ugyancsak lehet halálos kimenetelű is), mely elevenen élő s egyben valamennyi korosztály által ismert, ha bizonyos fenntartásokkal kezelt kérdés is.³⁵

A túlvilágról alkotott elképzelések kapcsán megjegyzendő, hogy magában a túlvilági létben nagyon kevesen kételkednek, ami nem meglepő a katolikus egyház erős pozíciói és a csángók még ma is eleven vallásossága mellett. Néhányan persze megkérdőjelezzik a lélek halhatatlanságát, de a lélek létét még ők sem. Ilyen esetekben azt a néprajzi szakirodalomból ismert test lélekkel³⁶ azonosítják, és úgy tartják, hogy a halál pillanatában az utolsó lehelettel együtt a lélek is elszáll, s megsemmisül. Utaltunk már arra is, hogy a túlvilág hármas felosztásából leginkább a purgatórium marad el. Ez egyaránt megfigyelhető valamennyi generációnál. Az ördög létébe vetett hit mellett az angyalok léte nem olyan kézenfekvő, bár nem kérdőjeleződik meg, az ördöggel mégis csak „gyakrabban találkozhat az ember”. A visszajáró halottakról, kísértetekről, kirekesztett lelkekről szólva újra csak azt kell hangsúlyoznunk, hogy bár mindenki ismer ilyen történetet, ezeknek a kétkedés gyakran megfogalmazott velejárója elsősorban a fiatalok körében. Sőt, vannak, akik különböző tudományos magyarázatokkal is szolgálnak a korábban kísértetnek vélt jelenségek magyarázatára.

Összegzés

Jelen tanulmányban elsődlegesen arra törekedtünk, hogy az adott keretek között a lehető legteljesebb képét nyújtsuk a gyimesközéploki csángók öngyilkossághoz kapcsolódó hiedelmeinek, annak érdekében, hogy megítélhessük azok szerepét a csángók öngyilkossághoz kapcsolódó attitűdjének formálásában. Ennek megfelelően előbb részletesen foglalkoztunk olyan, a kérdéshez közvetlenül kapcsolódó hiedelmekkel, mint az ördög szerepe, az elhunyt lelkének túlvilági sorsára vonatkozó elképzelések, az öngyilkosság és az időjárás összefüggéseit taglaló vagy éppen az akasztott ember kötelére vonatkozó hiedelmek. A második részben mindezeknek a hiedelmeknek szélesebb háttéréül szolgáló halálkép, közelebről szólva a sors-halál-túlvilág témakörét elemeztük, míg a záró szakaszban a hiedelmkör életére vonatkozó legfontosabb tanulságokat foglaltuk össze, külön kitérve az egyes generációk közötti eltérések kérdésére.

Mindezek alapján összefoglalóan megállapítható, hogy a gyimesközéploki csángók körében még napjainkban is egy nagyon gazdag és sok elemében élőnek tekinthető öngyilkossághoz kapcsolódó hiedelemvilággal számolhatunk, melynek több, a korosztályoktól függetlenül általánosan ismert és

35 A miseszolgálatokról bővebben: TANKÓ GY. 2001. 143–145.

36 DIÓSZEGI V. 1983. 23–29.; SZENDREY Á. 1946.

elfogadott eleme is van, ami közvetlenül, meghatározó módon alakítja a csángók öngyilkossághoz kapcsolódó attitűdjét. A hiedelemkör ezeken túlmutató, egyéb elemeire általánosan jellemzőnek azt tarthatjuk, hogy azt az idősök ismerik, és nagyjából hiszik is, a középkorúak ismerik, de gyakran fenntartásokkal kezelik, míg a fiataloknál mind az ismertség, mind a hit esetlegesen tekinthető, így azok attitűd meghatározó szerepe fordított arányba állítható az életkorral.

Irodalom

ALBERT ERNŐ

1995 *Boszorkányos dógok. Gyimesi csángó hiedelemmondák, hiedelmek.* Sepsiszentgyörgy.

ANTAL MÁRIA

2004 *A gyimesi csángó magyarok hiedelmei.* Budapest.

BALÁZS LAJOS

1995 *Menj ki én lelkem a testből.* Csíkszereda.

BARTHA ELEK:

1985 Halottkultusz és temetkezési szokások a Medvesalja falvaiban. In.: Ujváry Zoltán (szerk.): *Gömör néprajza I.* Debrecen.

BIHARI ANNA

1980 *Magyar hiedelemmonda katalógus.* Előmunkálatok a magyarság néprajzához 3. Budapest.

BÓDÁN ZSOLT

2003 A gyimesi csángók öngyilkossághoz kapcsolódó hiedelmeinek vázlata. *Ethnica.* V. (2003). 4. sz. 121–125.

2005 Az önakasztottak látomásai. Gondolatok a néprajz és pszichológia határterületéről. *Ethnica.* VII. (2005). 3. sz. 103–106.

2008 „Nem szabad a szentelt földbe bétenni” Az öngyilkossághoz kapcsolódó attitűd viselkedésben megnyilvánuló elemei Gyimesközéplekon. In: *A Csíki Székely Múzeum Évkönyve 2007–2008.* Humán- és Természettudományok. Csíki Székely Múzeum – Pro Print, Csíkszereda, 101–126.

BONDÁR FERENC

1982 *Sarkadkeresztúr néphite.* In: *Folklór Archívum 14.* Budapest.

BOSNYÁK SÁNDOR

1977 *A bukovinai magyarok hitvilága.* In: *Folklór Archívum 6.* Budapest.

1980 *A moldvai magyarok hitvilága.* In: *Folklór Archívum 12.* Budapest.

1982 *A gyimesvölgyi magyarok hitvilága.* In: *Folklór Archívum 14.* Budapest.

1984 *A bukovinai magyarok hitvilága II.* In: *Folklór Archívum 16.* Budapest.

CSÁKI KÁROLY

- 1999 „Nem halt meg, csak aluszik”. A halotth Kultusz, a halállal kapcsolatos szokások, hiedelmek a középső-Ipoly mentén. Dunaszerdahely.

DIOSZEGI ZSUZSA – BARNA GÁBOR:

- 1981 *Komlóskai mondák*. In.: VIGA GYULA közreműködésével SZABADFALVI JÓZSEF (szerk.): *Néprajzi tanulmányok a zempléni hegyvidékről*. Miskolc.

DIÓSZEGI VILMOS

- 1983 *A pogány magyarok hitvilága*. Budapest.

DACZÓ ÁRPÁD

- 1981 A gyimesi rekegő. In: *Népismereti dolgozatok 1981*. Bukarest. 197–201.

FEJŐS ZOLTÁN

- 1985 *Hiedelemrendszer, szöveg, közösség I–II*. Néprajzi Közlemények XVII–XVIII. Budapest.

FRIDA BALÁZS ZAKARIÁS – KALAS GYÖRGYI

- 1999 „Mejek, pusztítom el magamot...”. Az öngyilkosság antropológiai vizsgálata a gyimesi csángóknál. Miskolci Egyetem, Kulturális és Vizuális Antropológia Tanszék. OTDK-dolgozat. Kézirat.

GULYÁS ÉVA

- 1976 *Jászdózsai hiedelmek*. In: *Folklór Archívum* 4. Budapest.

KESZEG VILMOS

- 1999 *Mezőségi hiedelmek*. Marosvásárhely.

KRUPA ANDRÁS

- 1973 *Az emberrel kapcsolatos szlovák népi hiedelmek Békéscsabán, Tótkomlóson és Csanádalbertin*. In.: *Népi Kultúra – Népi Társadalom VII*. Budapest.
- 1987 *A délkelet-magyarországi szlovákok hiedelemvilága*. Debrecen.

KOVÁCS ÁGNES

- 1981 *Sorsmese*. In: ORTUTAY GYULA (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon*. 4. köt. Budapest.

KÖRNER TAMÁS

- 1970 *Mutatvány a készülő magyar hiedelemmonda-katalógusból*. b) A halál és a halottak. *Ethnographia*. LXXI. (1970) 55–96.

KUNT ERNŐ

- 1981 *A halál tükrében*. Budapest.
- 1987 *Az utolsó átváltozás. A magyar parasztság halálképe*. Budapest.

MAGYAR ZOLTÁN

- 2001 *Torna megyei népmondák*. Budapest.
- 2003/a *A Csángók mondavilága*. Budapest.

- 2003/b *A rekegő hiedelmeköre a hárompataki (gyimesi csángó) folklórban.* In: TOMISA ILONA (szerk.): *Hárompatak. Egy ismeretlen néprajzi kistáj Erdély és Moldva határán.* Budapest. 105–139.

NAGY ILONA

- 1982 *Végzet.* In: ORTUTAY GYULA (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon.* 5. köt. Budapest.

PÓCS ÉVA

- 1964 *Zagyvarékas néphite.* Néprajzi Közlemények IX. 3–4. Budapest.
1977 *Akasztott ember.* In: ORTUTAY GYULA (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon.* Budapest.
1981 *Ördög.* In: ORTUTAY GYULA (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon.* 4. köt. Budapest.
1989 *Tündérek, démonok, boszorkányok.* Budapest.
1990 *Néphit.* In: DÖMÖTÖR TEKLA (főszerk.): *Magyar néprajz VII.* Budapest.

SALAMON ANIKÓ

- 1987 *Gyimesi csángó mondák, ráolvasások, imák.* Békéscsaba.

SZENDREY ÁKOS

- 1946 *A magyar lélekhit.* *Ethnographia.* LVII. (1946). 34–46.

TANKÓ GYULA

- 1996 *Gyimesi szokásvilág.* Székelyudvarhely.
2001 *Életvitel a Gyimesekben.* Székelyudvarhely.

VERBÉNYI KINCŐS (szerk.)

- 1998 *Néphit szövegek.* Magyar Népköltési Gyűjtemény XX. Budapest.

VIRT ISTVÁN

- 1987 *Halállal kapcsolatos szokások és hiedelmek Zoboralján.* In: *Folklór Archivum* 17. Budapest.
2003 *Halállal kapcsolatos szokások és hiedelmek hagyományozódásának jellemzői Hárompatak falvaiban.* In: TOMISA ILONA (szerk.): *Hárompatak. Egy ismeretlen néprajzi kistáj Erdély és Moldva határán.* Budapest. 251–300.

BÓDÁN Zsolt néprajzkutató, segédmuzeológus

Corvin János Múzeum

H-5700 Gyula, Kossuth Lajos u. 19.

bozsoo@freemail.hu

GÁL TÜNDE

A KOLOZSVÁRI HÓSTÁT TÖRTÉNETI NÉPRAJZI BEMUTATÁSA A VÁLTOZÁS TÜKRÉBEN

Abstract: [A general presentation of the Hostat community under the eye of change]

The Hostats live in the suburbs of Kolozsvár (Hung. –; Rom.: Cluj-Napoca) and they lead a unique lifestyle based on agriculture having their own traditions and institutions. At the beginning researchers were interested just in their traditional lifestyle, marriage and habits, dialect. This community managed to adapt to the way of living in a city but the effects of urbanization and the quick industrial growth slowly destroyed the place where they could keep up with their traditional living and as a consequence their lifestyle changed. This change was presented by László Pillich in a sociological work. Through all these economical and social changes it is important to research all the alterations that happen in the lifestyle of a community. This can be made by reflecting upon people's everyday life. Edit Fél and Tamás Hoffer were the first who made relevant steps in showing us that researching everyday life is essential because only through this can we understand the way people think, act, how they live and build their own social web.

Rezumat: [Prezentarea generală a comunității numite Hostat sub aspectul de schimbare] Hostăzenii locuiesc în suburbiile localității Cluj-Napoca (magh.: Kolozsvár) și au trăit o viață unică bazată pe agricultură având și instituțiile lor specifice. La început cercetătorii au fost interesați în viața lor tradițională, datini și obiceiuri. Această comunitate întotdeauna a încercat să se adapteze stilului de viață necesară pentru a trăi într-un oraș și din cauza urbanizării și colectivizării au renunțat la viața tradițională. Au trecut prin multe dificultăți și de-a lungul timpului au fost nevoiți să schimbe stilul de viață. Sociologul László Pillich s-a ocupat de cercetarea elementelor de schimbare în această comunitate. Edit Fél și Tamás Hoffer au fost primii care au făcut pași relevante în cercetarea ariei numite stil de viață. Ca să cercetăm schimbările în stilul de viață a unui om sau o comunitate este important ca să ne uităm la viața de zii cu zii, cum trăiesc, gândesc și nu în ultimul rând cum își construiesc rețeaua socială.

A városok makrotársadalmában léteznek olyan gazdasági vagy (és) területi kisközösségek, amelyek sajátos, hagyományozottan elkülönülő életmóddal rendelkeznek. Ilyen közösséget alkot a kolozsvári Hóstát is.

A hóstátiak jellegzetes városi réteggkulturát képeznek, nemzedékek hosszú során át a városhoz tartozva, de nagyközösségében attól elkülönülve, azzal egyfajta állandó szimbiózisban élnek.¹

---

1 PILLICH 2001, 337.

1. A Hóstát szó jelentése

Az *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár* V. kötete 1571-től adatolja a szót. SZABÓ T. ATTILA szerint a Szentpéteri templom környékét nevezzük Hóstátnak, régebben a címszóbeli név, mint közszo csaknem az egész magyar nyelvterületen általában külváros jelentésű volt.² E kétségtelenül német eredetű köznevünk egyesek szerint a német *Hochstadt* (felsőváros), *Hofstadt*, mások szerint a *Vorstadt* (előváros) leszármazottja.³

A magyar nyelv történelmi etimológiai szótára tisztázta, hogy a „Hofstadt” nagy területen használatos nyelvjárási szó. Olyan telket jelöl, amelyen lakóház és major (állattartó gazdaság) áll, illetve állhat. A *Magyar Nyelv Értelmező Szótára* szerint a középkori Magyarország és Erdély több városában használták a szót „külső városrész, külváros” értelmében: kolozsvári és gyulafehérvári Hóstát, egri Hóstya, kassai Hóstát. A román szóhasználatban a *Hostezan* szó ismeretes.

EGRI LÁSZLÓ hóstátiaknak nevezi Kolozsvár kelet, északkelet és északnyugat felé eső külvárosainak mezőgazdasággal és kertészettel foglalkozó azon lakosait, kik legalább ünnepeken fölveszik a hagyományos „földész” viseletet.⁴

2. Településszerkezet, származás, foglalkozás

A *Hóstát* eredetileg külösterületet jelöl, külváros jelentése volt. Mint ilyen, Kolozsvár középkori várfalain eső körzeteit: Hídelve, Kétvízközt, Külközép és Külmagyar utcák környékét, valamint a Monostort jelölte.⁵ 1807-ből ezt lehet olvasni: „ezen nemes Város Hostáttyában Házsongárdba”. A Házsongárd pedig még ekkor teljesen beépítetlen volt. A legelső utcája, a Külső-Torda, később Petőfi utca is csak e tájt kezdett kialakulni.⁶ A múltban nem tapadtak olyan szorosan a városhoz, mint manapság. Amíg a falak állottak, addig a Hóstátok közigazgatásilag a városhoz tartoztak, de önálló településeként is léteztek. Helyükön sok századdal azelőtt önálló falvak voltak. A Magyar és Honvéd utcai Hóstátok helyén például Szent-Péter falu állt, ahol a mostani Szentpéteri templom van.

„Kolozsvár külvárosaiban járva, hajdani falura emlékeztető kép tárul szemünk elé, ha megpillantjuk templom mögül, vagy egy-egy utcafordulóból előbukkanó településüket, jellegzetes háromablakos házaikkal. Ha a város tarka,

2 SZABÓ 1946, 58.

3 EGRI 1979, 425.

4 EGRI 1979, 67.

5 PILlich - VETÉSI - VINCZE 1984, 54.

6 SZABÓ T. 1964, 58.

szétfolyó tömegét tekintjük, a hóstátiak oly egységes, összeforrott arculatot mutatnak még ma is, mikor számtalan lehetősége van az elpolgáriasodásnak, hogy csodálattal vethetjük fel a kérdést: vajon honnan szakadt ide ez a kemény akaratú nép, mely paraszti jellegét a nagyváros tövében évszázadokon át meg tudta őrizni.”⁷

A közvélemény a hóstátiak körében élő hagyományra támaszkodik, erről írott forrás nincs, tudományosan nem lehet igazolni: a viharos múltú hajdúnemzetség késő utódait látják bennük, akiket állítólag Bocskai István, Erdély fejedelme telepített Kolozsvár falai köré. Kolozsvárnak Bocskai fejedelemsége előtt is, sűrűn lakott külvárosai voltak, melyeket már akkor Hóstátoknak neveztek. Egyenes leszármazást, vérszerinti kapcsolatot az ősi réteg és a mai hóstátiak között már nem tudunk kimutatni.

Az elmúlt századok viharai: a háborúk, a törökök rabló hadjáratai, a törökökkel együttműködő tatár csapatok betörései számtalanszor menekülésre kényszerítették a védtelen falvak lakóit.

A hóstátiak ősei a 16–17. században gyakran dülő háborúk elől menekültek Kolozsvár védelmébe, vonzotta őket a „kincses” város, ahol terményeiket eladhatták és munkájukra is szükség volt, sőt a polgárjogot is elnyerhették. Erdély legkülönbözőbb tájairól verődtek össze, székelyek, kalotaszegiek, szilágyságiak, Szamos menti és mezősegi magyarok is költöztek ide. A speciális életforma átöröklődött és az újonnan jötteket is átalakította jellegzetes hóstátiakká. A Hóstát lakossága nem egy régi magból, a századok folyamán önmagában kifejlődött társadalom, hanem az idők teltevel folyton- folyvást keveredett, egyre ötvöződött, ma is dinamikusan alakuló népesség.⁸

A kolozsvári hóstátiak megélhetésének az alapja az elmúlt századokban nem az ipar és kereskedelem, hanem a gazdálkodás, földművelés meg a baromtenyésztés volt. A hóstáti lakosság kezdettől fogva földműveléssel, állattenyésztéssel foglalkozott. Ezen kívül a szőlőművelés, fuvarozás is biztosította megélhetésüket. A hóstátiak hagyományörzők voltak, de ez nem jelentette azt, hogy gazdálkodási módszereiken ne változtattak volna. A gyors ütemben növekvő városi lakosság igényeit csak úgy tudták kielégíteni, ha olyan állatfajtákat tenyésztettek, amelyeknek nagyobb volt a hús és tejhozama, a zöldségtermelést pedig századunk első évtizedeiben a külterjes gazdálkodásról a belterjességre való áttéréssel növelték.⁹

Bolgárkertészek hatására tértek át az öntözéses zöldségkertészetre, átvették a kertgazdálkodás módszereit, egy-két éves időtartamú tanfolyamokat szerveztek, amelyek során a gyümölcs és zöldségtermesztésben jártas

7 SÁNDOR 1942, 1–2.

8 K. KOVÁCS 1944, 5.

9 GAAL 1995, 143.

szakembereket képeztek ki. A hóstátiak parasztpolgároknak tekinthetők, gazdasági mentalitásukra a vállalkozói szellem jellemző, kockázatvállalási hajlam, a kockázat, ami egyrészt a környezeti feltételekben áll, másrészt viszont nagy befektetésről van szó, ami nem minden esetben jár profittal.

A parasztpolgárság kapitalista típusú gazdálkodást folytat, megkülönböztető jegyük inkább a termelés módja. A kemizáció, a gépesítés, az agronómiai tudás, melyet gyakran könyvekből tanulnak, olvasnak, a modernizáció részeként jelennek meg és meghatározzák a gazdálkodáshoz való viszonyulást.

3. Intézményeik

A hóstáti közösség magukat a polgári mesterségek mintájára „földészek” nevező tagjai jellegzetes zöldségtermesztési és mezőgazdasági kultúrát, valamint szellemi életüknek keretet adó saját intézményrendszert alakítottak ki és működtettek: pl. a Bethlen Gábor Dalkört, Kalandos Társulatot. Művelődési házuk is volt, mely napjainkban is létezik, a Józsa Béla Kultúrotthon, itt vidám szüreti, farsangi bálokat, névnapokat, születésnap-i összejöveteleket szerveznek.

A hóstátiak kizárólagosan reformátusok voltak. Vallásos eredetű ősi szervezetük, mely eleinte az erkölcsi rend betartását is ellenőrizte, a kihágásokat büntette, az ellenségeskedőket kibékítette, a Kalandos Társulat volt.¹⁰ A középkorban az év napjait a római (Julianus) naptár szerint határozták meg. A hónap első napját „calendae”-nek nevezték, a társulatot pedig Calendae testvéreknek, ennek alapján a köznép magyarul a tagokat kalandosoknak mondta.¹¹ A város különböző Hóstátjaiban lakó közösségek mindenütt saját kalandossal rendelkeztek. A Kalandos Társaságoknak a temetkezést és a temetői rendtartást illetőleg önrendelkezési joguk volt. Ezt a jogot Kolozsvár városa is elismerte és az elmúlt századok folyamán ismételtelen meg is erősítette. Az önrendelkezés abban állt, hogy a Kalandos Társaságok maguk jelölték ki az egyes családok sírhelyeit vagy a magányosok sírjait. A sírok rendben tartása is a Kalandos feladata volt a Kalandosok által használt temetőrészben. A temetőben való intézkedés joga a Kalandos Dékánját illeti. Az eljárás az, hogy mikor az Apa a halálesetet megtudta, értesítette a Dékánt, hogy az a sírásásra vonatkozóan intézkedjék. A Dékán kijelöli az illető Kalandos ifjabb tagjait, a sírásók rendjéből azokat, kiken a sírásás soron van.¹² A Kalandos Társulatnak külön temetkezőhelye volt, az

¹⁰ GAAL 1995, 142.

¹¹ KISS 1994, 88.

¹² K. KOVÁCS 1944, 318–320.

egyik a Házsongárdi temető északkeleti részében, a másik a Kismező utcai temető.

A középkorra a vallásos jellegű papi vagy világi közösségek elterjedtsége volt jellemző. A közösségek célja a közös hit ápolása, jótékonykodás volt, tagjait testvéri viszony fűzte egybe, ezért a „testvériség”, (*Bruderschaft*) elnevezést használták. A protestantizmus elterjedése következtében a katolikus jellegű kegyesség gyakorlása kimaradt a kalandos-rendtartásokból. A középkori vallásos *Bruderscahftok* alapvető céljai közül a társak a tisztességes eltemetését tartották meg.¹³ Tagja lehetett minden feddhetetlen előítéletű férfi vagy nő, korra és vallásra való tekintet nélkül, aki az együletet anyagilag támogatja. Az elnökség (egy elnök, egy alelnök, egy előadó, két dékán, egy jegyzőkönyvvezető, két jegyző, pénztáros) tagjain kívül áll még 12 tagból illetve 6 sírásóból áll.¹⁴

A hóstátiak temetkezésével kapcsolatosan ki szeretném hangsúlyozni, hogy ők mindig arra törekedtek, hogy a családhoz tartozókat egy helyre temessék. A sírban szigorúan megszabott helye volt, kor, rang és neme szerint az egyes halottaknak. A családi életben is megvolt az apa vezető és központi szerepe, a családfőhöz a családtagok viszonya nem lehetett más, mint amit az a rangsorolás örzött meg, ahogy a családtagok pl. az apa koporsóját a búcsúzás pillanatában körül állják. A sír, illetve a családi temetkezőhely legelőkelőbb része a sír-fenek volt. Oda temették a család fejét, az apát. Mellette jobbról vagy balról helyezték el a feleséget.¹⁵ A sírokon a búzakalászt és a szőlőfürtöt tartó kéz jellegzetes hóstáti jelvény, a Kalandos társaságok pecsétjében is ezek szerepelnek.

A temetkezési társulat mellett, a hóstátiak másik fontos intézménye a dalárda, a Bethlen Gábor Dalkör, mely 1886 tavaszán alakult. 1928-ban kapta díszszászlóját, ugyanebben az évben történt a dalkör felszentelése is. Különböző ünnepségeket rendeztek minden évtizedben, amelyeken fontos egyházi meghívottak is részt vettek. Ilyen alkalmakkor csoportképet készítenek, és díszoklevelet osztanak.¹⁶

4. Életmód (lakáskultúra, táplálkozás, családszerkezet, gazdaság, viselet)

A hóstáti hagyományos településszerkezet jellegzetességéhez tartozik a tág udvar, mivel a gazdasági épületekre nagyobb hangsúlyt fektettek, a lakóház csak két részből állt: az „első ház”-ból, melyet ünnepélyes alkalmak-

13 KISS 1994, 87.

14 DIÓSZEGI 2002, 256. *A Kalandos Temetkezési Társulatának alapszabályai.*

15 K. KOVÁCS 1944, 351, 352.

16 DIÓSZEGI 2002, 250.

kor használtak és a „kis ház”-ból, ahol a mindennapi tevékenységeket végezték. A házak alatt helyezkedtek el az óriási pincék, ahová télen elraktározták a terményeket. A pincelejárat a tornác egyik felében volt a padlásfeljárattal egy helyen. Minden háznak volt tornáca, deszkakerítéssel körülvéve, általános szokás volt a házak zöld színre festése. Az utcára két ablak, az udvarra egy nyílt. Az udvaron, a lakóházon és a gazdasági épületeken kívül fontos szerepet tulajdonítottak a nyári konyhának, melyet „nyári főzőháznak” neveztek. Nagyon régen fából készült szalmafedeles házaik voltak, az udvaron pedig jellegzetes volt a gémeskút jelenléte.¹⁷ A kapu magas deszkából készült és kétfelől nyílt.

A lakásberendezés egyszerű volt, általában a két ablak között helyezkedett el az asztal. Barnára festett ládában tartották a ruhákat. A ház két oldalán két ágy, az egyik párnákkal felterítve, színes takaróval. Az ágyak előtt egy-egy hosszú festett karszék volt, további tárgyak: festett fogas (erre kancsókat akasztottak, virágos porcelánt, tányérokat), almárium. A falra világi és szent képeket helyeztek. Világítóeszközként petróleumlámpát használtak, mely az asztal felett csüngött.¹⁸

A tárgyi világ fontos részét képezték a konyhaeszközök: fazék, lábas, villa, kalány, virágos porcelántányér, lapító, dagasztó, szappanyozóteknő.

Jellegzetes táplálkozási kultúrát alakítottak ki, reggelire kenyeret, tejet, szalonnát, kávét, ebédre főzeléket, „kaszáslét”,¹⁹ vacsorára pedig puliszkát fogyasztottak. A vasárnapi ételek különböztek a hétköznapi elfogyasztott ételektől: tyúkhúsleves hosszúlaskával, feleki rétes, palacsinta, kürtöskalács.²⁰

A családban a vezető szerep az apáé volt, fő a férj. Az asszony „én uramnak” szólította férjét. Egy családon belül általában négy gyerek volt, a gyerekek a szülőknek „cselédjei”. Az após „apámuram”, anyós „anyám-asszony”, a nagyapa a gyerekeknek „bapó” illetve a nagyanya „nanó”.²¹

A foglalkozási szerkezetben különbség volt az asszony és a férfi feladatai között. Az asszonyok nem szoktak sem fonni, sem szőni. A téli estétet régebben nagyrészt tollfosztással, törökbúza-fejtéssel és varrással töltötték, mert a saját ruháikat és a férfiak ruhaneműit maguk varrták. Nem volt varrottas és szőttes ruhájuk, mert az anyagokat rendszerint az üzletből vásárolták. A nők főleg a háztartással foglalkoztak, ők végezték a könnyebb munkákat pl. melegágy készítése, káposzta, krumpli, paszuly ültetése, kapálás. Otthon a veteményezést ők végezték. A piacra is általában a nők

17 K. KOVÁCS 1944, 420.

18 NÉMETH 1987, 404.

19 Leves, mely csontos húsból készült, megsavanyítva, feleresztve liszttel és tejföllel.

20 NÉMETH 1987, 405.

21 NÉMETH 1987, 407.

mentek, fejükön vitték a kosarakat, egylovas szekérben szállították. A férfiak a nehezebb munkákat vállalták: pl. mezei munka (szántás, vetés), állattok ellátása. Az állattartás mellékfoglalkozásként jelentkezett, tehenet, lovat, tyúkokat tartottak, a tejet a piacon értékesítettek a zöldség mellett.

Legfontosabb hagyományos gazdasági eszközkészletükhöz tartozott az eke, borona, kasza, sarló, ásó, kapa, csép, szekér (rakacás, lajtorjás, féderes, targonca, tajiga, kicsi kézi szekér), ostor, szórólapát, rosta, seprű, villa, gereblye.

A földmegművelési rendszerek közül a 20. század elején, az ugarrendszert és a vetésforgórendszert alkalmazták. A hármas határ felosztásával egy részét a földnek ugaron hagyták, ide terelték a teheneket legelni. A pihentetés és trágyázás fokozta a föld termékenységet, ezt segítette elő a kettős vetésforgó is (ahol egy évben búza volt, a másikban kukoricát vetettek, így biztosították a termés bőségét). A föld trágyázott, mélyen szántott és ásott volt. A hóstáti gazdálkodás jellegzetességéhez tartozott a melegágy készítése, mely két részből állt: a tok (deszkából készült fakeret), és a földelés (trágyázott föld), minderre üveget tettek. A növényápoláshoz tartozott a ritkítás, ehhez rendszerint hagymakapát használtak.

A legfontosabb hóstáti termékek közé tartoznak: két fajta fejes hagyma (vörös és viszhagyma), káposzta, paradicsom, paprika (kicsi, hegyes, csípős), saláta (puja, kőfej), retek (pirosretek, fehérretek, sörretek), borsó (cukorborsó, takarmányborsó), paszuly (gyalog, karós), cukormurok.

A hóstáti öltözet nem volt mentes soha az iparos-kereskedő polgárság viseletének különböző hatásaitól, mégis sajátosan földműves viselet maradt, mivel az öltözet alkotói és viselői is évezredek át megtartották őstermelő foglalkozásukat: ők voltak a város állattenyésztői, földművesei, gabona, szőlő és gyümölcsstermelői, szekeresei és tejesei, a hóstáti földészekből kerültek ki a város zöldségkertészei és piaci zöldségárusai.²² Jellegzetes viseletükkel a kolozsvári piacokon hitelesítették termékeiket, azok minőségét.

Jellegzetes viseletükkel a kolozsvári piacokon hitelesítették termékeiket, azok minőségét.

A régi kolozsvári földművesek öltözéke nagyjából megegyezett a többi erdélyi város magyar földészeinek és a kisebb mezővárosok lakosságának öltözetével. Egy száz év előtti hóstáti sírkövön ugyanazt a ráncos bő gatyát, azt a kétsoros gombolású, hajtókás, rövid derekú ujjast, bő torkú csizmát és pörgekalapot látjuk, mint a korabeli tordai, enyedi, dési, zilahi földműves „polgárok”-nál vagy más vidéki mezővárosok és „nemesfalvak” lakosságánál. Száz évvel ezelőtti kolozsvári földész férfi viselete: lobogós ujjú, gallértalan

ing, nyáron ráncos bő gatya, máskor meg szürke vagy kék ellenzős, zsinórozott díszítésű harisnya, rézpitykés mellény, melyre télen kék ujjast, a házas férfiak fehér szűrt is vettek. A harisnyára fekete csizmát húztak. Fejükre keskeny, feltűrt karimájú fekete szőrkalapot tettek, az inghez ünnepen piros, illetve – idősek és temetéskor – fekete csokornyakravalót kötöttek, munkába pedig, a nadrág védelmére surcot vettek. Ez átalakult az 1848-as középosztálynál divatozó fekete, zsinóros magyar viselet hatására. Bejött a kézelős és galléros ing, a fekete mellény hegyesre metszett csontgombokkal, a zsinóros és vitézkötéses fekete harisnya, keményszárú csizma. A századfordulón a zsinórok elkeskenyednek, kimegy divatból a mellény hímzése, a csizma bőrből fonott szegést és gombot kap, a kalap puhább lesz, a csokornyakkendő formassággá válik. Az első világháború után meghónosodott a prémes gallérú fekete kabát, elhagyták a fekete szűrt is. Elmaradt akkor a zsinóros mellény és ujjasféle, de továbbra is priccses nadrágot és kétsoros gombolású kiskabátot viseltek.²³

A női öltözet a férfiakénál erőteljesebben vette fel a nyugati eredetű polgári öltözet egyes vonásait. Az idősebb asszonyok egyszerre több szürkés vagy barnás bő ráncú és aránylag rövid szoknyát viseltek. Nyáron a legfelső szoknya mindig kartonfersing volt. Felső testüket hasonló színű, testhez álló ujjas fedte. A lányok és menyecskék fersinge és ujjasa világosabb színű volt. Fejükre fehér, a lányok zöld vagy pirosas félselyem kendőt, az asszonyok fekete, barna, a lányok pedig fehér háráskendőt vettek. A lányok hajukat egy fonatba viselték, hosszú piros szalaggal. Cipő a felül piros bőrszegésű, oldalt varrott, magas sarkú csizma volt. A nyári mezei és kerti munkát mezítláb végezték. Az anyagokat üzletből vették, házilag szőtt és hímzett ruhájuk nem volt, a felsőruhákat is mind erre specializált „hóstáti” szabók, varróasszonyok, szűcsök és csizmadiák készítették. Ruháikat gyári anyagokból állították elő, a hagyományos csizma helyét viszonylag korán átvette a bőrszandál, teniszcipő.²⁴

5. Változások a hagyományos hóstáti közösségen belül

A hóstátiaknak sikerült sajátos szokásaikat, gazdálkodásmódjukat, népi öltözetüket a várostól elkülönülten megtartaniuk, mégis néhány tényező életmódjuk megváltoztatására kényszerítette őket: a kollektivizálás, a századfordulótól a gyors ipari fejlődés, nagyvállalatok megjelenése, szállításban bekövetkezett változások. A kollektivizálás nagymértékben hozzájárult a gazdálkodás visszaszorulásához, a hóstátiak gazdasági eszközeiket,

²³ Dr. KÓS 1972, 205.

²⁴ Dr. KÓS 1972, 207.

állataikat át kellett adják, így csak háztáji gazdálkodással foglalkozhattak, éppen ezért két választási lehetőségük maradt: dolgozni a kollektívben vagy az ipari foglalkozásra való áttérés. Az utóbbi lehetőséget főleg a középgeneráció választotta.

A szállítás, amelynek szerkezetében gyökeres változást hozott az 1870-ben felavatott vasút, a kereskedelem, a hitelintézetek, közigazgatás területén tevékenykedők változást hoztak a lakosság növekedésében. A polgári korban Kolozsvár iskolavárossá alakult, Erdély több részéből jöttek a fiatalok ide tanulni. A gazdasági-társadalmi szerkezetben bekövetkezett változások átalakították a város hagyományos közigazgatását. Az 1870-es évek végéig a város területe 11 tizedre oszlott: Óvár, Belmonostor, Belszén, Belközép, Belmagyar, Külmagyar, Külközép, Külmonostor, Külszén, Kétvízköz, Hídelve.²⁵ Az 1872-ben kidolgozott városi szabályrendelet alapján lépést tettek a tizedek végső felbomlása és egyben a város közigazgatásának központosítása felé. Tisztikarát, a tizedkapitányt, tizedjegyzőt és a két tizedszolgát eddig a tizedközösség választotta, ezután már a városi bizottság tette. Ezek után a hóstáti gazda már nehezebben kapott tizedkapitányi vagy jegyzői megbízatást. Végképp törölték a hivatalos használatból a „tized” fogalmát, melyet a „kerület” szóval helyettesítettek. Az öt kerület: Belváros, Külmagyar és Külközép, Kétvízköz, Hídelve, Külmonostor, Külszén és Kolozsmonostor. 1880-tól a város gyors ipari fejlődésnek indult, mely a századforduló után még erőteljesebbé vált. Az egyre növekvő „belvárosban” rendeletek szabályozták az állattartást és az állatokkal való közlekedést, bizonyos körzetekben betiltották ezeket. Így megkezdődött a zárt utcaközösségekben élő hóstáti családok területi szóródása: a Hídelvéről²⁶ a Kerekdomb, Nádas tere, Szőlő-Csillag és Szentgyörgy-hegy felé; a Külmagyar²⁷ utcai Hóstátokból a Bulgária telepen és Cukorgyár²⁸ utca környékén át, a Kölesföld²⁹ irányába; a Külközép³⁰ utcából a Pata utca, Békás, Szopori út, valamint a Tóköz irányába.³¹ A rendeletek, a területi szóródás csökkentette a városban a mezőgazdasági tevékenység lehetőségét és életterét.

A szocialista indusztralizáció és urbanizáció tömbházépítési programja a földművelés lehetőségeinek megszűnéséhez vezetett, a hóstátiak kertjeit államosították. A hatalom bontási örülete sok évszázados őstermelői

25 Pillich 1984, 57.

26 A mai Horea, Karl Marx, Boldog és Kalandos utcák.

27 A mai Bulevardul Lenin.

28 A mai Fabricii de Zahăr u.

29 A mai Plevnei u.

30 A mai Budai Nagy Antal u.

31 PILLICH 1980, 57.

tapasztalattal, kultúrával, hagyománnyal rendelkező családok életét gyökeresen megváltoztatta, a kertek helyébe tömbházak épültek.³² Az iparosodás, urbanizálódás gyökeresen befolyásolta a gazdasági tevékenység szerkezetét, színvonalát.³³ A hóstátiak a piaci igényekhez igazodtak, kapitalista mezőgazdasági termelésre tértek át. Megszilárdult a földtulajdon kapitalista struktúrája, a földterületeket felértékelték, a telekadók, ingatlanár növekedtek, így lehetetlenné téve a hagyományos hóstáti gazdálkodás folytatását.

Újabb változás a rendszerváltás után következett. A földek „visszaadásával”,³⁴ három lehetőség közül választhattak: eladás, bérlet, magántulajdonként való hasznosítás. Hamarosan megjelentek a befektetők, felvásárlók, viszonteladók, a szántók és zöldségesek helyén az „úgazdag” réteg házai épültek. Ilyen körülmények között felgyorsult a gazdálkodó életforma feladása, egyrészt akik eladták földjeiket, különféle vállalkozásokba fektetik pénzüket, másrészt viszont vannak, kik családi összefogásban visszatérnek a régi zöldségtermesztő, piacozó életformához.

A változásoknak két iránya van, egyrészt területi, másrészt foglalkozásbeli. A területi szétszóródás (Kerekdomb, Írisztelep, Bulgária-telep, Cukorgyár környéke, Kölesföld, Tóköz) következtében felbomlottak a hagyományos hóstáti utcaközösségek, szomszédsági kapcsolatok fellazultak, a névanyagban is csökkenés figyelhető meg. A családnevek jelentős része korábban, valamely körzetre sajátosan jellemző volt.³⁵

A foglalkozási szerkezet is gyökeresen átalakult, a földek, javak elvesztése (kollektivizálás), a megszorítások felgyorsították az életforma váltást, megnőtt a gyári munkások aránya. Itt generációs különbségeket is észlelhetünk: a 60 éven felüliek még földészeknek tekinthetők, a középnemzedék esetében két kategóriát lehet felállítani: azok kik csak gyári munkát vállalnak, és azok kik az ipari foglalkozás mellett még folytatják a gazdálkodást, a fiatal generáció már inkább a feladást választja, nem vállalják a kettős életformát.

1949-ben a hóstáti közösség szervezeti keretei is megszűntek, a dalárdába csak a még gazdálkodó öregek jártak és néhányan a középgenerációból, a kultúrházat elveszítették, amely a fiatalok számára addig lehetőséget nyújtott az együttléti alkalmak megszervezéséhez, találkozáshoz. Csökkent

32 „Az a baj, kérem szépen, hogy az a szép portéka már inkább csak rajtunk kagac.. ha jól utána számolok, már csak egy van köztünk, aki 45 éves, aztán még van 3-4, aki 47-48, a többi mind öregebb, kérem. Nyugdíjas, benyomva a blokkba, kert nélkül, ló nélkül, szerszám nélkül. Csak üljön egész nap és nézze a penészes falakat. Piacról veszi a zöldséget sok hóstáti, oda vagyunk kerülve. Fogy a kert, erősen fogy és ahol még volna, a fiatal már onnan is mind gyárba szaladt.” (65 éves földész, 1979) PILLICH 2005, 112.

33 Azt vallják, hogy a város reájuk legfélelmetesebb fegyvere a kizsárolási harcban a vízvezeték és az aszfalt: „a vízvezeték, a csatornázás a fundamentumot viszi ki alólunk, az aszfalt pedig a nyomainkat is elfedi”. K. KOVÁCS 1987, 419.

34 A földeknek csak egy részét, a nem beépített területeket kapták vissza.

35 PILLICH 1980, 78.

a közösség belső kohéziója, a közösséghez való tartozás érzése gyengült, ezt bizonyítják a párválasztásban is bekövetkezett változások. Egyre többen kezdtek kiválni a közösségből, más társadalmi rétegekbe olvadtak. Elmosódtak a határok nemcsak a hóstáti körzetek között, hanem más városi rétegekkel szemben is, így kialakult egy ipari munkás és egy értelmiségi réteg is. Az exogám házasságok elfogadottá váltak, ez nem jelent etnikai értelemben vett kiházasodást, nem jelent vegyes házasságot, inkább a házasságkötő földműves réteg eltűnését jelzi. A párválasztás tükrözi a csoport belső viszonyainak, a csoport és környezete viszonyának alakulását.

A rendszerváltozás után, 1995-től a közösség élete fellendült: újraalakult a Kalandos Társulat, a Máramaros utcai kultúrház (Józsa Béla) és a fiatalok Virágos Táncegyüttese.

*„Birtokvesztés és újjáéledés, szétszéledés és hagyományörzés, remény és lemondás közötti ellentmondások, átmenetek szövevényében él ez a sajátos közösség.”*³⁶

6. A Hóstát szakirodalma

A Hóstátról szóló szakirodalmat három csoportra lehet osztani. Az első csoporthoz azon kutatók munkái tartoznak, akik Kolozsvárról általános, részletes képet, leírást készítenek. Azt vizsgálják, hogy a hóstátiak a város múltjában milyen szerepet töltöttek be. Ide sorolható JAKAB ELEK várostörténész munkája³⁷, továbbá GAAL GYÖRGYnek a hóstáti utcák, telkek és házakról szóló tanulmánya.³⁸ SZABÓ T. ATTILA is Kolozsvár településéről szóló munkájában megadta a Hóstát meghatározását.³⁹

A második csoporthoz tartoznak azok a kutatók, kiket a hóstátiak múltja, szokásaik, életmódjuk és foglalkozásaik érdekelték. LINDER GUSZTÁV a hóstátiak temetkezési szokásait, egyleteit mutatja be részletesen.⁴⁰ Ugyanerről a témáról írt részletesen K. KOVÁCS LÁSZLÓ,⁴¹ aki a hóstátiak temetkezési szokásainak pontos rögzítését végzi el, monográfiájában három nagyobb fejezetet különít el: a Halál, a Temetés, a Gyász, ezeken belül pedig kisebb csoportokat. Nem maradt meg a hóstáti anyag egyszerű közlésénél, rokon népeknél fellelhető párhuzamokat is közöl. Szintén neki jelent meg egy tanulmánya *Hóstáti képek* címmel 1942-ben, melyben egy általános képet

---

36 PILLICH 2005, 126.

37 JAKAB 1888.

38 GAAL 1995.

39 SZABÓ T. 1946.

40 LINDER 1894.

41 K. KOVÁCS 1944.

nyújt a hóstátiakról, ír a társadalomban bekövetkezett változásokról, a hóstáti sírok szimbolikájáról. Kiss András levéltári anyagok, korabeli források felhasználásával a Kétvízközi Kalandos-Társulat jegyzőkönyvét dolgozta fel, a Kalandos Társulatok és a Kalandos temető múltjáról készített leírást.⁴²

NÉMETH SÁNDOR egységes képet mutat a hóstátiakról, részletesen bemutatja hogyan élnek, ír a tárgy kultúrájukról, foglalkozásukról, családszerkezetről.⁴³ Vásárhelyi János pedig a „földészek” lakodalmi szokásait ábrázolja.⁴⁴

BALASSA IVÁN a hóstátiak nyelvjárásával foglalkozik, lényeges nyelvészeti adatokat közöl.⁴⁵

Dr. KÓS KÁROLY a hóstátiak hagyományos viseletét mutatta be részletesen, a férfi és női viselet összetevőit, ugyanakkor a polgárság viseletének hatásaira is felfigyelt, a hagyományos öltözékben bekövetkezett változásokról.⁴⁶

A sajátos hóstáti gazdálkodási eszközökről, teherhordási módszerekről, szokásokról (teherhordás kézben, fejen hordás, vállonhordás) részletesen SÁNDOR GÁBOR írt két könyvet.⁴⁷

A szocialista indusztralizáció, a hóstátiak hagyományos életformájának felbomlásához vezetett. A harmadik csoporthoz tartoznak azon kutatók munkái, kik az 1970-es évek változásait mérik fel. Egri László a hóstátiak eredetéről írt részletesebben, felhívta a figyelmet a jellegzetesen hóstáti családnevek fontosságára, kutatására.⁴⁸

A *Korunk* Társadalomnéprajzi körén belül kialakult egy kutatócsoport, a Hóstát monográfiájának elkészítését tűzték ki célul. PILLICH LÁSZLÓ⁴⁹ megfogalmazza a kutatás célját: *„Egy tömbház- rengeteg alá eltemetni kívánt hagyományos kolozsvári földész életforma megörökítése volt az elsődleges célunk akkor, 1978–1979 táján, amikor a város és közösségrombolást a nemzeti szocialista fűtöttségű magyarellenesség elindította.”*⁵⁰ PILLICH LÁSZLÓ a *Korunk* Évkönyvben közölt egy cikket,⁵¹ amely JUNGBERT BÉLA, SALAMON ANIKÓ, VETÉSI LÁSZLÓ munkatársi közreműködésével készült. Útmutatónak lehet tekinteni, fontos kérdéseket vetnek fel: közössége a

---

42 KISS 1994.

43 NÉMETH 1899.

44 VÁSÁRHELYI 1933.

45 BALASSA 1942.

46 Dr. KÓS 1972.

47 SÁNDOR 1942. 1944.

48 EGRI 1979.

49 PILLICH 2001.

50 PILLICH 2001, 336.

51 PILLICH 1979.

Hóstát? Amennyiben igen, melyek a hóstátiság jegyei, milyen tényezők figyelembevétele szükséges ahhoz, hogy a hóstátiak közösség voltát bizonyítsuk, leírjuk, a fejlődését, átalakulását vázoljuk. A tanulmány a családnevek összeírására és elemzésére hívja fel a figyelmet, pl. fontos-e a családnév gyakorisága a családok közösségen belüli rangja szempontjából? Fontos a szervezeti keretek, anyagi kultúra kutatása, közösségi kapcsolatok feltárása. További tanulmányaiban, melyek a *TETT* és a *Korunk* folyóiratokban jelentek meg, bemutatta közösségben, a családszerkezetben bekövetkezett változásokat, a családtípusokat.⁵²

PILLICH LÁSZLÓ, VETÉSI LÁSZLÓ és VINCZE ZOLTÁN közreműködésével szociológiai szempontok, módszerek alkalmazásával végeznek kutatásokat a hóstáti közösségen belül, ennek részletes leírását, összefoglalását, értelmezését egy tanulmányban foglalják össze.⁵³ Statisztikai felméréseket, összeírásokat alkalmazva beszámolnak a gazdaságban, társadalom szerkezetében bekövetkezett haladásokról, az iparosodás, urbanizálódás hatásairól. Vizsgálják a hóstáti családnevek előfordulásának arányát, alakulását, a közösséget életforma változásaiban próbálják megérteni.

PILLICH LÁSZLÓ közli a kutatások interjúanyagának részleteit, beszámol az 1996-tól történő változásokról, a közösségi élni akarás jeleiről, az újraalakult szervezetekről.⁵⁴

DIÓSZEGI ANNA élettörténetének megírásán keresztül egy sajátos, szubjektív képet mutat a hóstátról, felidézi a gyerekkori, leánykori emlékeket, eseményeket, családi történeteket, bálakat. A személyes élményeken kívül a közösségben működő fontos intézményeket is bemutatja: A Bethlen Gábor Dalkör őseit, a Külsőmagyar utcai Kalandos Társulatot, közli az alapszabályzatokat, búcsúztatókat, fontosabb dalokat.⁵⁵ A külvárossal kapcsolatos emlékeit jegyzi le TATÁR ZOLTÁN.⁵⁶ A külváros kifejezés sokat jelent számára: „*Vidám és szomorú, szép és megrázó történetek helye, tusakodó életek, sorsok színtere nekem, szűkebb pátriámat, külvárosomat, a Magyar és az Attila út közé eső körcikk jelentette, a Békáson innen és felső Kövespadon túl.*”⁵⁷

52 PILLICH 1980. 1982.

53 PILLICH - VETÉSI - VINCZE 1984.

54 PILLICH 2005.

55 DIÓSZEGI 2002.

56 TATÁR 2005.

57 TATÁR 2005, 5.

Összefoglalás

A hóstátiak Kolozsvár külvárosában élő, egységes foglalkozásszerkezetű, heterogén eredetű közösséget képeztek. A városhoz tartoztak de, ugyanakkor sikerült attól markánsan elkülönülő életmódot kialakítaniuk. Sajátos település- és családszerkezettel, intézményekkel rendelkeztek. A kutatókat kezdetben csak a hóstátiak hagyományos életmódja, szokásaik gyűjtése érdekelte. Elsősorban sajátos házassági szokásaikról, életmódjukról és nyelvjárásukról írtak. Temetkezéssel kapcsolatos hagyományaikat részletesen K. Kovács László monográfiája foglalta össze.

A közösségnek az idők folyamán sikerült rugalmasan alkalmazkodnia a különböző korszakok életfeltételeihez, de ennek ellenére a kollektivizálás, a gyors ipari fejlődés, az erőszakos urbanizáció csakhamar területi szétszóródásukhoz és hagyományos életmódjuk felbomlásához vezetett. A külső hatások folyamatosan befolyásolták és gyökeresen meg is változtatták az itt élő egyének életvitelét. Pillich László szociológiai jellegű tanulmányai által nagymértékben hozzájárult az átalakulás felméréséhez és dokumentálásához.

A gyökeresebb gazdasági-társadalmi változások időszakában lényeges megfigyelni az életmódban bekövetkezett változásokat is. Ezzel kapcsolatosan számos eredmény született, dolgozatom tudománytörténeti részében a számomra fontosabbakat már be is mutattam. Itt csupán annyit szeretnék megemlíteni, hogy a kutatásban fontos előrelépést jelentettek Fél Edit és Hofer Tamás tárgyi világgal kapcsolatos kutatásai. A tárgyak szorosan kapcsolódnak életterünkhöz, tehát nem lehet azokat szerves kontextusukból kiragadva vizsgálni, mivel részét képezik az egyén életének. Ez szorosan összefügg a foglalkozáskultúrával, az egyének „jó életről” alkotott képével, tehát sajátos mentalitás áll mögöttük.

A mindennapok vizsgálata lényeges, hiszen ez által választ kaphatunk olyan kérdésekre is pl. hogyan alakul az egyének életrendje, szociális hálózata, értékrendje, tárgyi világa.

Szakirodalom

ANDORKA RUDOLF

- 1970 *Születéskorlátozás az Ormánságban a XVIII sz. vége óta.* In: *Demográfia*, 13. évf. 1-2. sz. 77-845.
- 1988 *A családrekonstrukciók vizsgálat módszerei.* Budapest, Készült az MTA Történeti Demográfiai Bizottsága munkaterve keretében.

ÁGOSTON-PALKÓ EMESE

- 2004 *Házassági anyakönyvek és házasodási kapcsolatok Sztánán, Zsobokon és Kispetriben.* In: POZSONY FERENC és SZABÓ Á. TÖHÖTÖM (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 12.* Kolozsvár. 9–71.

BALASSA IVÁN

- 1942 *Az a-zás a kolozsvári Hóstát nyelvében.* Kolozsvár.
1997 *Építészet.* In: BALASSA IVÁN (szerk.): *IV. Életmód.* Budapest, Akadémiai Kiadó. 91–289.

BÁNHÁZI EMŐKE

- 2004 *Margitta lakossága a történeti demográfiai adatok tükrében.* In: POZSONY FERENC és SZABÓ Á. TÖHÖTÖM (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 12.* Kolozsvár. 71–130.

BENDA GYULA

- 2001 *Keszthely – egy monografikus társadalomtörténeti kutatás tanulságai.* In: *A Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutatóintézetének 2001. évi Történeti Demográfiai Évkönyve.* Budapest. 223–249.

BOURDIEU, PIERRE

- 1997 *Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke.* In: ANGELUSZ RÓBERT (szerk.) *A társadalmi rétegződés komponensei.* Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó. 156–178.

CEZARINA, NICOLAU

- 1988 *Lakás és művészet.* In: LÁZÁR EDIT (szerk.): *TETT* (Tudományos Ismeretterjesztő Melléklet). *Tárgyaink.* Bukarest, Kiadja A Hét.

DIÓSZEGI ANNA

- 2002 *Életem története. Emlékek a kolozsvári Hóstátról.* Kolozsvár, Kritérion Könyvkiadó.

EGRI LÁSZLÓ

- 1987 *Kik a hóstátiak?* In: BÁLINT ISTVÁN JÁNOS (szerk.): *Kincses Kolozsvár.* I. Budapest, Magvető Könyvkiadó. 425–430.

FARAGÓ TAMÁS

- 1983 *Háztartás, család, rokonság.* In: *Ethnographia* XIV. évf. 2. sz. 216–246.

FÉL EDIT

- 2001 *Család, nagycsalád, nemzetség.* In: HOFER TAMÁS (szerk.): *Régi falusi Társadalmak.* Fél Edit néprajzi tanulmányai. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó. 27–113.

FÉL EDIT – HOFER TAMÁS

- 1970 *A Kalotaszegi kelengye. Kísérlet a tárgyi világ rendjének feltárására.* In: SZOLNOKI LAJOS (szerk.): *A Néprajzi Múzeum Füzetei,* 37. szám. Budapest. 15–36.

- 1997 *Arányok és mértékek a paraszti gazdálkodásban.* Budapest, Balassi Könyvkiadó.

GAAL GYÖRGY

- 1995 *A Hóstát.* In: GAAL GYÖRGY (szerk.) *A magyarok utcája. A kolozsvári egykori Bel- és Külmagyar utcák telkei, házai, lakói.* Kolozsvár, Az Erdélyi Múzeum Egyesület Kiadása. 142–144.

GYÁNI GÁBOR

- 1999 *Az utca és a szalon. A társadalmi térhasználat Budapesten (1870–1940).* Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó. 112–163.

HAJNAL ALBERT

- 1984 *Szemléleti keretek az egyének és közösségek életmódjának vizsgálatához.* In: HOPPÁL MIHÁLY – SZECSKŐ TAMÁS (szerk.): *Életmód: Modellek és Minták.* Budapest, A Tömegkommunikációs Kutatóközpont kiadása. 59–84.

HANÁK KATALIN

- 1984 *Életmodellek – életmódminták.* In: HOPPÁL MIHÁLY – SZECSKŐ TAMÁS (szerk.): *Életmód: Modellek és Minták.* Budapest, A Tömegkommunikációs Kutatóközpont kiadása. 17–31.

HERNÁDI MIKLÓS

- 1982 *Tárgyak a társadalomban. Bevezetés a Tárgyak Rendszerébe.* Budapest, Kozmosz Könyvek. 12–28.

HOFER TAMÁS

- 1983 *A „Tárgyak Elméletéhez”. Felszerelések és Tárgygyűttesek Néprajzi elemzése.* In: ORTUTAY GYULA (szerk.): *Népi Kultúra – Népi Társadalom XII.* Budapest, Akadémiai Könyvkiadó. 39–61.

HOPPÁL MIHÁLY

- 1984 *Életmodellek – kulturális paradigmák.* In: HOPPÁL MIHÁLY – SZECSKŐ TAMÁS (szerk.): *Életmód: Modellek és Minták.* Budapest, A Tömegkommunikációs Kutatóközpont kiadása. 370–378.

HOPPÁL MIHÁLY – SZECSKŐ TAMÁS

- 1984 *Életmód: Modellek és Minták.* Budapest, A Tömegkommunikációs Kutatóközpont Kiadása.

JAKAB ELEK

- 1888 *Kolozsvár története.* II. Budapest, Kiadja a sz. kir. Kolozsvár közönsége.

JÁVOR KATA

- 2002 *A nemzedékek és nemek viszonyának alakulása Zombón két esettanulmány tükrében.* In: SZILÁGYI MIKLÓS (szerk.): *Utak és útvesszők a kisüzemi agrárgazdaságban 1990–1999.* Budapest, MTA Néprajzi Kutatóintézet – MTA Társadalomkutató Központ. 161–169.

- 2005 *A szabadidő-eltöltés formáinak változása Zsombón.* In: SCHWARCZ GYÖNGYI, SZARVAS ZSUZSA, SZILÁGYI MIKLÓS (szerk.): *Utóparaszti hagyományok és modernizációs törekvések a magyar vidéken.* Budapest, MTA Néprajzi Kutatóintézet – MTA Társadalomkutató Központ. 307–317.

J. LŐRINCZI RÉKA

- 1980 *A magyar rokonsági elnevezések rendszerének változásai.* Budapest, Kriterion Könyvkiadó.

KISS ANDRÁS

- 1994 *Kalandosok – Kalandos temető Kolozsvárt.* In: KISS ANDRÁS (szerk.): *Források és értelmezések.* Bukarest, Kriterion Könyvkiadó. 83–103.

KOCSIS GYULA

- 1988 *Hagyatéki leltárak Cegléd (1850–1900).* Cegléd, A Ceglédi Kossuth Múzeum Kiadása.
- 1995 *Egy mezővárosi család hat nemzedékének sikeres és sikertelen mobilitási kísérletei.* In: KOCSIS GYULA (szerk.): *Ceglédi füzetek 30.* Budapest, A Ceglédi Kossuth Múzeum Kiadása. 5–47.

KÓSA LÁSZLÓ

- 1980 *Egy tanyai gazdaság 1974-ben.* In: PÖLÖSKEI FERENC, SZABAD GYÖRGY (szerk.): *A magyar tanyarendszer múltja.* Budapest. 399–425.
- 2001 *A szocialista falu kutatása, városi néprajz, munkásfolklor.* In: KÓSA LÁSZLÓ (szerk.): *A magyar néprajztudomány története.* Budapest, Osiris Könyvkiadó. 204–211.

DR. KÓS KÁROLY

- 1972 *Kolozsvár népviselete.* In: Dr. KÓS KÁROLY (szerk.): *Népélet és Néphagyomány.* Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 204–207.
- 1977 *Régi Hozománylevelek Kézdiványánról.* In: KOVÁCS JÁNOS (szerk.): *Művelődés, XXX. évf. 1. sz. (január),* Bukarest. 23–26.
- 1979 *Szemponatok a népi tárgyi világ kutatásához.* In: KOVÁCS JÁNOS (szerk.): *Művelődés, XXXIII. évf. 9. sz. (szeptember),* Bukarest. 28–29.

KOVÁCS EMESE

- 1978 *A családi háztartásszervezés átalakulása.* In: BODROGI TIBOR (szerk.): *Varsány. Tanulmányok egy észak-magyarországi falu társadalomnéprajzához.* Budapest, Akadémiai Könyvkiadó. 173–200.

K. KOVÁCS LÁSZLÓ

- 1944 *A kolozsvári Hóstátok temetkezése.* Kolozsvár.
- 1987 *Hóstátok képei.* In: BÁLINT ISTVÁN JÁNOS (szerk.): *Kincses Kolozsvár.* I. Budapest, Magvető Könyvkiadó. 413–425.

LINDER GUSZTÁV

- 1894 *A Kolozsvári Kalandos-társulatok.* In: *Erdélyi Múzeum, 1894-es évf.* Kolozsvár.

MORGAN, L. R.

1961 *Az ősi társadalom.* Budapest.

NAGY OLGA

1989 *A törvény szorításában. Paraszti értékrend és magatartásformák.* Budapest, Gondolat Könyvkiadó. 37–59, 88–116.

NAGY VARGA VERA

1995 *Alkalmazkodás és szembenállás: volt kulákok egy mezővárosban.* In: KOCSIS GYULA (szerk.): *Ceglédi füzetek 30.* Budapest, A Ceglédi Kossuth Múzeum kiadása. 49–152.

NÉMETH SÁNDOR

1987 *A kolozsvári hóstátiak.* In: BÁLINT ISTVÁN JÁNOS (szerk.): *Kincses Kolozsvár.* I. Budapest, Magvető Könyvkiadó, 404–413.

NIEDERMÜLLER PÉTER

1984 *Az életmód mint a mindennapi élet stratégiája (Megjegyzések a városantropológia életmódkutatásaihoz).* In: HOPPÁL MIHÁLY – SZECSKÓ TAMÁS (szerk.): *Életmód: Modellek és Minták.* Budapest, Tömegkommunikációs Kutatóközpont kiadása. 368–374.

ÖRSI JULIANNA

1998 *Emberszötte háló.* Túrkeve, Kiadja a Finta Múzeum és Túrkevei Kulturális Egyesület.

PILLICH LÁSZLÓ

1979 *Előzetes megközelítések egy Hóstát-monográfiához.* In: GAÁL GÁBOR (szerk.): *Korunk Évkönyv, XXXVIII. évf. 6. sz. (június), Kolozsvár.* 461–464.

1980 *Hóstáti család, hóstáti közösség.* In: HUSZÁR SÁNDOR (szerk.): *TETT Tudományos ismeretterjesztő melléklet, 3. sz. Bukarest, kiadja A Hét.* 57–61.

2001 *Kolozsvári Hóstátok – Kolozsvári hóstátiak.* In: DÁNÉ TIBOR KÁLMÁN, EGYED ÁKOS, SIPOS GÁBOR, WOLF RUDOLF (szerk.): *Kolozsvár 1000 éve.* Kolozsvár, Erdélyi Múzeum Egyesület kiadványa. 335–346.

2005 *Volt egyszer egy falu a városban. A kolozsvári hóstátiak kálváriája.* In: DÁVID GYULA, VERESS ZOLTÁN (szerk.): *Túlélő falvak. Gondok és tervek a Kárpát-medencében.* Erdélyi Könyv Egyet, Kolozsvár. 108–127.

PILLICH LÁSZLÓ – VETÉSI LÁSZLÓ – VINCZE ZOLTÁN

1984 *A kolozsvári magyar hóstáti közösség népesedési és szerkezeti átalakulása (1899–1980).* In: EGYED PÉTER (szerk.): *Változó Valóság. Városkutatás.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest. 54–114.

SÁNDOR GÁBOR

1942 *A kolozsvári Hóstát emberi erővel végzett teherhordási módjai és eszközei.* Kolozsvár.

SÁRKÁNY MIHÁLY

- 1978 *A gazdaság átalakulása.* In: BODROGI TIBOR (szerk.): *Varsány. Tanulmányok egy észak-magyarországi falu társadalomnéprajzához.* Budapest, Akadémiai Könyvkiadó. 63–151.

SZABÓ LÁSZLÓ

- 1980 *A magyar rokonsági rendszer.* Debrecen, A Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszékének Kiadványa.

SZABÓ PIROSKA

- 1978 *Az időgazdálkodás átalakulása.* In: BODROGI TIBOR (szerk.): *Varsány. Tanulmányok egy észak-magyarországi falu társadalomnéprajzához.* Budapest, Akadémiai Könyvkiadó. 277–295.

SZABÓ MÁRTA

- 2004 *A magyarlapádi házassági anyakönyvek.* In: POZSONY FERENC ÉS SZABÓ Á. TÖHÖTÖM (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 12.* Kolozsvár. 130–174.

SZABÓ T. ATTILA

- 1946 *Kolozsvár települése a XIX. sz. végéig.* Kolozsvár. 56–58.

SZARVAS ZSUZSA

- 1988 *Tárgyak és Életmód.* Budapest, Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia Kutatócsoportja.

SZILÁGYI MIKLÓS

- 2002 *Mai kisüzemi agrárgazdaságok néprajzi kutatásának lehetőségei.* In: SZILÁGYI MIKLÓS (szerk.): *Utak és útvesztők a kisüzemi agrárgazdaságban 1990–1999.* Budapest, MTA Néprajzi Kutatóintézet – MTA Társadalomkutató Központ. 7–19.

TATÁR ZOLTÁN

- 2005 *Kincses külvárosom.* Kalauz Könyvkiadó, Kolozsvár.

VÁRINÉ SZILÁGYI IBOLYA

- 1984 *Életmód, időélmény, jövőkép.* In: HOPPÁL MIHÁLY – SZECSKŐ TAMÁS (szerk.): *Életmód: Modellek és Minták.* Budapest, Tömegkommunikációs Kutatóközpont kiadása. 92–106.

VÁSÁRHELYI JÁNOS

- 1933 *Hóstáti lakodalom.* Kolozsvár.

GÁL Tünde tanárnő, történet- és néprajzkutató
János Zsigmond Unitárius Kollégium, Kolozsvár
tunder_gal@yahoo.com

SALLÓ SZILÁRD

A CSÍKI SZÉKELY MÚZEUM PÁSZTORBOTJAINAK MINTAKINCSE

Abstract: [Designs of shepherd crooks of the Szekler Museum of Ciuc] The present paper studies the designs of shepherd crooks placed in the Szekler Museum of Ciuc. Most of the above mentioned shepherd's crooks were made in the 20th century. This paper focuses, not only on the designs of the 101 shepherd's crooks that can be found in the museum's collection, but also on the decorative techniques that are applied on these and on the different aspects of shepherding.

On the theme of shepherding and shepherd's crooks I have also conducted fieldwork in the village of Csikmadaras (Hung. –; Rom.: Mădăraș), where I made interviews with individuals, whose occupation was or still is, shepherding. In addition, I made contact with two wood carving artists from Csikszereda (Hung. –; Rom.: Miercurea Ciuc), who transpose the traditional folk motives on new shepherd's crooks and other woodcrafts.

The designs of the shepherd's crooks show a large variety. For the Csík (Hung. –; Rom.: Ciuc) region, geometrical motives, carved in the crooks, that have a ribbon forms, are characteristic and also the top of these crooks can have elements which are free drawing elements.

The characteristic of the geometrical motives are the zigzag lines, the plum cores, the peach kernel, the pine branch, the winding curve etc. The decorations on the top of the crooks may have animal, plant, human, building or even amour representations.

The decorations on these crooks point to the cutters ethnicity, national identity, religious background, but also by the shaping of the crook it shows the love of nature and the sense of beauty of the individual.

Rezumat: [Modelele bătelor de păstor din Muzeul Secuiesc al Ciucului] Lucrarea de față cercetează tezaurul de modele ale bătelor de păstor aflate în proprietatea Muzeului Secuiesc al Ciucului. Majoritatea bătelor au fost făcute în secolul 20. În lucrare, pe lângă prezentarea celor 101 de băte, care se găsesc în colecția etnografică a muzeului, se fac cunoscute și tehnicile de ornare folosite pe acestea precum și analizarea câtorva aspecte ale păstoritului.

În legătură cu tema bătelor de păstor și a păstoritului am făcut cercetări pe teren în comuna Mădăraș (magh.: Csikmadaras), unde am discutat cu persoane care s-au ocupat sau încă se mai ocupă de păstorit. De asemenea am luat legătura și cu doi artiști cioplitori de lemn din Miercurea-Ciuc (magh.: Csikszereda), care folosesc tezaurul de motive populare tradiționale pe băte de păstor sau alte obiecte de lemn.

Tezaurul de modele ale bătelor de păstor este foarte variat. În ceea ce privește bătele de păstor din zona Ciucului (magh.: Csíkszék) caracteristice sunt modelele geometrice, care apar de cele mai multe ori în formă de funie, ornament sculptat, dar suprafața bătelor poate fi acoperită și cu elemente libere. Elementele cele mai răspândite ale modelelor geometrice sunt linia în zig-zag, sămânța de prune, sămânța de caise, creanga de brad, linia ondulată. Desenele libere sunt de multe ori reprezentări de animale, plante, oameni, clădiri, elemente de heraldică etc. Din ornamentele bătelor de păstor putem face deduceri în legătură cu etnia, identitatea națională, religia păstorului care a cioplit băta, dar în același timp prin fasonarea bătelor observăm și dragostea lui față de natură, simțul frumosului.

Bevezető

Jelen tanulmány a Csíki Székely Múzeum néprajzi állományában található pásztorbotok mintakincsét vizsgálja. A figyelem nem csupán a minták világára korlátozódik, ugyanis hangsúlyt kap a pásztorkodás mint életforma, a bot elkészítésének mikéntje, valamint a különböző díszítési, faragási technikák is.

A fafaragás, pásztorbot faragás kutatásában segítségemre voltak CSISZÉR IMRE és TÖRÖK CSABA fafaragók. A két faragóművész műhelyébe ellátogatva számos példáját tekinthettem meg a népi mintakincs továbbbővítésének. A Török Csabával folytatott beszélgetés során a botok készítéséről, használatáról, illetve azoknak mintakincséről hangzottak el megjegyzések, ezek közül néhányat e tanulmányban is idézek.

A pásztorkodás témakörének vizsgálatához Csíkmadarason végeztem terepmunkát. 2009 áprilisában három pásztorkodással foglalkozó, vagy egykoron azzal foglalkozott egyént kerestem meg. Egyikük ÖRDÖG ANTAL, akinek mind a mai napig marhapásztor a foglalkozása, a második személy FAZAKAS ÁRPÁD, aki 26 évig foglalkozott pásztorkodással. Ők ketten az 1970-es években, a Hargitán együtt őrizték a falu marhacsordáját. A harmadik személyt, PÉTER DÉNEST, a Csíki Székely Múzeum néprajzi gyűjteményében található, 1967-ben készült, 2867-es leltárszámú pásztorbot kapcsán kerestem meg, ugyanis részben ő készítette a botot, és néhány évig használta is azt. A vele készített interjúban a pásztorkodás mellett a bot elkészítésének, díszítésének mikéntjéről is beszélt.

A pásztorkodás az állattenyésztés legegyszerűbb és legkevesebb munkabefektetést igénylő formája, amely főként a sztyeppék, a szavannák és magas hegyvidékek zónájában terebélyesedett ki. Ez az életforma olyan területek kihasználását is lehetővé tette, amelyek földművelésre nem voltak alkalmasak.¹ Habár mindenütt fontos volt, igazán a megmunkálatlan területeken maradt jelentősége.

Magyar vonatkozásban a pásztorkodásnak két formáját különböztetjük meg az *extenzív pásztorkodást*, amelynek során az állatállomány az év nagy részében a szabadban élt, valamint a *félszilaj* pásztorkodást, amikor tavasztól tél elejéig tartották kint a legelőn a jószágot, télen, pedig ólakban, istállóban helyezték el azt, és gondoskodtak annak takarmányozásáról.² A székelység körében ez utóbbi, *félszilaj* tartásmód volt az általános.

1 SZABADFALVI JÓZSEF – DIÓSZEGI VILMOS: *Pásztorkodás* szócikk. In: ORTUTAY GYULA (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon*. Negyedik kötet. N-Szé. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. 204.

2 SZABADFALVI JÓZSEF – Diószegi Vilmos: *i. m.* 204.

A pásztorok a magyar paraszttársadalomnak sajátos rétegét alkotják, életmódjuk által különülnek el a parasztságtól.

A magyarságon belül különbségek mutathatók ki egyes vidékek pásztoraik között. A tanulmány témáját is érintő székelyföldi pásztorkodás, a dunántúlihoz vagy alföldihez viszonyítva másnemű. A Székelyföldön a gazdának kalangyáit kell védenie az azok között legeltetők, bitangolók kártétele ellen, a betyárokkal nincsen baja. A Székelyföldön alakul ki a szer-örzés, amikor a falu nem kaphat pásztort, s így tíz nemesnek össze kell állni.³

A Csíkmadarason végzett terepmunka során a pásztorkodásnak néhány olyan aspektusára terjedt ki a figyelmem, mint a legelők elhelyezkedése, az őrzött állatfajok kérdése, a pásztorkodási szezon, a tejhaszonvételi formák, a pásztor fizetsége, valamint a pásztorkodás, mint öröklődő, családi foglalkozás.

A már fent, név szerint is említett, pásztorkodással foglalkozó/foglalkozott személyek a tavasztól őszi legelőn tartózkodó, csíkmadarasi juhnyáj, illetve marhacsorda őrzésében vállaltak szerepet. Elmondásuk szerint nagy részben a Hargita hegység legelőin, a Csíki-havasokhoz tartozó Naskalaton, illetve Kokojzavészben (Göröcsfalva), Háromkúton, és Kicsikúton pásztorkodtak. Az egy-egy falura jutó két-három nyáj, csorda őrzését a csíki falvakból kikerülő pásztorok végezték, nem volt szükség idegenből jött pásztorok munkájára.

A pásztorkodás tavasztól egészen késő ősziig tartott. A juhnyáját, illetve marhacsordát április végén, május elején hajtották ki a legelőkre, és egész nyáron kint tartózkodtak velük. A behajtás ideje a marhák esetében Szent Mihály, vagy ha tovább tartózkodtak kint, akkor Szent Márton napja volt, a juhokkal gyakran Katalin napjáig is kint tartózkodtak, egészen az első hó leeséséig, csak azután hajtották be azokat a faluba.

A szezon ideje alatta a pásztorok feladata volt a tejhaszonvételi formáknak a megszervezése. A juhot őrző pásztorok maguk fejték a nyáját, a tejből, pedig sajtot, túrót, illetve ordát készítettek. A csíkmadarasi nyáját őrző pásztorok elmondásuk szerint az *esztenán* folytatták ezt a tevékenységet, és a juhok darabszáma szerint szolgáltatták ki az elkészített termékeket. Az egyik adatközlő, Fazakas Árpád elmondása szerint a hatvanas évek elején, amikor a falu Felszeg nevű részének volt a bácsa, nyolc kilogramm sajtot, egy kilogramm túrót, illetve egy kilogramm ordát szolgáltatott minden jószág után a gazdáknak. A kollektív ideje alatt ez a szám megnőtt, ugyanis 12–13 kilogramm sajt is jutott egy-egy jószág után.

---

3 HERMAN OTTÓ: *Halászelet, pásztorkodás. Válogatott néprajzi tanulmányok*. Gondolat, Budapest, 1980. 336–337.

A tejhaszonvételi formák mellett a kollektív ideje alatt a gyapjút is be kellett szolgáltatassák a pásztorok, mindegyik juh után egy kiló gyapjút. Ehhez kapcsolódik FAZEKAS ÁRPÁDnak tréfás igaztörténete.⁴

A pásztorok fizetsége régen gabonában és pénzben történt: ÖRDÖG ANTAL meddőpásztor fizetsége 17 és 22 lej között változott, emellé jószágonként öt-hat kilogramm gabonát is kapott. A mai viszonyok között egy-egy marha őrzéséért 120 új lejt kap. A juhőrzéssel foglalkozók fizetsége állatonként 40 új lejt körül mozog.

A pásztorkodás egyes esetekben családi foglalkozásnak is számított, a megkérdezett három személy közül ketten már gyermekkoruktól kezdve, családban sajátították el a pásztorkodás mesterségét. Ördög Antal például a családdal (édesapjával és nyolc testvérével) együtt őrizte a csordát, elmondása szerint 350–400 darab ökröt is őriztek a Hargitán. A család egykoron csordát őrző tagjai közül ma már csak ő él és foglalkozik ezzel a tevékenységgel.

A pásztorok vagyoni helyzetét tekintve IMREH – PATAKI szerzőpáros jegyzi meg: A pásztorok egy-két kivételtől eltekintve, nem gazdagok, de szegénynek sem mondhatók. A szerencsésebbek, rátermettebbek gyarapodása szemmel látható.⁵

Közös pásztorok fogadásával a földművesek mentesültek az alól, hogy a nyári nagy mezei munka idején, állataik őrzésével vesztegessék idejüket.⁶

A pásztorok nyájaik őrzése közben gyakran faragással töltötték idejüket. SÁNDOR ILDIKÓ írja: „A népi faragóművészet kiváló művelői igen gyakran a pásztoremberek közül kerültek ki. Az állatok őrzése mellett bőven maradt idejük arra, hogy szerszámaikat alaposan kidíszítsék.”⁷

„A pásztornép szinte valamennyi más társadalmi rétegnél inkább, szenvedélyes faragcsáló. Mindaz a faholmi, amelyben még az ősi gyűjtögető életmód emlékeit látjuk, elsősorban az ő révükön öröklődött korunkra.”⁸

A pásztorművészet nyersanyagainak nagy részét fa, csont, szaru, állati bőr, kobaktök és lószőr jelenti.⁹

A pásztor használati eszközeinek formáját, méretét, anyagát a pásztor tevékenysége és életmódja határozta meg. A pásztorkodáshoz kötődő

4 „A jenőfaluival vót egy sógorom Cigánykútnál. Úgy vót, hogy reggel jönnek a juhnyírók. Ott vót a cementvájú, nagy vidrekvel merítettük, s így körbe a juhokot megöntöttük rendszeren. Az ablakokat mind befűrgöltük. Reggel jöttek a juhnyírók. Úgy es vót, hogy nem láttál odabé. Azt mondja egy juhon vót 7 kiló gyapjú. Ez nem hazugság. Okos ember meg kell gondolkozzon, amikor normára van.”

5 IMREH ISTVÁN – PATAKI JÓZSEF: *Kászonszéki krónika. 1650–1750.* Európa – Kriterion könyvkiadó, 1992. 199.

6 Dr. KÓS KÁROLY: *Eszköz, munka, néphagyomány.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979. 385.

7 SÁNDOR ILDIKÓ: *Famunkák és faragások.* Felelős kiadó dr. Ikvai Nándor, Szentendre, é. n. 2.

8 BÁTKY ZSIGMOND – GYÖRFFY ISTVÁN – VISKI KÁROLY: *A magyarság néprajza. Tárgyi néprajz. I.* Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. é. n. 262.

9 SZÁMADÓ ERNŐ: *Pásztorművészet.* In: *Művelődés*, XXV. évf. 8. sz. (1972) 40.

tárgyak egy részét a mindennapi munka nélkülözhetetlen eszközei jelentették, mint például a juháskampók, pásztorbotok, ostorok, csengők, pergők, kolompok, kürtök, másik részét pedig, azok az eszközök, amelyeknek használatát a falutól távoli legelőkön való élet tette szükségessé. Ilyen használati eszközök voltak a só- és fűszertartók, borotvatartók, ivókürtök, kulacsok, kések, bicskák, *kutyagerinc*. Mindezek az eszközök a pásztorélet szimbólumaivá, tudatosan vállalt jelképeivé váltak.¹⁰

A 19. század végére a használati eszközök közül sok tárgy azért válhatott pásztori jellegzetességgé, mert a pásztorok akkor is őrizték, amikor a parasztok már elhagyták azokat.¹¹

A fafaragás nem csupán a pásztoremberek tevékenysége volt, hiszen parasztszaládokon belül a tárgyak faragása a háziipar részeként történt, viszont sok esetben a pásztoremberek tehetségesebbnek bizonyultak, másrészt több szabadidővel rendelkeztek, ezt a faragásra fordíthatták.

1. A pásztorbot

A pásztorbot a jószágot őrző pásztor legfontosabb terelőeszköze. „A pásztornak nélkülözhetetlen szerszáma a bot, anélkül nem pásztor a pásztor.”¹²

Balaskó írja, hogy a pásztorbotokat a csíkmenasági emberek rendszerint gyermekkorukban juh vagy szarvasmarha őrzésekor faragják meg.¹³

Ez összefügg azzal, hogy a kis határú parasztfalvakban a legelő állatok őrzését, a pásztorkodást még a családi munkamegosztás keretei között oldották meg. A család fiatalabb férfitagjainak az állatok őrzése volt a feladata. Ezzel szemben nagyobb határú falvakban a parasztok, pásztorokat fogadtak a nyájuk mellé.¹⁴

A fafaragás, botfaragás mind a parasztság, mind a pásztorság körében férfitevékenységnak számított,¹⁵ élesen elkülönült a női munkáktól.

Csíkmadarason a díszített pásztorbot neve a *cifrabot*, a kifejezés ige alakjában is megjelenik, ‘*kicifráz*’, kifarag, kidíszít jelentéssel.

Csíkménaságon a pásztorbot általánosan használt neve a *juhász pálca*, *láncos pásztorbot*, *munyatoros pálca* vagy *írott pálca*.¹⁶ Több célt is szolgál:

10 BARNÁ GÁBOR: *A pásztorok művészete*. In: HOFER TAMÁS (sorozatszerk.): *Hajdú-Bihar megye népművészete*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1989. 51.

11 HOFER TAMÁS: *Fafaragás* szócikk. In: ORTUTAY GYULA (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon*. F–Ka. Második kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 13.

12 VÁMSZER GÉZA: *Életforma és anyagi műveltség*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1977. 71.

13 BALASKÓ NÁNDOR: *A csíkmenasági fafaragás*. In: *Művelődés*, LII. évf. 4. sz. (1999) 18.

14 S. KOVÁCS ILONA: *Magyar pásztorművészet*. Néprajzi Múzeum. Budapest, 1977. 4.

15 HOFER TAMÁS: *Fafaragás* szócikk. In: ORTUTAY GYULA (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon*. F–Ka. Második kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 6.

16 BALASKÓ NÁNDOR: *Az írott pálca*. In: SELMECZI KOVÁCS ATTILA (szerk.): *Csíkménaság népművészete*. Néprajzi Múzeum, Budapest, 1999. 20.

őrzés közben botjára támaszkodik a pásztor, meghajítja vele a jószágot, a bot felemelésével irányítja kutyáit, leüti vele a mezei állatot, pásztortáncot jár botjával, de ugyanakkor a pásztor fegyvere is.

„Éjjel vót jó a bot, rossz emberek ellen, akik éccaka csapódtak. A bot vót nekünk az éccakai társunk, meg a kutya. A fegyverünk is a bot vót. Nagyot lehet avval ütni. Vót rá bizony eset, hogy szükség vót rá.”¹⁷

„A bot a havasalji embernek nem csupán divatcikke, hanem valóságos fegyvere, mellyel ellenséges támadás, vadállattól való meglepetés idején testi épségét biztosíthatja. A tekintélynek, vagyoni jólétnek és társadalmi tisztességnek is a kifejezője.”¹⁸

A pásztorbot tükrözi viselőjének társadalmi helyzetét, foglalkozását, ugyanis a bot nagysága, milyensége jelzi, hogy gulyás, juhász, csikós vagy éppen kondás az illető személy.

A pásztorbotok pásztornemenként is változtak, ugyanis a gulyás nagyobb bunkósbotot, a csikós vékonyabb botot, a kondás derekánál kissé görbülő pásztorbotot hordott. A juhász sajátos pásztorbotja a juhászkampó volt.¹⁹

A pásztornemenkénti elkülönülést nemcsak a bot mérete határozta meg, hanem a bot anyaga is. Mivel a pásztor gyakran az őrzött jószág után hajította botját, lényeges volt, hogy a bot súlya a jószág külső adottságaihoz igazodjon.

Egy kondás botjának könnyebbnek kellett lennie, mint például egy gulyás botjának, ugyanis a disznó és malac gyengébb a szarvasmarhánál, és hogyha súlyos bottal hajítja meg azt a pásztor, az állat könnyen megsérülhet.²⁰

A pásztorbotnak hétköznapi, illetve ünnepi formája egyaránt ismert, a pásztorbot ünnepi változatát *parádés bot*nak is nevezik. Mivel ezt a típust a pásztor nem a mindennapokban használta, ezért a *parádés bot*ra sokkal gazdagabb díszítés került.

TÖRÖK CSABA faragó is megjegyzi, hogy régen a pásztorok hétköznapi és ünnepi bottal egyaránt rendelkeztek.²¹

A díszes botok vastagabbak voltak, végükre alma alakú és nagyságú bog került, amelybe díszítésül és, hogy súlyosabb legyen, ólmot öntöttek, illetve bádogdarabokat szegeztek rá.²²

17 BENEDEKFALVI LUBY MARGIT: *Fogyó legelőkön*. Atheneum kiadás, Budapest, é. n. 99.

18 TÉGLÁS GÁBOR: *Hunyad megyei faragás*. In: Dr. SEMAYER VILIBÁRD (szerk.): *A Magyar Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának értesítője*. VII. évfolyam, Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 1906. 127.

19 SZABADFALVI JÓZSEF – DIÓSEGI VILMOS: *Pásztorkodás* szócikk. In: ORTUTAY GYULA (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon*. Negyedik kötet. N–Szé. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. 204.

20 BENEDEKFALVI LUBY MARGIT: *Fogyó legelőkön*. Atheneum kiadás, Budapest, é. n. 98.

21 „Valamikor a pásztornak volt egy úgynevezett hétköznapi botja, és volt egy vásárba járó botja. A vásárba járó volt kifaragva. Az, amit a juhok között használt, az nem volt kifaragva, egyszerű volt.”

22 VÁMSZER GÉZA: *Életforma és anyagi műveltség*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1977. 71.

A pásztorbotok mérete a pásztor magasságához igazodik, hosszúságuk általában 1 és 1,5 m között változik.

Anyagát tekintve mogyorófa, somfa, árvatölgy, galagonya, szilfa vagy éppen kőrisfa, tehát legtöbb esetben keményfából készül. Ezen anyagok használatát támasztja alá a TÖRÖK CSABA kijelentése is, hiszen ő is a botok készítésére, leginkább mogyorófát és somfát használ, de már faragott tárgyat hársfából és szilvafából is.²³

Az Alföldön a faragó pásztorok a falvak alatti szőlőskertek szilvafáit csonkították meg, hogy ostornyelhez, gulyásbothoz, juhásbothoz stb. alkalmas faanyagot szerezzenek.²⁴

A Csíkmadarason végzett gyűjtés során a pásztorbot készítésre, pásztorbot használatra is rákérdeztem. A megkérdezettek véleménye szerint Csíkban írott botot, csupán a juhőrzéssel foglalkozó pásztorok készítettek és használtak. Habár a marhák, ökrök őrzésével tevékenykedők is rendelkeztek bottal, azt nem díszítették ki, s a botnak nem volt túl nagy szerepe munkájukban, ehelyett ostort használtak, annak csattogtatásával terelték a csordát.

Ezzel szemben a juhászok rendszerint kifaragták pásztorbotjukat. Péter Dénes, a falu egykori pásztora a maga és a falubeliek részére több pásztorbotot is készített. Funkcióját tekintve a bot a juhok lábának szükség szerinti ütlegelésére, valamint a pásztor számára támaszkodásra szolgált.

Egy-egy botnak a kifaragása gyakran hosszú ideig is elhúzódhatott, ugyanis a pásztor a juhnyáj őrzése közben megszakításokkal faragta rá annak felületére a díszítő mintákat. A pásztorbotok markolatát rendszerűen gömb alakúra formálták, anyagát tekintve mogyorófát használtak. A faanyagot saját maguk szerezték be, az alkalmasabbnak vélt mogyorófa ágát képezték ki botnak. Ezt a levágás után néhány napig szárították, majd tűzön pirították, egészen addig, amíg a kérge lehánthatóvá vált.

A botot megpirítják, langyos tűzön forgatják, s mikor a bot héja repedezni kezd, a földhöz csapkodják, s a héj lehullik.²⁵

---

23 „Hársfából, szilvafából is dolgoztam. A somfa talán a legtartósabb, utána a mogyorót tudom említeni. Itt a környékünkön elég erdő van, mogyorós, s nem kell külön engedély. Kimegy az ember, s az ilyen leveles fákat késő ősszel begyűjti. Mindig annyit szoktam szedni, hogy másik évre elég.”

24 BOROSS MARIETTA: *Népművészet. Képzőművészeti Kiadó és nyomda, Budapest, 2001. 35.*

25 MALONYAI DEZSŐ: *A magyar nép művészete. III. Kötet. A Balaton vidéki magyar pásztor nép művészete.* Franklin-társulat. Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 1911. 109.

2. Szerkezeti felépítés

A pásztorbotok szerkezetileg öt részből épülnek fel: egyrészt elkülönítjük a fejet, amely lényegében a bot markolata. Ez általában gömbszerűen kialakított, de előfordulnak ovális, illetve állatalakot vagy emberfejet ábrázoló botfejek is.

A botok nyaki része általában díszítetlen, némelyiken azonban előfordulnak szabadrajzú elemek.

A nyakrész alatt foglalnak helyet a kiírt táblák, amelyek geometrikus és növényi mintákkal díszítettek. Minden esetben a kiírt tábla hosszát, a bot hosszúsága határozza meg, tehát a táblák hossza botonként változik. Pásztorbotjainkon a térelosztás egyszerű és arányos.²⁶

A pálca gömbje alatti, mintegy arasznyi részt nyolcszögletűre faragják, s azt rovátkolják ki mértani díszítő elemekkel.²⁷

A kiírt táblák között kap helyet a botkészítő neve is, gyakran emellett van feltüntetve a bot készítésének ideje, valamint annak a helységnek a megnevezése, ahol készült a bot.

A botokon megjelenő feliratok legtöbb esetben nagy nyomtatott betűkkel vannak megjelenítve. Bagol András botfaragó kapcsán Györffy István hangsúlyozza, hogy a botokon megjelenő feliratok betűi csupa nagybetűk, és a szöveget az alkotó sok helyen elválasztás nélkül folyamatosan egybe írja.²⁸

A múzeumi pásztorbotok esetében is az a tendencia érvényesül, mint Bagol András botfaragónál. S. Kovács Ilona jegyzi meg, hogy a Bagol-féle botokon a feliratok a figurális mező felső részére kerülnek, vagy beépülnek a mintába, a készítő neve és a készítés helye azonban rendszerint a geometrikus mintasorok között található meg.²⁹

A kiírt táblák alatti részre, vagyis a bot szárára kerülnek a szabadrajzú elemek, ezek között egyaránt találunk növény- és állatábrázolást, de gyakran megjelennek különböző emberalakok is.

A pásztorbot talpban végződik, amely egyes esetekben fémabronccsal van megerősítve. A bot teljes hosszát csak ritkán fedi díszítmény, mivel az a használat miatt hamar tönkremenne. A botok teljes felületét nemcsak használati okok miatt nem fedi díszítmény, hiszen az esztétikum is szerepet játszik egy-egy bot díszítésénél.

26 BALASKÓ NÁNDOR: *Az írott pálca*. In: SELMECZI KOVÁCS ATTILA (szerk.): *Csikmenaság népművészete*. Néprajzi Múzeum, Budapest, 1999. 20.

27 BALASKÓ NÁNDOR: *A csikmenasági fafaragás*. In: *Művelődés*, LII. évf. 4. sz. 1999. 18.

28 GYÖRFFY ISTVÁN: Adatok Bagol András botfaragó munkásságához. In: *Ethnographia*, XCIV. évf. 3. sz. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983. 425.

29 S. KOVÁCS ILONA: *Bagol András faragópásztor*. In: *Ethnographia* XCVIII. évf. 1. sz. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. 104.

TÖRÖK CSABA is figyelembe veszi ezt, a faragás során. Véleménye szerint, hogyha egy faragott tárgy túldíszített, akkor a megjelenített minták már nem érvényesülnek kellőképpen.³⁰

3. Pásztorbotok a múzeum gyűjteményében

A Csíki Székely Múzeum néprajzi gyűjteményében 101 darab pásztorbot található. A botok Csík, Gyimes, Kászon, illetve Udvarhely vidékéről származnak. Ezek között a Csíki-medencéből származó botok vannak nagyobb arányban.

A leltárkönyvi adatokat, illetve a botokon megjelenő helységnév feliratokat figyelembe véve megállapíthatjuk, hogy a legtöbb bot Csíkmenaságról került a múzeum gyűjteményébe (15 db), de szintén több bot került a kollekcióba Csíkszentimrérről (12 db), valamint a Felcsíkhhoz tartozó Csíkszenttamásról (8 db) és Csíkjenőfalváról (7 db). Számolnunk kell azzal is, hogy leltárkönyvi adatok hiányában a pásztorbotok egy részének nem állapítható meg a készítési, származási helye.³¹

A botok készítési idejét a botok szárán, – egyes esetekben – markolatán megjelenő évszám jelöli. A díszítetlen pásztorbotokra legtöbbször évszám sem kerül. A gyűjteményben körülbelül fele-fele arányban vannak évszámmal ellátott és évszám nélküli botok. A 101 darab botból 52 datálatlan, a fennmaradó 49 évszámmal van ellátva.

A gyűjtemény pásztorbotjai egy kivételével a 20. században készültek, csupán egy készült a 19. században, azon az 1818-as dátum figyelhető meg, emellett a készítő neve (Berszán János) is rákerült a botra.

Az évszámmal ellátott 20. században készült botok, a '20-as évektől kezdődően a '80-as évekig minden évtizedből képviselve vannak. Az 1920-as évekből 1 db, a '30-as évekből 4 db, a '40-es évekből 6 db, az '50-es évekből 6 db, a '60-as évekből 18 db, a '70-es évekből 12 db, s végül a '80-as évekből 1 db pásztorbot származik.³²

A Csíki Székely Múzeum 101 pásztorbotja közül 58 felirattal is rendelkezik.³³ Etnikai szempontból figyelembe véve a botokat, az állapítható meg, hogy legtöbb esetben magyar (csángó vagy székely) etnikumú volt a bot

30 „Az ember a háromnegyedét a felületnek kifaragja, s egynegyedét szabadon hagyja, hogy levegőzzön az anyag, hogy érvényesüljenek a minták, a formák... Van egy olyan jó 15–20 centis rész, amit nem faragok, hogy a kéz jól férjen el rajta. Utána faragok egy részt, ami 35–40 cm, attól lefelé nincs faragva.”

31 A Csíki Székely Múzeum pásztorbotjainak származási helyére vonatkozó összesítő táblázatot az 1-es sz. melléklet tartalmazza.

32 A Csíki Székely Múzeum pásztorbotjainak származási idejére vonatkozó összesítő táblázatot a 2-es sz. melléklet tartalmazza.

33 A Csíki Székely Múzeum pásztorbotjainak felirataira vonatkozó összesítő táblázatot a 3-as sz. melléklet tartalmazza.

készítője. A gyűjtemény csupán egy olyan botot tartalmaz, amelyen románnyelvű köz- és személynevek olvashatók. Ebből következtetve bizonyos, hogy a faragó maga is román etnikumú volt.

A gyűjteményben fellelhető botok felirata általában a faragó nevét vagy nevének kezdőbetűit, a bot készítésének idejét és helyét tartalmazza. A készítési idő legtöbb esetben napra pontosan van feltüntetve. A felirat a kiírt táblák közé, az egyik szalagra kerül, olyan módon, hogy vagy kitölti azt, vagy pedig a szalagdíszes faragás alkotóelemeivel egészül ki. A feliratok rendszerint nagy nyomtatott betűk formájában, karcolva vagy vésve kerülnek a botokra. Ritka esetekben nemcsak a faragóra utaló adatokat olvashatunk le egy-egy pásztorbotról, előfordul az is, hogy a bot készítője annak a nevét karcolja rá a botra, akinek az készül. Az 1728-as leltárszámú bot egyértelműen ajándéknak készült, a feliratból megtudjuk, hogy a faragó azt egy hölgy számára készítette: *EMLÉK SÁROSI ERZSIKÉNEK P+G 1966 VIII hó 4ÉN IP*. Sajnos, csupán az ajándékozott nevét olvashatjuk le a feliratból, az ajándékozó neve rejtve marad. Mindössze a P+G rövidítés utalhat a pásztor személyére.

Nem ritka az a jelenség, hogy két vagy esetleg három név, illetve több különböző dátum is rákerül egy-egy botra. Ez azzal magyarázható, hogy a nyáját őrző pásztor kiöregedésével továbbadta a botot, így az, más tulajdonába került. Az új tulajdonos az előzőhöz hasonlóan rákarcolta, rávéste saját nevét, így hangsúlyozva ki azt, hogy az illető bot már az ő tulajdona. A 3117-es leltárszámú bot erről tanúskodik: *BALLA ISTVÁN 1965 VIII 3 GYÖRFY IMRE IRTTA 1970 JULJUS. 11ÉN*. Az is lehetséges, hogy az új tulajdonos újabb díszítőelemekkel egészítette ki a korábbi ábrázolásokat.

Nemcsak a felirat tartalmára vonatkozóan, de az elhelyezkedés szempontjából is találunk kivételeket. A 2783-as leltárszámú boton nem a kiírt táblák között kap helyet a felirat, hanem a markolaton helyezkedik el az. A felirat a faragó nevét, illetve a bot készítésének idejét tartalmazza: *MOLNÁR PÉTER 1976 V 5*.

Hasonló módon a markolaton kap helyet a 2876-os, Csikmenaságról származó bot felirata is, de itt már nem a faragó neve kerül a botra, hanem Krisztus nevének kezdőbetűi kapnak helyet, ezáltal védő funkcióval is rendelkezik a bot, tulajdonosa számára.

A már előzőekben is említett csikmadarasi terepmunka során sikerült felvennem a kapcsolatot a múzeumban őrzött egyik pásztorbot készítőjével. A faragó felkeresésére a kiindulási pontot a bot felületén megjelenő személy- és helységnév jelentette. A múzeum tulajdonában levő 2867-es leltárszámú pásztorbotot³⁴ PÉTER DÉNES, korábban pásztorkodással foglalkozó,

34 Az említett pásztorbot leírását a dolgozathoz csatolt *Pásztorbot-katalógus* tartalmazza.

csíkmadarasi lakos készítette. Mint a vele folytatott beszélgetésből is kiderült, neki a bot megformálásában volt szerepe, ő szerezte be a bothoz szükséges fát, és ő képezte ki annak markolatát. A bot felületére kerülő díszítmények már öccse, Péter Gergely keze nyomát dicsérik. Elmondása szerint a markolattal ellátott botot, öccse kérésére neki ajándékozta. Öccse szintén pásztorkodással foglalkozott, gyakran együtt őrizték a nyáját. A boton található személynév-felirat Péter Dénes nevét őrzi, viszont a bot felületére már Péter Gergely faragta a szalagdiszes mintákat. Mivel Péter Gergely már nem él, így testvérétől, Dénestől érdeklődtem a botok mintájának kialakítására vonatkozóan. PÉTER DÉNES elmondta hogy a hasonlóan díszített botot saját maga is készített. A pásztorkodással eltöltött évek során közel húsz pásztorbotot faragott. Sajnálatos módon a botok közül egyet sem őrzött meg, a legtöbbet közülük elajándékozta. A botokon megjelenő mintákat bicskával képezte ki. A faragó pásztor saját ízlésvilágának megfelelően alakította ki a mintákat. Az 1967-ben készült bot felületére a geometrikus elemek mellett, szabadrajzú elemek is kerültek. Elmondása szerint a virágminták voltak ezek közül a legnépszerűbbek.

4. Díszítési technikák

A botok díszítése többfajta módon történt. Egyrészt elkülöníthető a primér díszítési technika, amely a görcsös botnál (Ltsz. 2769, 2770, 2771) követhető nyomon. Ez esetben a bot felületére nem valamilyenfajta faragás kerül, hanem annak díszítményét az adja, hogy már előzőleg, tavasszal, késsel megszurkálják, bevagdossák az ág felületét, ennek következtében őszre a bevágások helyén forradások, *görcsök* keletkeznek. Ezek a bevágások szolgálnak a bot díszítményeül. Szintén primér technika a *háncsolás* (Ltsz. 1342, 1436, 1731, 1738): itt a díszítményt a fa kérgének helyenkénti eltávolítása adja.

Másrészt vannak azok a díszítési technikák, amelyek ennél komplexebb munkát igényelnek. Az alább ismertetett díszítési technikák a gyűjtemény pásztorbotjain nem csupán önmagukban jelentkeznek, hiszen gyakran kombinálva jelennek meg. Az is előfordul, hogy egy-egy boton két, esetleg három díszítési mód is megjelenik, pl. ékrovás-karcolás, rajzolás-karcolás, ékrovás-karcolás-laposfaragás, rajzolás-rézszegecs díszítés stb.³⁵

A Dunántúlon és Erdélyben, valamint a fában gazdag vidékeken a pásztorok többnyire faragással és karcolással, az Alföldön ólmozással, csont-, szaru-, réz-, újabban kaucsuk- vagy más színes műanyag berakással

---

35 A díszítési módok kombinálására vonatkozóan a *Pásztorbot-katalógusban* találunk adatokat.

tették szebbé botjaikat.³⁶ Az ólmosbotokon elég gyakori a geometrikus minta, s ritkább a stilizált növényi ornamentika.³⁷

A Székelyföldre is jellemző, komplexebb munkát igénylő faragási mód az *ékrovás*, amelyet mélyített faragásnak is neveznek. Ez a magyarság legrégebb díszítőcélú faragásmódja. Az ékrovás alapeleme a *farkasfog*. Ékrovásnál a faragott díszítmények a metszéstechnikából adódóan mértanias jellegűek, az ékek sorából alakul ki a szalagdíszes díszítmény.³⁸

Egy másik díszítési technika a *karcolás*, amely gyakran ékrovás mellett is megjelenik. Ez a díszítési mód a 19. században terjedt el és főként az ember, állat, illetve növényábrázolásoknak kedvezett. A pásztorok sík és domború felületeket egyaránt díszítettek karcolással.

A vésés és faragás az egyszerűbb motívumok használatának kedvezett, ezért általában geometrikus motívumokkal párosult. A finomabb a karcolásnál alig mélyebb faragás tette lehetővé a hajlékony vonalak, ezzel együtt a virágornamentika megjelenését.³⁹

További díszítési technikaként szolgál a *domború faragás*, amely a 19. század végétől válik népszerűvé. E technika esetében a faragó pásztor a motívumok háttérét vési ki.

A gyűjteményben három bot van *laposfaragással* (Ltsz. 1563, 1719, 1730) díszítve. Ez a domború faragásnak az egyik altípusa, mely során a körvonalazás és a közölés után a faragó nem alakítja tovább a díszítményeket.⁴⁰ Az ábrázolások között leggyakrabban florális díszítmények jelennek meg, de ez a faragási mód alkalmasnak mutatkozott az ember, illetve állatábrázolásokra is.

A domború faragással díszített tárgyak kompozíciói általában túlszűfoltak.

A kompozíciók túlszűfolttsága következtében az ember és állatalakok monumentalitása veszít a jelentőségéből, így a jelenetek kevésbé meggyőzőek.⁴¹

Míg a laposfaragás és karcolás a síma botfelületeket jellemzi, addig az ékrovás leggyakrabban a táblás botfelületeken jelenik meg.

Nem túl gyakori díszítési mód a *rajzolás* (Ltsz. 2533, 2534). A Csíki Székely Múzeum pásztorbotjai közül csupán kettő készült ezzel a díszítési

36 SZABADFALVI JÓZSEF – DIÓSZEGI VILMOS: *Pásztorokodás* szócikk. In: ORTUTAY GYULA (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon*. Negyedik kötet. N-Szé. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. 204.

37 BARNÁ GÁBOR: *A pásztorok művészete*. In: HOFER TAMÁS (sorozatszerk.): *Hajdú-Bihar megye népművészete*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1989. 56–57.

38 SZATHMÁRI FERENC: *Népi fafaragás*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 1995. 56–57.

39 KOVÁCS ILONA: *Magyar pásztorművészet*. Kiállítás a Néprajzi Múzeumban. In: *Ethnographia*. XCI. évf. 2. sz. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. 287–288.

40 SZATHMÁRI FERENC: *Népi fafaragás*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 1995. 60.

41 S. KOVÁCS ILONA: *Magyar pásztorművészet*. Néprajzi Múzeum. Budapest, 1977. 12.

technikával, ezek a botok az 1930-as, illetve 1940-es években készültek. E technikából adódóan a botok gazdagabban díszítettek, már-már túlszűfoltak.

Az ismertetett technikák mellett még a *részzegek* (Ltsz. 1796, 2533, 2534, 2535, 2642, 2796, 2830), valamint a *fémrátétes* díszítményt (Ltsz. 1575, 1796, 2061, 2653, 2789) emelem ki. A részzegek általában a fej és nyaki részre kerültek.

A fémrátét leginkább szilvafából készült botnyelekre került, mivel abba könnyebb volt beverni a fémlemezeket. A kiálló rézlemezeket mindig esetben lereszelték és lecsiszolták.⁴²

A fa díszítésének egy másik módja a spanyolozás, ez a gyűjteményben található botokon nem jelenik meg, hiszen az erdélyi díszítőművészetben nem terjedt el ez a díszítési technika. Főként a Dunántúlon, a 19. században vált népszerűvé.

Az eljárás abban áll, hogy a tárgyon az ábrázolni kívánt mintákat bemetszik, majd tüzesített késpengével vagy kanálnyelével a mélyedésbe különböző színű spanyolviaszt vasalnak be.⁴³

5. Fejforma

Különös figyelmet érdemel a bot fejrészének kialakítása, ugyanis a faragó pásztor többféle módon faragta ki a bot markolatát. Leggyakrabban *gömb* (Ltsz. 2891, 2898) alakúra formálta, de emellett előfordulnak *ovális* (Ltsz. 1564, 2653), *kampó* (Ltsz. 1687, 1688, 2788) *kosszarv* (Ltsz. 1718), *csiga* (Ltsz. 2895) illetve egyéb állatalakhoz hasonló botfejek is (Ltsz. 1796, 2789, 2830).

A kampósbotok vagy juházkampók csupán a juhászok által használatos eszközök voltak⁴⁴, ez az eszköz a kampó által, a jószág megragadását segítette elő. A juházkampó hajlítása a még növésben levő fa hajlításával érhető el.⁴⁵ VÁMSZER GÉZA jegyzi meg, hogy a juházkampó Csíkban nem volt használatos,⁴⁶ továbbá SZABADFALVI JÓZSEF is azt hangsúlyozza, hogy a juházkampó Erdélyben eredetileg ismeretlen volt, csupán a Balkán felől érkező juhászok honosították meg azt.⁴⁷ A gyűjteményben levő csekély-számú ilyen típusú bot is azt a tényt támassza alá, hogy Csíkban nem volt

42 MANGA JÁNOS: *Magyar pásztorfaragások*. Corvina Kiadó, 1976. 61.

43 BOROSS MARIETTA: *Népművészet*. Képzőművészeti Kiadó és nyomda, Budapest, 2001. 67.

44 BARNA GÁBOR: *A pásztorok művészete*. In: HOFER TAMÁS (sorozatszerk.): *Hajdú-Bihar megye népművészete*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1989. 53.

45 CZAGÁNY LAJOS: *A fa díszítő faragása*. Műszaki Könyvkiadó. Budapest, 1985. 15.

46 VÁMSZER GÉZA: *Életforma és anyagi műveltség*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1977. 71.

47 SZABADFALVI JÓZSEF: *Juhtartás*. In: PALÁDI KOVÁCS ATTILA (főszerk.): *Magyar Néprajz*. 2. kötet. Gazdálkodás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2001. 728.

jellemző, ennek a típusú terelőeszköznek a használata, ugyanakkor a csikmadarasi juhásztorok sem ismerik a kampósbot fogalmát.

A múzeum gyűjteményében található kampósbotok (3 db.) díszítetlenek. Ezzel szemben a Dunántúlon (Zala megye) használt juhász kampók kosfejben, makkban, vagy rózsában végződnek.⁴⁸

A Csíki Székely Múzeum gyűjteményében található két legegységesebb fejformát mutatják a gyűrű, (Ltsz. 2355) valamint gyökérszerűen kialakított botfejek (Ltsz. 2893).

TÖRÖK CSABA, csikszeredai fadaragó pásztorbotjai között több példányát is megfigyelhetjük a gyökérből kialakított botoknak. Az ilyen típusú botok elkészítése, hosszabb időt és türelmet igényel.⁴⁹

6. Díszítmények

A pásztorbotokon megjelenő díszítmények konkrétak vagy elvontak lehetnek. Konkrét díszítőelemet leginkább a szabadrajzú díszítmények között találunk (tulipán, kutya stb.) de az elvontabb geometrikus minták között is fellelhetünk ilyen ábrázolásokat. (pl. szilvamac, fenyőág).

A csikmadarasi PÉTER DÉNES, egykori pásztorral folytatott beszélgetés során rákérdezve egy-egy geometrikus mintára nem tudta megnevezni azoknak jelentését, s vélekedése szerint a fadaragó pásztor nem is nevezte meg ezeket a díszítményeket. Ezeknek megformálása jelentéstanilag nem mindig volt tudatos, használatuk korábban látott tapasztalatokon is alapulhatott.

A fadaragás kezdeti állapotára a pásztorfadaragások mintakincséből következtethetünk. A pásztorfadaragások a geometrikus motívumkincset részesítik előnyben.⁵⁰

A *mértanias díszítőmódot* egész Európában ismerték, általában a legrégebbi rétegnek tartják, ez a díszítéstípus elsősorban Erdélyben és a Duna-Tisza közén maradt meg.⁵¹

A székelyföldi pásztorbotokon leggyakrabban geometrikus elemek jelennek meg. A geometrikus díszítmény dominanciája nem csupán a pásztorbotokra korlátozódik, hiszen jellemző az írott szuszékokra, vagy fadaragott guzsalyokra is. A mértani elemek rendszerint a pásztorbotok a nyolcszögűre

48 BÁTKY ZSIGMOND - GYÖRFFY ISTVÁN - VISKI KÁROLY: *A magyarság néprajza. Tárgyi néprajz. I.* Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. é. n. 265-266.

49 „Sok botnál természetes gyökérformát alakítok ki. Úgy kell kiásní a gyökeret. Ezt azért nem csinálják, mert az ember nem látja, hogy a földben mi van. Ki kell ásní, le kell fűrészelni és ki kell szárítani, két-három évig szárad. Ez nagy munka.”

50 KARDALUS JÁNOS: *Virágos fadaragás*. In: *Művelődés*, XXXIII. évf. 8-9. sz. (1980) 55.

51 BALASSA IVÁN - ORTUTAY GYULA: *Magyar Néprajz*. Corvina kiadó, Békéscsaba, 1979. 353-354.

(lehet több vagy kevesebb is) kifaragott tábláira kerülnek. Az idők során változások álltak be a geometrikus elemek szerkezetében, ugyanis a mértanias elemek közé gyakran levélsorok, virágok is bekerültek.

A Csíki Székely Múzeum néprajzi gyűjteményében található pásztorbotok néhány kivétellel mind vegyes díszítményűek, geometrikus és növényi elemek egyaránt jelen vannak egy-egy boton. A huszadik században a geometrikus és szabadrajzú ábrázolás együtt jelentkezik, azonban a mértanias ábrázolás évszázadokkal korábban megjelenik.

A geometrikus elemek igen változatosak, a táblák elemei között különböző mértani formákat ismerhetünk fel pl.: *háromszög* (Ltsz. 1728), *rombusz* (Ltsz. 2795), *négyzet*, *hullámvonal* (Ltsz. 2832), *cikkcakk* (Ltsz. 3115), de ugyanakkor olyan faragók által névvel ellátott motívumokkal is találkozunk, mint a *tűzjeles*⁵² (Ltsz. 1377), *parázstartó edény*⁵³ (Ltsz. 2899), *homokóra* (Ltsz. 2899), *szilvamag* (Ltsz. 2776), *barackmag* (Ltsz. 1728), *fenyőág* (Ltsz. 1563), illetve *rozetta*. A geometrikus elemek közül a *cikkcakk* a leggyakoribb, ugyanis önmagában és térkitöltő elemként is megjelenhet.

A *tűzjeles* minta formailag négyzetet vagy téglalapot négybe osztó dőlt keresztből tevődik össze, a *parázstartó edény* pedig valójában rovásokkal díszített háromszög.

A legtöbb minta egy-két vonal egyszerű változtatásával és ismétlésével ritmikus sorokat képez. A legismertebb, legrégibb minta a *hullámvonal* vagy más néven *vízfolyás*, ennek megtört formája az *ökörhúgyos cikk-cakk* vonal.⁵⁴

A geometrikus minták már az írástudatlan embereknel is megjelentek, ugyanis eredetileg ezek a minták nem az ékítmény szerepét töltötték be, hanem gyakorlati funkcióval bírtak. TÖRÖK CSABA jegyzi meg, hogy a vonalvariációk pásztori tevékenységekre, megfigyelésekre utaltak.⁵⁵

A múzeum gyűjteményének pásztorbotjain a fentebb felsorolt geometrikus minták több variációban fordulnak elő. Ez a változatosság, sokszínűség a népi díszítőművészet természetes velejárója. Ennek tulajdoníthatóan nem tudjuk és nem is szükséges standardizálni ezeket a motívumokat. A faragó pásztor saját maga döntötte el, hogy ezen geometrikus elemek közül melyik kerüljön rá egy-egy botra. A geometrikus elemek mellett a pásztorok növényi

52 KISGYÖRGY ZOLTÁN: *Máthé Ferenc írókése*. In: SERES ANDRÁS (szerk.): *Népi mesterek*. Kovászna megye Művelődési és Szocialista Nevelési Bizottsága – a Népi Alkotások és Művészeti Tömegmozgalom Kovászna megyei Irányító Központja, Sepsiszentgyörgy, 1977. 51.

53 BALASKÓ NÁNDOR: *Az írott pálca*. In: SELMECZI KOVÁCS ATTILA (szerk.): *Csikmenaság népművészete*. Néprajzi Múzeum, Budapest, 1999. 24.

54 KOVÁCS DÉNES: *Írott botok és guzsalyak mintái I*. Csíki Múzeum, Csíkszereda, 1954. 5.

55 *Volt néhány, hogy a fűrésztést berőtta, hogy egyszer vagy kétszer fűrésztötte meg. Volt olyan, hogy hány éves a juh azt beírta. Ez gyakorlatilag a pásztornál ebből alakult ki, hogy ezeket mind beírta. Ez a pásztoroknál kimaradt, itt Csikban.*

elemeket is ráfaragtak, rákarcoltak a botok tábláira. Ezek közül a legjellemzőbbek a tulipán-, falevél- és az indaábrázolások.

A **növényi ornamentika** különféle variánsai is megjelentek a fadaragáson, kezdve a mértanias főmotívumok mellett az alárendelt szerepben jelentkező vésett ágaktól a virágmintákig. Változatos és hajlékony növényi ornamentika (virágtövek, indák, fák) található a pásztorművészetben.⁵⁶

A geometrikus elemek mellett jelentős helyet foglalnak el a szabadrajzú elemek, de azok nem csupán önmagukban helyezkednek el a pásztorbotokon, hiszen egyfajta szintézis alakul ki az ősi geometrikus elemek, a reneszánsz és barokk ornamentika, a természetes virágábrázolás, valamint a 19. századi pásztorjelenetek között.

Csiszér Imre pásztorbotjain is ez a jelenség követhető nyomon. A bot markolatát az ősmagyarkor elemeivel díszíti, a nyaki részre a reneszánsz és barokk virágdíszítményei kerülnek, végül a bot szárán kapnak helyet a geometrikus elemek.

A magyar népművészet jellegzetessége, hogy egyformán megőrizte és továbbfejlesztette, gyakran egymás mellett alkalmazta még a közelmúltban is a különböző korból származó stílusokat.⁵⁷ A szabadrajzú elemek között megjelennek állatábrázolások, asztrális elemek, címábrázolások, épületek, szív- és keresztábrázolások, növények, illetve emberalakok.

Az **állatábrázolások** rendszerint a kiírt táblák alatti részre kerülnek. Az alakok leggyakrabban egymástól függetlenül jelennek meg, de arra is találunk példát, hogy kontextusba helyeződnek. Ilyen például a fa odvából mézet gyűjtő *medve* (Ltsz. 1730), a szarvasra támadó *kígyó*, a gazdája társaságában tartózkodó *kutya*, vagy a fára mászó *mókus* (Ltsz. 1730).

Az állatábrázolások között *farkas*, *mókus*, *medve*, *szarvas*, *őz*, *nyúl*, *kígyó*, *madár*, *hal*, *kutya*, *kakas*, *ló*, *pillangó* kapott helyett, tehát mindazok az állatok, amelyek a pásztor közvetlen környezetében megtalálhatóak voltak. A gyűjtemény botjain az állatok közül leggyakrabban szarvas-, kutya-, hal-, illetve kígyóábrázolás jelenik meg.

Mindezek közül a kutya állt legközelebb a pásztorhoz, ugyanis a nyáj őrzésében nélkülözhetetlen segítőtársa volt. Fajtáját tekintve kuvasz lehetett.⁵⁸

A kutya rendszerint gazdája társaságában van ábrázolva, alakja laposfaragással és karcolással díszített botokon egyaránt megjelenik (Ltsz. 1563, 1730, 2651, 3117).

56 HOFER TAMÁS: *Fadaragás* szócikk. In: Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon*. F–Ka. Második kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 13.

57 SÁNDOR ILDIKÓ: *Famunkák és faragások*. Felelős kiadó dr. Ikvai Nándor, Szentendre, é. n. 4.

58 IMREH ISTVÁN – PATAKI JÓZSEF: *Kászonszéki krónika. 1650–1750*. Európa – Kriterion könyvkiadó, 1992. 191.

A szarvas ábrázolások egy kivételével a laposfaragás példáját mutatják. (Ltsz. 1719, 1730) Egy esetben találkozunk karcolással készült szarvassal. Ez az ábrázolás befejezetlen, ugyanis az állat feje majdnem teljesen hiányzik (Ltsz. 1719).

A szarvas ábrázolásoknál hangsúlyos szerepet kap a szarvas agancsának kialakítása.

Hal ábrázolásánál az ékrovas és karcolás kap szerepet, e két típusú díszítési mód egymás kombinációjában is előfordul egy ábrázoláson belül (Ltsz. 1565). A csupán karcolással mintázott hal egyszerű képet mutat, ez nagyobb méretben egymagában, kisebb méretben pedig több hal társaságában jelenik meg (Ltsz. 1564, 1565). Egy esetben stilizált halformával is találkozunk, ez az előzőektől eltérő képet mutat. Megformáltsága a *hal a halban* ábrázolásmódra utalhat (Ltsz. 2794).

*A pásztor a botra legszivesebben a körültekeröző kígyót faragja... a botra azért a kell kígyó, mert az már messziről látszatós.*⁵⁹

A Csíki Székely Múzeum gyűjteményében található botokon két típusú kígyóábrázolás jelenik meg. Az egyik esetben a kígyó, mint szarvasra támadó állat jelenik meg (Ltsz. 1730), másik esetben a bot szárán körbecsavarodó kígyóként jelenik meg (Ltsz. 1729, 3075). Ez utóbbinál a kígyó szemét fémszegek jelzik, testét farkasfogas díszítés ékíti.

A további állatábrázolások száma elenyésző: farkas (Ltsz. 1729), kakas (Ltsz. 2061), kecske (Ltsz. 2098), medve (Ltsz. 1730), mókus (Ltsz. 1730), őz (Ltsz. 1729) egy alkalommal; ló (Ltsz. 2642, 2654), madár (Ltsz. 2534), nyúl (Ltsz. 1719, 1730) és pillangó (Ltsz. 1729, 1730) két alkalommal jelenik meg a pásztorbotokon. Mindezen díszítmények karcolással, laposfaragással, illetve fémlemezes díszítéssel kerültek a botok felületére.

Az **asztrális elemeket** a Nap mellett, a Hold (Ltsz. 1730) és a csillagok (Ltsz. 1575) jelentették, ezek jelentős szerepet kaptak a pásztor térben való tájékozódásában, így helyük indokolt.

Dr. XÁNTUS JÁNOS jegyzi meg, hogy a népi faragók a hold sarlóját rendszerint növekvő fázisban, vagyis D betű alakjában ábrázolták.⁶⁰

Az **épületek** közül a *templomot* (Ltsz. 2534, 2867) és a *házat* (Ltsz. 2794) tartotta fontosnak ábrázolni a pásztor, ez egyrészt a védelettségre, másrészt Istennek, a szentnek a jelenlétére utal, ezt csak tovább erősíti a kereszt gyakori jelenléte, amely védelmet biztosít a vándorló pásztor számára.

A **kereszt** többféle variációban megjelenik a gyűjtemény pásztorbotjain. Számos példát találunk rá, az egyszerűbb formától a bonyolultig. A legegyszerűbb forma a véséssel vagy karcolással képzett keresztforma (Ltsz.

59 MALONYAI DEZSŐ: *A magyar nép művészete*. III. Kötet. *A balatonvidéki magyar pásztor-nép művészete*. Franklin-társulat. Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 1911. 116.

60 Dr. XÁNTUS JÁNOS: *Egy pásztorbot a csillagász szemével*. In: *Művelődés*. 4. sz. 1976. 29.

1600, 2644, 3673). Ezek mellett előfordulnak rajzolt, (Ltsz. 2533, 2534) illetve farkasfogas díszítésből (Ltsz. 1728, 2908) kialakított kereszttek is. A pásztorbotokon a kereszt nemcsak önmagában megjelenő elem. Kereszthez gyakran társul **szív**, ennek egyik formája a kardokkal átszúrt szív (Ltsz. 2832), amelyből kereszt emelkedik ki, ez Krisztus keresztthalálára utal. Egy másik keresztábrázolás esetében is a kereszt az előzőhöz hasonlóan a szívből ered, viszont itt a szív két tulipánt foglal magába (Ltsz. 2795).

Díszítéstechnikailag két eljárás kombinációját mutatja a fémlemezből kialakított szív képe, amelyből szintén kereszt emelkedik ki. A kereszt fémszeges-karcolt díszítmény, ehhez illeszkedik a szegekkel rögzített fémlemezes szívábrázolás (Ltsz 2789).

Egy következő, ehhez az ábrázolás típushoz rokonítható kép szintén a szívből kinövő keresztet mutatja, de itt már a szívben felirat jelenik meg, Krisztus keresztjének felirata (IHS) (Ltsz. 2655). Az IHS felirat jelenlétére még számos példát találunk, leggyakrabban a kiírt táblák mintasorai közé a bot készítőjének vezeték és keresztneve közé kerül ez a rövidítés (Ltsz. 2896), de az is előfordul, hogy a felirat kereszttel társítva, a bot gömbszerűen kialakított markolatára kerül (Ltsz. 2896).

A kereszt motívumnak egy másik előfordulása a szívbe zárt kereszt (Ltsz. 1728, 2794), amelynek megjelenítésében szintén szerepe van a farkasfogas díszítésnek. A rajzolt keresztminták között találunk fenyőágakkal ellátott keresztet is, amely valójában duplakereszt. (Ltsz. 2534) További keresztábrázolás keresztfa (Ltsz. 2909, 2867), sírhant, sírkő (Ltsz. 2534) kapcsán jelenik meg, de egy pásztorbot esetében megfigyelhetünk fenyőfa tetején elhelyezett keresztet is. (Ltsz. 2877) A kereszt jelenlétéhez társul a templom, illetve lakóépület ábrázolás, ugyanis mindkettő tetején kereszt figyelhető meg (Ltsz. 2534, 2867).

Sűrűn ábrázoltak pásztoraink templomot, s e mellett a leggyakoribb motívum botokon is a **régi magyar címer**.⁶¹ A címerábrázolás nem áll távol a Csiki Székely Múzeum gyűjteményében található pásztorbotoktól sem, a gyűjteményben három pásztorboton figyelhető meg ez a típusú ábrázolás. A minta, karcolással, illetve véséssel került a botokra és szerkezetében hasonló képet mutat. Természetesen a címer esetében is megtaláljuk a keresztet. Érdekes módon, míg az egyik boton, a címeren megjelenő korona tetején jobbra dől a kereszt (Ltsz.1796), addig egy másik boton, amely két címerábrázolást is mutat, az egyik kereszt jobbra, a másik pedig balra dől (Ltsz. 2909).

A botokon nagyon gyakori a már keresztábrázolás kapcsán említett szív is. Azon túl, hogy kereszttel társítva is megjelenik, még számos formában

61 BARNÁ GÁBOR: *A pásztorok művészete*. In: HOFER TAMÁS (sorozatszerk.): *Hajdú-Bihar megye népművészete*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1989. 57.

előfordul. A szív esetében két lényeges ábrázolás-típust lehet elkülöníteni: ezek közül az egyik az, amikor a szív vallásos tartalommal van telítve, a másik pedig, amikor a szív a boldogságot vagy fájdalmat adó/okozó szerelem jelképe. Példával szolgálva a kardokkal átszúrt vérző szív (Ltsz. 2534, 2683) önmagában lehet a szerelem jelképe, azonban hogyha ugyanehhez a motívumhoz kereszt is társul (Ltsz. 2832), akkor azt már Krisztus kínszenvedésének szimbólumaként is értelmezhetjük.

A szívábrázolásnak egy másik típusa, amely már csupán a szerelemhez, szeretethez köthető, hasonlóságot mutat a már előzőekben ismertetett halábrázolással, ahol a *hal a halban* motívum jelenik meg. Ebben az esetben az ábrázolt szív többszörösen foglal magába szívet (Ltsz. 2783, 2867, 2898), ez az egymáshoz tartozásra, a kölcsönös szeretetre, szerelemre utalhat.

A természetből vett növénystilizációk csak nagyon nehezen hatolhattak be a geometrikus elemek közé, ezek általában leszorultak a táblák sorai közül alább a bot hengeres részére, mint mellékes helyre.⁶²

A **virágábrázolás**okat vizsgálva nem figyelhetünk meg egy egységes képet. A naiv művészet példáját abban is nyomon követhetjük, hogy a botokon megjelenő virágok néhol hiányosságokat mutatnak. Az ábrák alapján nem mindig azonosítható be, hogy éppen milyen virágot akart ábrázolni a bot készítője. Ennek kapcsán arra következtethetünk, hogy a pásztor a természetben látott vagy emlékezetéből felidézett virág képet faragta, karcolta rá egy-egy botra, tehát nem törekedett arra, hogy az, tökéletesen megfeleljen a valóságnak, tehát stilizált virágmintákat is alkalmaztak a faragó pásztorok. A virágábrázolások közül kiemelkednek azok, amelyről egyértelműen megállapítható, hogy milyen növényt mutatnak. Ilyen például a tulipán, az őszirózsa, a gyöngyvirág, vagy az ibolya.

A szabadrajzú virágok közül a *tulipán* (Ltsz. 2651, 2652, 2654, 2683, 2830, 3256) és a *rózsa, őszirózsa* (Ltsz. 1377, 1564, 2683) a legjellemzőbb, ezeknek önmagukban, valamint cserépben való megjelenítése egyaránt ismeretes.

A tulipán a magyar népművészetben a talán leggyakrabban megjelenő virág: kályhacsempéken, festett ládákon, szerelmi ajándékokon, kapuzábékon stb. egyaránt megjelenik. A virágok általában a szalagdiszes táblák alá, a bot szárára kerülnek, legtöbb esetben helyük nincsen pontosan meghatározva, a pásztor közvetlen környezetének egyéb elemeivel (állataival, növényeivel) együtt vannak megjelenítve.

Arra is találunk példát, hogy a különféle virágábrázolások nem a szalagdisz alá, hanem a kiírt táblák elemei közé kerülnek. Néhol egy-egy virágfej kiegészíti a mintasort (Ltsz. 2830), de az is előfordul, hogy egy-egy

62 BALASKÓ NÁNDOR: *Az írott pálcá*. In: SELMECZI KOVÁCS ATTILA (szerk.): *Csikmenaság népművészete*. Néprajzi Múzeum, Budapest, 1999. 24.

virágfejből egész mintasor van kialakítva. Ez leginkább a tulipán ábrázolásánál figyelhető meg (Ltsz. 1564, 2655, 2796). Egy másik kiírt táblákra kerülő virágábrázolás az indaszerűen halad végig a boton (Ltsz. 3075).

A virág, edényben, cserépben való ábrázolása nem csupán a székelgyföldi botokra jellemző. A dunántúli pásztorfaragáson is gyakori az olaszorsós virágra emlékeztető, különböző formájú edénybe helyezett stilizált virág-szál vagy virágcsokor. Ezen virágcsokrok főként a barokk által közvetített hatásokra vezethetők vissza.⁶³

A cserépben megjelenített virág lehet tulipán (Ltsz. 1563, 1728, 2683, 2867, 3673) vagy rózsa (Ltsz. 1728, 2867), de ezek mellett olyan stilizált virágformák is megjelennek, amelyeket nem lehet egyértelműen meghatározni (Ltsz. 2777).

A tulipán és rózsa mellett másfajta virágok is megjelennek, mint pl. a *gyöngyvirág* (Ltsz. 1564, 1565, 3256) vagy a *hóvirág* (Ltsz. 2794). További növényi elem a *falevél* (Ltsz. 2533, 2652, 2783, 2908), a *fenyő* (Ltsz. 2652, 2794), és a *lóhere* (Ltsz. 2654), de ide tartoznak a különböző gyümölcsábrázolások, mint pl. a *körte* (Ltsz. 2783) vagy a *cseresznye* (Ltsz. 2533). Ezen kívül számos példát találunk faábrázolásra (Ltsz. 2533, 2651, 2685, 2777, 2877) ennek egyedi példáját mutatja a *napkorongból kinövő fa* képe (Ltsz. 1729).

Érdekes módon a pásztor nemcsak környezetének elemeit tartotta fontosnak ábrázolni, hanem gyakran saját magát is láttatni kívánta. Ebben a cselekedetében a pásztori öntudat mutatkozik meg. Amellett, hogy rávéste, rákarcolta nevét a botra, szabadrajzú elem formájában, karcolással a nyáját őrző, kutyája társaságában tartózkodó pásztor alakját is megjelenítette.

A pásztorok gyakran ábrázolták saját magukat, más pásztorokat, állataikat, a pásztorok körében népszerű betyárokat.⁶⁴ A pásztorművészetet más népművészeti formáktól éppen a figurális ábrázolásmód különbözteti meg.

A gyűjtemény darabjain a pásztor, botjára támaszkodó, kutyája vagy a jószág közelében tartózkodó, fején kalapot viselő alakként jelenik meg. Ilyen ábrázolás 6 db boton jelenik meg (Ltsz. 1601, 2534, 2832, 2908, 3117). Egyéb emberalakot mutató ábrázolás ritka, csupán a rajzolással díszített botokon figyelhetők meg további emberalakok: ezek között látható önmagában álló emberi fej, templom előtt megjelenő alak, kezében szélforgót tartó alak, valamint épület előtt tartózkodó figurák. Ezek esetében a bot készítője ráírta a botra egy-egy alaknak a foglalkozását is (Ltsz. 2534).

63 MANGA JÁNOS: *Magyar pásztorfaragások*. Corvina Kiadó, Budapest, 1972. 65.

64 HOFER TAMÁS: *Fafaragás* szócikk. In: Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon*. F-Ka. Második kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 13.

Következtetések

Mint láthatjuk közelebből megvizsgálva egy-egy pásztorbotot igen változatos képet kapunk. A sokszínű ábrázolási technika által motívumok sokaságát látjuk megjelenni, amelyek egységben helyeződnek el. A pásztorbotokon megjelenő elemek alapján következtethetünk a faragó pásztor vallásosságára. A vallásosságot tükröző elemek a kereszt, szív-, illetve templomábrázolásban mutatkoznak meg. Ezek nagy mennyiségben megjelennek a Csíki Székely Múzeum pásztorbotjain. Emellett a vizsgált feliratok, szimbólumok alapján az a következtetés is levonható, hogy a gyűjtemény szinte kizárólag magyar, székely etnikumú pásztorok botjait tartalmazza. Csupán néhány esetben találunk román személynevet a botok felületén. Ez is azt támassza alá, hogy a korábban Csík vidékén a pásztorkodással foglalkozó személyek egy-egy falu társadalmából kerültek ki, tehát nem volt szükség arra, hogy távolról jött, esetleg más etnikumú pásztorok munkáját vegyék igénybe. Az etnikai behatárolhatóság mellett a magyar identitástudat, a nemzeti érzés jelképei is megjelennek egyes pásztorbotokon, ennek legnyilvánvalóbb példái a magyar címerábrázolások. Mindezek mellett a pásztor művészi érzéke is megmutatkozik a pásztorbotok mintáinak vizsgálata során. Egyrészt a fentebb ismertetett változatos díszítési technikák mind ezt bizonyítják: a különböző díszítő eljárások kombinációja által a faragó pásztorok még színesebbé, még díszesebbé próbálják tenni a botokat. Másrészt az a belelátás, amelynek során geometrikus elemek, vagy egyéb összetevők, jelentéssel bíró díszítményekké válhatnak, szintén a pásztor leleményességéről, fantáziáról tanúskodnak. Erre példaként az állatfej alakú markolat-ábrázolásokat is említhetjük.

Továbbá élet- és természetszeretet, valamint harmónia sugárzik egy-egy bot díszítéséről. Az előbbi magában a díszítményben jelenik meg, ugyanis a faragó pásztor leggyakrabban a természet elemeit ábrázolja, ezt a változatos állat- és növényábrázolások bizonyítják, ugyanakkor ezeknek a bot felületén való elhelyezkedése egységes képet mutat, harmóniát tükröz.

Adatközlők

1. **FAZAKAS ÁRPÁD**, egykori juh- és marhapásztor
Született 1942. május 20-án, Csikmadaras
2. **ÖRDÖG ANTAL**, marhapásztor
Született 1941. május 3-án, Csikmadaras

3. PÉTER DÉNES, egykori juhásztor
Született 1940. június 20-án Csíkmadaras

4. TÖRÖK CSABA, fafaragó
Született 1962-ben, Csíkszereda

SALLÓ Szilárd néprajzkutató-muzeológus
Csíki Székely Múzeum
RO-530132 Csíkszereda, Vártér 2.
salloszilard@freemail.hu

1-es sz. melléklet

Pásztorbotok származási helye a leltárkönyv adatai alapján

	Helység	Darab-szám	Leltári számok
1.	Hely nélkül	15	384, 1342, 1465, 1687, 1688, 1738, 1739, 2682, 2683, 2684, 2783, 3040, 3117, 3303, 3673
2.	Csíkmenaság	14	1718, 1719, 2766, 2767, 2877, 2894, 2895, 2896, 2897, 2897b, 2898, 2899, 2900, 2991
3.	Csíksszentimre	12	1563, 1564, 1565, 1574, 1575, 1598, 1599, 1600, 1601, 2145, 2893, 3256
4.	Csíksszenttamás	8	2652, 2653, 2654, 2794, 2795, 2796, 2907, 2908
5.	Csíkjenőfalva	7	2648, 2651, 2655, 2656, 2830, 2831, 2832
6.	Csíksszereda	6	1729, 1730, 2534, 2535, 3115, 3116
7.	Csíkkozmás	6	1436, 2776, 2777, 2778, 2779, 3041
8.	Gyimesfelsőlok	5	2424, 2786, 2787, 2788, 2789
9.	Csíkdnáfalva	4	1796, 2891, 2904, 2909
10.	Csíkkrákos	4	1728, 2642, 2643, 2644
11.	Csíksszentdomokos	3	2235, 2685, 2686
12.	Gyimesközéplek	3	1333, 1377, 3075
13.	Csíksszentgyörgy	3	2769, 2770, 2771
14.	Lázárfalva	2	2061, 2355
15.	Csikmadaras	2	2867, 2892
16.	Kászonyjakabfalva	2	1717, 2411
17.	Codreni	1	385
18.	Marosfő	1	2533
19.	Csikcsomortán	1	2192
20.	Székelyudvarhely	1	3283
21.	Gyimes	1	1731

Pásztorbotok származási helye a boton megjelenő felirat alapján

	Helység	Darab-szám	Leltári számok
1.	Hely nélkül	91	
2.	Csíkmenaság	3	1719, 2991, 3115
3.	Csíkjenőfalva	3	2830, 2831, 2832

	Helység	Darab- szám	Leltári számok
4.	Csíkmadaras	1	2892
5.	Csíkkozmás	1	1436
6.	Hegyesbükk (Csíkszenttamás)	1	2796
7.	Sűrű (Csíkzsögöd)	1	3116

2-es sz. melléklet

Pásztorbotok készítési ideje a rajtuk megjelenő datálás alapján

Évszázad	Évtized	Év	Darabszám	Leltári szám
19.	1810-es évek	1818	1	2795
20.	1920-as évek	1925	1	3075
20.	1930-as évek	1932	1	3115
		1933	1	3116
		1934	1	2534
		1937	1	1718
20.	1940-es évek	1941	2	1465
				2651
		1943	1	2533
		1944	1	2061
		1948	1	2877
		1949	1	2831
20.	1950-es évek	1951	1	2896
		1952	3	1796
				2796
				2909
		1953	1	1730
		1959	1	1729
20.	1960-as évek	1960	1	2991
		1961	1	2652
		1962	1	2654
		1963	1	1575

Évszázad	Évtized	Év	Darabszám	Leltári szám
20.	1960-as évek	1964	3	1333
				1719
				2655
		1965	1	3117
		1966	3	1728
				2891
				2899
		1967	2	1377
				2867
		1968	3	1598
				1599
				2683
		1969	2	2898
				2900
20.	1970-es évek	1970	3	1563
				2642
				2892
		1971	2	1717
				2832
		1972	1	3303
		1974	3	2777
				2789
				2794
		1976	1	2783
		1977	1	2685
		1978	1	2830
20.	1980-as évek	1981	1	3673
	Datálatlan		52	
	Összesen		101	

3-as sz. melléklet

Pásztorbotokon szereplő feliratok

Ssz.	Felirat	Leltári szám
1.	IRTA KEDVES JÓZSEF 1964 V. HO 16ÁN	1333
2.	M.... JÓZSEF 1967 VIII 30	1377
3.	Bogdán Benedek Kozmás	1433
4.	DÁNÉL KÁROLY MÁJUS 13ÁN DÁNÉL KÁROLY 1941 május ho 12-én	1465
5.	GYÖRFY IMRE IRTTA 1970 JULIUS 11EN	1563
6.	SzOPOS ISTVAN	1564
7.	SzOPOS ISTVAN	1565
8.	1963	1575
9.	ANTAL SÁNDOR 1968	1598
10.	1968	1599
11.	E PÁCA A KERESZTES JÁNOSÉ 1971	1717
12.	BORS LAJOS 1937	1718
13.	BOTH GÁBOR CSÍK MENASÁG 1964	1719
14.	EMLÉK SÁROSI ERZSIKÉNEK P + G 1966 VIII hó 4ÉN IP	1728
15.	FARKAS ISTVAN 1959 FARKAS ISTVAN FERENC IMRE DARO ISTVAN	1729
16.	JUHÁSZ BOJTÁR SZÜLETET 1935 SILLÓ IMRE 1953	1730
17.	KESZITETE JANOS PAL1952 Ben, 1953 JP	1796
18.	1944	2061
19.	1943 Kulcsár Illés, PF, PÉTER SÁNDOR (3x), PS, Forik Pisti 1953, VAJDOS PÉTER, FÓRIKA ANDRAS 1952, VAJDOS PÉTER BOTA, FM 1947, Chind, SZŐCS MIHÁLY, DEZSO, Khindea Mihail 1947	2533
20.	VAIDESI ION 1934 IV 24 NICULAE CHINDEA, CONDUCTĂR, CIOBAN	2534
21.	RESZEG LAJOS PÁLL FERENC 1970	2642
22.	B K	2644
23.	N M 1941	2651
24.	BÁLINT FERENC 1961 III....	2652
25.	L I	2653

Ssz.	Felirat	Leltári szám
26.	MI OI MÁ BA Molnár 1962	2654
27.	ÍRTA HAJDÚ JÁNOS 1964 V.21 HJ	2655
28.	CSINÁLTAM 1968 VÁRADY + GERGELY	2683
29.	1977 III 15 MT	2685
30.	KASZA PÉTER 1974	2777
31.	MOLNÁR PÉTER 1976 V 5 (a fejen található)	2783
32.	SILLÓ EMIL IRTA 1974	2789
33.	B. I. Bodo Péter 1974	2794
34.	BERSZÁN JÁNOS MÁJUS 6.ÁN 1818	2795
35.	IR SZAKALI FERI 1952 VIII HO 28 A JOHOK MELET HEGYES BÜKBE	2796
36.	BIRO JEREMIÁS, CSIKJENOFALVI 169 Hsz 1978	2830
37.	MÁRIA, ERNŐ, ZSÓFIA 1977 GYENGE LÁSZLÓ CSÍKJENÓFALVI 49 8 Ho A	2831
38.	JENŐFALVI SZENTES ANDRÁS ÍRTA 1971	2832
39.	PÉTER DÉNES 1967 X. 17	2867
40.	KOVÁCS ÁRPÁD 1948 VII. 19 A.L. A.J.	2877
41.	SALA ISTVAN 1966.....	2891
42.	SALAMON JÁNOS MADARAS 1970	2892
43.	FERENCZES KÁROLY 1951 IV. Ho 31., Markolaton: IHS felirat	2896
44.	BALINT ANTAL	2897b
45.	BORBÉLY JÓZSEF 1969 ÍRTAM VI HO 30ÁN	2898
46.	BORBELY JOZSEF IRT 1966 IV hó 29ÉN	2899
47.	BORBÉLY ISTVÁN ÍRTAM 1969 VIII.h 19-ÉN	2900
48.	MÁKA MIHÁLY CSINÁLTA TF.	2907
49.	BB BJ IRTA 1952 BE VII HO 13ÁN RA 19	2909
50.	BORBÉ LAJI IRTA 1960 V, HO 9ÉN MENASÁGI	2991
51.	KK	3041
52.	GÁBOR KÁROLJ 1925/1979	3075
53.	FERENC GYULA 1932-BEN Menaság	3115
54.	FERENCZ GYULA 1933-ben SŰRŰben	3116

Ssz.	Felirat	Leltári szám
55.	BALLA ISTVÁN 1965 VIII 3 GYÖRFY IMRE IRTTA 1970 JULJUS. 11ÉN	3117
56.	SZOPOS ISTVÁN SUGÁR LAJOS	3256
57.	IRTA ERDELY IMRE SZEPTEMBER 20ÁN 1972 IX.HÓ 20ÁN	3303
58.	GERGELY DEMETER 1981.	3673

Pásztorbot-katalógus

1. Pásztorbot

Leltárszám: 384

Méretei: Magasság = 98 cm, Átmérő = 2, 5 cm, Kiírt táblák hossza = 5 cm

Díszítési technikák: ékrovás

Díszítmények:

1) geometrikus: cikk-cakk

- a nyak elhajló, a fej gömb alakú

2. Pásztorbot

Leltárszám: 385

Méretei: Magasság = 116 cm, Átmérő = 2,5 cm, Kiírt táblák hossza = 25 cm

Kiírt táblák száma: 9 (a táblák közül minden második díszített)

Díszítési technikák: ékrovás, karcolás

Díszítmények:

1) geometrikus: cikk-cakk, parázstartó edény, hullámvonal, tűzjeles

- a markolaton három helyen tűzzel díszített

- a fej gömb alakú, a minták befejezetlenek

3. Pásztorbot

Leltárszám: 1333

Származási hely: Gyimesközéppok

Készítés ideje: 1964

Méretei: Magasság = 67 cm, Átmérő = 3,5 cm, Kiírt táblák hossza = 26 cm,

Kiírt táblák száma: 8

Díszítési technikák: ékrovás, karcolás

Díszítmények:

1) geometrikus: cikk-cakk, tűzjeles

- a fej gömb alakú

- hiányos

Felirata: IRTA KEDVES JÓZSEF 1964 V. HO 16ÁN

4. Pásztorbot

Leltárszám: 1342

Méretei: Magasság = 86 cm, Átmérő = 1 cm

Díszítési technikák: háncsolás

Díszítmények:

1) geometrikus: rombusz, négyzet, háromszög

5. Pásztorbot

Leltárszám: 1377

Származási hely: Gyimesközéppok

Készítés ideje: 1967

Méretei: Magasság = 113 cm, Átmérő = 3 cm, Kiírt táblák hossza = 28 cm

Kiírt táblák száma: 8

Díszítési technikák: ékrovas, karcolás

Díszítmények:

1) geometrikus: cikk-cakk, rombusz, szilvamag, szilvamag-sor, tűzjeles, barackmag

2) szabadrajzú elemek: két őszirózsa

- fémszegekkel díszített, a fej óvális alakú

Felirata: M.... JÓZSEF 1967 VIII 30

6. Pásztorbot

Leltárszám: 1436

Származási hely: Csíkkozmás

Méretei: Magasság = 109 cm, Átmérő = 1 cm

Díszítési technikák: háncsolás

Díszítmények:

1) geometrikus: négyzet, vonal, rombusz

- díszítményül szolgálnak a fa kisebb ágainak le nem vágott részei

Felirata: Bogdán Benedek Kozmás

7. Pásztorbot

Leltárszám: 1465

Készítés ideje: 1941

Méretei: Magasság = 99 cm, Átmérő = 3 cm, Kiírt táblák hossza = 20 cm, 11 cm

Kiírt táblák száma: 8

Díszítési technikák: ékrovas, karcolás

Díszítmények:

1. tábla-egység: a) geometrikus: cikk-cakk, szilvamag⁶⁵, háromszög, hullámvonal

b) növényi: inda

2. tábla-egység: a) geometrikus: tűzjeles, fenyőág, parázstartó edény

b) növényi: inda

Szabadrajzú elemek: négyszirmú virágfej, hatszirmú virágfej, hétszirmú virágfej, két tulipán, virágbimbó formában, három rozetta, csillag a nyaki részen

- áttört, bőrszíjjal ellátott

- a fej gömb alakú

Felirata: DÁNÉL KÁROLY MÁJUS 13ÁN DÁNÉL KÁROLY 1941 május ho 12-én

---

⁶⁵ A minta alakilag geometrikus, de szilvamagként értelmezik. A további botok esetében is a geometrikus-ság, a szilvamag-minta kapcsán, így értendő.

8. Pásztorbot

Leltárszám: 1563

Származási hely: Csíkszentimre

Készítés ideje: 1970

Méretei: Magasság = 83 cm, Átmérő = 2,5 cm, Kiírt táblák hossza = 42 cm

Kiírt táblák száma: 8

Díszítési technikák: ékrovás, karcolás, lapos faragás

Díszítmények:

1) geometrikus: cikk-cakk, fenyőág, tűzjeles, szilvamag-sor, farkasfog, parázstartó edény

2) szabadrajzú elemek: a) növényi: két cserépből kinövő virág (tulipán, őszirózsa)

b) állatábrázolás: három kutya

- a szabadrajzú elemek lapos faragással készültek

Felirata: GYÖRFY IMRE IRTTA 1970 JULIUS 11EN

9. Pásztorbot

Leltárszám: 1564

Származási hely: Csíkszentimre

Méretei: Magasság = 126 cm, Átmérő = 3 cm, Kiírt táblák hossza = 19 cm

Kiírt táblák száma: 7

Díszítési technikák: ékrovás, karcolás

Díszítmények:

1) geometrikus: cikk-cakk, hullámvonal, tűzjeles, fenyőág, háromszög, szilvamag-sor

2) szabadrajzú elemek: a) növényi: három margaréta, tulipán-sor, virág

b) állat: halábrázolás

- a fej ovális

Felirata: SzOPOS ISTVAN

10. Pásztorbot

Leltárszám: 1565

Származási hely: Csíkszentimre

Méretei: Magasság = 127 cm, Átmérő = 3 cm, Kiírt táblák hossza = 16 cm

Kiírt táblák száma: 8

Díszítési technikák: ékrovás, karcolás

Díszítmények:

1) geometrikus: cikk-cakk, hullámvonal, szilvamag, fenyőág, parázstartó edény, tűzjeles, szilvamag-forgós

2) szabadrajzú elemek: a) növényi: három virág (őszirózsa, gyöngyvirág),

b) állatábrázolás: két nagy hal, nyolc kis hal

- a fej ovális alakú

Felirata: SzOPOS ISTVAN

11. Pásztorbot

Leltárszám: 1574

Származási hely: Csíkszentimre

Méretei: Magasság = 134 cm, Átmérő = 3 cm, Kiírt táblák hossza = 15 cm

Kiírt táblák száma: 9

Díszítési technikák: ékrovás, karcolás

Díszítmények:

1) geometrikus: hullámvonal, szilvamac, rombusz, barackmac, parázstartó edény

- növényi: falevél-sor

2) szabadrajzú elemek: két falevél

- a fej gömb alakú

12. Pásztorbot

Leltárszám: 1575

Származási hely: Csíkszentimre

Készítés ideje: 1963

Méretei: Magasság = 130 cm, Átmérő = 3 cm, Kiírt táblák hossza = 99 cm

Kiírt táblák száma: 11

Díszítési technikák: ékrovás, karcolás

Díszítmények:

1) geometrikus: cikk-cakk, szilvamac, csillag, hullámvonal, rombusz

2) növényi: inda

- teljes felületen díszített (száron)

Felirata: 1963

13. Pásztorbot

Leltárszám: 1598

Származási hely: Csíkszentimre

Készítés ideje: 1968

Méretei: Magasság = 124 cm, Átmérő = 3 cm, Kiírt táblák hossza = 13 cm

Kiírt táblák száma: 7

Díszítési technikák: ékrovás, karcolás

Díszítmények:

1) geometrikus: szilvamac, barackmac, tűzjeles, hullámvonal, parázstartó edény, rombusz

- a fej ovális alakú és díszített: szilvamac és rombuszminták

Felirata: ANTAL SÁNDOR 1968

14. Pásztorbot

Leltárszám: 1599

Származási hely: Csíkszentimre

Készítés ideje: 1968

Méretei: Magasság = 127 cm, Átmérő = 3 cm, Kiírt táblák hossza = 14 cm

Kiírt táblák száma: 8

Díszítési technikák: ékrovas, karcolás

Díszítmények:

1) geometrikus: cikk-cakk, szilvamag, rombusz, fenyőág

- a fej gömb alakú

Felirata: 1968

15. Pásztorbot

Leltárszám: 1600

Származási hely: Csíkszentimre

Méretei: Magasság = 126 cm, Átmérő = 3 cm, Kiírt táblák hossza = 12 cm

Kiírt táblák száma: 9

Díszítési technikák: ékrovas, karcolás

Díszítmények:

1) geometrikus: cikk-cakk, hullámvonal, szilvamag-sor, szilvamag, barackmag, fenyőág

2) szabadrajzú elemek: virág, két kereszt

16. Pásztorbot

Leltárszám: 1601

Származási hely: Csíkszentimre

Méretei: Magasság = 112 cm, Átmérő = 3 cm, Kiírt táblák hossza = 19 cm

Kiírt táblák száma: 8

Díszítési technikák: ékrovas, karcolás

Díszítmények:

1) geometrikus: cikk-cakk, rombusz, hullámvonal, parázstartó edény, fenyőág, szilvamag

2) szabadrajzú elemek: kettős tulipánfej, inda, emberalak

- a fej gömb alakú

17. Pásztorbot

Leltárszám: 1687

Méretei: Magasság = 106 cm, Átmérő = 2,5 cm

Díszítetlen

- juhászkampó

18. Pásztorbot

Leltárszám: 1688

Méretei: Magasság = 150 cm, Átmérő = 2,5 cm

Díszítetlen

- juhászkampó, kéreggel borított

19. Pásztorbot

Leltárszám: 1717

Készítés ideje: 1971

Származási hely: Kászonjakabfalva

Méretei: Magasság = 77 cm, Átmérő = 2,5 cm, Kiírt táblák hossza = 60 cm

Kiírt táblák száma: 9

Díszítési technikák: ékrovás, karcolás

Díszítmények:

1) geometrikus elemek: cikk-cakk, rombusz, hullámvonal, parázstartó edény

- a fej gömb alakú

Felirata: E PÁCA A KERESZTES JÁNOSÉ 1971

20. Pásztorbot

Leltárszám: 1718

Származási hely: Csikmenaság

Készítés ideje: 1937

Méretei: Magasság = 113 cm, Átmérő = 4 cm, Kiírt táblák hossza = 15 cm

Kiírt táblák száma: 8 (egy tábla díszítetlen)

Díszítési technikák: ékrovás, karcolás

Díszítmények:

1) geometrikus: cikk-cakk, fenyőág, hullámvonal, homokóra, rozetta, szilvamac

- markolata csiga alakú

Felirata: BORS LAJOS 1937

21. Pásztorbot

Leltárszám: 1719

Származási hely: Csikmenaság

Készítés ideje: 1964

Méretei: Magasság = 109 cm, Átmérő = 3,5 cm, Kiírt táblák hossza = 25 cm

Kiírt táblák száma: 8

Díszítési technikák: ékrovás, karcolás, lapos faragás

Díszítmények: 1) geometrikus: cikk-cakk, rombusz, hullámvonal, szilvamac-sor

2) szabadrajzú elemek: a) fitomorf: levél-sor

b) zoomorf: három szarvas, egy nyúl

c) kereszt

- a fej gömb alakú

Felirata: BOTH GÁBOR CSÍK MENASÁG 1964

22. Pásztorbot

Leltárszám: 1728

Származási hely: Csíkrákos

Készítés ideje: 1966

Méretei: Magasság = 127 cm, Átmérő = 3 cm, Kiírt táblák hossza = 11 cm

Kiírt táblák száma: 8

Díszítési technikák: ékrovás, karcolás

Díszítmények:

1) geometrikus: cikk-cakk, fenyőág, hullámvonal, barackmag, háromszög

2) szabadrajzú elemek: cserépből kinövő tulipán, cserépből kinövő négyyszirmú virág, kereszt

- az évszám és monogram szív alakba van helyezve

- a fej gömb alakú

Felirata: EMLÉK SÁROSI ERZSIKÉNEK P + G 1966 VIII hó 4ÉN IP

23. Pásztorbot

Leltárszám: 1729

Származási hely: Csíkszereda

Készítés ideje: 1959

Méretei: Magasság = 122 cm, Átmérő = 2, 5 cm, Kiírt táblák hossza = 15 cm ; 11,5 cm

Kiírt táblák száma: 7

Díszítési technikák: ékrovás, karcolás

Díszítmények:

1) geometrikus: cikk-cakk, szilvamag, hullámvonal, tűzjeles

2) szabadrajzú elemek: tulipán, fenyőfa; pillangó, három öz, kígyó, farkas, szarvas

Felirata: FARKAS ISTVAN 1959 FARKAS ISTVAN FERENC IMRE DARO ISTVAN Ő K

- markolaton: FI 59

- a nyak elhajló

- a fej gömb alakú

24. Pásztorbot

Leltárszám: 1730

Származási hely: Csíkszereda

Készítés ideje: 1935

Méretei: Magasság = 118 cm, Átmérő = 3 cm, Kiírt táblák hossza = 13 cm

Kiírt táblák száma: 11 (egy tábla díszítetlen)

Díszítési technikák: ékrovás, karcolás, lapos faragás

Díszítmények:

1) geometrikus: cikk-cakk, rombusz, hullámvonal, szilvamag

2) szabadrajzú elemek: virágábrázolások, állatábrázolás: három szarvas, fa odvából mézet gyűjtő medve, őz, kígyó, nyúl, mókus, pillangó; holdábrázolás

Felirata: JUHÁSZ BOJTÁR SZÜLETET 1935 SILLÓ IMRE 1953

25. Pásztorbot

Leltárszám: 1731

Származási hely: Gyimes, Antalok-pataka

Méretei: Magasság = 88 cm, Átmérő = 2 cm

Díszítési technikák: háncsolás

Díszítmények:

1) geometrikus: cikk-cakk, négyzet

- a fej gömb alakú

- talpán abroncs

- néhol levált a kéregdíszítés

26. Pásztorbot

Leltárszám: 1738

Méretei: Magasság = 106 cm, Átmérő = 1 cm

Díszítési technikák: háncsolás

Díszítmények:

1) geometrikus: kanyargó vonal, négyszög

27. Pásztorbot

Leltárszám: 1739

Méretei: Magasság = 113 cm, Átmérő = 3,5 cm, Kiírt táblák hossza = 36 cm, 7 cm

Kiírt táblák száma: 8

Díszítési technikák: ékrovas, vésés

Díszítmények:

1) geometrikus elemek: háromszög, vonal

28. Pásztorbot

Leltárszám: 1796

Származási hely: Csíkdánfalva

Készítés ideje: 1952

Méretei: Magasság = 105 cm, Átmérő = 2,5 cm, Kiírt táblák hossza = 14,5 cm

Kiírt táblák száma: 10

Díszítési technikák: ékrovas, karcolás

Díszítmények:

1) geometrikus: cikk-cakk, szilvamac, háromszög, parázstartó edény, rombusz, fenyőág, kör

- 2) szabadrajzú elemek: hatszirmú virág, címer jobbra dőlő kereszttel
- a fej lőfej alakúra faragott, fémpánttal és fémszegekkel díszített
- a száron és talpon fémpánttal megerősített
Felirata: KESZITETE JANOS PAL 1952 Ben, 1953 JP

29. Pásztorbot

- Leltárszám: 2061
Származási hely: Lázárfalva
Készítés ideje: 1944
Méretei: Magasság = 127 cm, Átmérő = 3 cm, Kiírt táblák hossza = 21 cm
Kiírt táblák száma: 8
Díszítési technikák: ékrovás, karcolás
Díszítmények:
1) geometrikus: cikk-cakk, szilvamacor, szilvamacor, parázstartó edény
2) szabadrajzú elemek: virág
- kakast ábrázoló fémveret, a fej gömb alakú
Felirata: 1944

30. Pásztorbot

- Leltárszám: 2145
Származási hely: Csíkszentimre
Méretei: Magasság = 127 cm, Átmérő = 3 cm, Kiírt táblák hossza = 19 cm
Kiírt táblák száma: 7
Díszítési technikák: ékrovás, karcolás
Díszítmények:
1) geometrikus: hullámvonal, szilvamacor, barackmacor, parázstartó edény, rombusz
2) növényi: inda
- a fej ovális alakú

31. Pásztorbot

- Leltárszám: 2192
Származási hely: Csíkcsomortán
Méretei: Magasság = 130 cm, Átmérő = 2,5 cm
Díszítetlen
- a fej gömb alakú (esztergált darab) – utólagosan szegezték a bot szárához
- talpa vasabronccsal ellátott, elhegyesedő

32. Pásztorbot

- Leltárszám: 2235
Származási hely: Csíkszentdomokos
Méretei: Magasság = 95 cm, Átmérő = 2,5 cm
Díszítetlen

33. Pásztorbot

Leltárszám: 2355

Származási hely: Lázárfalva

Méretei: Magasság = 98 cm, Átmérő = 2,5 cm

Díszítetlen

- a fejrész áttört

34. Pásztorbot

Leltárszám: 2411

Származási hely: Kászonjakabfalva

Méretei: Magasság = 150 cm, Átmérő = 2 cm

Díszítetlen

35. Pásztorbot

Leltárszám: 2424

Származási hely: Gyimesfelsőlok (Rajkók pataka)

Méretei: Magasság = 96 cm, Átmérő = 2 cm

Díszítési technikák: primér díszítés – görcsös bot

36. Pásztorbot

Leltárszám: 2533

Származási hely: Marosfő

Készítés ideje: 1943

Méretei: Magasság = 125 cm, Átmérő = 2,5 cm, Kiírt táblák hossza = 27 cm

Kiírt táblák száma: 6

Díszítési technikák: karcolás, rajzolás

Díszítmények:

1) geometrikus: rombusz, szilvamac, fenyőág, hullámvonal

- növényi: inda

2) szabadrajzú elemek: két cserépből kinövő virág, fa, kereszt, virág, falevél, cseresznye

- bevert fémszegekkel díszített

- a fej ovális

- alján abroncs található

Felirata: 1943 Kulcsár Illés, PF, PÉTER SÁNDOR (3x), PS, Forik Pisti
1953, VAJDOS PÉTER, FÓRIKA ANDRAS 1952, VAJDOS PÉTER
BOTA, FM 1947, Chind, SZŐCS MIHÁLY, DEZSO, Khindea Mihail
1947

37. Pásztorbot

Leltárszám: 2534

Származási hely: Csíkszereda

Készítés ideje: 1934

Méretei: Magasság = 124 cm, Átmérő = 3 cm, Kiírt táblák hossza = 24 cm

Kiírt táblák száma: 10

Díszítési technikák: rajzolás, részszegek díszítés

Díszítmények:

1) geometrikus elemek: cikk-cakk, háromszög, rombusz

2) szabadrajzú elemek:

a) fitomorf: cserépből kinövő virág

b) emberábrázolás: vizelő alak, pásztor bottal a kezében, emberi fej, emberalak szélkerékkel a kezében, templom előtt álló emberalak, kocsmá előtt felvonuló embersereg

c) zoomorf: két madár, hal

d) szív és templomábrázolás, kereszt fenyőágakkal, két sírhant kereszttel,

- ovális alakú fej részszegekkel díszített, a nyak enyhén görbített

- a talprész abroncsozott

- bőrszíjjal ellátott

Felirata: VAIDESI ION 1934 IV 24 NICULAE CHINDEA, CONDUCTĂR, CIOBAN

38. Pásztorbot

Leltárszám: 2535

Származási hely: Csíkszereda (csángó)

Méretei: Magasság = 113 cm, Átmérő = 2,5 cm

Díszítési technikák: ékrovas, karcolás

Díszítmények:

1) geometrikus: cikk-cakk (kis felületen), csíkozás

- a fejen, nyakon és száron részszegekkel díszített

39. Pásztorbot

Leltárszám: 2642

Származási hely: Csíkrákos

Készítés ideje: 1970

Méretei: Magasság = 121 cm, Átmérő = 3,5 cm, Kiírt táblák hossza = 19 cm

Kiírt táblák száma: 8

Díszítési technikák: ékrovas, karcolás

Díszítmények:

1) geometrikus: cikk-cakk, hullámvonal, rombusz, tűzjel, farkasfog, háromszög

2) szabadrajzú elemek: egy körben lófej

- a nyak és fej részszegekkel díszített, a nyak görbített

Felirata: RÉSZEG LAJOS PÁLL FERENC 1970

40. Pásztorbot

Leltárszám: 2643

Származási hely: Csíkrákos

Méretei: Magasság = 144 cm, Átmérő = 3 cm

Díszítési technikák: ékrovás, karcolás

Díszítmények:

1) geometrikus: cikk-cakk, rombusz, csík

- a nyak elhajló, a fej gömb alakú

41. Pásztorbot

Leltárszám: 2644

Származási hely: Csíkrákos

Méretei: Magasság = 117 cm, Átmérő = 3,5 cm

Díszítési technikák: karcolás

Díszítmények: harántcsíkozás, keresztábrázolás

- a fej gömb alakú

Felirata: B K

42. Pásztorbot

Leltárszám: 2648

Származási hely: Csíkjenőfalva

Méretei: Magasság = 124 cm, Átmérő = 2 cm

Díszítetlen

- a fej gömb alakú, a nyak elhajló

43. Pásztorbot

Leltárszám: 2651

Származási hely: Csíkkarcfalva-Csíkjenőfalva

Készítés ideje: 1941

Méretei: Magasság = 100 cm, Átmérő = 2,5 cm, Kiírt táblák hossza = 21 cm

Kiírt táblák száma: 8

Díszítési technikák: ékrovás, karcolás

Díszítmények:

1) geometrikus: cikk-cakk, hullámvonal, szilvamag, rombusz

2) szabadrajzú elemek: a) fitomorf: 3 tulipán (egyik a nyaki részre került), fa
b) zoomorf: kutya

- a nyak elhajló

Felirata: N M 1941

44. Pásztorbot

Leltárszám: 2652

Származási hely: Csíkszenttamás

Készítés ideje: 1961

Méretei: Magasság = 104 cm, Átmérő = 3 cm

Díszítési technikák: karcolás

Díszítmények:

1) geometrikus: rombusz, homokóra

2) szabadrajzú elemek: tulipán, falevél, fenyőfa

Felirata: BÁLINT FERENC 1961 III....

45. Pásztorbot

Leltárszám: 2653

Származási hely: Csíkszenttamás

Méretei: Magasság = 97 cm, Átmérő = 3 cm

Díszítési technikák: fémrátét

- a nyaki részen átfúrt, bőrszíjjal ellátott, a fej egy részét és a nyakat szögekkel rögzített fémrátét borítja

Felirata: L I

46. Pásztorbot

Leltárszám: 2654

Származási hely: Csíkszenttamás

Készítés ideje: 1962

Méretei: Magasság = 117 cm, Átmérő = 2,5 cm, Kiírt táblák hossza = 11,5 cm

Kiírt táblák száma: 8

Díszítési technikák: ékrovas, karcolás

Díszítmények:

1) geometrikus: cikk-cakk, szilvamag, szilvamag-forgó, tűzjeles, parázs-tartó edény

2) szabadrajzú elemek: négylevelű lóhere, tulipán, ló csengővel a nyakán, két ötszirmú virág, rombusz alakban megjelenő tekintet

Felirata: MI OI MÁ BA Molnár 1962

47. Pásztorbot

Leltárszám: 2655

Származási hely: Csíkkarcfalva-Csíkjenőfalva

Készítés ideje: 1964

Méretei: Magasság = 99 cm, Átmérő = 3 cm, Kiírt táblák hossza = 21 cm

Kiírt táblák száma: 8

Díszítési technikák: ékrovas, karcolás

Díszítmények:

1) geometrikus: cikk-cakk, fenyőág, hullámvonal, rombusz, szilvamag

2) szabadrajzú elemek: a) fitomorf: virág, tulipán-sor, két virágcsokor
b) kereszt és szív ábrázolás, a szívben IH felirat

- geometrikusan vízszintesen és függőlegesen egyaránt díszített, a fej gömb alakú
  - talpán fémapronccsal megerősített
- Felirata: ÍRTA HAJDÚ JÁNOS 1964 V.21 HJ

48. Pásztorbot

Leltárszám: 2656

Származási hely: Csikkarcfalva-Csíkjenőfalva

Méretei: Magasság = 120 cm, Átmérő = 2 cm, Táblák hossza = 14, 5 cm

Táblák száma: 8 (a táblák díszítetlenek)

Díszítetlen

- a fej gömb alakú, a táblák díszítetlenek

49. Pásztorbot

Leltárszám: 2682

Méretei: Magasság = 138 cm, Átmérő = 3 cm, Kiírt táblák hossza = 14 cm

Kiírt táblák száma: 7

Díszítési technikák: ékrovás, karcolás

Díszítmények:

1) geometrikus: cikk-cakk, fenyőág

50. Pásztorbot

Leltárszám: 2683

Készítés ideje: 1968

Méretei: Magasság = 91 cm, Átmérő = 2,5 cm, Kiírt táblák hossza = 9,5 cm

Kiírt táblák száma: 8

Díszítési technikák: ékrovás, karcolás

Díszítmények:

1) geometrikus: cikk-cakk, hullámvonal, rombusz

2) szabadrajzú elemek: a) növényi: tulipán, cserépbe ültetett tulipán, margaréta

b) kardokkal átszúrt vérző szív

- a fej gömb alakú

Felirata: CSINÁLTAM 1968 VÁRADY + GERGELY

51. Pásztorbot

Leltárszám: 2684

Méretei: Magasság = 107 cm, Átmérő = 3 cm, Kiírt táblák hossza = 15 cm

Kiírt táblák száma: 8

Díszítési technikák: ékrovás, karcolás

Díszítmények:

1) geometrikus elemek: homokóra, cikk-cakk

- a fej ovális alakú

52. Pásztorbot

Leltárszám: 2685

Származási hely: Csíkszentdomokos

Készítés ideje: 1977

Méretei: Magasság = 93 cm, Átmérő = 2 cm, Kiűrt táblák hossza = 14 cm

Kiűrt táblák száma: 6

Díszítési technikák: karcolás, vésés

Díszítmények:

1) geometrikus: háromszög, csillag

2) szabadrajzú elemek: két fa, négyszirmú virágfej, cserépből kinövő négyszirmú virág

Felirata: 1977 III 15 MT

53. Pásztorbot

Leltárszám: 2686

Származási hely: Csíkszentdomokos

Méretei: Magasság = 134 cm, Átmérő = 3,5 cm, Kiűrt táblák hossza = 17 cm

Kiűrt táblák száma: 6 (három tábla díszítetlen)

Díszítési technikák: faragás

Díszítmények:

1) geometrikus: fenyőág, háromszög

- a díszítmény befejezetlen

54. Pásztorbot

Leltárszám: 2766

Származási hely: Csíkmenaság

Méretei: Magasság = 120 cm, Átmérő = 2 cm

Díszítetlen

- a fej gömb alakú, a nyak elhajló

55. Pásztorbot

Leltárszám: 2767

Származási hely: Csíkmenaság

Méretei: Magasság = 110 cm, Átmérő = 2,5 cm

Díszítetlen

- a fej ovális alakú, a nyak elhajló

56. Pásztorbot

Leltárszám: 2769

Származási hely: Csíkszentgyörgy

Méretei: Magasság = 100 cm, Átmérő = 3 cm

Díszítési technikák: primér díszítési technika - bevagdolás

- áttört, a nyakon bőrszík található

57. Pásztorbot

Leltárszám: 2770

Származási hely: Csíkszentgyörgy

Méretei: Magasság = 118 cm, Átmérő = 3 cm

Díszítési technikák: primér díszítési technika – görcsös bot

58. Pásztorbot

Leltárszám: 2771

Származási hely: Csíkszentgyörgy

Méretei: Magasság = 106 cm, Átmérő = 3,5 cm

Díszítési technikák: primér technika – bevagdalásos (görcsös bot)

59. Pásztorbot

Leltárszám: 2776

Származási hely: Csíkkozmás

Méretei: Magasság = 122 cm, Átmérő = 3 cm, Kiírt táblák hossza = 16,5 cm

Kiírt táblák száma: 9

Díszítési technikák: ékrovás, karcolás

Díszítmények:

1) geometrikus: cikk-cakk, rombusz, szilvamag, fenyőág, hullámvonal

2) szabadrajzú elemek: a) növényi: falevél, virág

- a fej gömb alakú

60. Pásztorbot

Leltárszám: 2777

Készítés ideje: 1974

Származási hely: Csíkkozmás

Méretei: Magasság = 95 cm, Átmérő = 2 cm, Kiírt táblák hossza = 14 cm

Kiírt táblák száma: 6

Díszítési technikák: ékrovás, karcolás

Díszítmények:

1) geometrikus elemek: cikk-cakk, háromszög

2) szabadrajzú elemek: a) asztrális: csillag

b) fitomorf: fa, két cserépből kinövő virág

- a fejrész gömb alakúan kialakított

- talpa fémpánttal megerősített

Felirata: KASZA PETER 1974

61. Pásztorbot

Leltárszám: 2778

Származási hely: Csíkkozmás

Méretei: Magasság = 128 cm, Átmérő = 3 cm

Díszítetlen

- a fej gömb alakú

62. Pásztorbot

Leltárszám: 2779

Származási hely: Csíkkozmás

Méretei: Magasság = 140 cm, Átmérő = 4 cm, Táblák hossza = 17 cm

Táblák száma: 10 (a táblák díszítetlenek)

Díszítési technikák: faragás

Díszítmény: faragott csíkozás

- a fej gömb alakú

63. Pásztorbot

Leltárszám: 2783

Készítés ideje: 1976

Méretei: Magasság = 134 cm, Átmérő = 3 cm, Kiírt táblák hossza = 14 cm

Kiírt táblák száma: 9

Díszítési technikák: ékrovas, karcolás

Díszítmények:

1) geometrikus: cikk-cakk, háromszög, rombusz

2) szabadrajzú elemek: két falevél, körte, szívbe zárt szív

Felirata: MOLNÁR PÉTER 1976 V 5

- a felirat a fejen található

- a fej gömb alakú

64. Pásztorbot

Leltárszám: 2786

Származási hely: Gyimesfelsőlok (Komját pataka)

Méretei: Magasság = 148 cm, Átmérő = 3 cm

Díszítetlen

- a fej gömb alakú, fémszegekkel megerősített

65. Pásztorbot

Leltárszám: 2787

Származási hely: Gyimesfelsőlok (Komját-pataka)

Méretei: Magasság = 111 cm, Átmérő = 2,5 cm

Díszítetlen

- a fej gömb alakú

66. Juhászka

Leltárszám: 2788

Származási hely: Gyimesfelsőlok (Komját pataka)

Méretei: Magasság = 86 cm, Átmérő = 3 cm

Díszítetlen

67. Pásztorbot

Leltárszám: 2789

Származási hely: Gyimesfelsőlok

Készítés ideje: 1974

Méretei: Magasság = 120 cm, Átmérő = 3 cm, Kiírt táblák hossza = 21 cm

Kiírt táblák száma: 8 (két tábla díszítetlen)

Díszítési technikák: ékrovas, karcolás, fémrátét

Díszítmények:

1) geometrikus: cikk-cakk, rombusz

2) szabadrajzú elemek: szívből (fémrátét) kinövő kereszt, fémrátét: kör, csík, szív

- a fémrátét fémszegekkel rögzített

Felirata: SILLÓ EMIL IRTA 1974

68. Pásztorbot

Leltárszám: 2794

Származási hely: Csíkszenttamás

Készítés ideje: 1974

Méretei: Magasság = 132 cm, Átmérő = 3 cm, Kiírt táblák hossza = 17,5 cm

Kiírt táblák száma: 7

Díszítési technikák: ékrovas, karcolás

Díszítmények:

1) geometrikus: cikk-cakk, hullámvonal, rombusz, szilvamac

2) szabadrajzú elemek: falevél, ibolya, hóvirág, ötszirmú virág, virág-fej, fenyőfa, ház, hal, szívben megjelenő kereszt

Felirata: B. I. Bodo Péter 1974

69. Pásztorbot

Leltárszám: 2795

Származási hely: Csíkszenttamás

Készítés ideje: 1818

Méretei: Magasság = 115 cm, Átmérő = 3 cm, Kiírt táblák hossza = 23 cm

Kiírt táblák száma: 7

Díszítési technikák: ékrovas, karcolás

Díszítmények:

1) geometrikus: cikk-cakk, hullámvonal, rombusz, szilvamac

2) szabadrajzú elemek: a) fitomorf: tulipán

b) szívből kinövő kereszt, a szívben két tulipán jelenik meg

Felirata: BERSZÁN JÁNOS MÁJUS 6.ÁN 1818

70. Pásztorbot

Leltárszám: 2796

Származási hely: Csíkszenttamás

Készítés ideje: 1952

Méretei: Magasság = 113 cm, Átmérő = 3,5 cm, Kiírt táblák hossza = 26 cm

Kiírt táblák száma: 13

Díszítési technikák: ékrovás, karcolás

Díszítmények:

1) geometrikus: cikk-cakk, szilvamac, hullámvonal, parázstartó edény, tűzjel, barackmac

2) szabadrajzú elemek: tulipán-sor

- a markolat részszegekkel díszített, a nyaki részre bőrszík van csavarva

Felirata: IR SZAKÁLI FERI 1952 VIII HO 28 A JOHOK MELET
HEGYES BÜKBE

71. Pásztorbot

Leltárszám: 2830

Származási hely: Csíkjenőfalva

Készítés ideje: 1978

Méretei: Magasság = 120 cm, Átmérő = 2,5 cm, Kiírt táblák hossza = 21 cm

Kiírt táblák száma: 6

Díszítési technikák: ékrovás, karcolás

Díszítmények:

1) geometrikus: cikk-cakk, hullámvonal, rombusz, háromszög

2) szabadrajzú elemek: tulipán csokor, hétszirmú virág, ötszirmú virág

- a fej állatfejszerűen kialakított (szemek fémszegekből)

Felirata: BIRO JEREMIÁS, CSÍKJENOFALVI 169 Hsz 1978

72. Pásztorbot

Leltárszám: 2831

Származási hely: Csíkjenőfalva

Készítés ideje: 1977

Méretei: Magasság = 106 cm, Átmérő = 3 cm, Kiírt táblák hossza = 20 cm

Kiírt táblák száma: 7

Díszítési technikák: ékrovás, karcolás

Díszítmények:

1) geometrikus: cikk-cakk, hullámvonal, rombusz, háló, fenyőág

2) szabadrajzú elemek: egy tulipáncsokor, tulipán, három szív, kereszt

- a fej állatfej alakú, részszegekkel díszített

- a bot fémfogóval ellátott

Felirata: külön, szív alakban: MÁRIA, ERNŐ, ZSOFIA
1977 GYENGE LÁSZLÓ CSÍKJENŐFALVI 49 8 Ho A

73. Pásztorbot

Leltárszám: 2832

Származási hely: Csíkjenőfalva

Készítés ideje: 1971

Méretei: Magasság = 122 cm, Átmérő = 2,5 cm, Kiírt táblák hossza = 23 cm

Kiírt táblák száma: 7

Díszítési technikák: ékrovás, karcolás

Díszítmények:

1) geometrikus: cikk-cakk, hullámvonal, szilvamac, tűzjeles, háromszög, levél-sor

2) szabadrajzú elemek: kardokkal átszúrt szív kereszttel, botjára támaszkodó, szájában pipát tartó pásztor

- a fej gömb alakú

Felirata: JENŐFALVI SZENTES ANDRÁS ÍRTA 1971

74. Pásztorbot

Leltárszám: 2867

Készítés ideje: 1967

Származási hely: Csíkmadaras

Méretei: Magasság = 103 cm, Átmérő = 3 cm, Kiírt táblák hossza = 11 cm

Kiírt táblák száma: 10

Díszítési technikák: ékrovás, karcolás

Díszítmények:

1) geometrikus elemek: cikk-cakk, barackmac, tűzjeles, rombusz

2) szabadrajzú elemek:

a) fitomorf: fenyőág, cserépből kinövő tulipán, cserépből kinövő hétszirmú virág

b) egyéb elemek: templom, kürt, szív, kereszt, keresztfa

- vízszintesen és függőlegesen egyaránt díszített

Felirata: PÉTER DÉNES 1967 X. 17

75. Pásztorbot

Leltárszám: 2877

Származási hely: Csíkmenaság

Készítés ideje: 1948

Méretei: Magasság = 114 cm, Átmérő = 3 cm, Kiírt táblák hossza = 14 cm

Kiírt táblák száma: 6 (egy tábla díszítetlen)

Díszítési technikák: ékrovás, karcolás

Díszítmények:

1) geometrikus: cikk-cakk, fenyőág, tűzjel, rombusz, hullámvonal

2) szabadrajzú elemek: cserépből kinövő virág, fa tetején kereszttel

- a fej gömb alakú

Felirata: KOVÁCS ÁRPÁD 1948 VII. 19 A.L. A. J.

76. Pásztorbot

Leltárszám: 2891

Származási hely: Csíkdánfalva

Készítés ideje: 1966

Méretei: Magasság = 120 cm, Átmérő = 2,5 cm, Kiírt táblák hossza = 13 cm

Kiírt táblák száma: 9

Díszítési technikák: karcolás

Díszítmények:

1) geometrikus: cikk-cakk, hullámvonal, háromszög

- a fej gömb alakú

Felirata: SALA ISTVAN 1966 .....

77. Pásztorbot

Leltárszám: 2892

Származási hely: Csíkmadaras

Készítés ideje: 1970

Méretei: Magasság = 124 cm, Átmérő = 2,5 cm, Kiírt táblák hossza = 13 cm

Táblák száma: 9 (csupán 4 tábla díszített)

Díszítési technikák: karcolás

Díszítmények:

1) geometrikus: cikk-cakk, rombusz, parázstartó edény

Felirata: SALAMON JÁNOS MADARAS 1970

- a fej gömb alakú

78. Pásztorbot

Leltárszám: 2893

Származási hely: Csíkszentimre (Büdösfürdő)

Méretei: Magasság = 112 cm, Átmérő = 2 cm

Díszítetlen

- a markolat a fa természetes alakja, a markolat maga a gyökér

79. Pásztorbot

Leltárszám: 2894

Származási hely: Csíkmenaság

Méretei: Magasság = 135 cm, Átmérő = 2, 5 cm, Táblák hossza = 28 cm

Táblák száma: 8 (a táblák díszítetlenek)

Díszítési technikák: karcolás

Díszítmények:

1) szabadrajzú elemek: két hatszirmú virág

- fej gömb alakú

80. Pásztorbot

Leltárszám: 2895

Származási hely: Csíkmenaság

Méretei: Magasság = 131 cm, Átmérő = 2,5 cm

Díszítési technikák: faragás

Díszítmények: - a fejrész csiga alakúra faragott

81. Pásztorbot

Leltárszám: 2896

Készítés ideje: 1951

Származási hely: Csíkmenaság

Méretei: Magasság = 110 cm, Átmérő = 2 cm, Kiírt táblák hossza = 20 cm

Kiírt táblák száma: 6

Díszítési technikák: ékrovás, karcolás

Díszítmények:

1) geometrikus elemek: cikk-cakk, vonal, fenyőág

2) növényi: levél-sor

3) szabadrajzú elemek: keresztábrázolás

Felirata: FERENCZES KÁROLY 1951 IV. Ho 31., Markolaton: IHS
felirat

82. Pásztorbot

Leltárszám: 2897

Származási hely: Csíkmenaság

Méretei: Magasság = 128 cm, Átmérő = 3 cm

Díszítetlen

- a fej ovális alakú

83. Pásztorbot

Leltárszám: 2897b

Származási hely: Csíkmenaság

Méretei: Magasság = 128 cm, Átmérő = 3 cm, Kiírt táblák hossza = 19 cm

Kiírt táblák száma: 8

Díszítési technikák: ékrovás, karcolás

Díszítmények:

1) geometrikus: cikk-cakk, parázstartó edény, tűzjeles, szilvamac, fenyőág

Felirata: BALINT ANTAL

84. Pásztorbot

Leltárszám: 2898

Származási hely: Csíkmenaság

Készítés ideje: 1969

Méretei: Magasság = 128 cm, Átmérő = 3 cm, Kiírt táblák hossza = 14, 5 cm

Kiírt táblák száma: 8

Díszítési technikák: ékrovás, karcolás

Díszítmények:

1) geometrikus: cikk-cakk, hullámvonal, szilvamag-sor, parázstartó edény, homokóra

2) növényi: inda, falevél

3) szabadrajzú elemek: virág, szív

- a fej gömb alakú, a talp fémlappal ellátott

Felirata: BORBÉLY JÓZSEF 1969 ÍRTAM VI HO 30ÁN

85. Pásztorbot

Leltárszám: 2899

Származási hely: Csíkmenaság

Készítés ideje: 1966

Méretei: Magasság = 126 cm, Átmérő = 3 cm, Kiírt táblák hossza = 20 cm

Kiírt táblák száma: 8

Díszítési technikák: ékrovás, karcolás

Díszítmények:

1) geometrikus: farkasfog, szilvamag, szilvamag-forgós, homokóra, hullámvonal, parázstartó edény

2) növényi: inda

- a fej gömb alakú

Felirata: BORBÉLY JOZSEF IRT 1966 IV hó 29ÉN

86. Pásztorbot

Leltárszám: 2900

Származási hely: Csíkmenaság

Készítés ideje: 1969

Méretei: Magasság = 123 cm, Átmérő = 3 cm, Kiírt táblák hossza: 31 cm

Kiírt táblák száma: 8 (egy tábla díszítetlen)

Díszítési technikák: ékrovás, karcolás

Díszítmények:

1) geometrikus elemek: cikk-cakk, hullámvonal, homokóra, tűzjeles, parázstartó edény

- a fej gömb alakú

Felirata: BORBÉLY ISTVÁN ÍRTAM 1969 VIII.h 19-ÉN

87. Pásztorbot

Leltárszám: 2904

Származási hely: Csikdánfalva

Méretei: Magasság = 106 cm, Átmérő = 2 cm

Díszítetlen

- kéreggel borított

88. Pásztorbot

Leltárszám: 2907

Származási hely: Csíkszenttamás

Méretei: Magasság = 97 cm, Átmérő = 2 cm, Kiírt táblák hossza = 19 cm

Kiírt táblák száma: 5

Díszítési technikák: ékrovás, karcolás

Díszítmények:

1) geometrikus: hullámvonal, cikk-cakk, fenyőág, rombusz, szilvamagforgó, farkasfog

2) szabadrajzú elemek: a) fitomorf
b) keresztábrázolás

- talpa elkeskenyedő

Felirata: MÁKA MIHÁLY CSINÁLTA TF.

89. Pásztorbot

Leltárszám: 2908

Származási hely: Csíkszenttamás

Méretei: Magasság = 121 cm, Átmérő = 3,5 cm

Díszítési technikák: ékrovás, karcolás

Díszítmények:

1) geometrikus elemek: rombusz, háromszög

2) szabadrajzú elemek: a) fitomorf: falevél, virág
b) zoomorf: kecske nyakán csengővel
c) emberábrázolás: botjára támaszkodó pásztor
d) egyéb elemek: kereszt, három labda

- a nyaki rész enyhén görbített

90. Pásztorbot

Leltárszám: 2909

Származási hely: Csikdánfalva

Készítés ideje: 1952

Méretei: Magasság = 85 cm, Átmérő = 3 cm

Díszítési technikák: karcolás

Díszítmények:

1) szabadrajzú elemek: két magyar címer, keresztfa

- a fej gömb alakú

Felirata: BB BJ IRTA 1952 BE VII HO 13ÁN RA 19

91. Pásztorbot

Leltárszám: 2991

Származási hely: Csíkmenaság

Készítés ideje: 1960

Méretei: Magasság = 120 cm, Átmérő = 3 cm, Kiírt táblák hossza = 27 cm

Táblák száma: 8 (egy tábla díszítetlen)

Díszítési technikák: ékrovás, karcolás

Díszítmények:

1) geometrikus: cikk-cakk, hullámvonal, szilvamag, rombusz

- talpa vasazott

Felirata: BORBÉ LAJI IRTA 1960 V, HO 9ÉN MENASÁGI

92. Pásztorbot

Leltárszám: 3040

Méretei: Magasság = 124 cm, Átmérő = 2,5 cm, Kiírt táblák hossza = 18 cm

Táblák száma: 4 (csupán egy tábla díszített)

Díszítési technikák: ékrovás, karcolás

Díszítmények:

1) geometrikus: szilvamag, cikk-cakk

- a díszítendő felületnek csak egy része díszített

- a fej gömb alakú

93. Pásztorbot

Leltárszám: 3041

Származási hely: Csíkkozmás

Méretei: Magasság = 95 cm, Átmérő = 3 cm, Kiírt táblák hossza = 11 cm

Táblák száma: 6 (egy tábla díszítetlen)

Díszítési technikák: ékrovás, karcolás

Díszítmények:

1) geometrikus: cikk-cakk, tűzjeles

2) szabadrajzú elemek: a) fitomorf: virág

- a fej gömb alakú

Felirata: KK

94. Pásztorbot

Leltárszám: 3075

Készítés ideje: 1925

Származási hely: Gyimesközéplek

Méretei: Magasság = 170 cm, Átmérő = 3,5 cm, Kiírt táblák hossza = 41 cm

Kiírt táblák száma: 8

Díszítési technikák: ékrovás, karcolás

Díszítmények:

- 1) geometrikus elemek: cikk-cakk, tűzjeles
- 2) szabadrajzú elemek: a) fitomorf: tulipánfejen végződő inda, levél-sor
b) zoomorf: bot szárán körbecsavarodó kígyó (fém-szegek jelzik a kígyó szemét)

- a fejrész esztergált

Felirata: GÁBOR KÁROLJ 1925/1979

95. Pásztorbot

Leltárszám: 3115

Származási hely: Csíkzsögöd (Csíkmenaság)

Készítés ideje: 1932

Méretei: Magasság = 144 cm, Átmérő = 3 cm, Kiírt táblák hossza = 50 cm

Kiírt táblák száma: 8

Díszítési technikák: ékrovas, karcolás

Díszítmények:

1) geometrikus: cikk-cakk, fenyőág, szilvamac, hullámvonal, rozetta, parázstartó edény

2) növényi: levél-sor

- a fej gömb alakú

- talpa elkeskenyedő abroncsban végződik

Felirata: FERENC GYULA 1932-BEN Menaság

96. Pásztorbot

Leltárszám: 3116

Származási hely: Csíkzsögöd

Készítés ideje: 1933

Méretei: Magasság = 150 cm, Átmérő = 3,5 cm, Kiírt táblák hossza = 24 cm, 16 cm, 59 cm

Táblák száma: 10 (a legalsó tábla-egység díszítetlen)

Díszítési technikák: ékrovas, karcolás

Díszítmények:

1) geometrikus: cikk-cakk, farkasfog, fenyőág, barackmac, parázstartó edény, rombusz, rozetta, szilvamac, hullámvonal

2) növényi: falevél-sor

3) számok növekvő sorrendben: 1 2 3 4 5 .... stb.

- a fej gömb alakú

Felirata: FERENCZ GYULA 1933-ben SŰRŰben

97. Pásztorbot

Leltárszám: 3117

Készítés ideje: 1965

Méretei: Magasság = 111 cm, Átmérő = 2 cm, Kiírt táblák hossza = 16 cm

Kiírt táblák száma: 7

Díszítési technikák: ékrovás, karcolás

Díszítmények:

1) geometrikus elemek: cikk-cakk, hullámvonal, rombusz, vonal, háromszög

2) szabadrajzú elemek: a) emberábrázolás: botjára támaszkodó pásztor, emberi fej

b) zoomorf: két kutya

c) fitomorf: cserépből kinövő virág

- a fejrész gömb alakúan kialakított

Felirata: BALLA ISTVÁN 1965 VIII 3 GYÖRFY IMRE IRTTA 1970 JULJUS. 11ÉN

98. Pásztorbot

Leltárszám: 3256

Származási hely: Csíkszentimre

Méretei: Magasság = 120 cm, Átmérő = 2,5 cm, Kiírt táblák hossza = 15 cm

Kiírt táblák száma: 8

Díszítési technikák: ékrovás, karcolás

Díszítmények:

1) geometrikus elemek: cikk-cakk, hullámvonal, szilvamag-sor, rombusz

2) növényi: falevél-sor

3) szabadrajzú elemek: fitomorf: gyöngyvirág, tulipán, rózsza

Felirata: SZOPOS ISTVÁN, SUGÁR LAJOS

99. Pásztorbot

Leltárszám: 3283

Származási hely: Székelyudvarhely

Méretei: Magasság = 97 cm, Átmérő = 2 cm

Díszítetlen

- bőrszíjjal ellátott

- talpa vasazott

100. Pásztorbot

Leltárszám: 3303

Készítés ideje: 1972

Méretei: Magasság = 136 cm, Átmérő = 3 cm, Kiírt táblák hossza = 45 cm, 50 cm

Kiírt táblák száma: 8

Díszítési technikák: ékrovás, karcolás

1. tábla: geometrikus: szilvamag, rombusz, parázstartó edény, cikk-cakk, fenyőág, tűzjeles

2. tábla: táblázott

- a fejen és nyakon tulipánok, a fej gömb alakú
- egész felületen díszített
- a nyak elhajló, a fej gömb alakú

Felirata: IRTA ERDELY IMRE SZEPTEMBER 20ÁN 1972 IX.HÓ 20ÁN

101. Pásztorbot

Leltárszám: 3673

Készítés ideje: 1981

Méretei: Magasság = 111 cm, Átmérő = 3 cm, Kiírt táblák hossza = 39 cm

Kiírt táblák száma: 6

Díszítési technikák: ékrovás, karcolás

Díszítmények:

1) geometrikus elemek: cikk-cakk, rombusz, homokóra

2) szabadrajzú elemek: fitomorf: tulipán sor, vázából kihajló tulipánok, virág,

kereszt

- a fej- és nyaki rész is díszített: tulipánfej, cikk-cakk

Felirata: GERGELY DEMETER 1981.

1. Szabadrajzú elemek

Állatábrázolások

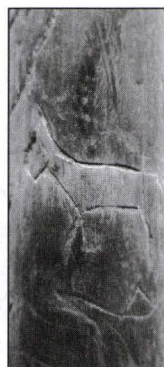
1.

2.

3.

4.

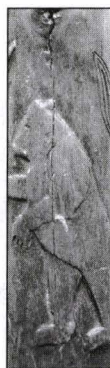
5.

6.

7.

8.

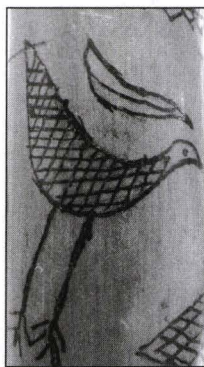
9.

10.

11.

12.

13.

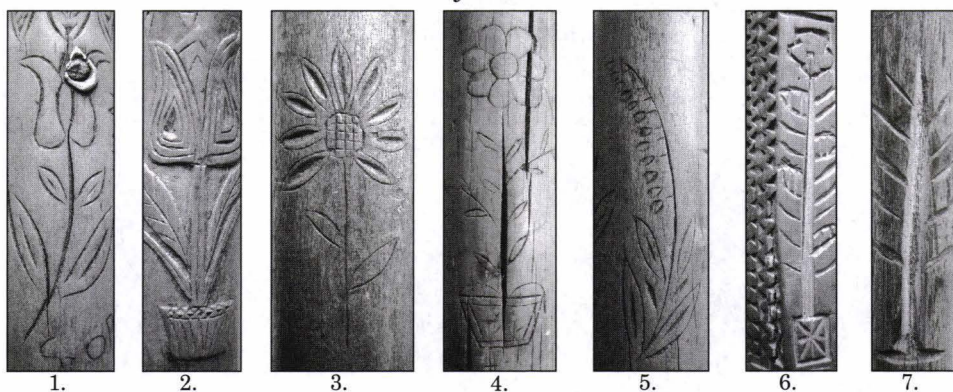

14.

1. Szarvas (Ltsz. 1730); 2. Nyúl (Ltsz. 1730); 3. Mókus (Ltsz. 1730);
4. Kutya (Ltsz. 2651); 5. Hal (Ltsz. 1565); 6. Kakas (Ltsz. 2061); 7. Ló (Ltsz. 2642);
8. Medve (Ltsz. 1730); 9. Öz (Ltsz. 1729); 10. Pillangó (Ltsz. 1730);
11. Kecske (Ltsz. 2908); 12. Madár (Ltsz. 2534); 13. Farkas (Ltsz. 1729);
14. Kigyó (Ltsz. 3075)

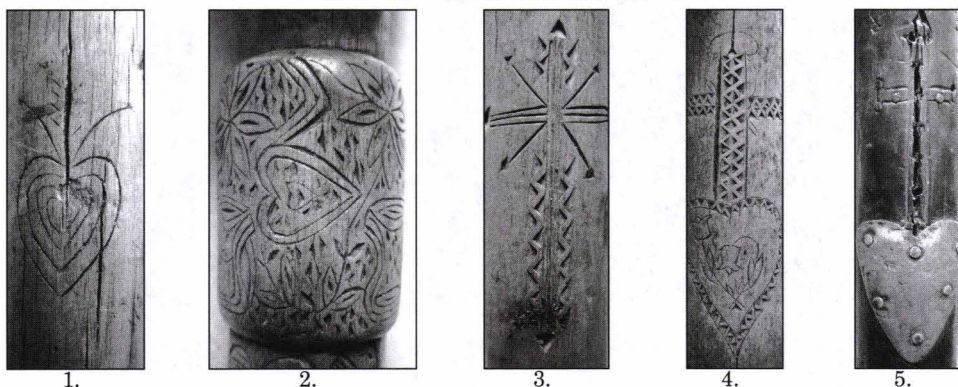

Növényábrázolások

1. Tulipán (Ltsz. 3256); 2. Tulipán cserépben (Ltsz. 1563); 3. Rózsa (Ltsz. 1377);
4. Rózsa cserépben (Ltsz. 2867); 5. Gyöngyvirág (Ltsz. 1565);
6. Stilizált virág (Ltsz. 2777); 7. Életfa (Ltsz. 2685)

Szív- és keresztábrázolás

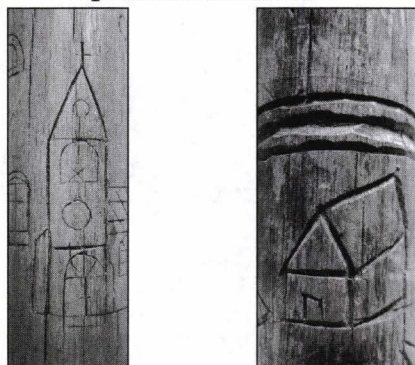
1. Szív (Ltsz. 2867); 2. Szív (Ltsz. 2898); 3. Kereszt (Ltsz. 2908);
4. Szív keresztel (Ltsz. 2795) 5. Szív keresztel (Ltsz. 2789)

Emberábrázolások

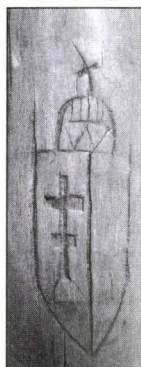
- 1-2. Pásztor (Ltsz. 2432; 2908)

Épületábrázolások

1. Templom (Ltsz. 2867) 2. Lakóház (Ltsz. 2794)

Címerábrázolás

1. Magyar címer (Ltsz. 2909)

Asztrális elemek

1. Hold (Ltsz. 1730)

2. Csillagok (Ltsz. 1575)

2. Szalagdísz elemei

Geometrikus elemek

1.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

8.

9.

10.

11.

1. Cikk-cakk (Ltsz. 3115); 2. Háromszög (Ltsz. 1728); 3. Rombusz (Ltsz. 2795);
4. Hullámvonal (Ltsz. 2832); 5. Fenyőág (Ltsz. 1563); 6. Szilvamac (Ltsz. 1377);
7. Szilvamac-forgós (Ltsz. 2776); 8. Barackmac (Ltsz. 1728); 9. Tűzjeles (Ltsz. 1377);
10. Parázstartó edény (Ltsz. 2899); 11. Homokóra (Ltsz. 2899)

1. Inda (Ltsz. 3075)

2. Falevél (Ltsz. 2776)

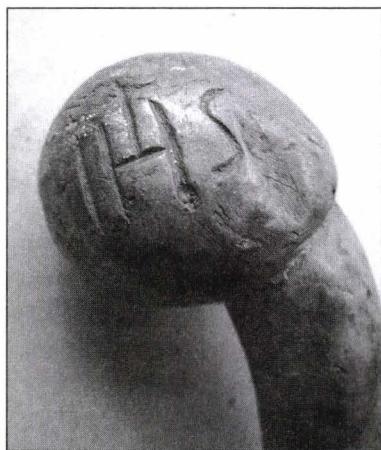
3. Feliratok

1. Bot szárán megjelenő felirat (Ltsz. 1728)

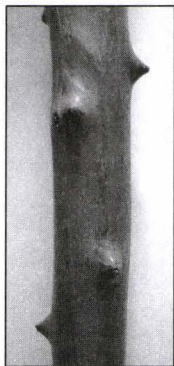

2. Bot markolatán megjelenő felirat (Ltsz. 2783)

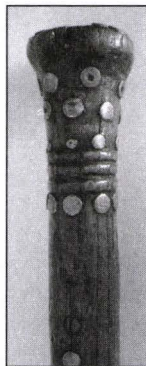

3. Bot markolatán megjelenő felirat (Ltsz. 2896)

4. Ritkább díszítési technikák

1. Görcsös bot (Ltsz. 2769)

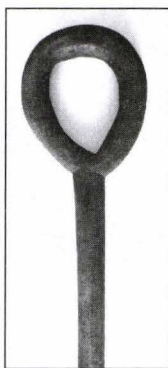

2. Fémszeges díszítés (Ltsz. 2535)

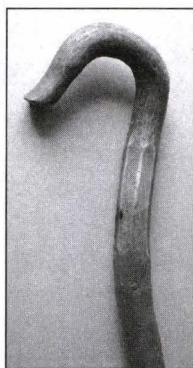
Fejforma

1.

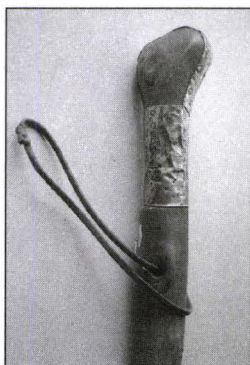
2.

3.

4.

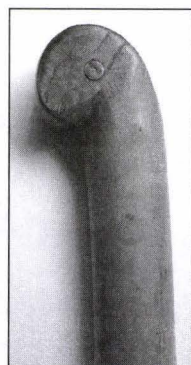
5.

6.

7.

8.

1. Gyökér (Ltsz. 2893); 2. Gyűrű alakú (Ltsz. 2355); 3. Kampó (Ltsz. 2788);

4. Gömb alakú (Ltsz. 2898); 5. Ovális alakú (Ltsz. 2653);

6. Csiga alakú (Ltsz. 2895); 7. Kosszarv alakú (Ltsz. 1718); 8. Állatfej alakú (Ltsz. 2830)

SZIKSZAI RÓZSA-KATALIN

A KOMMUNIZMUS ÜNNEPEINEK TÉR- ÉS IDŐHASZNÁLATA MEZŐSÁMSONDON AZ 1970-ES ÉS 1980-AS ÉVEKBEN

Abstract: [Space and time specifications of the communist holidays at Şincai, 1970–1980 (Rom. –; Hung.: Mezősámsond)] This study aims to present the communist holidays celebrated in the settlement of Sincai between 1970–1980, focusing mainly on the time and space specifications of these. The reason for choosing this period was, that by the end of 1970–1980, the structure of the above mentioned holidays had already been crystallized.

The settlement of Şincai – because it was close to an administrative centre, Râciu, and a cultural centre, Târgu Mureş – became quickly urbanized, mainly during communism when the number of those who commuted to the town was large.

In the village there are three ethnic groups living together: Romanian, Hungarian and Roma (Gipsy), and from the point of view of religion there are Roman catholic, Greek catholic, orthodox and reformed. Because the number of those who practice the Roman catholic religion is very small, I made interviews with individuals who belong to the reformed church.

During these interviews I tried to learn what did these people thought about the holidays that were forced upon them by the communist system and if they did participate in them.

One of the attempts of socialism was to make the private sphere visible, to create an image and to determine the social actors to correspond to this image. When it was impossible to make an accordance between the image created by the communism and the real one, than a clear and sharp border appeared between the public and private sphere. Because the celebration of the holidays implies the use of publicity, (the use of the public time and space), the communist regime organized its celebrations in a way that these remove the religious ones and to possess the public time and space of this community.

The first part of the study presents the way these holidays were celebrated and the second part is an analysis of the use of the public space and time by the authorities during these celebrations.

Rezumat: [Specificațiile de timp și de spațiu ale sărbătorilor comuniste la Şincai în anii 1970–1980] Studiul urmărește prezentarea sărbătorilor comuniste care au avut loc în comuna Şincai (magh.: Mezősámsond) între anii 1970–1980, punându-se un accent pe specificațiile de timp și de spațiu ale acestora. Motivul alegerii acestei perioade este faptul că structura acestor sărbători se cristalizase deja în anii respectivi.

În comuna Şincai – datorită faptului că se afla în apropierea unui centru administrativ, Râciu, și respectiv a unui centru cultural, Târgu Mureş – procesul de urbanizare a fost unul rapid, mai ales în anii comunismului, când numărul navetiștilor a crescut în mod semnificativ.

Localitatea este populată de diferite etnii: trăiesc împreună români, maghiari și rromi, iar în privința cultelor populația este împărțită în romano-catolici, greco-catolici, ortodocși și reformați. Deoarece numărul celor care practică religia romano-catolică este foarte mică, am cu precădere intervievat persoane aparținând bisericii reformate.

În timpul interviurilor am încercat să aflu ce părere aveau membrii acestei comunități despre sărbătorile impuse de sistemul comunist și în ce măsură participau la aceste celebrări.

Unul dintre încercările socialismului era ca sfera privată să fie făcută vizibilă, crearea unei imagini șablon și conformarea actorilor sociali cu aceasta. Când conformarea imaginii create de către comunism cu imaginea reală nu mai era posibilă, atunci a existat o delimitare clară și ascuțită între sfera publică și privată. Deoarece în sfera publică celebrarea sărbătorilor

presupunea publicitate (folosirea timpului și a spațiului public), regimul comunist și-a organizat sărbătorile în așa fel încât acestea să elimine sărbătorile religioase și pună posesie pe spațiul și timpul public a acestei comunități.

Prima parte a studiului prezintă modul în care sărbătorile impuse erau celebrate, iar a doua parte este o analiză a folosirii timpului și spațiului de către autorități în timpul acestor celebrări.

Bevezetés

Dolgozatom célja megvizsgálni azt, hogy egy mezőségi faluban, a kommunizmus idején, a hatalom kötelező ünnepei hogyan zajlottak le, milyen idő és térbeli sajátosságokkal rendelkeztek.

Témaválasztásom szubjektív, ugyanis ebben a faluban, Mezösámsondon születtem és nőttem fel. A falu a Székely Mezőség része, körülbelül 30 km-re fekszik Maros megye székhelyétől, Marosvásárhelytől. Községközpontként magába foglalja Feketét, Pusztát és Kislekencét. Mivel a település közel volt egy adminisztratív központhoz, Mezőrücshez, valamint egy kulturális központhoz, Marosvásárhelyhez, gyorsan urbanizálódott. A kommunizmus évei alatt megnőtt az ingázók száma, majd a hatalomváltás után nagyon sokan vendégmunkásként próbáltak szerencsét. Sámsond etnikai és felekezeti szempontból színes, hiszen magyarok, románok és cigányok lakják, valamint a lakosság megoszlik a református, római katolikus, görög katolikus és ortodox vallások között.

Az interjúk készítésekor az 1970-es és 1980-as évekre fordítottam nagyobb hangsúlyt, hiszen erre az időszakra a hatalom által diktált ünnepek szerkezetileg már kikristályosodtak, tehát jól kialakult és megszervezett események voltak.

Mivel a faluban a római-katolikusok száma elenyésző, kutatásom a református közösség tagjaira korlátoztam és olyan személyekkel beszélgettem el, akik ezt a korszakot fiatalokként élték meg (tehát az említett időszakban 25–30 évesek voltak). Az interjúk készítésekor arra próbáltam figyelni, hogy a megkérdezettek hogyan ítélték meg ezeket az ünnepeket, mennyire vettek részt bennük, hogyan éltek a megszorításokkal, valamint mennyire volt éles határ a nyilvános és privát szféra között, hiszen a kommunista hatalom egy olyan nyilvánosságot próbált teremteni, ami a társadalom minden területét lefedte.¹

Bodó Julianna szerint a szocializmus egyik legfontosabb mozzanata a mindentudó nyilvánosság megteremtése volt, egy valóságkép megkonstruálása és minden társadalmi aktor ennek történő megfeleltetése. Mikor a hatalom által felépített valóságkép és a mindennapok valóságképe közti megfeleltetést már nem lehetett nyilvánossá tenni, akkor határolódott el

1 BODÓ 2000, 162.

élesen a köz- és a magánszféra.² Mindez azt jelentette, hogy mivel a hatalom arra törekedett, hogy az ember életének minden egyes területére kiterjedjen és lefedje, éppen ezért ellenreakcióként nagyon éles határ húzódott meg nyilvános és a privát szféra között. Mivel a társadalmi szférában az ünnepek megtartása feltételezi a nyilvánosságot, a nyilvános tér és idő használatát, a szocialista hatalom ennek a nyilvános tér és idő birtokbavételének egyik technikájaként alkalmazta azt, hogy saját ünnepeit térben és időben úgy szervezte meg és helyezte el, hogy azok a hagyományos ünnepeket háttérbe szorítsák és idővel kiiktassák, valamint, hogy ennek a társadalomnak nyilvános és privát szféráját birtokba vegyék. Ezzel együtt az újonnan berendezkedett hatalom nemcsak jelenét akarta legitimizálni, hanem egyben a jövőjét is megteremteni. Erre utal az egyik jelszavuk is: „*A múltat végképp eltörölni*”.

1. A szocializmus ünnepei Mezősámsondon az 1970-es és 1980-as években

A második világháború után a Szovjetunió Romániában is felkarolta a kommunista pártot, ami nagyon kevés idővel azelőtt, még illegálisan működött. 1944. augusztus 23-án a kommunista párt Mihály király segítségére lépett, a Nemzeti Paraszt Párttal, a Nemzeti Liberális és a Nemzeti Szociáldemokrata Párttal együtt, ahhoz, hogy a Ion Antonescu által vezetett kormányt megdöntsék. Ettől kezdődően a Román Kommunista Párt (Partidul Comunist Român, P.C.R.) részese lett a román kormánynak, aminek a következménye az volt, hogy 1945. március 6-tól, szovjet hatásra és segítséggel megalakították a dr. Petru Groza által vezetett kormányt. Ez tulajdonképpen azt jelentette, hogy a már hatalmon levő kommunista pártnak az volt a célja, hogy a többi román történelmi pártot háttérbe szorítsa és minden tényleges hatalomtól, fokozatosan, megfossza. Az erőszakos, szovjet segítséggel folytatott kampánynak az lett az eredménye, hogy 1947. december 30-án Mihály király lemondott a trónról. Ugyanezen a napon kiáltották ki a Román Népköztársaságot. A román kommunizmus első éveiben nagy volt az orosz (szovjet) nyomás, ezek kihasználták az ország gazdasági és nem utolsó sorban természeti erőforrásait is. A román kormány próbált fokozatosan az orosz hatás alól kikerülni és függetlenséget nyerni az országnak. Az 1950-es években zajlott le az, amit a maga a kommunista ideológia az osztályok harcának nevezett, de ami tulajdonképpen a hatalom megszilárdulását és egy totalitárius társadalom megszervezését jelentette: tehát a román kommunista párt a társadalom minden egyes

---

2 BODÓ 2000, 162.

szegmensét szerette volna lefedni.³ Gyakorlatilag ez azt jelentette, hogy az előző hatalomhoz fűződő elemeket szerették volna megsemmisíteni és teljesen újakat beépíteni helyükbe, pl. Mihály király követőit kivégezték, és akik ellenálltak az új hatalomnak, azokat üldözték.⁴

A szocializmus építésének szimbolikus térbeli reprezentációja elsősorban a nyilvános tér át-és beépítése által történt.⁵ A grandiózusos ünnepek alkalmával, amivel az új hatalom tulajdonképpen legitimizálni próbálta saját magát, a román kommunista párt és a román történelem kiemelkedő eseményeire emlékeztek (amit természetesen a kommunista ideológia szemléletével itattak át).

A hivatalos ünnepeknek bizonyos időben és térben való kihelyezése arra is volt hivatott, hogy a vallásos ünnepeket és a velük járó szokásokat háttérbe szorítsák, majd fokozatosan kiiktassák.

Az interjúk készítésekor arra voltam kíváncsi, hogy a megkérdezett személyek hogyan ünnepelték meg január 24-ét, január 26-át, május 1-ét, augusztus 23-át, december 1-ét és december 30-át.

Január 24.

Románia történelmében január 24-e fontos dátum, hiszen 1859-ben ezen a napon egyesítették Havasalföldet Moldvával. A kommunista hatalom ennek megünneplését kötelezővé tette, de nem gyakorolt nagyobb nyomást a közösség tagjaira ahhoz, hogy részt vegyenek ezen az eseményen. A megkérdezettek közül voltak olyanok, akik nem is tudták, hogy egyáltalán megünnepték ezt a történelmi eseményt a faluban. Azok a személyek viszont, akik a helyi adminisztrációban dolgoztak, aktív tagjai voltak a kollektívnek és a pártnak, emlékeznek arra, hogy kötelező volt ezen a napon műsorral készülni a kultúrotthonban. Ez azt jelentette, hogy a tanárok összeállítottak egy verses-énekes műsort, amiből nem maradhatott ki a „Hora Unirii” és ezt a színpadon a gyerekek előadták. Ezen az eseményen csak azok vettek részt, akiket közvetlenül érintett az ünnep megszervezése, tehát a helyi elit, a polgármesteri hivatalban dolgozók és nem utolsósorban az esemény szereplői, a gyerekek.

Január 26.

Január 26-án Nicolae Ceaușescu (1918–1989), kommunista diktátor (1965–1989) születésnapját ünnepelték. 1965 márciusában, Gheorghe Gheorghiu-Dej halála után három nappal, a Román Munkáspárt főtítkára lett. Kevés időre a legmagasabb funkcióba való kinevezése után a párt nevét

3 COURTOIS, WEARTH, PANNÉ, PACZKOWSKI, BARTOSEK, MARGOLIN 1998, 126–127.

4 DELETANT 1998, 77–82.

5 BODÓ – BIRÓ 2000. 19.

újából visszaváltoztatta a Román Kommunista Pártra, és nem utolsó sorban úgy döntött, hogy mivel Románia szocialista ország lett, ezért ennek a megnevezését is meg kell változtatni, Románia Szocialista Köztársaság névre. Hatalomra lépése után Ceaușescu fokozatosan kialakította saját kultuszát. Egy olyan méretű személyes kultuszt épített ki, amire még Európában, Sztálin halála óta nem volt példa. Ennek a kialakításában fontos szerepük volt az íróknak és a költőknek, akik olyan jelzőkkel dicsőítették, mint „a haza nagy kormányzója” vagy éppen a „Kárpátok gényusa”. Születésnapjának a megünneplése fontos mozzanat volt a személyes kultusz kialakításában és megtartásában. Ezen a dátumon országszerte nagyobb méretű megünneplésekre került sor. Sámsondon az ünnep megtartásának szereplői, akárcsak január 24-én, a helyi elit, az aktív párttagok és az iskolás gyerekek voltak, akik versekkel és énekekkel dicsőítették, (ezeket a műsorokat „irodalmi montázsok”-nak nevezték), a színhely pedig ugyancsak a kultúrotthon volt. A megkérdezettek közül mindenki tudta, hogy mi volt ennek a napnak a nevezetessége, de nagyon sokan nem emlékeztek arra, hogy ezt az ünnepet a faluban egyáltalán megtartották volna.

Május 1.

Május 1-ét 1889-ben – a Chicagói események emlékére – a Munka Nemzetközi napjának kiállítottak ki. Romániában először 1890-ben ünnepelték meg a szocialista mozgalom tagjai. Később a kommunista hatalom egyik legfontosabb ünnepe lett, hiszen propaganda-eseményként működött. Ezen a napon az ország minden részén felvonulásokat szerveztek a városokban, amelyen az állami munkahellyel rendelkező munkásoknak kötelező volt részt venni.

A Mezősámsondon ezen a napon, egészen az 1970-es évek elejéig, felvonulásokat szerveztek. Ezekben a felvonulásokban mindenkinek kötelező volt részt venni, hiszen ezen a napon munkaidő szünet is volt. Ilyenkor a munkásosztály szimbólumait, a gazdasági eszközöket (traktor, szekér) díszítették fel és a falu adminisztrációs központjából vonultak végig a településen – mindez persze a rendszer ideológiájának dicsőítését szorgalmazta. A felvonulások után sor került a szokásos montázsokra, amiket a gyerekek tartottak meg, majd sportrendezvényeket szerveztek, és ekkor a helyi párt szervezésével megvendégelték az eseményben résztvevőket a hagyományos sörrel, miccsel és/vagy „flekkenyel”. Többen tanúskodtak arról, hogy ezen a napon kimentek a „zödbe”, ami azt jelentette, hogy a barátokkal, ismerősökkel, szomszédokkal, a falu határában – eledelet vive magukkal – szórakoztak. Azok, akiknek nem volt kötelező részt venni ezeken az eseményeken, felhasználták ezt az időt arra, hogy saját földjeiket, kertjeiket megmunkálják.

A '70-es évek elején ezek a felvonulások kezdtek elmaradozni. Arra a kérdésre, hogy miért, több választ is kaptam. Egyesek szerint már nem kötelezték, mások pedig a helyi tanárokat okolták. Mivel az idősebb tanügyi káderek, akiknek kötelező volt ezeket az eseményeket megszervezni, nyugdíjba vonultak, a fiatalabb generáció viszont már nem fektetett nagy hangsúlyt ezeknek a megszervezésére. Habár már nem voltak felvonulások, de azért megmaradtak a sportrendezvények, a montázsok és a „zódbe” való kivonulások. A megkérdezettek közül ezen a napon többen bementek Marosvásárhelyre azért, hogy az állatkert szomszédságában kialakított területen lezajló május 1-i ünnepélyeken részt vegyenek.

Erre az alkalomra való készülődés, akárcsak a vallásos ünnepek esetében, már egy héttel azelőtt megkezdődött. A falu lakóit kötelezték arra, hogy házaik előtt kitakarítsák a sáncot, propaganda-plakátokat tűzzenek ki a kerítésekre, kapukra. Az előkészületek párhuzamot mutatnak a vallásos ünnepekre való előkészületekkel, viszont, míg ebben az esetben a lakókat a nyilvános tér tisztítására kötelezték, a karácsony- vagy húsvétra való előkészületek nemcsak a nyilvános, hanem a privát szféra takarítását is jelentették.

Augusztus 23.

Ezen a napon a szocialista hatalom a Ion Antonescu-féle kormány megdöntését ünnepelte, ugyanis 1944. augusztus 23-án a kommunista párt Mihály király segítségére lépett. Ezt a napot a kommunista hatalom nemzeti ünnepévé kiáltották ki: Románia fasiszta iga alóli felszabadulásának a napja. Nagyméretű, grandiózus felvonulásokra került sor. Ezen a napon Sámsondon is felvonulásokat rendeztek, amelyek már, az adatközlők szerint, az 1960-as évek közepén elmaradoztak, inkább a megszokott énekes-verses montázsokra, irodalmi összeállításokra került sor, amelyeket ugyancsak a kultúrotthonban, szerveztek meg és a sportrendezvények sem maradtak el. Az előkészületek, akárcsak május 1-én, már egy héttel azelőtt elkezdődtek, délután pedig sort kerítettek a „zódbe” való kimenetelre is. A bevallottak szerint ezeket a hivatalos ünnepeket mindig kötelező volt a forgatókönyv szerint megtartani, hiszen a „megyétől jöttek ki” azért, hogy megbizonyosodjanak arról: a hatalom által előírt szabályokat betartották.

Ezen a napon is voltak olyanok, akik, ha teheték, távol maradtak az ünnepléstől és abban jártak, hogy az elmaradt mezőgazdasági munkákat behozzák. Nem érezték magukénak az ünnepet, és amint lehetett, távol maradtak a rendezvényektől.

A hatalom ünnepei alkalmával, miután a hivatalos és kötelező része az ünneplésnek lejárt, este bált szerveztek a fiataloknak – ez a fajta esti program viszont már nagyobb tömegeket vonzott.

December 1.

A nagy Egyesülés ünnepére a kommunizmus ideje alatt Mezősámsondon nem fektettek nagy hangsúlyt. Akárcsak a januári ünnepeknél, erre sem emlékeztek adatközlőim, hogy nagyobb esemény lett volna. Egyedül az iskolában a gyerekekkel – vagy éppen a kultúrotthonban – tartották meg ezt az ünnepet. Arra a kérdésre, hogy kik, mikor és miért ünnepelték, azt a választ kaptam, hogy inkább a románok tartották és nem is igazán figyeltek fel erre az ünnepélyre, mert nem volt munkaidő szünet.

December 30.

Ez a nap nagyon fontos volt a kommunista párt történelmében, ugyanis ezen a napon kényszerült Mihály király arra, hogy lemondjon a trónról. Ezen a napon nemcsak a kommunista párt győzelmét ünnepelték, hanem egyben a télifa-ünnepélyt is megtartották, amire ugyancsak a kultúrotthonban került sor.

A télifa-ünnepélynek a funkciója az volt, hogy a *karácsonyfát télifával*, az *angyalt* pedig *Télapóval* helyettesítsék. A román totalitárius hatalom a télifa-ünnepséggel egybekötött ajándékozást az iskolában szervezte meg és nem a karácsonyhoz, hanem az újévhez kötötte. Az ajándékozás révén viszont saját hatalmát próbálta reprezentálni.⁶

2. Az ünnepek időhasználata

Az idő nem más, mint kulturális vagy társadalmi képződmény, tehát amennyi fajta kultúra vagy társadalom létezik, annyi féle az idő is. Az egyén számára többféle idő is létezik, van egy körkörös idő, az a fajta idő, amelyik egy helyben áll, nem visszahozhatatlan és nem halad, van egy múltó, befejeződő idő (lineáris), amit inkább homokórához szoktak hasonlítani és a harmadik pedig a folytatódó, ciklikus idő, ami ha meg is szűnik, egy idő után újból kiújul.⁷ Ugyanakkor az ünnep a kulturális emlékezet elsődleges szervezőformája az írástalan társadalmakban, és az időt köz- és ünnepnapokra tagolja, de az írásos kulturák emlékezete is mindennapi és ünnepi emlékezésre tagolódik.⁸ *„Az ünnep összekapcsolja a múltat, a jelent és a jövőt, s ezzel értelmet ad az emberi életnek. Az ünnep szükségképpen kapcsolatot teremt a múlttal és a jövővel.”*⁹

---

6 POZSONY 2006, 107.

7 VOIGT 2002, 122.

8 ASSMAN 1999, 57.

9 BARNA 2002, 156.

A népszokásokban felmerülő időpontok elsősorban átmenti periódusok, pl. napfordulók, amelyek a ciklikus időhöz sorolhatóak. Ezek olyan időpontok, melyek arra irányulnak, hogy átvezessék az egyént az egyik időpontból a másikba, pl. szilveszter éjszakáján lezajló szokások (a zajkeltés, regölés) átvezetik az egyént ősztendőből az újesztendőbe. Ilyenkor a profán idő felfüggesztődik és érvénybe lép a szakrális idő, a káoszba való visszatérés, ami majd újból rendet teremt.¹⁰

A kommunizmus idejében, mikor megfosztották a személyt az életének értelmet adó földtől, az idő beosztása is teljesen megváltozott, ugyanis a fiatalok már nem tudtak megélni csak a földművelésből, és ezért nagyon hamar városon kerestek munkahelyet, ami gyökeres társadalmi változásokat hozott, mert ők már városban szocializálódtak, az állam által diktált időhasználat pedig megváltoztatta a hagyományos időhasználatot.

Mindezen kívül a szocialista hatalom tudatosan úgy szervezte meg a munkaidőt, hogy az a hagyományosan megszervezett idő rovására hasson: pl. szombaton kötelező munkaidő volt, a vallásos ünnepek alkalmával hivatalosan nem voltak szabadnapok (ha karácsony szombatja hétközbe esett, akkor az nem volt szabadnap). Mindezek ellenére, a faluban, az ünnepek alkalmával, a megkérdezettek próbálták megtartani az ünnep hagyományos időszerkezetét, hiszen ugyanúgy elmentek templomba az ünnep másodnapján vagy éppen tartották a szigorú munkatilalmat. A helyi adminisztrációban dolgozókra és a helyi elitrétegre már jobban odafigyeltek a hivatalos szervek, a szabályok szigorúbbak voltak. Az adatközlők kiemelték, hogy a *„tanárookra és azokra, akik a Néptanácsnál”* dolgoztak, jobban figyeltek, sokszor büntették őket.

PAUL CONNERTON szerint a rítusok értéket és értelmet adnak azok életének, akik végrehajtják őket, és minden ismételéskor automatikusan utal a múlttal való folytonosságra. A rítusok lehetnek kifejezetten csak visszatekintő és naptári természetűek: ezeket nevezi ő a nemzetszocialista ünnepeknek.¹¹ Ezek olyan ünnepek, melyek a hozzájuk való visszaemlékezés-ként szervezik meg a rítusokat.

A totalitárius hatalom ünnepeit időben úgy szervezte meg, hogy próbálta a teljes napot lefedni. Délelőtt a hatalmat dicsőítő felvonulásokat – térben való kivonulásokat – szervezett, míg délután a kikapcsolódás ideje lett volna. A kommunista hatalom ünnepeinek ezt az időbeosztását a megkérdezett személyek nem tették magukévá, ugyanis amennyiben lehetett, kívül maradtak, csak azokon az eseményeken vettek részt, amiken kötelező volt.

¹⁰ PÓCS 2002, 141.

¹¹ CONNERTON 1994, 66.

3. Az ünnepek térhasználata

Az ember nem tartja homogénnek a teret, hiszen ezen belül megkülönbözteti a szakrális, profán, társadalmi, gazdasági, privát és publikus teret. A tér különböző formái viszont nem különültek el annyira élesen egymástól, ezért van az, hogy a határ nem annyira éles és hamar átminősülnek a terek, pl. profán térből hamar lesz szakrális tér.¹² A szokások az ember által már jól ismert térben játszódnak le, ami dinamikus jelentésekkel is gyarapodott. A szocializálódás során az egyén belenevelődött a közösség térhasználatába, ami nemcsak biztonságot nyújtott és egyben szerepet játszott az identitás kialakulásában.¹³ A népszokások térhasználata tükrözte a helyi társadalom belső struktúráját, kapcsolatrendszerét és nem utolsó sorban értékrendjét is. Mivel a szokások térben zajlanak le, ezért modellálják a teret.

A szokások térhasználata kifejezi a csoportok, egyének közötti kapcsolatokat, vagy éppen a közöttük lévő konfliktusokat, tehát: „*A nyilvános terekben való élés egyik következő magyarázata a csoport-összetartozás szimbolikus felmutatása lehet*”.¹⁴

Azok a szokások, amelyek nagyobb tömegeket mozgattak meg, rendszerint a központban zajlódtak le, de azok az események, amelyek kisebb társadalmi, generációs vagy nemi csoportokat érintettek, azok inkább a centrumtól távolabb, a periférikusabb részen játszódtak.¹⁵ A faluban a kalendáris/vallásos ünnepek szokásai mindig nagyobb tömegeket mozgattak meg, hiszen ilyenkor a falu teljes nyilvános terét birtokba vették.

A kommunista hatalom a nyilvános tér birtokba való vételével nemcsak legitimizálni szeretne volna magát, hanem ezáltal egyben igyekezett a magán szférába is behatolni. A hivatalos ünnepei, ceremóniai olyan formákban zajlottak, amelyek keretei nagyon jól szabályozottak és forgatókönyvszerűen rögzítettek voltak.

A megkérdezettek, habár elméletileg tudták, hogy a vallásgyakorlást és az ünnepekkel járó szokásokat tiltottak, attól függetlenül templomba jártak és az ünnepekhez fűződő szokásokat a nyilvános térben is megtartották. Az adatközlők szerint a tiltás csak azoknak szólt, akik azt be is akarták tartani.

ERNST CASSIRER kihangsúlyozza, hogy ha a modern politikai mítoszok és azok használatának tanulmányozására kerül sor, akkor fel kell ismernünk azt, hogy nemcsak az erkölcsi értékek átértékelődéséről van szó, hanem az emberi beszéd átalakítására is sor kerül. Ez úgy zajlik le, hogy új szavakat találnak ki és a régi szavakat új értelemben használják, tehát arra

12 POZSONY 2006, 109.

13 POZSONY 2006, 110.

14 HOPPÁL – NIEDERMÜLLER 1983, 272.

15 POZSONY 2006, 112.

törekednek, hogy mélyreható változásokon menjenek keresztül ezek a szavak.¹⁶ A szocialista hatalom politikai diskurzusaiban használta ezt a technikát, oly módon, hogy a szavakhoz próbáltak olyan jelentéseket kapcsolni, melyek bizonyos ideológiai töltetű érzéseket, hatásokat váltottak ki. Ahhoz, hogy a szó hatását ki tudja fejteni, ahhoz ezeket a kulcsszavakat ki kellett egészíteni új rítusokkal, ami nem jelentett mást, mint a hatalom azon gyakorlatát, hogy szertartásokkal gyarapította a teret. A kulcsmondatok egyike például a Május 1-éhez kapcsolódó „Unu Mai muncitoresc” volt, ami nem mást akart jelenteni, mint a munkásréteg győzelmét.

A totalitárius társadalmakban nem létezik privát szféra, és az ember életét teljesen elárasztották ezek az új szertartások, melyek rendszerezsek, szigorúak és kérlelhetetlenek voltak, a be nem tartásuk pedig büntetéssel járt.¹⁷ A büntetés ebben az esetben inkább a helyi elitet érintette, mintsem a mezőgazdaságban dolgozókat.

A szocializmus egy teljesen új világ felépítését szeretne elérni, ami a fizikai és társadalmi tér átformálását jelentette egyaránt. A szocializmus térhasználatát vizsgálatakor Bodó Julianna a merev nyilvános és privát szféra fellazítására egy harmadik fogalom bevezetését ajánlja, a *kvázi-nyilvános* szférát, ez a társadalmi tér létének egy nyilvánvalósága, ami a magánszférába menekített értékeket igyekezett időnként a privát szféra zártságából kiemelni és a közösségi kontextusban felmutatni: ezek voltak azok az alkalmak, melyek nem hivatalosan kijelölt ünnepek voltak, de az által elfogadottak.¹⁸

A vizsgált időszakban, a faluban, a hatalom kirendeltsége arra törekedett, hogy a teret tökéletesen birtokolni tudja. Ezt azzal próbálta megoldani, hogy a település szakrális centrumát, rendszerint a templom közelében levő teret, teljesen fel akarta számolni, és a falu új adminisztrációs központjának a kijelölésére-kiemelésére törekedett. Erre jó példa az a gyakorlat, hogy a május 1-én szervezett felvonulások mindig Sámsond adminisztrációs centrumából indultak (a Polgármesteri Hivatal előtt) és a végigvonultak a központban. Míg a vallásos szokásokhoz fűződő szokásokat úgy szervezték meg, hogy ezek egy időben, több helyen zajlottak, tehát a falu teljes nyilvános terét birtokba vették, addig a hatalom ünnepeit egy bizonyos, kijelölt helyen, a kultúrotthonban tartották meg.

---

16 CASSIRER 1997, 40.

17 CASSIRER 1997, 42.

18 BODÓ 2000, 162.

Következtetések

Az interjúk során próbáltam arra figyelni, hogy a kommunista hatalom hogyan próbálta a falu nyilvános terét és egyben idejét a birtokába venni.

A hivatalos ünnepek megtartása, – annak ellenére, hogy kötelezőek voltak – inkább a hatalom helyi kirendeltségének a feladata volt, ami azt jelentette, hogy megünneplésük megmaradt a helyi elit- és az oktatást nyújtó szervezet, az iskola szintjén. Ez azt is jelentette, hogy a helyi közösség tagjai nem érezték magukénak a hatalom ünnepeit és ezért tudatosan távol is maradtak, amennyiben nem kényszerítették őket arra, hogy részt vegyenek bennük.

Mivel nagyon éles határ húzódott a hivatalos és privát szféra között, a mindennapi ember számára a hivatalos szféra látványossága és mindenütt jelenvalósága távol esett a mindennapi rutintól. A magánszféra, éppen azzal, hogy menedék volt a hivatalos elől, egy tradicionális világot épített ki, ami ebben az esetben tulajdonképpen azt jelentette, hogy a kölcsönös egymásrautaltság és lekötelezettség szoros hálójába szerveződött.

Az interjúk készítésekkor, kevesen voltak olyanok, akik szívesen beszéltek a kommunizmus éveiről, mint a hivatalos, a hatalom általi elnyomásról. Amiről mindenki szívesen beszélt, az a helyi elit aktív szereplése volt a helyi társadalomban: a kórus megszervezése és irányítása, a színjátszó csoport megszervezése, a citeracsoport irányítása. A fiatalok részesei voltak ezeknek a csoportoknak, de a helyi szinten megünneplelt hivatalos ünnepekkor nem került sor – egyszer sem! – ezeknek a formációknak a színpadra való fellépésére, hanem mindig más alkalmat találtak arra, hogy színpadon szerepeljenek, pl. Március 8. (a Nők Napja) alkalmával.

A hatalom kötelező hivatalos ünnepei korlátozott eszközeikkel, kódjaik használatával megmaradtak a helyi iskola szintjén, ahol nagyrészt a gyerekek voltak azok, akik részt vettek bennük.¹⁹

Felhasznált bibliográfia

ANDRÁSFALVY BERTALAN

- 2004 *Hagyomány és környezet.* In: ANDRÁSFALVY BERTALAN – DOMOKOS MÁRIA – NAGY ILONA (szerk.): *Az idő rostájában. Tanulmányok Vargyas Lajos 90. születésnapjára.* III. L'Harmattan, Budapest. 117–138.

ÁRVA JUDIT – GYARMATI JÁNOS (szerk.)

- 2002 *Közelítések az időhöz. Tanulmányok.* Tabula Könyvek 3. Néprajzi Múzeum, Budapest.

---

¹⁹ A jelen dolgozat mesteri dolgozatom része, amit Dr. Pozsony Ferenc tanár úr irányításával írtam.

ASSMANN, JAN

- 1999 *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban.* Atlantisz Könyvkiadó, Budapest.

BARNA GÁBOR

- 2002 *Idő és emlékezet.* In: ÁRVA JUDIT – GYARMATI JÁNOS (szerk.): *Közelítések az időhöz.* Tabula könyvek 3. Néprajzi Múzeum, Budapest. 152–171.
- 2004 *Társulati ünnepek és szervezői.* In: PÓCS ÉVA (szerk.): *Rítus és ünnep az ezredfordulón.* Tudományos konferencia Marcaliban, 2002. május 13–15. L'Harmattan – Marcali Városi Helytörténeti Múzeum, Budapest. 189–202.

BIRÓ A. ZOLTÁN

- 1984 *Beszéd és környezet. Tanulmányok az anyanyelvhasználat köréből.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.
- 1997 *Hétköznapi humorvilág.* Helyzet Könyvek. KAM – Regionális Antropológiai Kutatások Központja. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda.

BODÓ JULIANNA

- 1992 *Szemponatok az ünneplési gyakorlat vizsgálatához.* In: *Átmenetek III. évf.* 1–2. sz. 3–28.
- 1994 *A magánszféra ünnepe a szocializmusban.* In: *Antropológiai Műhely II. évf. 1. sz.* 97–106.
- 1998b *A magánszféra ünnepe a szocializmus korszakában.* In: BODÓ JULIANNA (szerk.) *Fényes tegnappunk. Tanulmányok a szocializmus korszakáról.* Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda. 211–222.
- 2000a *Szemponatok az ünneplési gyakorlat vizsgálatához.* In: BODÓ JULIANNA (szerk.): *Miénk a tér? Szimbolikus térhasználat a székelyföldi régióban.* Pro-Print, Csíkszereda. 43–62.
- 2000b *A nyilvános és a privát. Az ünnep szerepe a szocialista nyilvánosság és a privát szféra működésében.* In: BODÓ JULIANNA (szerk.): *Miénk a tér? Szimbolikus térhasználat a székelyföldi régióban.* Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda. 161–183.
- 2000c *Ünnepi események és a média nyilvánossága.* In: BODÓ JULIANNA (szerk.): *Miénk a tér? Szimbolikus térhasználat a székelyföldi régióban.* Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda. 184–199.
- 2004 *A formális és informális szféra ünneplési gyakorlata az 1980-as években.* Scientia Humana, Budapest.

CONNERTON, PAUL

- 1997 *Megemlékezési szertartások.* In: ZENTAI VIOLETTA (szerk.): *Politikai antropológia.* Osiris Kiadó – Láthatatlan Kollégium, Budapest. 64–82.

CASSIRER, ERNST

- 1997 *A modern politikai mítoszok technikája.* In: ZENTAI VIOLETTA (szerk.): *Politikai antropológia.* Osiris kiadó – Láthatatlan Kollégium, Budapest.

COURTOIS – WEARTH – PANNÉ – PACZKOWSKI – BARTOSEK – MARGOLIN

1998 *Cartea Neaară a Comunismului*. Fundația Humanitas, Bukarest.

DELETANT, DENNIS

1998 *Romania Under Communist Rule*. Civic Academy Foundation, Bukarest.

EGYED Ákos

1981 *Falu, város, civilizáció. Tanulmányok a jobbágyszabadítás és a kapitalizmus történetéből Erdélyben 1848–1914*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

FEJŐS ZOLTÁN

1979 *Az átmeneti rítusok. Arnold van Gennep elméletének vázlata*. In: *Ethnographia*. XC. évf. 3. sz. 406–414.

GAGYI JÓZSEF

2000a *Bernády-szobor bajlatta városban*. In: BoDÓ JULIANNA (szerk.): *Miénk a tér? Szimbolikus térhasználat a székelyföldi régióban*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda. 83–105.

2000b *Emlékmű Máréfalván*. In: BODÓ JULIANNA (szerk.): *Miénk a tér? Szimbolikus térhasználat a székelyföldi régióban*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda. 123–142.

2004a *A krízis éve a Székelyföldön 1949*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda.

HOPPÁL MIHÁLY – NIEDERMÜLLER Péter

1983 *Társadalmi értékrend és szimbolikus kommunikáció*. In: HOPPÁL MIHÁLY – NIEDERMÜLLER PÉTER (szerk.): *Jelképek – kommunikáció – társadalmi gyakorlat. Válogatott tanulmányok a szimbolikus antropológia köréből*. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest. 258–278.

HOPPÁL MIHÁLY – NIEDERMÜLLER Péter (szerk.):

1983 *Jelképek – kommunikáció – társadalmi gyakorlat. Válogatott tanulmányok a szimbolikus antropológia köréből*. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest.

ORBÁN BALÁZS

1868–1873

A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismereti szempontból. I–VI. Pest/Budapest.

POZSONY Ferenc

1992 *Egy gyimesvölgyi köszöntővers szövegelemzése*. In: POZSONY FERENC (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 1*. Kolozsvár. 148–163.

1994 *Újesztendőhöz kapcsolódó szokások a moldvai csángóknál*. In: *Néprajzi Látóhatár* III. évf. 1–2. sz. 151–166.

1995 *A szentsír állítása és őrzése Erdélyben*. In: Zakariás Erzsébet (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 3*. Kolozsvár. 263–289.

1996 *Farsangi szokások Háromszéken*. In: *Erdélyi és farsangi szokások*. Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 4. Kolozsvár. 96–136.

- 1997a *Az erdélyi szászok jeles napi szokásai.* Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda.
2000d *Egy Szeben megyei magyar szórványközösség.* In: *Erdélyi Múzeum*, LXII. évf. 3-4. sz. 185-192.
2001 *Családkutatás erdélyi magyar szórványközösségekben.* In: *Néprajzi Látóhatár*, X. évf. 1-4. sz. 181-200.
2006 *Erdélyi Népszokások.* Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár.

SHILS, EDWARD

- 1987 *A hagyomány.* Bevezetés. In: HOFER TAMÁS - NIEDERMÜLLER PÉTER (szerk.): *Hagyomány és hagyományalkotás.* Tanulmánygyűjtemény. MTA Néprajzi Kutató Csoportja, Budapest. 15-66.

VOIGT Vilmos

- 1975a *Hagyomány.* In: KIRÁLY ISTVÁN (szerk.): *Világirodalmi Lexikon* 4. Akadémiai Kiadó, Budapest. 139-140.
1992 *Az érzelmek és a fájdalom eltávolítása (Menyasszonysíratás).* In: *Theológiai Szemle*. XXXV. évf. 5. sz. 297-303.
2002 *Az idő szerepe a magyar folklórban.* In: ÁRVA JUDIT - GYARMATI JÁNOS (szerk.): *Közelítések az időhöz. Tanulmányok.* Tabula könyvek 3. Néprajzi Múzeum, Budapest. 119-133.

SZIKSZAI Rózsa-Katalin mesterfokozati hallgató
Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár
szikszaikatalin@yahoo.com

MŰTÁRGYVÉDELEM
RESTORATION OF WORKS OF ART
RESTAURAREA OBIECTELOR DE ARTĂ

BENEDEK ÉVA

**NOVAE QUAEDAM MISSAE,
CUM PROPRIIS SANCTORUM REGNI HUNGARIAE
ET SANCTORUM ORDINIS SANCTI PATRIS FRANCISCI
SERAPHICI. CSÍKSOMLYÓ, 1685. C. KÖNYV
RESTAURÁLÁSA**

Abstract: [Restoration of the book *Novae quaedam missae, cum propriis sanctorum Regni Hungariae et sanctorum ordinis Sancti Patris Francisci Seraphici*, edited in Șumuleu-Ciuc, in 1685] The book in Latin was printed in 1685 at the printing-house of the Franciscan Monastery in Șumuleu-Ciuc (Rom.; – Hung.: Csíksomlyó), under the supervision of Franciscan monk Joannes Kájoni. The book was bound in the workshop of the monastery during the 18th century, as well.

The presswork is printed with black ink on dipped paper. The book is bound with three cords. The spine of the book is covered in leather, and the cover of the book is binding with manuscripts, dated from the 17–18th centuries, written with iron-gall ink.

The presswork suffered mechanical, physical and biological deteriorations, especially on the edges. It shows rippled parts of the paper, dusty surfaces, missing parts of the text.

Based on biological analyses, we established the following restoration processes: disinfection, photo documentation, numbering of the pages, unbinding of the book-binding, dry cleaning, moist cleaning, consolidation with animal glue and Japanese paper, the sewing of the book with original technique, covering the spine of the book with Japanese paper, making new cover for the book with acid-free cardboard, remaking the initial shape of the book.

After restoration, the valuable manuscript fragments (extracted from the cover) were stored separately in a protective envelope. The restored book featured in the restoration exhibition entitled "Preserved Sacred Arts", organised by the Szekler Museum of Ciuc in 2006.

Rezumat: [Restaurarea cărții *Novae quaedam missae, cum propriis sanctorum Regni Hungariae et sanctorum ordinis Sancti Patris Francisci Seraphici*, editată la Șumuleu-Ciuc în 1685] Cartea cu textul în limba latină a fost tipărită în anul 1685 în tipografia mănăstirii franciscane de la Șumuleu-Ciuc (magh.: Csíksomlyó), sub îndrumarea călugărului franciscan Kájoni János. Legătura a fost realizată tot în atelierul mănăstirii în secolul al 18-lea.

Este o tipăritură cu cerneală neagră de tipar, pe hârtie manuală. Corpul cărții este alcătuit cu o cusătură pe 3 nervuri. Cotorul cărții este îmbrăcat cu piele vegetală, iar coperta tipăriturii a fost realizată prin cașerarea în manuscrise din secolele 17–18, scrise cu cerneală fero-galică.

Tipăritura a suferit degradări mecanico-fizice și biologice, mai ales la zonele marginale. Au apărut ondulări, depuneri de praf, murdării și câteva lipsuri din text.

După rezultatul analizelor biologice, etapele procesului de restaurare au fost: dezinfecție, fotografiere, numerotare, desfacerea legăturii, curățirea uscată prin desprăfuire, curățirea umedă (spălare în apă caldă cu detergent neionic, clătire), consolidare prin reînclieire și cu vâl japonez, reîntregirea suportului cu hârtie japoneză și adeziv, coaserea blocului cărții după modelul original, căptușirea cotorului cu hârtie japoneză, confecționarea copertii noi dintr-un carton neacid, învelit apoi cu hârtie originală, lipirea forțașurilor noi, respectiv reaşezarea cărții în forma inițială.

După restaurare, valoroasele fragmente de manuscrise scoase din copertă au fost puse separat, într-un plic de protecție. Astăzi cartea restaurată poate fi văzută în expoziția de

restaurare intitulată „Valori restaurate ale tezaurului sacral”, organizată în anul 2006 de Muzeul Secuiesc al Ciucului.

A ferencesek Erdélyben a 13. században jelentek meg. Először a Szászföldön, majd a Székelyföldön letelepedve templomot és kolostort építettek: Csíksomlyón a Sárlos Boldogasszony tiszteletére emelt gótikus stílusú templomot, amely valószínűleg a Hunyadi János korára tehető. A jelenlegi kéttornyú nagy barokk templom, többszöri átépítés után, 1804–1876 között kapta végső formáját.

A Szent István királyról elnevezett Erdélyi Ferences Rendtartomány Csíksomlyón a századok folyamán értékes könyvtárat hozott létre és tartott fenn. A könyvtár anyaga, amelyet ma részben a Csíki Székely Múzeum őriz és gondoz, magába foglalja a 15–20. századi könyvek, iratok, nyomtatványok sokaságát, melyet Erdély egyik legértékesebb katolikus gyűjteményének tartanak.

A csíki ferencesek a kolostor falai között a 17. század első felében könyvkötő műhelyt, majd nyomdát alapítottak, amelynek felállítása P. Kájoni János ferences szerzetes, rendházfőnök munkája révén jött létre. Az 1676-ban a kézi sajtóval nyomtatott első könyv Kájoni híres énekeskönyve, a *Cantionale Catholicum* volt. Ezzel az indítással a ferences nyomda léte az apostoli misszió, a katolikus nép és iskolai nevelés fontos eszközévé vált. A hittudományi művek mellett nyelvészeti, bölcsészeti, zenei jellegű és nem utolsósorban tankönyvek láttak napvilágot.¹

A restaurálandó könyv 1685-ben, a Kájoni-nyomda működésének fénykorában készült, kötése pedig a 18. századból való. Leltári száma: 3213. (1. kép)

1. A könyvkészítés technikai leírása, restaurálás előtt

A csíksomlyói könyvkötő műhely több száz éves működése során értékes reneszánsz, erdélyi legyező díszítésű, rokokó mintás aranyozott, vaknyomásos² bőrkötéseket, majd egyszerűbb félbőr- és papírkötésű könyveket készített.

A keskeny, pár levélből álló könyv, félbőr kötésű, papírborítású, díszítő motívumként egyszerű bepréslent léniaakkal.³ (2. kép) A barnás színű borító papír a széleken és a sarkaknál kopott, hiányos volt, így már szétbontás előtt látni lehetett, hogy a táblát, összekasírozott kéziratos lapokból alakították ki. (3. kép) Első szemrevételezéskor megállapítottuk, hogy a 17–18. századnak mutató kéziratosok különböző minőségű, formátumú papíron, vasgallusz tintával íródtak.⁴ (4. kép) A kissé szétesett könyvön látni lehetett a fűzéstechnikát, a 3 kenderzsinegre felvarrt ívek, levelek valódi „bordásnak” mutattak. A zsinegeket kibolyhozva, legyező formában a könyvtábla belső felére ragasztották.

1 MUCKENHAUPT ERZSÉBET: *Bevezetés*. In: A csíksomlyói ferences nyomda és könyvkötő műhely. Kiállítási katalógus, Csíki Székely Múzeum, 2007. 9–11.

2 A századok folyamán a gótikus, reneszánsz, rokokó stb. stílusú vaknyomásos díszítést alkalmazták. A fatáblákra felhúzott nedves bőrbe a felmelegített díszítő motívumokat beleprésselik, azaz nyomják.

3 A léniaakat szintén felmelegítve nyomják a nedves bőrbe, ez egy egyszerűbb díszítési eljárás mód.

4 Vasgubacs vagy vasgallusz tintát már a középkorban készítettek úgy, hogy vas-szulfátot adtak cseresavtartalmú növények gubacsából kivont vizes kivonathoz, ami galluszsavat tartalmaz, amelyhez kötőanyagként arabmégát tettek. A tinta vízben oldhatatlan. KASTALY BEATRIX: *Bevezetés*. Budapest, In: *Scripta manent*. 1998. 7.

A könyv mérete: 110 × 75 × 5 mm, lapméret: 110 × 75 mm, szövegtükör mérete: 90 × 60 mm, margószélességek: 7 × 15 × 10 mm.

A latin nyelvű könyv, kézi szedés-nyomással, fekete nyomdafestékekkel⁵ készült. A címoldal alsó részén az impresszum található⁶, és vasgallusz tintával írt bejegyzés is látható. Mind a címoldalon, mind a könyvtestben szép tipográfiai díszítő elemeket, keretezést, fejléct, záródíszeket stb. találunk. A szövegtükör két sávós, a kiemelő kezdőbetűk nagyobbak. Az első és hátsó előzékből⁷ a röplapok hiányoznak, vagy a füzési technika után ítélve, egyáltalán nem is létezett.

A szöveghordozó valószínű, a korhoz hűen merített rongypapír,⁸ egyes helyen csomós átnézetű, kissé egyenetlen, látszanak rajta a merítő szita vonalai. Vastagsága tapintóműszerrel megmérve 0,02 mm-t mutatott. A könyvlapokon latinkereszt alakú vízjelmotívumok⁹ mutatkoznak. (5. kép)

2. Állapotfelmérés és restaurálási terv

A restaurálási munkához szükséges anyagok kiválasztásához, a sérülések további megállapításához, a kezelések meghatározásához stb. a könyvtestet és az összekasírozott kéziratokat szét kellett bontani. (6. kép)

A már meglazult kender zsinighbordák, illetve füző cérnák átvágása után ívekre esett szét a könyv. Így könnyebben lehetett megállapítani a leveleket, amelyek sorrendben leszámolás után, a következőként mutattak: 1–3, 5–7, 9–11, 13–15, 17–19, 21–23, 25–27, 29–31.

A könyv papíránya aránylag jó állapotú. A lapokon humán jellegű szennyeződések nyomai látszottak, a használat következtében a szélek kissé legömbölyödtek, piszkosak voltak. A könyv második lapja végig szakadt, a harmadiknak pedig a fele hiányzott, valószínűleg, emberi gondatlanságból eredően.

5 A nyomdafesték alkotórészei: a pigmentek, kötőanyagok, egyéb anyagok. A pigmentek színes, apró szemcsékből álló anyagok, amelyek folyékony kötőanyagban elkeverve hordhatók fel a felületre. A fekete pigmentek túlnyomó többsége szénből álló por, korom.

6 Az impresszum a címlap alsó részén található, és tartalmazza a könyv kiadásának helyét, idejét, kiadóját.

7 Az előzések a könyv elején és végén található lapok, melyek a könyvtestet összekapcsolják a táblával, a szabadon lapozható a röplap, a könyvtáblára ragasztott rész a tükör.

8 A természetes anyagokból készült textilek, len, kender stb. felhasználásával, vagyis a rongyból készült és szítával ívenként, kézzel merített papirokat hívjuk kézi merítésű rongypapíroknak.

9 A vízjel európai találmány, ezzel a papírmalmok helyét, korát azonosítják, és ebből adódóan a nyomdák létre is fényt lehet deríteni. A vízjel készítésénél, a szitára a papírgyártó cégek vékony drótból szőtt jeleket varrtak. Papírméreténél ezen a helyen a papírpép területe ritkább volt, így ennek a képe alkotta a vízjelet. GALLI KATALIN: *Régi becses könyvek ápolása és restaurálása*. Budapest, 2006. 109.

A latinkereszt önálló vízjelmotívumként Magyarországon először – lóherevégződéssel – a Zboró papírmalom 1670–1680 között készült papírjaiban fordult elő. Pelbárt Jenő: *Fejezetek a magyar vízjelek szimbólum világából*. In: *Papírpár*. Budapest, 2009. 38–41.

A kéziratokon már szétszedés előtt látni lehetett a rovarkárosodás, valamint fehér porként megjelenő penészgomba jeleit. (7. kép) Restaurátori feltételezésemet megerősítette dr. MARA GYÖNGYVÉR, a Sapientia EMTE, Csíkszereda, Műszaki és Társadalomtudományi Karának egyetemi adjunktusa által elvégzett laboratóriumi vizsgálat.¹⁰ (8., 9. kép)

3. A restaurálás menete

A tárgy vizsgálatainak eredményeit figyelembe véve szükséges volt a *fertőtlenítés* elvégzése. A kéziratokat Preventol CMK (paraklór-metakrezol)¹¹ 2%-os etilalkoholos oldatába tettem, majd utána többször át öblítettem. (10. kép) Tisztítás után látni lehetett a különvált több mint 20 db. kéziratot, különböző vízjelekkel, viaszpecsétekkel. A könyvtest lapjainál először *száraz tisztítást* végeztem, puha szőrű ecsettel. A levelek, lapok *nedves tisztítása*, azaz „mosása” 30–40 °C-os vízben történt, amelybe pizsokhordozóként, felületaktív zsíralkohol szulfát került.¹² Többszöri öblítés után a lapok szépen tisztultak. (11. kép)

Valószínűleg a könyvanyagot, a korhoz hűen felületileg enyvezték, amely a nedves kezelés alkalmával veszíthet ragasztóanyagából és ezt *utáneyve-zéssel* pótolhatjuk. Erre a célra a 0,5% Glutofix 600 (metil-cellulóz) vizes oldatát használtam, kézi ecseteléssel, felületileg.¹³

A *restaurálás*, azaz a *hiányok pótlása* színben és vastagságban az eredetihez hasonló japán papírral¹⁴ „dupla kiegészítéssel” történt, a szakadásokra fátolpapír került. (12. kép) Száraz préselés után a leveleket kettéhajtottam és a lapszámozás alapján visszaállítottam eredeti formájára. Elkészült az új japán papír előzők, majd 3 kenderzsinegre natúr cérnával végigfűzve kialakítottam a könyvtestet. A pár ívből álló vékony gerinc bordái közötti részt japán papírral kasíroztam le.

10 A penész meghatározása és telepmorfológiája. 400× nagyítású mikroszkópos felvétel, Novex optikai mikroszkóppal. A penész kitenyészési körülményei: 30 °C, 5–6 napi inkubálás, Czapek-Dox táptalajon. A penész meghatározása: *Alternaria* sp. Köszönet Mara Gyöngyvérnek az elvégzett kutatási munkájáért.

11 Preventol CMK(paraklór-metakrezol) vízben közepesen, szerves oldószerekben jól oldódik, 0,03–0,05 súlyszázalékban. Kiváló fertőtlenítő és gombaölő szer, a papírrestaurálásban gyakran alkalmazzák.

12 A zsíralkohol-szulfátot a zsíradékokból előállított szintetikus zsíralkoholnak kénsavval, majd nátrium-hidroxiddal való kezelése útján nyerik. Az anionaktív tenzidek vízben könnyen oldódnak, nedvesítőképességük és mosóhatásuk egyaránt jó.

13 Glutofix 600 (metil- cellulóz). Cellulóz alapú ragasztó, fehér vagy sárgásfehér por vagy granulátum formájában kerül forgalomba. Az MC hideg, langyos, vagy 50 °C alatti meleg vízben semleges, 3–12 pH tartományban savval és lúggal szemben ellenálló, fényálló, szintelen, fiziológiailag ártalmatlan kolloid oldatot képez.

14 Japán papír: növényi cellulózzrostokból készül, jó alapanyagú, savmentes, különböző színben és vastagságban kapható. Nedvesítésre csak kis méretváltozást szenved.

Az új tábla kialakításához semleges pH-jú könyvkötő kartont választottam, és erre került rá az előzetesen likkerrel¹⁵ megtisztított és kiegészített kis gerincbőr, az eredeti papírborítóval együtt. Ahol szükséges volt a borító papírt alápótoltam és akvarell festékekkel retusáltam. (13. kép) A táblák belső részére, az eredetihez híven, kiragasztottam a borda zsinegeket, melyeket 4–5 cm japán papírcsíkkal fedtem le. Ellenkasírozás után, másnap búzake-ményítővel kiragasztottam az előzőek tükörlapjait, ezzel a könyv értéknövelő állapotba került. (14. kép)

A restaurált könyv a „Megmentett szakrális kincseink” c. kiállításon tekinthető meg. Az értékes, a csiksomlyói kolostorra vonatkozó 17–18. századi levelezéseket tartalmazó kéziratok, azonosítás után, (T 151 – T 170 számot viselve) pedig a könyvtár töredék- gyűjteményének leltárába kerültek.¹⁶

Lektorálta: Beöthyné Kozocsa Ildikó restaurátor, Budapest
A fotókat készítette: Nagy Gyöngyvér

BENEDEK Éva okl. papír- és könyvrestaurátor
Csíki Székely Múzeum
RO-530132 Csíkszereda (Miercurea Ciuc), Vártér 2.
benedekeva54@gmail.com

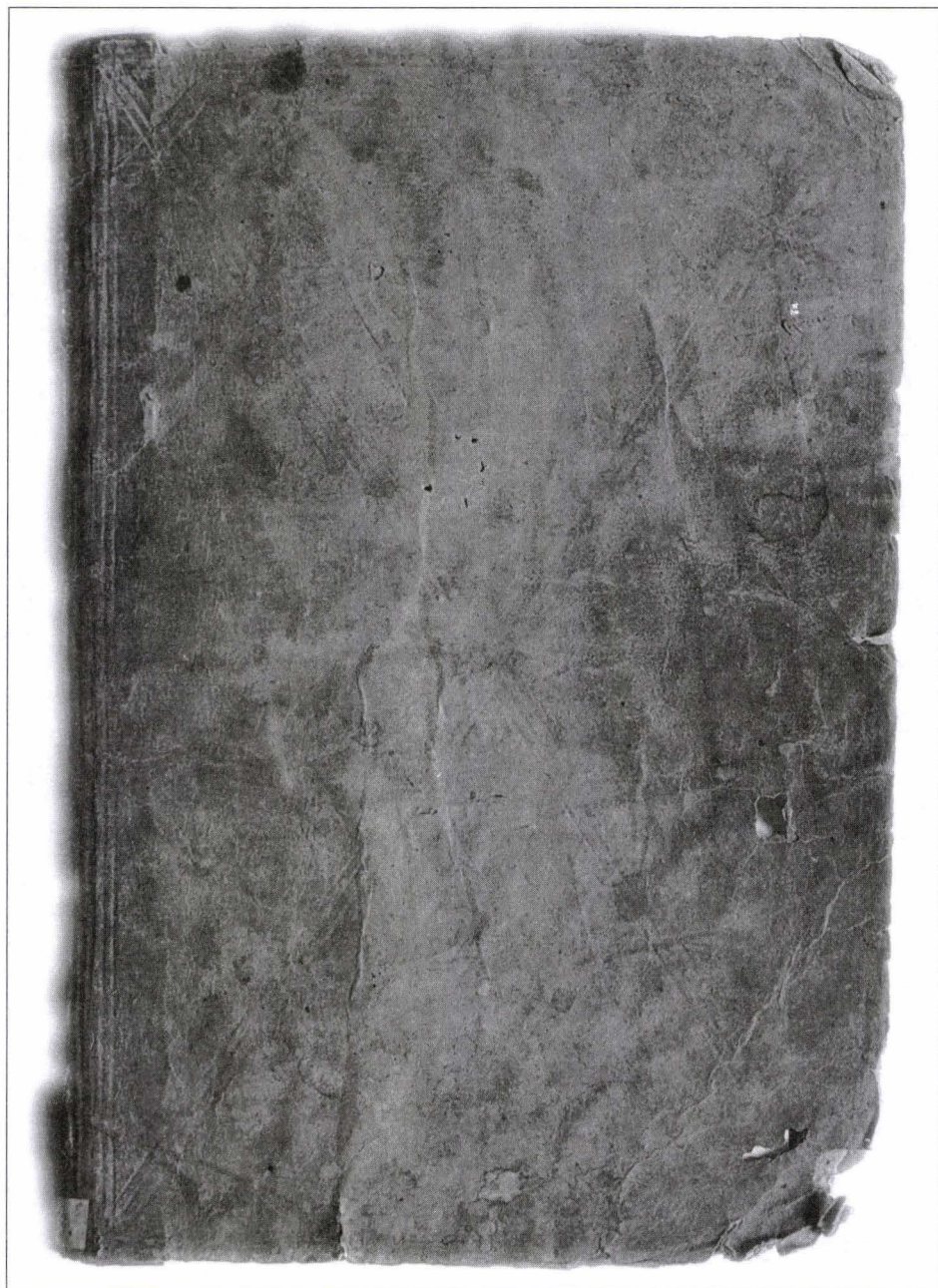
---

15 Likker: folyékony halmazállapotú, könnyen beszívódik, nedvesít, tisztít és zsíroz. Összetétele: 40 g víz, 40 g zsíralkohol-szulfát, 10 g lanolin, 30 g pataolaj, makkáskanálnyi Nipagin (fertőtlenítőszer) alkoholban feloldva. A megadott sorrendben keverjük össze az anyagokat és vízfürdőn felmelegítjük.

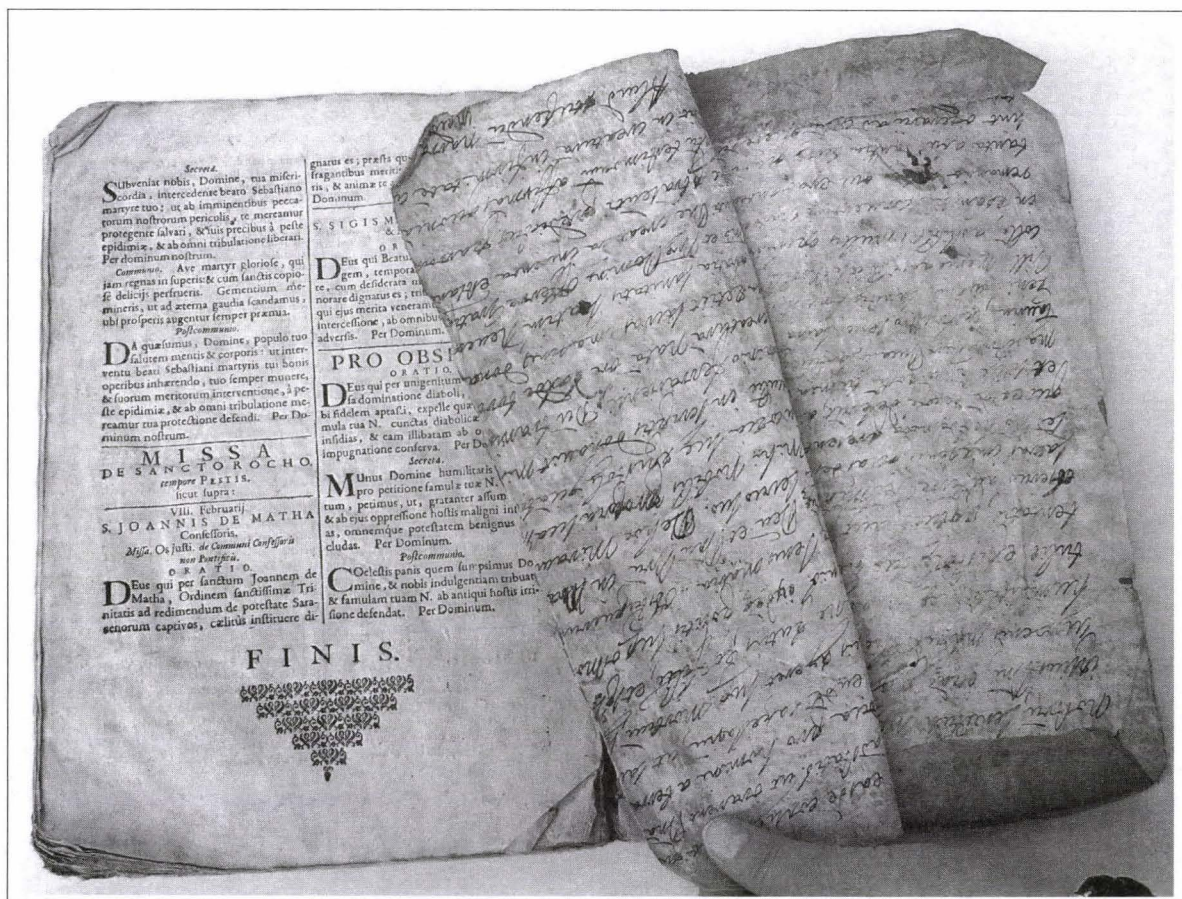
16 MUCKENHAUPT ERZSÉBET könyvtörténész, főmuzeológus azonosítása, és szíves közlése alapján.

1. kép. A könyv restaurálás előtt

2. kép. A könyv papírtáblája és kis bőrgerince

Secreta.

Subveniat nobis, Domine, tua misericordia, intercedente beato Sebastiano martyre tuo: ut ab imminenti periculis nostrorum periculis, te mereamur protegente salvati, & tuis precibus a peste epidemica, & ab omni tribulatione liberati. Per dominum nostrum.

Communio. Ave martyr gloriose, qui iam regnas in superis: cum sancta copiose delictis perfruisti. Gemendum, ut mineres, ut ad aeterna gaudia candamus, tibi prosperi augurati semper precamur.

Postcommunio. Da quesumus, Domine, populo tuo salutem mentis & corporis: ut interventu beati Sebastiani martyris tui bonis operibus inherens, tuo semper munere, & sortum meritorium interventione, a peste epidemica, & ab omni tribulatione mereamur tua protectione defendi. Per Dominum nostrum.

MISSA
DE SANC TOROCHO.

tempore PENTECOSTE.
Icar supra:

VIII. Februarij.
S. JOHANNIS DE MATHA

Confessoris.
Missa, Octava de Communi Confessorum.

Oratio.
Deus qui per sanctum Joannem de Matha, Ordinem sanctissime Trinitatis ad redimendum de potestate Sarracenorum captivos, celitus iussistis de-

gnatus es: praestis quoque fragantibus meritis, & animis te Dominum.

S. SIGISMUNDUS
Oratio.

Deus qui beatus Sigismundus, te cum desiderata notare dignatus es: tui qui eius merita venerantur intercessione, ab omnibus adversis. Per Dominum.

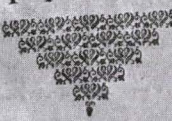
PRO OBSERVANTIA
Oratio.

Deus qui per unigenitum tuum, in dominatione diaboli, bi fideles apostoli, expelle quos in infidias, & cum illibatam ab omni impugnatione conserva. Per Dominum.

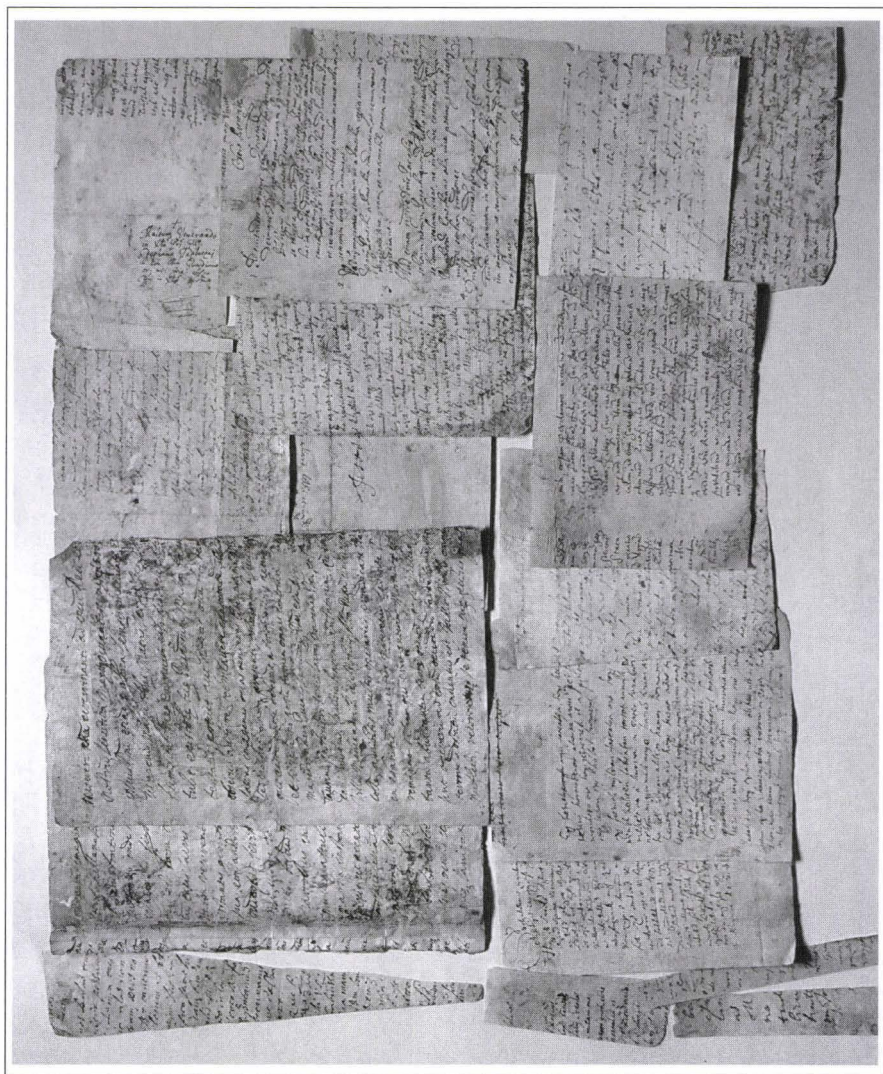
Secreta.
Unus Domine humiliter pro petitione famule tue N. tuum, precamur, ut, granter assumat, & ab omni oppressione hostis maligni intus, omnemque potestatem benignus cludat. Per Dominum.

Postcommunio.
Coelestis panis quem in palmarum Domine, & nobili indigentiam tribuas, & famulam tuam N. ab antiqui hostis irratione defendat. Per Dominum.

FINIS.

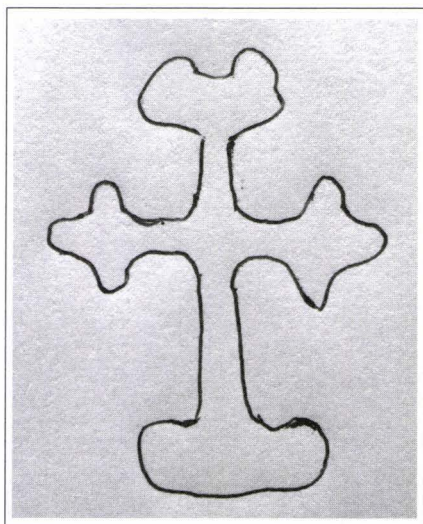

4. kép. A papírtáblát alkotó kéziratok

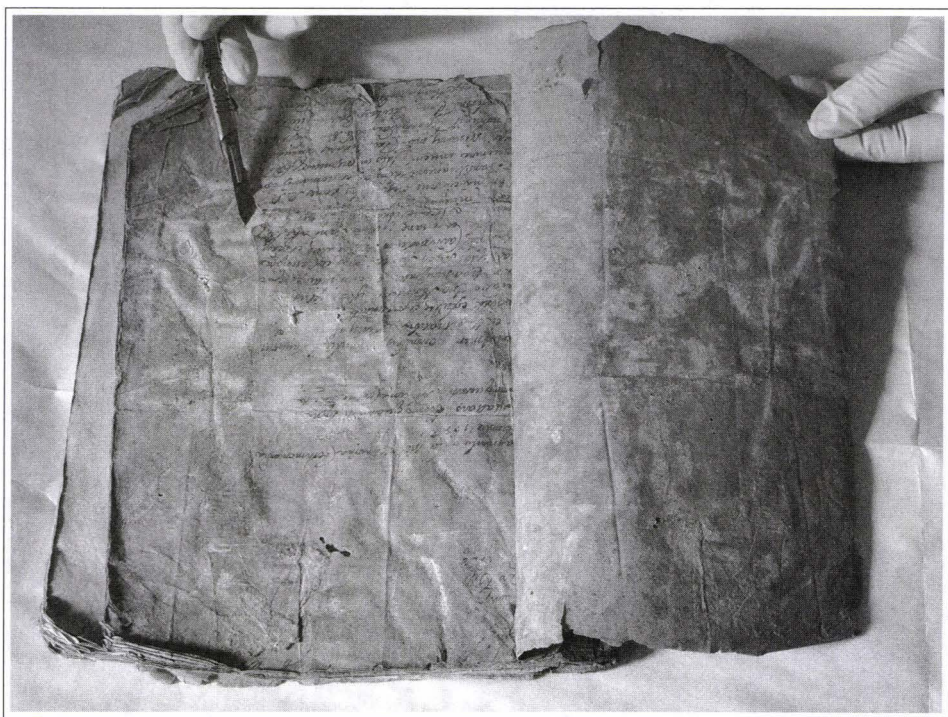

5. kép. A kéziratok szétválasztása nedvesen

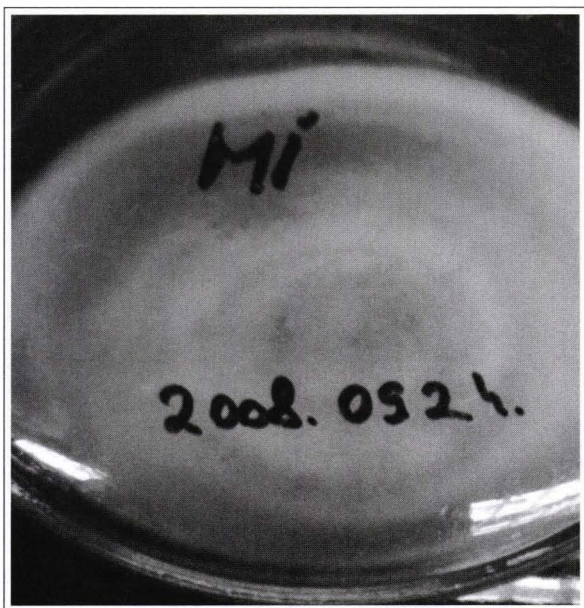

6. kép. Vízjelmotívum: latinkereszt

7. kép. Penészgomba jelei a kéziratokon

8-9. kép. Penészminták

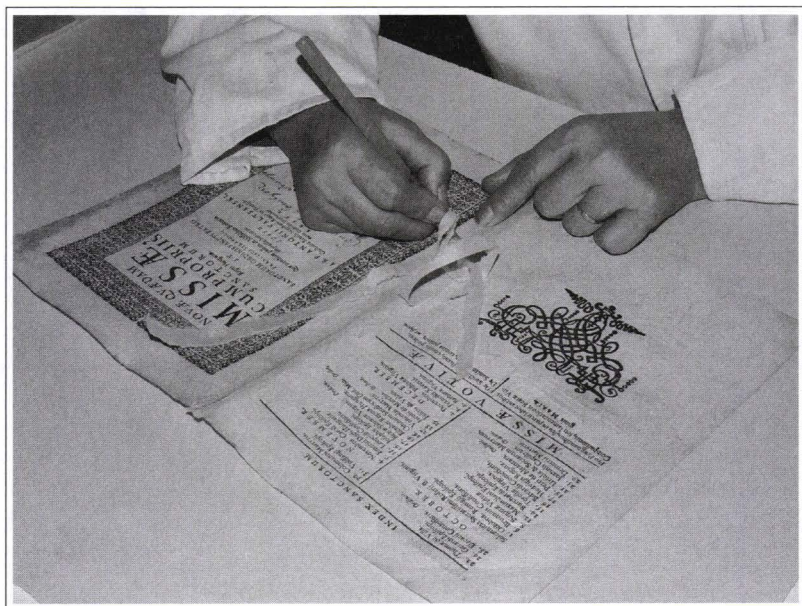

10. kép. A penészes lapok fertőtlenítése

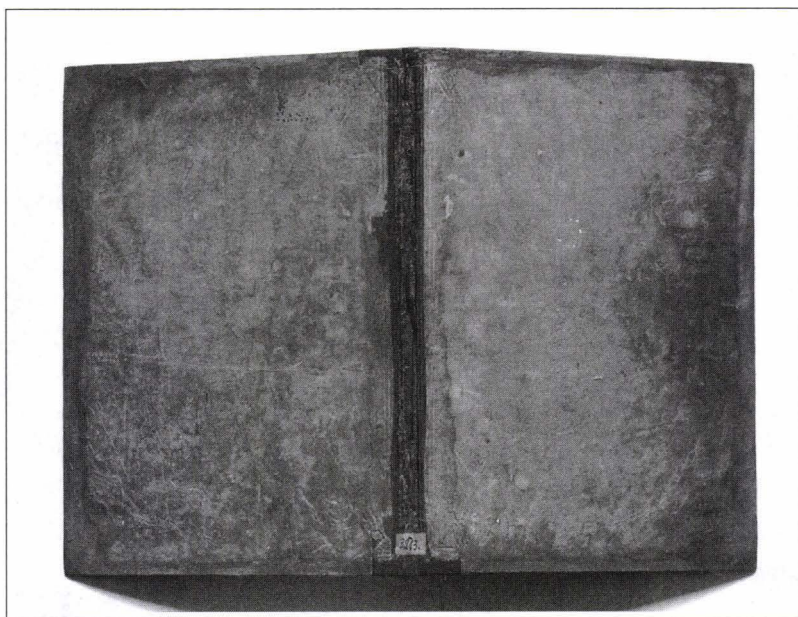

11. kép. A könyvtest nedves tisztítása

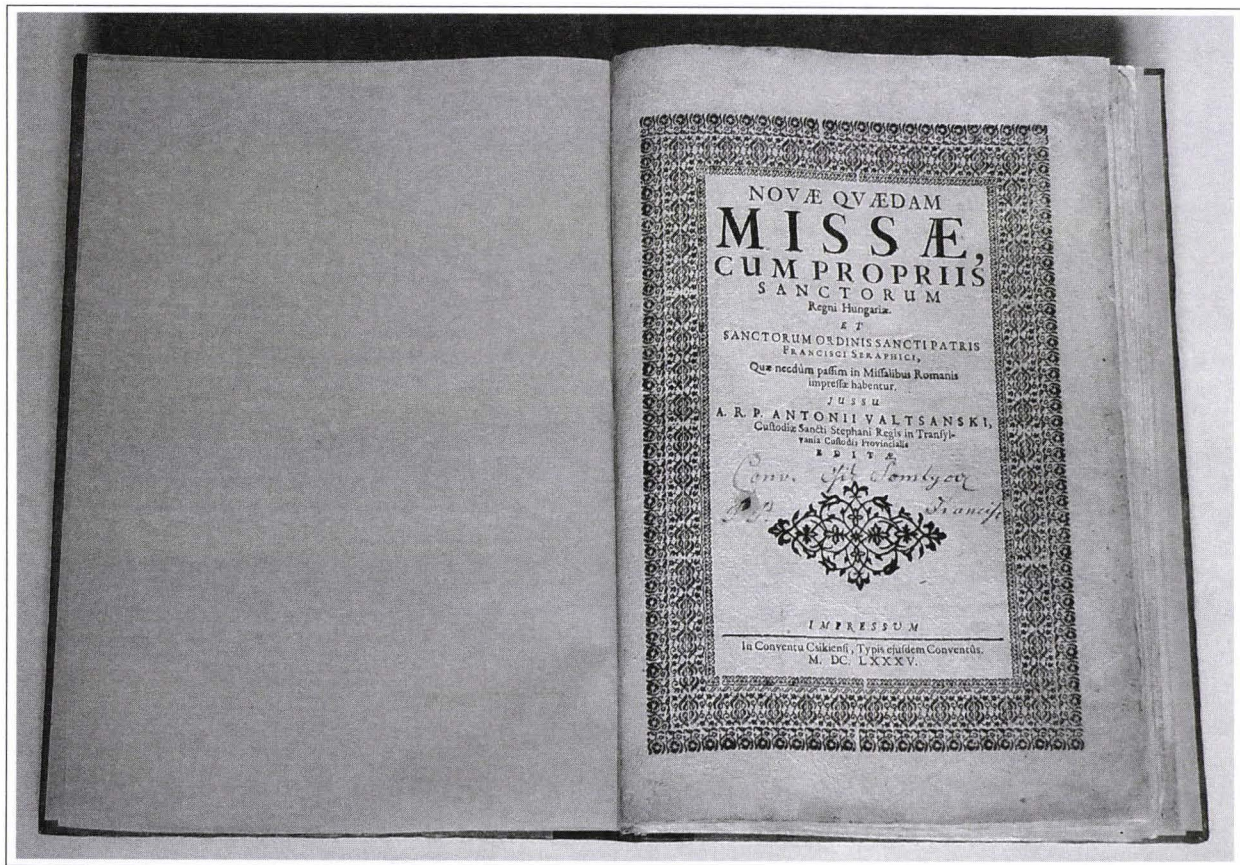

12. kép. Munka közben, a címlap restaurálása

13. kép. A restaurált papírtábla

14. kép. A restaurált könyv az új előzékkel

MARA ZSUZSANNA

HÁROMSZÁZÉVES TÖLGYFA TARTÓOSZLOP RESTAURÁLÁSA A MIKÓ-VÁRBAN

Abstract: [Restoration of a three hundred years old pillar from the Mikó Castle – Miercurea Ciuc / Csíkszereda] According to our presumptions, the bearing pillar, which is situated in the north-west battlement of the Mikó Castle, dates back to the time the castle, first reconstructed in 1714–16, was built. The pillar, made of turkey oak (*Quercus cerris*), is 5.02 m high, with a cross-section of 43 × 27 cm. It is paved with wooden panels, 2.66 m high. This intervention is presumably the result of an extensive process of restoration, completed during the 1970s. During the first phase of restoration, we have eschewed this wooden pavement, to restore the surface of the pillar then, which underwent lots of mechanic changes, century by century. The surface has been cleaned with alternated mechanical and chemical methods. The greater lacks in the wooden substance of the pillar have been filled with identical material whereas in smaller holes we used wood putty. The chromatic integration was carried out using various mordant dyes and oil colours, with a final paraffin protective touch meant to consolidate the material and lend the wood a nice shine. As a result of the restoration, the pillar preserves its authentic look and fits in well with its architectural context.

Rezumat: [Restaurarea unei coloane de trei sute de ani, în Cetatea Mikó – Miercurea Ciuc / Csíkszereda] Conform presupunerilor noastre, coloana portantă, situată la etajul bastionului nord-vestic al Cetății Mikó, este contemporană cu cetatea reconstruită pentru prima oară în anii 1714–16. Coloana din lemn de cer (*Quercus cerris*) are înălțimea de 5,02 m iar secțiunea de 43 × 27 cm. Este acoperită cu panouri de lemn (lambriu) de 2,66 m, până la contravântuire. Această intervenție ulterioară se presupune a fi rezultatul unei renovări ample din anii 1970. În prima fază a restaurării am eliminat acest lambriu, după care a urmat restaurarea suprafeței stâlpului care a suferit degradări mecanice de-a lungul secolelor. Suprafața a fost curățată cu alternarea unor tehnici mecanice și chimice. La completarea lipșurilor mari din suport s-a folosit lemn identic, iar pentru astuparea găurilor mici am aplicat chit de lemn. Integrarea cromatică s-a realizat cu diferite baițuri și culori de ulei, apoi a urmat pelicularizarea de protecție a stâlpului cu ajutorul unui amestec de parafină, cu rol dublu de material de consolidare și substanță menită să confere luciul lemnului. În urma restaurării, coloana își păstrează autenticitatea, integrându-se perfect în anturajul arhitectural.

1. Történelmi háttér

A tanulmány témáját képező tartóoszlop a Mikó-vár észak-nyugati bástyájának emeleti termében található, korát, feltételezéseink szerint az 1714–16-ban történt újjáépítéssel egyidősnek gondoljuk. A Mikó-vár¹ helyreállítása Stephan Steinville, akkori erdélyi császári haderő főparancsnokának a feladata volt. Az újjáépítés során, a Mikó Ferenc által épített vár nem maradt meg diszes, reneszánsz stílusú várkastélynak. Az 1661-es

1 1623–30 között építette Hidvégi Mikó Ferenc. Az első írásos dokumentum, a *Deliberátum* 1631-ből való, itt tesznek első ízben említést a vár létezéséről.

pogánydúlás után romos állapotban levő épületet St. Steinville kaszárnyává, erőddé alakította át, mivel Csík a Habsburg-birodalom keleti határán feküdt.² Az alaprajz nem változott, de a 18. századi építkezések nagymértékben átalakították a 17. századi kastély arculatát és terembeosztását, amit a 2003-ban végzett régészeti kutatások³ részleges eredményei is alátámasztanak. A nagy átalakítások korából maradtak fenn írásos bizonyítékok és információk, melyek az erősítéshez szükséges faanyagmennyiségről szólnak. Így megtudhattuk, hogy 1715-ben több mint 4000 öreg cserefát és 900 öreg fenyőfát vágtak ki és szállítottak a várba palánnak, gerendának, deszkának, valamint 1716-ban még 100 öreg cserefát és 70 öreg fenyőfát.⁴ A tartóoszlopok, melyek ma a vár dél-keleti és észak-nyugati bástyáinak alsó és felső termeiben találhatók szintén tölgyfából (régies nevén cserefa) készültek és feltételezéseink szerint ebből az időből származnak. Az oszlopok mai állapota különbségeket mutat. Az észak-nyugati bástya alsó termében levő oszlop egy köemelvényen áll és sokkal alacsonyabb, mint a többi három társa. Ez is, valamint a két felső emeleti tartóelem az illesztésekig tartó faburkolattal van körülövezve. A két felső emeleti oszlop méreteiben is megegyezik. A negyedik elem a dél-keleti bástya földszinti termében található, melynek egész felületét bevakolták. Magasságában megegyezik a két emeleti oszloppal, de ennek tartozékait, tehát a nyereg- és könyökfás alátámasztásait is vakolat borítja.

2. A tartóoszlop restaurálásának előzményei

2006 nyarán a múzeum egy nagy jelentőségű kiállítás⁵ házigazdjaként vállalt szerepet, mely mind a város, mind a múzeum életében is nagy kihívást jelentett. Ez alkalommal öt teremben olyan műtárgybarát környezetet kellett kialakítani, amely megfelelt az európai normáknak és a kölcsönzésben előírt szigorú műtárgykörnyezeti feltételeknek. A kiállításra a vár északi oldalán elhelyezkedő emeleti kiállító helyiségek bizonyultak a legmegfelelőbbnek, többek között az észak-nyugati bástyaterem is, ahol a tartóoszlop is található. A munkálatok és felújítások folyamán került sor ennek restaurálására is. Ez a komplex feladat kölcsönös együttműködéssel

2 SZÖCS JÁNOS: *A Mikó-vár története*. Csíkszereda, 2005. 43–71.

3 A DARVAS LÓRÁNT régész vezette kutatások a keleti szárny déli részében történtek.

4 SZÖCS JÁNOS: *A Mikó-vár története*. Csíkszereda, 2005. 45.

5 A híres magyar festő, Munkácsy Mihály alkotásait bemutató kiállítás már második éve vándorolt Magyarországon. Erdélyben, Székelyföldön első ízben a Csíki Székely Múzeumban került bemutatásra.

valósulhatott meg. Így a helyreállításban közreműködtek a múzeum restaurátorai és konzervátorai⁷.

3. A restaurálási munkálatok leírása

Az oszlop 5 m és 2 cm magas, keresztmetszete 43 × 27 cm, anyaga csertölgy⁸ (latin nevén *Quercus cerris*). Faburkolat övezi, amely 2 m és 66 cm-es és a könyökfa beillesztéséig tart. Ez valószínűleg az 1970-es években végzett nagyméretű felújítási munkálatoknak volt az eredménye (1. kép). A restaurálás első lépéseként ezt a faburkolatot kellett eltávolítani az oszlopról. A lambéria alatt a fa felülete viszonylag rossz állapotot mutatott, noha szerkezetileg stabil volt. Az évszázadok során mechanikai károsodásokat szenvedett oszlop esztétikailag nem illeszkedett volna be a kiállításra felújított terembe. Ezért a faanyag restaurálását mindenképpen szükségszerűnek találtuk.

A restaurálási munkálatokat kutatások és dokumentáció elkészítése előzte meg. Az oszlop anyagából vett minta mikroszkópos⁹ vizsgálata alátámasztotta és megerősítette a feltételezésünket, miszerint azonos fafaj a 18. századi felújításkor használt cserefával (2, 3. kép).

Továbbá, szemrevételezéssel megállapítottuk, hogy az oszlop felületét többszörösen is lefestették (4. kép). A megkopott kék mészalapú felső festékréteg alól helyenként előbukkant egy fehér színű lefestés, mely olajfestéknek bizonyult. Tisztítópróbát végeztünk egy kisebb felületen (5. kép). Az olajfesték eltávolítására a hőpisztoly¹⁰ először megfelelőnek bizonyult. A hő hatására, melyet ez a speciális eszköz bocsát ki, felpuhul a festékréteg és mechanikusan, könnyen eltávolíthatóvá válik. Természetesen nem minden részen volt eredményes a hőlégfúvó alkalmazása. Ellentétben a tisztítóablaknak¹¹ kiválasztott felülettel, a festékréteg nagyrészt erősen kötődött a hordozóhoz, ezért váltakozva más mechanikai és nedves tisztítási technikákat is alkalmaznunk kellett (6. kép). A makacsabban kötődő

7 BENEDEK ÉVA, KOVÁCS LEVENTE, LÁSZLÓ MAGDOLNA, NAGY ISTVÁN, TURCZA LÁSZLÓ valamint jómagam, MARA ZSUZSANNA.

8 Szubmediterrán, kelet-mediterrán fafaj. Elterjedési területét két részre osztják a déli Alpok. A nagyobbik rész súlypontja a Balkán-félszigeten van; keleten Kis-Ázsia partvidékeiig, északon a Kárpát-medencéig terjed, és egy hosszú sávban behatol az Alpok hegyláncjai közé. Felhasználási területek: a hibamentes cserfa a hordógyártás és a kültéri szerkezetek kivételével a nemes tölgyekkel azonos célokra alkalmas. Lásd: Dr. MOLNÁR SÁNDOR – Dr. BARISKA MIHÁLY: *Magyarország ipari fái*. Budapest, 2002. 78–82.

9 Novex K optikai mikroszkópot használtam.

10 Más néven hőlégfúvó; magas hőmérsékletet fúj, de nem nagy erővel. Univerzális eszköz festékek és lakkok leégetéséhez.

11 Tisztítópróba, kuoatóablak.

részeket *Szuperkromofág*¹² oldószerkeverékkel kentük le, melyet 5–10 perc hatóidő után szikével távolítottuk el. A termekben, a párhuzamosan végzett felújítási munkálatok miatt a központi fűtést lezárták, így a csapat nehezen és lassú ütemben, átlag 12–13°C fokban dolgozott (7. kép).

A felület tisztítása után a hiányzó részek kiegészítése következett. Azokon a helyeken, ahol az oszlop faanyaga nagyobb károkat szenvedett fával pótoltuk. A hiányzó rész alakjával hasonló formájú és alapanyagú fát alkalmaztunk a kiegészítéshez (8, 9. képek). Kötőanyagként 70%-os csontenyvet használtunk és rögzítők segítségével biztosítottuk a pontos ragasztást (10. kép).

A kisebb hiányokat víz hígítású tölgy színű fatapasszal¹³ rétegesen egészítettük ki spakli és festőkés segítségével (11. kép). A műveletet többszörösen is megismételtük, mindaddig, amíg az eredeti színthe hoztuk a hiányokat. Száradás után lecsiszoltuk, majd a fa erezetének mintázatát imitálva bekarcoltuk a felületeket. A választott tölgy szín száradás után kivilágosodott, nem teljesen illeszkedett be az oszlop besötétedett színvilágába, ezért esztétikai kiegészítést végeztünk ezeken a felületeken, melyhez olajfestéket alkalmaztunk (12. kép). A fával kiegészített részeknél is vigyáztunk, hogy teljes mértékben beilleszkedjen a környezetébe, ezért a pótlások felületét az erezetnek megfelelően kivéstük, és színben különböző fapácokat alkalmazva, színeztük. A retusálást az egész oszlop lekezelése követte. A méhviasz¹⁴ nagyon alkalmas a fatárgyak konzerválására, rugalmas és tökéletes vízlepergető hatással rendelkezik. Általában szilárd formában forgalmazzák, melyet lakkbenzinben hígítva, lenolajjal összekeverve lehet alkalmazni. Szerencsésebb helyzetben, mint esetünkben is, gyárilag elkészített méhviasz keveréket¹⁵ használunk. Ecseteléssel vékony rétegben hordtuk fel a felületre a készítményt és fél óra elteltével fényesítettük száraz ronggyal. A konzerváló hatása mellett a fának selymes hatást kölcsönzött (13. kép).

12 Lúg- és savmentes festéklemaró. Alkalmas olaj és szintetikus bevonatok eltávolítására. Összetevői: metanol 3–9%, diklór-metán 85–95%, fenyőgyanta 1–3%.

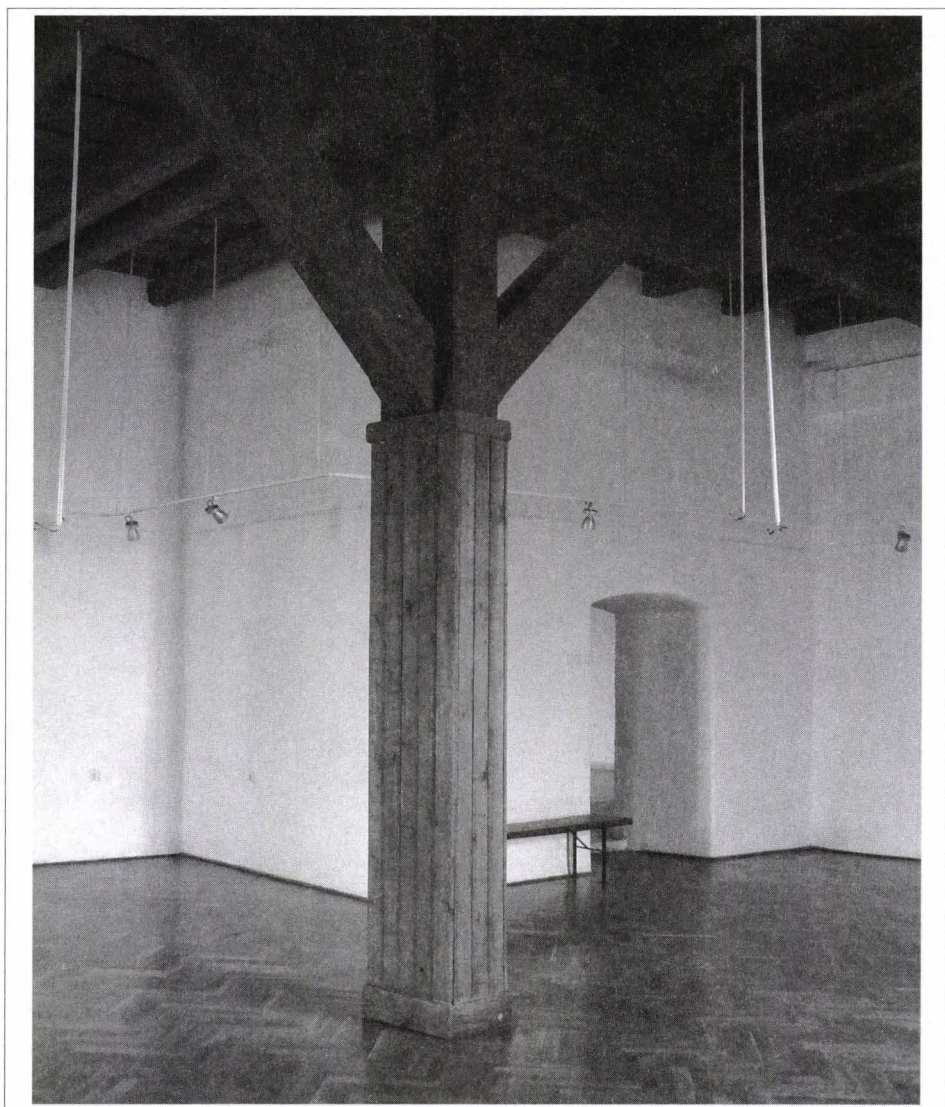
13 Colowood víz hígítású fatapasz, alkalmas repedések és lyukak javítására beltéri fafelületeken. Szín: tölgy. Száradási idő: Vékonyabb réteg töltőanyag 4 óra elteltével, vastagabb réteg pedig 24 óra elteltével csiszolható. Hígítás: vízzel. Gyártó: Tikkurila Coatings Oy, Finnország

14 A méhviasz a méhek anyagcsereterméke, a méhsejtek építőanyaga. 60–65 °C-on olvad. Kémiaiailag szénhidrogénekből (14%), monoésztrekből (35%), diésztrekből (14%), triésztrekből (3,3%), hidroximonoésztrekből (3,6%), hidroxipoliésztrekből (7,7%), szabad karbonsavakból (12%) és még más, részben felderítetlen szerkezeti vegyületekből áll. Timárné Balázs Ágnes: *Műtárgyak szerves anyagainak felépítése és lebontása*. Budapest, 1993. 219

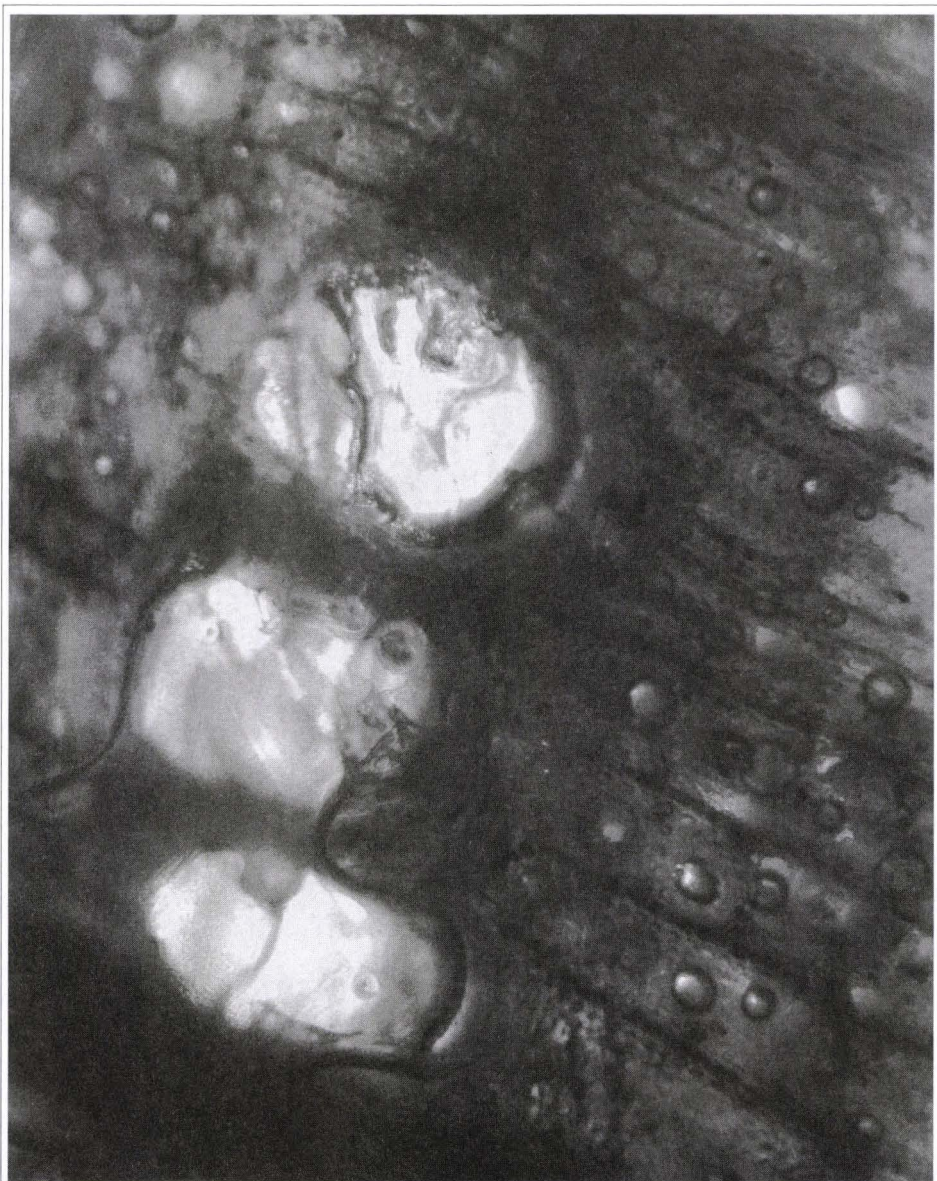
15 A Nostalgia Méhviasz oldószermentes. Természetes növényi olajokból és méhviaszból áll. Felhasználható csiszolt keményfa felületekre, száraz beltérekben. Védi a fa felületeket némiképp a nedvességtől és a szennyeződéstől (a víztől és magas igénybevételtől azonban nem). Gyártó Tikkurila Paints Oy, Finnország.

A 18. század eleji tartóoszlop konzerválás és restaurálás után hitelességét megtartva illeszkedik be a vár, az épület stílusába. Bízunk abban, hogy az oszlop egyszerűségével növeli a bástyaterem esztétikai és kortörténeti értékét.

MARA Zsuzsanna festőrestaurátor
Csíki Székely Múzeum
Csíkszereda, Vár tér 2., Hargita megye
zsuzsamara@yahoo.com

1. kép. A tartóoszlop restaurálás előtt

2. kép. Mikroszkópos faanyagvizsgálat: a csertölgy keresztmetszete, 100×-os nagyítás

3. kép. A faminta hosszanti metszete, 400×-os nagyítás

4. kép. A többszörösen lefestett oszlop felülete (részlet)

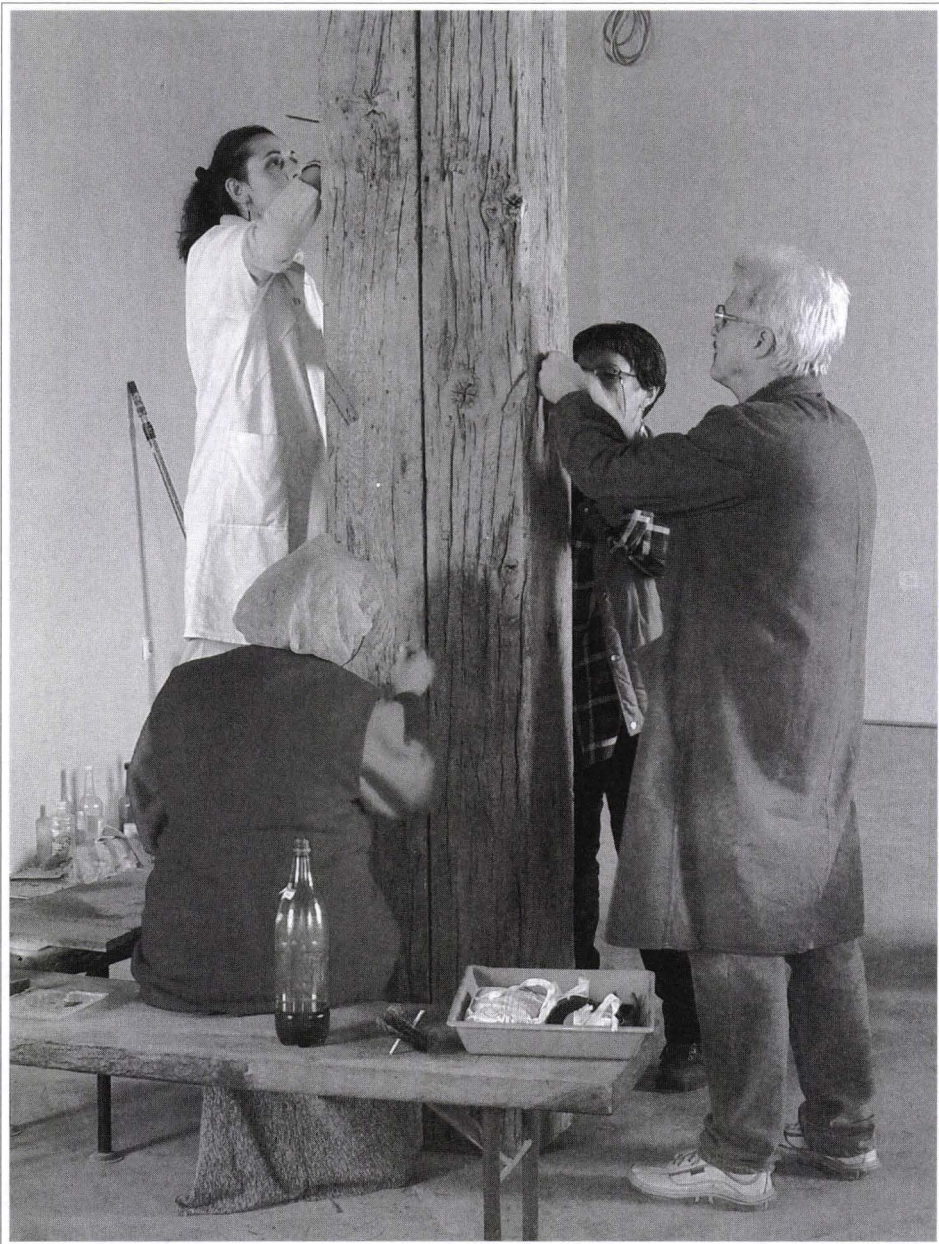

5. kép. Tisztítópróba

6. kép. Az oszlop mechanikai tisztítása

7. kép. A csapat munka közben

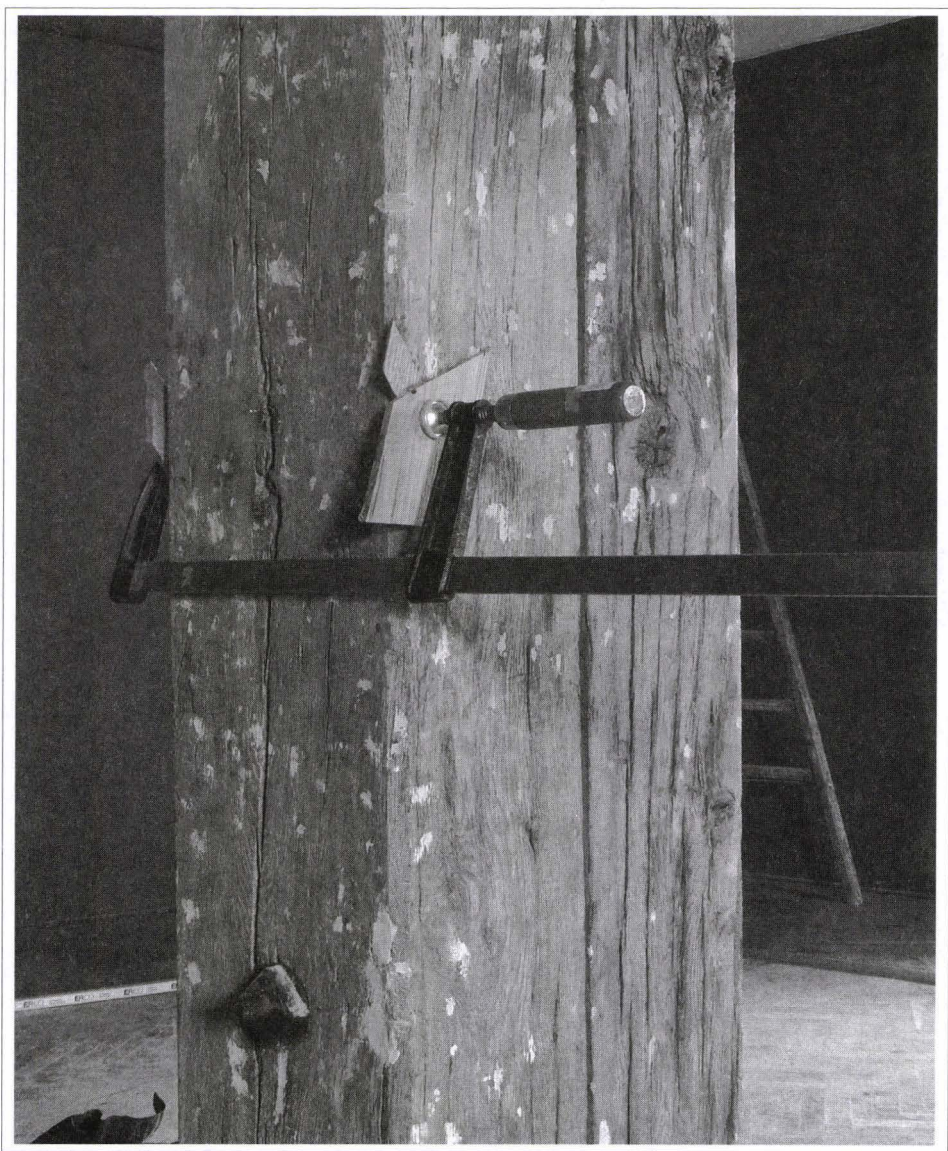

8. kép. A hiányzó részek fával való kiegészítése

9. kép. Az eredeti faoszlop erezetének imitálása a pótláson

10. kép. Rögzítők használata a pontos ragasztás végett

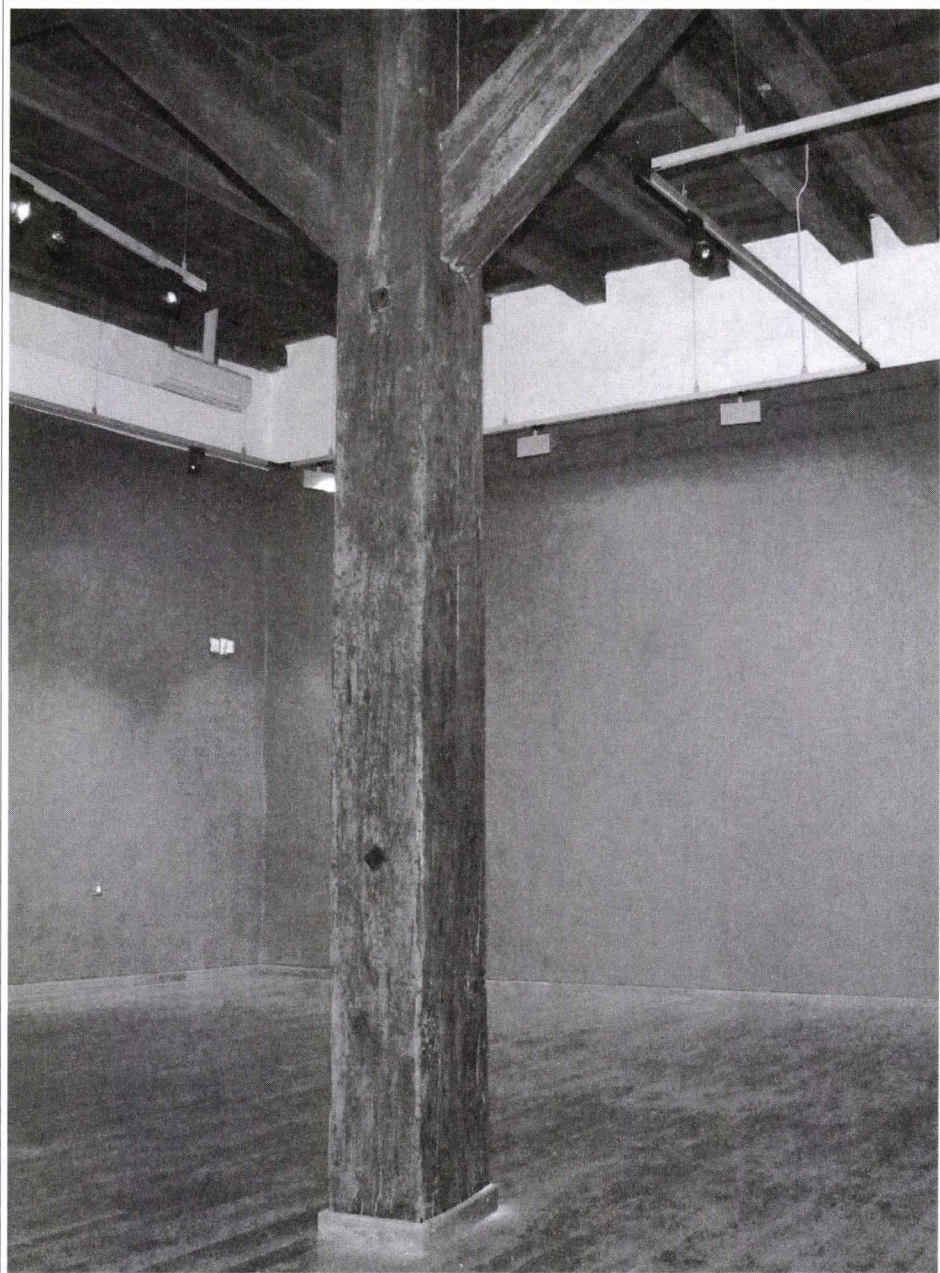

11. kép. A kisebb hiányok kiegészítése fatapasszal

12. kép. Esztétikai kiegészítés olajfestékkel

13. kép. Az oszlop restaurálás után

TERMÉSZETTUDOMÁNYOK
NATURAL SCIENCES
ȘTIINȚELE NATURII

ELEKES ERZSÉBET

FLÓRA ÉS VEGETÁCIÓ KÁPOLNÁSFALU KÖRNYÉKÉN

Abstract: [Flora and Vegetation around Căpâlnița] The village Căpâlnița (Rom. - ; Hung. Kápolnásfalu) lies in the Harghita mountains, between height levels 720-950 m, at the feet of peak Harghita-Mădăraș.

The village surface is 7446 ha out of which 104 ha village property, 630 ha plough land, 1912 ha hayfield, 2111 ha pasture, and 2689 ha forest.

In 1989 the flora list of the village has been elaborated for the first time with aid from Conf. Dr. Dumitru Mititelu, tutor of my diploma thesis. Since then, the list has been completed with 253 species, while all 429 species are in my herbarium. The list of the present flora was elaborated with help from Prof. Dr. Péterfi Leontin Ștefan. The majority of the 429 species were gathered in hayfields and forests. The nomenclature was used on basis of Romanian flora. The flora consists of 429 species belonging to 265 genes, 71 families, 48 orders, 8 subclasses, 6 classes, 2 sub-branches and 2 branches. The great number of species is a proof of the varied nature of the Căpâlnița flora.

The analysis of bio-forms shows that the majority of plants are perennial (66,65%) and herbs. Trees are represented in 18,41%, whereas perennial and biannual plants are represented in a percentage of 14,44%.

The analysis of floristic elements shows that the majority of species are of a northern phito-geographic origin (82, 03%). Southern species are represented in a percentage of 4,42%. Cosmopolite plants in 5,59%. Endemic plants in 3,72% whereas adventive plants only in 2,09%.

The ecological analysis of species shows that the majority are acidophile (58,73%) living on brown acidic soil. The number of xeromezophytes (27,50%) shows the rocky nature of the soil. Mezothermic plants are represented in a high percentage (81,62%). The high percentage of heliophilic plants (62%) shows that the majority of plants grow in sunny spots.

There is a small number of protected and rare plants.

Endemic species:

- Centaurea indurata Janka. (Asteraceae)
- Leucanthemum waldsteinii (Schultz Bip.) Pouzar (Asteraceae)
- Dentaria glandulosa Waldst. et Kit. (Brassicaceae)
- Erysimum wittmanni Zaw. (Brassicaceae)
- Phyteuma tetramerum Schur (Campanulaceae)
- Lathyrus transsilvanicus (Spreng.) Fritsch (Fabaceae)
- Hepatica transsilvanica Fuss. (Ranunculaceae)
- Ranunculus carpaticus Herb. (Ranunculaceae)
- Telekia speciosa (Schreb.) Baumg. (Asteraceae)
- Pulmonaria rubra Schot (Boraginaceae)
- Campanula abietina Griseb. (Campanulaceae)
- Crocus vernus (L.) Hill (Iridaceae)
- Soldanella hungarica Simk. (Primulaceae)
- Helleborus purpurascens W et K. (Ranunculaceae)
- Melampyrum bihariense Kern. (Scrophulariaceae)
- Hieracium rotundatum auct. Non Kit. (Asteraceae)

Relict species:

- Ligularia sibirica (L.) Cass. (Asteraceae)
- Blechnum spicant (L.) Roth. (Polypodiaceae)
- Polemonium caeruleum L. (Polemoniaceae)
- Saxifraga hirculus L. (Saxifragaceae)

Protected species:

- Galanthus nivalis L. (Amaryllidaceae)
 Narcissus poeticus subs. radiiflorus (Salisb.) Baker (Amaryllidaceae)
 Leontopodium alpinum L. Cass. (Asteraceae)
 Ligularia sibirica (L.) Cass. (Asteraceae)
 Hepatica transsilvanica Fuss. (Ranunculaceae)
 Trollius europaeus L. (Ranunculaceae)
 Cypripedium calceolus L. (Orchidaceae)
 Gymnadenia conopsea (L.) R. Br. (Orchidaceae)

Rare plants:

- Ferula sadlerana Ledeb. (Apiaceae)
 Laserpitium siler Cr. (Apiaceae)
 Leucojum vernum L. (Amaryllidaceae)
 Hieracium alpinum L. (Asteraceae)
 Daphne mezereum L. (Thymelaeaceae)

The majority of species forming the vegetation of the area can be grouped in the following phytocenoses: Hieracio rotundati-Piceetum, Chrysanthemo rotundifolio-Picetum, Senecioni-Chamaenerietum, Sambuceto-Calamagrostretum arundinaceae, Telekio-Alnetum, Aegopodio-Alnetum, Agrosti-Festucetum rubrae montanum, Agrostietum stoloniferae and Nardetum strictae montanum.

Abstract: [Flora și Vegetația în împrejurimile satului Căpâlnița] Comuna Căpâlnița (magh.: Kápolnásfalu) este situată pe unitatea de relief a munților Harghita între altitudinile de 720-950 m, la poalele muntelui Harghita-Mădăraș.

Suprafața comunei este 7446 ha din care 104 ha intravilan, 630 ha este teren arabil, 1912 ha fânețe naturale, 2111 ha pășuni, și 2689 ha sunt păduri.

În 1989 am întocmit de prima dată lista florei cu ajutorul Conf. Dr. Dumitru Mititelu, cine a fost coordonatorul științific al lucrării mele de licență. De atunci am completat cu 253 specii și toate cele 429 specii se află în ierbarul meu. Lista florei actuale a fost întocmită cu ajutorul Prof. Dr. Péterfi Leontin Ștefan, cine a fost coordonatorul științific al lucrării mele metodico-științifice pentru obținerea gradului didactic I. Majoritatea celor 429 de specii le-am colectat pe fânețe și în păduri. Nomenclatura am utilizat-o pe baza Florei României. Flora cuprinde 429 specii aparținând la 265 genuri, 71 familii, 48 ordine, 8 subclase, 6 clase, 2 subîncrângături și 2 încrângături. Dintre 429 specii de plante superioare 11 specii sunt ferigi, 5 specii sunt gimnosperme, și 413 specii sunt angiosperme. Numărul mare al speciilor demonstrează că flora Căpâlniței este variată și interesantă.

Analiza bioformelor ne arată că majoritatea plantelor sunt perene (66,65%) și ierboase. Arborii, arbuștii și subarbuștii constituie o proporție de 18,41%, iar plantele anuale și bianuale sunt doar în procent de 14,44%.

Analiza elementelor floristice arată că majoritatea covârșitoare a speciilor sunt de origine fitogeografică nordică (82, 03%). Speciile sudice reprezintă o proporție de 4,42%. Plantele cosmopolite sunt în procent de 5,59%. Plantele endemice reprezintă 3,72% iar speciile adventive numai de 2,09%, ceea ce denotă că flora comunei Căpâlnița este puțin ruderalizată cu plante adventive.

Analiza ecologică a speciilor ne arată că majoritatea plantelor sunt acidofile (58,73%) care trăiesc pe soluri brune acide. Numărul xeromezofitelor (27,50%) demonstrează că solul are mai ales caracter pietros. Procentul speciilor de plante mezotermice este mare (81,62%). Procentul plantelor heliofile (62%) dovedește că marea majoritate a plantelor se află pe locuri însorite.

Numărul mic al plantelor endemice (3,72%) demonstrează că teritoriul Căpâlniței este în legătură cu munții vecine. Frumusețea peisajului este dată de pădurile de molid și de luncile înflorite care sunt alcătuite din plante medicinale, plante melifere și din plante furajere (33,55%). Plantele rare și ocrotite au un număr redus.

Speciile endemice sunt următoarele:

- Centaurea indurata Janka. (Asteraceae)
- Leucanthemum waldsteinii (Schultz Bip.) Pouzar (Asteraceae)
- Dentaria glandulosa Waldst. et Kit. (Brassicaceae)
- Erysimum wittmanni Zaw. (Brassicaceae)
- Phyteuma tetramerum Schur (Campanulaceae)
- Lathyrus transsilvanicus (Spreng.) Fritsch (Fabaceae)
- Hepatica transsilvanica Fuss. (Ranunculaceae)
- Ranunculus carpaticus Herb. (Ranunculaceae)
- Telekia speciosa (Schreb.) Baumg. (Asteraceae)
- Pulmonaria rubra Schot (Boraginaceae)
- Campanula abietina Griseb. (Campanulaceae)
- Crocus vernus (L.) Hill (Iridaceae)
- Soldanella hungarica Simk. (Primulaceae)
- Helleborus purpurascens W et K. (Ranunculaceae)
- Melampyrum bihariense Kern. (Scrophulariaceae)
- Hieracium rotundatum auct. Non Kit. (Asteraceae)

Speciile relicte sunt următoarele:

- Ligularia sibirica (L.) Cass. (Asteraceae)
- Blechnum spicant (L.) Roth. (Polypodiaceae)
- Polemonium caeruleum L. (Polemoniaceae)
- Saxifraga hirculus L. (Saxifragaceae)

Speciile ocotite sunt următoarele:

- Galanthus nivalis L. (Amaryllidaceae)
- Narcissus poeticus subs. radiiflorus (Salisb.) Baker (Amaryllidaceae)
- Leontopodium alpinum L. Cass. (Asteraceae)
- Ligularia sibirica (L.) Cass. (Asteraceae)
- Hepatica transsilvanica Fuss. (Ranunculaceae)
- Trollius europaeus L. (Ranunculaceae)
- Cypripedium calceolus L. (Orchidaceae)
- Gymnadenia conopsea (L.) R. Br. (Orchidaceae)

Plantele rare sunt următoarele:

- Ferula sadlerana Ledeb. (Apiaceae)
- Laserpitium siler Cr. (Apiaceae)
- Leucium vernum L. (Amaryllidaceae)
- Hieracium alpinum L. (Asteraceae)
- Daphne mezereum L. (Thymelaeaceae)

Majoritatea speciilor care alcătuiesc vegetația teritoriului pot fi grupate în următoarele fitocenoze: Hieracio rotundati-Piceetum, Chrysanthemo rotundifolio-Piceetum, Senecioni-Chamaenerietum, Sambuceto-Calamagrostretum arundinaceae, Telekio-Alnetum, Aegopodio-Alnetum, Agrosti-Festucetum rubrae montanum, Agrostietum stoloniferae și Nardetum strictae montanum.

Összegzés: Napjainkban egyre inkább nő az érdeklődés a természetes környezetet, biztosító élővilág iránt. Mind nagyobb azoknak a száma, akik szabad idejük egy részét kirándulásra, természetjárásra használják fel és közben érdeklődéssel vizsgálják a talált növényeket. Különösen az élénk színekben pompázó virágok vonják magukra a figyelmet, de felkeltik a természetjáró érdeklődését a különböző fák cserjék és harasztok is. Az Általános Iskola biológiai oktatásában nélkülözhetetlen a környezetünkben élő növények és állatok megismerése. Ezen gondolatok készítették szülőfalum határában található növények felleltározására valamint tanulmányozására.

Kápolnásfalu a Központi-Hargita hegység délnyugati előterében, egy magas fekvésű andezit-platóra települt. Összterülete 7446 ha, amely a következőképpen oszlik meg: belső (104 ha), szántó (630 ha), kaszáló (1912 ha), legelő (2111 ha), erdő (2689 ha).

Az eredeti flóralista 1989-ben készült 176 növényfajjal, Dr. Mititelu Dumitru egyetemi előadótanár segítségével (aki az államvizsga dolgozatom tudományos szakirányítója volt). Azóta 253 fajjal egészítettem ki, és mind a 429 faj megtalálható a gyűjteményemben.

A természetes flórában előforduló fajok száma 429, mely 265 nemzetségre, 71 családra, 48 rendre, 8 alosztályra, 6 osztályra, 2 altörzsre, és 2 törzsre oszlik. A 429 edényes növényből 11 haraszt, 5 nyitvatermő, és 413 zárvatermő. A növényfajok száma igazolja, hogy Kápolnásfalu flórája változatos.

Az életforma szerinti vizsgálat során kiderült, hogy a legtöbb faj évelő lágyszárú (66,65%), fák, cserjék, félcserjék 18,41% és az egyéves, kétéves növények 14,44%. A flóraelemek földrajzi származása arra utal, hogy a fajok legnagyobb része északi eredetű (82,03%), de vannak kozmopoliták 5,59%, déli származásúak 4,42%, endemikus növények 3,72% és adventív növények 2,09%.

Az adventív növények kis száma azt igazolja, hogy a kápolnási flóra legnagyobb része még természetes állapotban van.

A mezofitonok és a mezohigrofitonok 47,78% azt igazolja, hogy a terület vízellátása közepes. A talajtakaró köves, sziklás, ezt igazolják a xeromezofitonok eléggé nagy száma (27,50%). A közepes hőigényű, mezoterm növények (81,62%) száma nagy. A heliofil növények aránya (62%) igazolja, hogy felénél több növényfaj réteken, tisztásokon, napsütötte lejtőkön él. A felénél több acidofil növényfaj (58,73%) igazolja, hogy gyakori a savas barna erdőtalaj. Az endemikus (benszülött) növények aránya (3,72%) igazolja, hogy Kápolnásfalu határa kapcsolatban van a környező hegységekkel és így területünk endemizmusokban szegény. Mindezt pótolják a gyögynövények, mézelőnövények és értékes takarmánynövények aránya (33,55%).

Köszönetemet fejezem ki Dr. Péterfi Leontin István professzornak, a dolgozat tudományos szakirányítójának, aki mindvégig türelemmel segített annak megírásában.

Bevezetés

Kápolnásfalu keletkezésének története

A falu keletkezésének történetét a következő könyvek alapján mutatom be: VOFKORI (1998), BALÁZS (1996) és KARDALUS (1998).

A Hargita nyugati lábánál fekvő Kápolnásfalut az első írásbeli dokumentumok Szentegyházával együtt említik: keletkezésének története is szorosan összefügg a két kilométerre fekvő Szentegyházasközség (rég neve: Nagyoláh-falu) történetével.

1333-ban a pápai tizedjegyzék szerint a falu lakosai 3 aranyat és 60 tizedes adót fizettek.

Az **1567-es**, 25 dénáros adóösszeírásban, érdekes alakban jön elő a falu neve: „*Másijk Olafalu*” alakban, amikor 28 kapuval szerepel (mindez a 6-os szorzószámmal összesen körülbelül 168 lakost jelent). Az **1576** évi 50 dénáros adóösszeírásban már „*Innekső Olafalu*” a neve, megkülönböztetve a „*Tulsó Oláfalu*”-tól, azaz Szentegyházasközségtől. **1602-ben**, a szabad székelyek névsorában, akik a császár és a király hűségére felesküdték, már „*Kápolnás Oláfalu*” néven szerepel. (18 fő esküdttel). Fekvésénél fogva

sokszor esett portyázó hadak martalékául. Emiatt a fejlődésnek indult falu elpusztult. Ezt bizonyítja Istvánfy plébános 1724-ből származó *Monográfiája* (a gyulafehérvári püspökség levéltárában). Ő leírja, hogy a falut Bocskay István 1604-ben telepíti vissza.

A Hargita Kereszthegynek, másképp Kápolnahegynek nevezett csúcsán egykor kápolna állott. Első említése **1622-ből** származik (ORBÁN B. I. 78). **1643.** augusztus 29-én VIII. Orbán pápa búcsút engedélyez a Szent Péter és Pál tiszteletére szentelt kápolna javára. A kápolna, később romos lett s a távolság miatt a búcsúengedélyt 1721. május 13-án XII. Kelemen pápa a kápolnásfalvi kápolna (templom) javára újítja meg.

Kápolnásfalva nevét onnan kapta, hogy csak egy kis kápolnája volt, melyet **1710-ben** építettek fából a mai templom helyén. A falu neve az ottani kápolnáról származik, vélekedik 1799-ben Gróf TELEKI JÓZSEF (*Úti jegyzések*. 1937. 32). Oláfalunak pedig azért nevezték, mert az első telepés román pástorember volt.

Római katolikus templomát 1797–1800 között építették. Egyházilag **1838-tól**, közbirtokossággilag pedig **1863-tól** vált önállóvá. 1877–1930 között Szentegyházas faluval közös jegyzősége volt.

Állami közigazgatás, jegyzőség 1941-ben alakult. Ezt követően 1930–1968 között előbb Udvarhely megye majd Udvarhely rajon keretébe tartozott. **1968** óta Hargita megye községe. Ma a falut mintegy 720 lakóház alkotja, a lakossága 2152 lélek.

Botanikai tanulmányok Kápolnás környékén

A természettudományos irodalom kezdetei Erdélyben a 14. századig nyúlnak vissza, a humanizmus és reformáció koráig (SZABÓ 1978).

MÉLIUSZ PÉTER *Herbárium*a 1578-ban lát napvilágot Kolozsváron, melynek tartalmát az alcím pontosítja: „Az fáknak, füveknek nevekről, természetekről és hasznairól...”

A székely flóra első kutatójaként a középajtai BENKŐ JÓZSEFet (1740–1814) tartja számon a szakirodalom. A köpeci lelkész a Székelyföld szülőtte; munkái java része megsemmisült. „*Elveszett Flora Transsylvaniae Diószegi–Fazekas debreceni fűvészkönyvét megelőzve adta volna Linnét magyar nyelven*” (SOÓ 1940).

Az első alapvető flóramű Erdélyről a segesvári főorvos, JOHANN CHRISTIAN BAUMGARTEN (1765–1843) munkáját dicséri. Címe: *Enumeratio stirpium Magno Transsylvaniae Principatui* (1816). A szerző 1814-ben járt a Hargitán, ekkor járta be Parajd és Lövéthehez tartozó részek mellett Oláhfalu vidékét is. Baumgarten nyomdokain járt a Hargitán FRIEDRICH FRANZ FRONIUS (1829–1886) szász tanár-lelkész is.

Az addigi eredményeket SIMONKAI LAJOS (1851–1910) rendszerezte és egészítette ki. Az Erdély edényes flórájának helyesbített foglalata (1887) nem csak kiváló összefoglalás és rendszerezés, tartalmazza Erdély első növényföldrajzi jellemzését is, alapul szolgálva a későbbi kutatók számára. „Erdély más tájaihoz viszonyítva a Székelyföld kutatása aránylag visszamaradt, csak lápjai és mészkőszirtjei vonzották a botanikusokat, de fűvészeink javarésze inkább a magashegységek több zsákmánnyal kecsegtető tetőit kereste.” (SOÓ 1940)

NYÁRÁDY E. GYULA kutatja később a Hargita vizeit, lápjait és erdeit. Ő írja le BÁNYAI JÁNOS geológus „felfedezéseit” a glaciális maradványfajokat őrző lápokról (Nyárádi 1929).

1938-ban készült el SOÓ REZSŐ első kézirata a Székelyföld flórájáról, mely könyv formában 1940-ben jelent meg, *A Székelyföld flórájának előmunkálatai* címmel. Összegezte és rendszerezte az addigi kutatások eredményeit.

Az 1943. év folyamán újra számos magyar botanikus kereste fel a Székelyföldet, s flórájának ismertetését újabb adatokkal gazdagították. Így elsősorban JÁVORKA SÁNDOR vezetésével a Magyar Nemzeti Múzeum kutatói, BOROS ÁDÁM, VAJDA LÁSZLÓ, PRISZTER SZANISZLÓ, Kolozsvárról NYÁRÁDI E. GYULA, HARGITAI ZOLTÁN és számos társuk (SOÓ, 1943).

Munkamódszerek

Kápolnásfalu edényes növényeinek geobotanikai tanulmányozása két szakaszban történt: könyvészeti adatgyűjtés és az eredmények kiértékelése.

a) Könyvészeti adatgyűjtés

A bibliográfia segítségével adatokat gyűjtöttem *Kápolnásfalu keletkezésének történetéről, a vidék botanikai tanulmányairól, domborzatáról, a talajtípusok jellemzőiről, és az éghajlatáról*. Miután a vizsgálódás és a véleménykérés is megtörtént, elkészítettem a flóralistát. Az eredeti flóralista 1989-ben készült 176 növényfajjal, Dr. MITITELU DUMITRU egyetemi előadótanár segítségével (aki az államvizsga dolgozatom tudományos szakirányítója volt). Azóta 253 fajjal egészítettem ki, és mind a 429 faj megtalálható a gyűjteményemben. A kritikus növényeket drd. RUPRECHT ESZTER tanársegéd határozta meg. A nómenklatúra használata a *Román Flóra* alapján történt (CIOCARLAN 2000). A felleltározott növényeket elemeztem életforma, földrajzi származás, előfordulás, legfontosabb ökológiai tényezők (víz, hő, fény, talaj kémhatás), és gazdasági jelentőségük szerint. A mostani flóralista elkészítésénél és a dolgozat megírásánál Dr. PÉTERFI LEONTIN ISTVÁN professzor úr segített.

b) *Eredmények kiértékelése*

Az elért eredményeket táblázatok és grafikonok segítségével értékeltem.

A kapott eredmények azt igazolják, hogy Kápolnásfalu határában található flóra legnagyobb része évelő lágyszárú, északi eredetű, mezofiton és mezohigrofiton, mezoterm, fénykedvelő és acidofil növény.

1. A település természetföldrajzi viszonyai

Kápolnásfalu Hargita megye egyik hegyvidéki nagyközsége. Szentegyháza város után a Hargita-hegysége legnagyobb községe, tengerszint felett 720–950 m magasan.

Kápolnásfalu a régi Udvarhely megye keleti részén, a mai Hargita megye közepe táján, délen, a Központi-Hargita-hegység délnyugati előterében, egy nagy fennsíkon a Csíki-medencét és Székelyudvarhelyt összekötő országútól észak-keletre fekszik. Csíkszeredától 33 km, Székelyudvarhelytől 22 km távolságra van.

A település zárt formájú, utcái nem lejtősek, egyetlen mélyebb fekvésű része van, az ún. Lok.

A falu a Nagy- és a Kis-Homoród vízválasztóján helyezkedik el. A falutól keletre található Szentegyháza és a Vargyas pataka. A falu területe 7446 hektár.

A tanácsi nyilvántartásból kiderül, hogy a fent említett összterület, azaz a 7446 ha a következőképpen oszlik meg: belső (104 ha), szántó (630 ha), kaszáló (1912 ha), legelő (2111 ha), erdő (2689 ha).

ORBÁN BALÁZS *A Székelyföld leírása* című művében a következőképpen ír a falu elhelyezkedéséről: „Homorodon túl három, a Hargita közül letörtető, egymással párhuzamosan futó patak szeli át az oláhfalvi lázt (fennsík). Ezek a Csonka vagy Rákos Homorod, a Nagy-Homorod és a Vargyas. A két elsőnek bemélyülő völgyteknyőjében fekszik a két Oláhfalu, melyek Innenső vagy Kápolnás és tulsó vagy Szentegyházasi Oláhfalunak neveztetnek...”

Tiszta időben elénk rajzolódik a Persányi-hegység, s a távolban felködlik a Cukás, a Bucsecs, a Királykő és a Fogarasi havasok. Tehát Kápolnásfalu igen szép környezetben helyezkedik el.

A település híres háziiparszerűen üzött fafeldolgozó iparáról. Ma közel 720 kaput számláló, gazdálkodó falu, amely ma is jövedelmének jelentős részét az erdő fájából nyeri.

Földtani felépítése

A település földtani felépítése szorosan összefügg a Hargita hegység, illetve a Kárpátok kialakulásával. A Hargita vulkáni hegység.

Földtani felépítés szempontjából egy vulkanikus platón helyezkedik el, melyet andezit kőzetek alkotnak. Ezek az andezit kőzetek lehetnek 100–500 m vastagok is. A település területén fellelhetők pirites és bazaltos kőzetek is. Mind-mind bizonyítéka annak, hogy a Hargita hegység vulkanikus eredetű. *„Helyenként a szálban álló andezit lávatakaró 40-50 m vastag-pados alakzatban bukkan a felszínre, különösen a Kis-Homoród völgyében, a Loktól északra, a Homoród-tető (890 m) és a Felső-Homoródtető (963 m) keleti oldalában. A falu határának nagy részét az andezit törmelékes kőzetek borítják. Más fontosabb magaslatok: északkeleten a Gyepű (881 m), keleten a Kosártető (876 m), délen a vízválasztón a Hegy (866 m), északnyugaton a Homoród-tető (890 m). A talajtakaró köves, sziklás.”* (VOFKORI 1998).

Éghajlata

ORBÁN BALÁZS így jellemezte röviden éghajlatát: *„... éghajlata annyira zord...”* Sajnos ez így igaz. A nyár rövid, hűvös, a tél hideg, hosszú, zord és általában novembertől májusig tart. A hótakaró tartósan megmarad a vidéken, évente 70–100 napig. A keleti szél kellemetlenkedik télen és az ún. Crivăţ (krivec). Mérték már $-25\text{ }^{\circ}\text{C}$ -ot is februárban és $+28\text{ }^{\circ}\text{C}$ -ot augusztusban, néha még melegebbet is. Csapadék van bőven télen, nyáron. A nép által megőrzött szólás-mondás szerint itt *„kilenc hónap mind hideg s a másik három sem meleg”*.

Az évi középhőmérséklet $8\text{--}10\text{ }^{\circ}\text{C}$. A csapadék átlagosan évi 500–600 mm. Jellemző a hegy-völgyi szél. Kápolnásfaluban is észlelhető a Keleti-Kárpátok helyi szele, a Nemere, mely átkel a hegységeken és a székely kismencedékbe hideg levegőt szállít.

A hegyi (hegyvidéki) klímaterülethez tartozik, mely a magas és közép-hegységet jellemzi. Sok a csapadék és tartós a hótakaró. A havazásos napok száma évente átlag 80–90 nap.

A legmelegebb évszak a nyár, közepes hőmérséklete $10\text{--}12\text{ }^{\circ}\text{C}$. A legmelegebb, hónap július és augusztus első fele.

Nagy a hőmérsékleti ingadozás, különösen tavasszal, de néha nyáron is. Sok a szeles napok száma. Az észak-keleti szél szárazságot, télen pedig nagy fagyokat okoz. A dél-nyugati szél enyhébb és csapadékban gazdagabb. Télen-nyáron gyakoriak a viharok.

A nyári viharok nagy károkat okoznak, fenyőfákat törnek le és az épületeket is, megrongálják. A település éghajlatát a hosszú tél, rövid tavasz, száraz és rövid nyár, valamint hosszú ősz jellemzi (Kovács és Koszti 2005).

Vizei

Kápolnásfalú területén két patak folyik át: a *Kis-Homoród* pataka és a *Csonka pataka*. Mindkettő a Hargita hegységből ered, a Központi Hargita dél-nyugati lejtőin és az Oltba ömlenek. Forrásvizek: *Csihányos kútja*, *Mita kútja*, *Gödrös csorgója és a loki kút*.

A *borvízforrások* száma kevés, legjelentősebb a falu északi részén levő Gyepű-patak melletti Gyepű-forrás (Felszegi borvíz). A Kis-Homoród a falu nyugati részén folyik el, mellékágai a Falbükk pataka, Száraz patak, Szén-Homoród-pataka, Bükkmocsár-pataka, Mihályfenyeje-pataka, Málnavész-patakka. Rákos-Homoród-pataka a Halas és a Láz-patak vizét gyűjtik össze. A Csonka-patak – mely a falu déli részén folyik el – mellékágai a Virgó és Hűvölgy pataka. A falutól kissé nyugatra folyik a Nagy-Homoród, amely Homoródfürdőtől délre gyűjti össze a mellékvizeket (VOFKORI 1998).

Talaja

A *település talaja sárgás-barna agyagos talaj*. 500–600 m tengerszint feletti magasságban *barna erdőtalaj* a jellemző és a tölgyerdők. 900 m magasan *savas barna erdőtalajjal* találkozunk. 1000–1200 m magasságon a *barna rendzina talaj* az uralkodó és a bükkerdők. 1500 m-ig a fenyőrégió alakult ki, itt a talaj tápanyagokban szegény, szürke, kilúgozott *podzol talaj*. 1800–2000 m az alhavasi régió, itt található a törpefenyő és a *szürke erdei talaj* (Puiu 1983). A falu külterületein sok az el nem mállott szikla, kemény kőzet. Ezeket építkezésekhez, útkövezéshez használják.

2. Használt rövidítések

Életformák: A flórát alkotó növények életforma szerinti besorolása a Raunkiaer-féle csoportosítás szerint történt és figyelembe vettem CSÚRÖS I. (1981) könyvét is.

Ph = Phanerophyta (fa és cserjetermetűek)

MPh = Fák

Nph = Cserjék

Ch = Chamaephyta (törpe és félcserjék)

H = Hemikryptophyta (félíg rejtve telelők, törőzsában, földbeli hajtáson)

G = Geophyta (talajban telelők, gyöktörzs, hagyma, gumó segítségével)

Hl = Helophyta (vízben, iszapban telelők)

TH = Hemitherophyta (kétéves növények, második év végén elhálnak)

Th = Therophyta (egyéves növények)

Ep = Epiphyta

Flóraelemek: Flóraelemcsoportok szerinti besorlás Beldie (1977, 1979) határozó könyve és Csűrös (1981) kézikönyve alapján történt.

Eua. = eurázsiai

Eu. = európai

Ec. = Közép-európai

mont. = montán elem

Cp. = circumpoláris (az északi mérsékelt hideg égövben elterjedt)

Kt. = kontinentális (Délnyugat-Ázsia, Délkelet-Európa)

P. = pontusi (elterjedésének központja a délorosz sztjeppövezet)

P-Med. = Pontus-mediterrán (a pontusi területeken kívül, élnek a Földközi-tenger vidékén is)

Med. = mediterrán (a Földközi-tenger mellékén terjedtek el)

submed. = szubmediterrán (a Földközi-tengernek csak az északi partvidékén élő fajok)

Balk. = balkáni (a Balkán térségében elterjedt fajok)

Atl. = atlanti (nyugatról vándoroltak be hazánkba)

Pan. = pannon

Alp. = alpesi (az Alpok vidékére jellemző fajok)

Arkt. = arktikus (Európa és Észak-Ázsia sarkvidéki tájaira jellemző)

Kárp.-Balk. = Kárpát-balkáni fajok vagy kárpáti szubendemizmusok (romániai Kárpátokban kialakult fajok, melyek lejutottak a balkán félsziget hegységeibe) End. = endemikus (bennszülött fajok)

Trans.-End. = erdélyi endemizmus

Kárp.-End. = kárpáti endemizmus

Kozm. = kozmopolita (a Föld nagyobb részén elterjedt fajok)

Adv. = adventív (behurcolt növények)

É-Am. = Észak-Amerika

D-Am. = Dél-Amerika

R = reliktum

3. A vidék flórája

Az eredeti flóralista 1989-ben készült 176 növényfajjal, Dr. MITITELU DUMITRU egyetemi előadótanár segítségével (aki az államvizsga dolgozatom tudományos szakirányítója volt).

Azóta 253 fajjal egészítettem ki, Dr. PÉTERFI LEONTIN ISTVÁN professzor segítségével (aki az I. fokozati dolgozatom tudományos szakirányítója volt). Mind a 429 növényfaj megtalálható a gyűjteményemben.

A flóra áttekintése

A nómenklatúrát a Román Flóra alapján használtam. A növényfajok meghatározásánál a következő határozó könyveket vettem figyelembe: BELDIE (1977, 1979), PÁZMÁNY (1983), CSAPODY és LOKSA (2001), TODOR (1968), JÁVORKA és CSAPODY (1965), MOLNÁR (2003), MOLNÁR (2004), HORÁNSZKI és JÁRAINÉ (2002), és BORHIDI (1998). A nómenklatúrát CIOCÂRLAN (2000) határozó könyve alapján revideáltam.

A természetes flórában előforduló fajok száma 429, amelyek 265 nemzetségre, 71 családra, 48 rendre, 8 alosztályra, 6 osztályra, 2 altörzssre és 2 törzssre oszlanak. A 429 edényes növényből 11 haraszt, 5 nyitvatermő és 413 zárvatermő.

Törzs: *PTERIDOPHYTA* - HARASZTOK

Osztály: *LYCOPODIOPSIDA* - KORPAFŰFÉLÉK

1. Rend: *LYCOPODIALES* - KORPAFŰFÉLÉK

Család: *LYCOPODIACEAE* - KORPAFÜVEK

Ch., Kozm. *Lycopodium selago* L. (*Huperzia selago* L.) – Részeg korpafű – Brădișor. Mezohigrofiton, heliosciofil, sciofil, savanyú talaj. Fenyőerdők mohás, tözegmohás, nyirkos helyein.

Ch., Kozm. *Lycopodium clavatum* L. – Kapcsos korpafű – Piedicuță. Heliofil, heliosciofil, savanyú talaj. Sovány, kilúgozott talajú, hűvösebb erdőkben él.

2. Rend: *SELAGINELLES* - CSIPKEHARASZTFÉLÉK

Család: *SELAGINELLACEAE* - CSIPKEHARASZTFÉLÉK

Ch., Eua. *Selaginella helvetica* (L.) Spring – Csipkeharaszt – Ștrușușori. Mezohigrofiton, heliosciofil, sciofil.

Osztály: *EQUISETOPSIDA* - ZSURLÓFÉLÉK

3. Rend: *EQUISETALES* - ZSURLÓFÉLÉK

Család: *EQUISETACEAE* - ZSURLÓK

G., Kozm. *Equisetum arvense* L. – Mezei zsurló – Coadă calului. Mezofiton, heliofil, heliosciofil. Nyirkos agyagos helyek.

Hl., Cp. *E. fluviatile* L. – Iszapzsúrló – Pipirig. Higrofiton. Mocsaras helyek.

G., Cp. *E. sylvaticum* L. – Erdei zsúrló. Higrofiton, heliosciofil, sciofil, közepesen savanyú talaj. Hegyvidéki források környékén.

Osztály: POLYPODIOPSIDA – PÁFRÁNYFÉLÉK

4. Rend: POLYPODIALES – PÁFRÁNYFÉLÉK

Család: BLECHNACEAE – BORDAPÁFRÁNY

H., Cp., R. **Blechnum spicant (L.) Roth.** – Bordapáfrány – Scărița muntelui. Mezohigrofiton, és sciofil, heliosciofil.

Család: ADIANTACEAE

G., Kozm. **Pteridium aquilinum (L.) Kuhn** – Saspáfrány – Ferigă de câmp. Xeromezofiton, sciofil, heliosciofil és a közepesen savanyú talajokat kedveli. Erdős, cserjés, sovány helyeken, gyakran tömegesen fordul elő.

Család: ASPLENIACEAE

H., Kozm. **Asplenium trichomanes L.** – Aranyos fodorka – Strașnic. Xeromezofiton, és heliosciofil. Árnyas, mohás sziklákon.

H., Kozm. **Athyrium filix-femina (L.) Roth.** – Hölgypáfrány – Spinarea lupului. Mezohigrofiton, heliosciofil, közepesen savanyú talaj. Erdei patakok mentén.

H., Kozm. **Dryopteris filix-mas (L.) Schott** – Erdei pajzsika – Ferigă de pădure. Mezofiton, sciofil, közepesen savanyú talaj. Erdei patakok mentén fordul elő.

Törzs: SPERMATOPHYTA

Altörzs: PINOPHYTINA (*Gymnospermae*) – NYITVATERMŐK

Osztály: PINOPSIDA (CONIFEROPSIDA)

5. Rend: PINALES – FENYŐFÉLÉK

Család: PINACEAE – FENYŐFÉLÉK

MPh., Ec. **Abies alba Mill.** – Jegenyefenyő – Brad. Mezofiton, közepesen savanyú talaj. A lucfenyő és a bükk állományai között csoportosan vagy szálanként található, inkább völgyekben félárnyékos helyeken.

MPh., Eu.(mont) **Larix decidua Mill.** – Vörösfenyő – Larice. Xeromezofiton, közepesen savanyú talaj. Csak itt-ott, leginkább hűvös völgyzugokban, hűvös nyirkos hegytetőkön ültetik.

MPh., Eu.(mont) **Picea abies vagy P. excelsa (L.) Karst.** – Lucfenyő – Mold. Mezofiton, közepesen savanyú talaj. Hűvös csapadékos, magas fekvésű helyeken gyakori.

MPh., Eua. **Pinus sylvestris L.** – Erdeifenyő – Pin. Mezofiton, közepesen savanyú talaj. Sovány, kavicsos vagy homokos talajon sokfelé erdősíteneek vele.

Család: CUPRESSACEAE – CIPRUSFÉLÉK

NPh., Cp. **Juniperus communis L.** – **Közönséges boróka** – **Ienupăr.**
Xeromezofiton, közepesen savanyú talaj. Tömegesen, sovány erdei talajú, egykori irtások helyén.

Altörzs: MAGNOLIOPHYTINA (Angiospermae) – ZÁRVATERMŐK

Osztály: MAGNOLIOPSIDA (Dicotyledonatae) –

KÉTSZIKŰ ZÁRVATERMŐK

Alosztály: RANUNCULIDAE

6. Rend: RANUNCULALES – BOGLÁRKÁK

Család: RANUNCULACEAE – BOGLÁRKAFÉLÉK

H., Kárp.-Balk. **Aconitum toxicum Reichenb.** – **Kék sisakvirág** – **Trei cumnate** supărate. Mezohigrofiton, heliosciofil, sciofil, közepesen savanyú talaj. Hegyvidéki cserjések.

G., Eua. **Actaea spicata L.** – **Békabogyó** – **Orbalt.** Mezohigrofiton, heliosciofil, közepesen savanyú talaj. Hegyvidéki cserjések.

G., Cp. **Anemone nemorosa L.** – **Berki szellőrózsa** – **Floarea paștilor.** Mezofiton, gyengén savanyú talaj. Magasabb fekvésű, nyirkos erdőkben.

G., Eu. **A. ranunculoides L.** – **Bogláros szellőrózsa** – **Păștiță.** Mezofiton, gyengén savanyú talaj. Erdőkben gyakori.

H., Cp. **Caltha palustris L.** – **Mocsári gólyahír** – **Calcea calului.** Higrofiton. Mocsaras réteken, patakok mentén gyakori.

G., Eua. **Cimicifuga europaea Schipez.** – **Poloskavész.** Mezofiton, semleges talaj.

Ep., Cp. **Clematis alpina (L.) Mill.** – **Havasi iszalag** – **Curpen de munte.** Sziklás erdők lejtőin.

H, Kárp.-Balk. **Helleborus purpurascens W. et K.** – **Pirosló hunyor** – **Spânz.** Xeromezofiton, gyengén savanyú talaj. Főleg bükkösökben.

H., Kárp.-End. **Hepatica transsilvanica Fuss.** – **Erdélyi májvirág** – **Crucea voinicului.** Mezofiton, heliosciofil, sciofil, gyengén savanyú talaj.

H., Ec. **Isopyrum thalictroides L.** – **Găinuși.** Mezofiton, közepesen savanyú talaj. Hegyi réteken.

H., Eua. **Ranunculus acris L.** – **Réti boglárka** – **Piciorul cocoșului.** Mezohigrofiton. Nyirkos réteken.

TH., Eua. **R. arvensis L.** – **Vetési boglárka** – **Cornicei**

H., Kárp.-End. **R. carpaticus Herb.** – **Kárpáti boglárka** – **Gălbenele de munte.** Mezohigrofiton, heliosciofil, közepesen savanyú talaj.

H., Eu. **R. cassubicus L.** – **Kereklevelű boglárka.** Mezofiton, heliofil, heliosciofil, gyengén savanyú talaj. Erdei tisztásokon.

H., Eua., **R. Flamula L.** Higrofiton. Mocsaras réteken.

H., Eua. **R. ficaria L. – Salátaboglárka – Untișor.** Mezofiton, heliofil, heliosciofil, gyengén savanyú talaj. Nyirkosabb erdőkben, nedves erdőszéleken.

Hl., Eua. **R. lingua L. – Békaboglárka.** Higrofiton. Hegyvidéki nedves réteken.

H., Eua. **R. repens L. – Kúszó boglárka – Piciorul cocoșului târâtor.** Higrofiton, heliofil, heliosciofil. Nedves réteken, árkokban, gyakori.

H., Eu. **Thalictrum aquilegiifolium L. – Erdei borkóró – Rutîșor.** Xeromezofiton, heliofil, heliosciofil, közepesen savanyú talaj. Ligeterdőkben.

H., Eu. **T. lucidum L. – Fényes borkóró – Rutîșor.** Mezohigrofiton, gyengén savanyú talaj. Nedves, bokros réteken.

H., Eu.(mont.) **Trollius europaeus L. – Zergeboglár – Bulbuci.** Mezhigrofiton, gyengén savanyú talaj. Lápos réteken, patakok mentén.

7. Rend: PAPAVERALES – PIPACSVIRÁGÚAK

Család: PAPAVERACEAE – MÁKFÉLÉK

H., Eua. **Chelidonium majus L. – Vérehulló fecskefű – Rostopască.** Mezofiton, heliosciofil, sciofil, gyengén savanyú talaj. Erdőszéleken, kertekben, parlagokon gyakori.

Th., Eua.-Med. **Papaver rhoeas L. – Pipacs – Mac roșu.** Xeromezofiton, gyengén savanyú talaj. Szántóföldeken közönséges.

Család: FUMARIACEAE – FÜSTIKEFÉLÉK

G., Eu. **Corydalis cava (L.) Schweigg.et Koerte – Odvas keltike – Brebenei.** Mezofiton, heliosciofil, sciofil. Erdőszélen gyakori

Alosztály: HAMAMELIDAE

8. Rend: URTICALES – CSALÁNVIRÁGÚAK

Család: ULMACEAE – SZILFÉLÉK

MPh., Eu. **Ulmus glabra Hudson (Ulmus scabra Mill.) – Hegyi szil – Ulm de munte.** Mezofiton, heliosciofil, gyengén savanyú talaj. Főleg bükkösökben, gyertyánosokban, hegyi patakok mentén.

Család: CANNABACEAE – KENDERFÉLÉK

H., Eua. **Humulus lupulus L. – Komló – Hamei.** Mezohigrofiton, heliofil, heliosciofil. Ligeterdőkben, sövényeken gyakori.

Család: URTICACEAE – CSALÁNFÉLÉK

H., Kozm. **Urtica dioica L. – Nagy csalán – Urzică.** Mezofiton, heliofil, sciofil. Ligeterdőkben, vízpartokon. Nyirkos erdőszéleken.

Th., Kozm. **U. urens L. – Apró csalán – Urzică mică.** Xeromezofiton. Hegyi réteken.

9. Rend: FAGALES – KUPACSOSTERMÉSŰEK

Család: FAGACEAE – BÜKKFÉLÉK

MPh., Ec. **Fagus sylvatica L.** – **Bükkfa** – **Fag.** Xeromezofiton, sciofil.
Magasabb hegyeink és hűvösebb völgyeink erdőt alkotó fája.

MPh., Eu. **Quercus robur L.** – **Kocsányos tölgy** – **Stejar.** Savanyú talaj.
Nyirkosabb lejtőkön.

MPh., Ec. **Q. petraea (Mattuschka) Liebl.** – **Kocsánytalan tölgy** –
Gorun. Savanyú talaj. Hegylejtőink uralkodó, erdőt alkotó magas
tölgyfája.

Család: BETULACEAE – NYÍRFFÉLÉK

MPh., Eua. **Alnus glutinosa (L.) Gaertn.** – **Enyves éger** – **Anin negru.**
Higrofiton, heliosciofil, közepesen savanyú talaj. Vízpartok, égeres
ligetek jellegzetes, egyenes, sudaras törzsű fája.

MPh., Eu (mont). **A. incana (L.) Moench** – **Hamvas éger** – **Anin alb.**
Mezohigrofiton, heliofil, heliosciofil, gyengén savanyú talaj. Hegyi
patakok mentén.

MPh., Eua. **Betula pendula Roth** – **Közönséges nyír** – **Mesteacăn.**
Közepesen savanyú talaj. Erdei fa, hegyvidéki sovány, kilúgozott
talajon gyakori.

NPh., Ec. **Corylus avellana L.** – **Közönséges mogyoró** – **Alun.** Mezo-
fiton, heliofil, heliosciofil, gyengén savanyú talaj. Erdős bokros
helyeken közönséges.

MPh., Ec. **Carpinus betulus L.** – **Közönséges gyertyán** – **Carpen.**
Mezofiton, heliosciofil, sciofil gyengén savanyú talaj. Völgymenti
bükkösök kísérője, és általában hűvösebb erdeink, kevert állományt
adó fája.

Alosztály: CARYOPHYLLIDAE

10. Rend: CARYOPHYLLALES – SZEGFŰVIRÁGÚAK

Család: CARYOPHYLLACEAE – SZEGFŰFÉLÉK

Th., Kozm. **Agrostemma githago L.** – **Konkoly** – **Neghină**

Ch., Cp. **Cerastium arvense L.** – **Parlagi madárhúr** – **Struna cocoşului.**
Xeromezofiton. Füves parlagos helyeken.

Th., Ec. **Dianthus armeria L.** – **Szeplős szegfű** – **Cocoşel.** Cserjésekben.
H., Ec. **D. carthusianorum L.** – **Barátságfű** – **Garofiță.** Xeromezofiton,
gyengén savanyú talaj. Napos füves helyeken.

H., Eua. **D. superbus L.** – **Buglyos szegfű** – **Barba ungurului.** Mezo-
higrofiton. Hegyvidéki réteken.

Th., Eua. **Holosteum umbellatum L.** – **Olocsán** – **Cuişoriță**

- H., Eua. **Lychnis flos-cuculi L.** – Réti kakukkszegfű – Floarea cucului.
Mezohigrofiton. Lápréteken, hegyi kaszálókon, gyakran tömegesen.
- Ch., Eua. **L. viscaria L.** – Enyvecske – Lipicioasă. Xeromezofiton.
Sziklagyepen.
- Th., Med. **Moenchia mantica (L.) Bartl.** – Rigószegfű
- Th., Eua. **Silene alba (Miller) E.H.L. Krause (Melandrium album (Miller) Garcke)** – Fehér mécsvirág – Opaîță. Mezohigrofiton.
- H., Eua. **S. nutans L.** – Kónya habszegfű – Nopticoasă. Xeromezofiton,
heliofil, heliosciofil, közepesen savanyú talaj. Erdőszéleken, mezsgyé-
ken gyakori.
- H., Eua. **S. vulgaris (Moench) Garcke** – Hólyagos habszegfű – Gușa
porumbelului. Erdőszéleken, hegyi réteken gyakori.
- Ch., Eua. **Stellaria holostea L.** – Erdei csillaghúr – Iarba moalea.
Mezofiton, heliosciofil. Erdős, bokros helyeken, gyakran tömegesen.
- H., Kozm. **S. media L. Vill** – Mezei csillaghúr – Rocoină. Mezohigrofiton.
Szántóföldeken.

Család: CHENOPODIACEAE – LIBATOPFÉLÉK

Th., Adv(Medit.) **Chenopodium foliosum (Moench) Ascherson** – Fragă
tătărască. Ritka.

11. Rend: POLYGONALES – KESERŰFŰVIRÁGÚAK

Család: POLYGONACEAE – KESERŰFŰFÉLÉK

- G., Eua. **Polygonum bistorta L.** – Kígyós keserűfű – Răculeț. Mezohig-
rofiton, heliofil, heliosciofil. Lápréteken, erdős, nyirkos helyeken, az
alhavasi tájig.
- Th., Cp. **P. hydropiper L.** – Borsos keserűfű – Dintele dracului.
Gyomnövény.
- Th., Kozm. **P. persicaria L.** – Baracklevelű keserűfű – Iarbă roșie.
Mezohigrofiton.
- G., Kozm. **Rumex acetosa L.** – Mezei sóska – Măcriș mărunț. Xerome-
zofiton, közepesen savanyú talaj. Vágásokban, sovány szántókon
gyakran tömegesen, májustól nyárig.
- H., Kozm. **R. crispus L.** – Fodros lórom – Dragavei. Gyomnövény.

Alosztály: ROSIDAE

12. Rend: SAXIFRAGALES – KÖTÖRŐFŰVIRÁGÚAK

Család: CRASSULACEAE – VARJÚHÁJFÉLÉK

- Ch., Ec. – Med. **Sedum acre L.** – Borsos varjűháj – Iarbă grasă.
Xerofiton. Napos köves helyeken.

Család: SAXIFRAGACEAE – KÖTÖRŐFŰFÉLÉK

- H., Cp. **Chrysosplenium alternifolium L.** – **Aranyveselke** – **Splinuță**.
Higrofiton, sciofil, gyengén savanyú talaj. Hegyvidéki nedves, forrásos helyeken.
- H., Cp., R. **Saxifraga hirculus L.** – **Pettyes kötörőfű**. Higrofiton.
Hegyvidéki tőzegmohás helyek.

13. Rend: ROSALES – RÓZSAVIRÁGÚAK

Család: ROSACEAE – RÓZSAFÉLÉK

- H., Eu.(mont.) **Alchemilla glaucescens Wallr.** – **Bozontos palástfű** – **Crețșoară**. Xeromezofiton
- H., Kárp.-Alp. **A. vulgaris subsp. heteropoda (Buser) Gams.** – **Közönséges palástfű**. Rétek, patakpartok, cserjések.
- H., Cp. **Aruncus dioicus (Walter) Fernald** – **Tündérfürt** – **Barba popii**.
Mezohigrofiton, sciofil, gyengén savanyú talaj. Erdei patakok mentén, nyirkos, bozótos helyeken.
- NPh., Eua. **Crataegus monogyna Jacq.** – **Galagonya** – **Păducel**.
Mezofiton, heliofil, heliosciofil, közepesen savanyú talaj. Bozótos helyeken, legelőkön közönséges.
- NPh., Eua. **Filipendula ulmaria (L.) Maxim** – **Réti legyezőfű** – **Crețușcă**. Mezohigrofiton, heliofil, heliosciofil, közepesen savanyú talaj. Főleg hegyvidéken, vizek mentén.
- H., Eua. **F. vulgaris Moench** – **Koloncós bajnóca** – **Aglică**. Xeromezofiton, heliofil, heliosciofil, közepesen savanyú talaj. Szárazabb réteken gyakori.
- H., Eua. **Fragaria vesca L.** – **Erdei szamóca** – **Fragi**. Xeromezofiton, heliofil, heliosciofil, közepesen savanyú talaj. Erdőirtásk helyén.
- H., Cp. **Geum rivale L.** – **Patakmenti gyömbérgyökér** – **Căltunul doamnei**. Mezohigrofiton. Patakok mentén.
- MPh., Eu. **Malus sylvestris (L.) Mill.** – **Vadalma** – **Măr sălbatic**.
Xeromezofiton, heliofil. Erdős helyeken.
- H., Ec. **Potentilla alba L.** – **Fehér pimpó** – **Cinci degete**. Xerofiton, közepesen savanyú talaj. Száraz, köves erdőszélén.
- H., Kozm. **P. anserina L.** – **Libapimpó** – **Coadă racului**. Mezohigrofiton, közepesen savanyú talaj. Patakok mentén, sáncok szélén.
- H., Eua. **P. argentea L.** – **Ezüstös pimpó** – **Scrântitoare**. Xerofiton, közepesen savanyú talaj. Száraz, füves helyeken.
- H., Eu. **P. arenaria Borkh.** – **Homoki pimpó** – **Buruiana junghiului**.
Xerofiton, gyengén savanyú talaj. Sziklás, oldalas helyek.
- H., Alp.-Eu. **P. aurea L.** – **Aranyos pimpó** – **Sclipeți**. Mezofiton, savanyú talaj. Füves helyeken.

- H., Eua. **P. chrysantha ssp. thuringiaca (Bernh.)** – Gälbenuşe. Mezo-higrofiton, savanyú talaj. Fűves helyeken.
- H., Eua. **P. erecta (L.) Rauschel** – Vérontófű – Sclipeţi. Mezohigrofiton, savanyú talaj. Nedves réteken, nyirkos erdőkben.
- H., Eu. **P. heptaphylla L.** – Vörösszárú pimpó – Închegăţică. Xeromezofiton, gyengén savanyú talaj. Réteken, erdővágásokban.
- H., Med. **P. micrantha Ramond** – Hamis szamóca – Găinuşe. Xeromezofiton, heliosciofil. Erdővágásokban, erdőszéleken.
- MPh., Ec.(submed.) **Prunus avium L.** – Madárcekeresznye – Cireş sălbatic. Mezofiton, heliosciofil, sciofil gyengén savanyú talaj. Hűvösebb erdőkben, főleg gyertyános tölgyesben elég gyakori fa.
- MPh., Eua. **Padus avium Miller (Prunus padus L.)** – Zelnicemeggy – Mălin. Mezohigrofiton, heliosciofil, sciofil, gyengén savanyú talaj. Vízparti ligetekben.
- NPh., Eu. **P. spinosa L.** – Kökény – Porumbar. Xeromezofiton, heliofil, heliosciofil. Erdőszéleken, bozótban, mezsgyéken, legelőkön közönséges.
- NPh., Eu. **Rosa canina L.** – Gyepűrózsa – Măceş. Mezofiton, heliofil. Agyagos, köves, bozotos helyeken közönséges.
- NPh., Ec.(mont.) **R. pendulina L.** – Bérci rózsza – Trandafir de munte. Mezofiton, heliofil, heliosciofil, gyengén savanyú talaj. Ligeterdőkben.
- NPh., Eu. **Rubus hirtus W. et K.** – Szeder – Mur. Mezofiton, sciofil, közepesen savanyú talaj. Erdővágásokban.
- NPh., Cp. **R. idaeus L.** – Málna – Zmeur. Mezofiton, közepesen savanyú talaj. Főleg erdővágásokban.
- H., Cp. **Sanguisorba officinalis L.** – Őszi vérfű – Sorbăstrea. Mezohigrofiton, közepesen savanyú talaj. Nedves réteken.
- MPh., Eu. **Sorbus aucuparia L.** – Madárberkenye – Scoruş. Mezofiton, heliofil, heliosciofil. Erdővágások, tisztások, hűvös, sovány talaján.
- NPh., Eu. **S. torminalis L. Crantz** – Barkóca berkenye – Sorb. Mezofiton, heliosciofil, gyengén savanyú talaj. Főleg tölgyesekben gyakori.
- NPh., Eua. **Spiraea chamaedrifolia L. (Spiraea ulmifolia Scop.)** – Szillevelű gyöngyvessző – Cununiţă de munte. Mezofiton. Erdei tisztásokon, patakok mentén.

14. Rend: FABALES – HÜVELYESEK (LEGUMINOSALES)

Család: FABACEAE – PILLANGÓSOK

- TH., Med. **Anthyllis vulneraria** – Nyúlszapuka – Vătămătoare. Xerofiton, gyengén savanyú talaj. Száraz, köves helyeken.

- H., P-Med. **Coronilla varia L. – Tarka koronafürt – Coroniște.**
Xeromezofiton, heliofil, heliosciofil, gyengén savanyú talaj. Erdőszéleken, bokros füves helyeken, gyakori.
- NPh., Ec. **Cytisus hirsutus L. – Drob de munte.** Xeromezofiton. Erdőszéleken, erdei tisztásokon.
- H., Med. **Genistella sagittalis (L.) Gams (Genista sagittalis L.) – Szárnyas rekettye – Grozamă.** Mezohigrofiton, savanyú talaj.
- Ch., Eua. **G. tinctoria L. – Festő rekettye – Drobiță.** Xeromezofiton, savanyú talaj. Erdős, cserjés helyeken, vágásokban gyakori.
- G., Eua. **Lathyrus vernus (L.) Bernh. – Tavaszi lednek – Oreșniță.** Mezofiton, heliosciofil, sciofil, közepesen savanyú talaj. Erdőszélen, vágásokban, réteken gyakori.
- H., Kárp.-End. **L. transsilvanicus (Spreng.) Fritsch – Erdélyi lednek – Latir.** Mezofiton, heliosciofil, sciofil. Réteken, vágásokban, erdőszéleken.
- H., Eua. **Lotus corniculatus L. – Szarvaskerep – Ghizdei.** Száraz réteken legelőkön.
- H., Eua. **Medicago falcata L. – Sarlós lucerna – Culbeceasă.** Xeromezofiton, gyengén savanyú talaj. Mezsgyéken, köves lejtőkön gyakori.
- H., Med. **M. sativa L. – Takarmánylucerna – Lucernă.** Füves helyeken elvadulva de főleg termesztik.
- TH., Eua. **Melilotus officinalis Lam. – Orvosi somkóró – Sulfină.** Xeromezofiton. Mezsgyéken, vágásokban.
- NPh., Adv.(Am. de N.) **Robinia pseudoacacia L. – Fehér akác – Salcâm.** Lazább, különösen homokos, szárazabb talajokon meghonosított fa.
- Ch., Med. **Sarothamnus scoparius (L.) Wimmer (Cytisus scoparius (L.) Link) – Seprőzanót – Mături.** Xeromezofiton, közepesen savanyú talaj.
- H., Ec. **Ononis spinosa L. – Tövises iglice – Osul iepurelui.** Xeromezofiton. Legelőkön, ártereken, nyirkos réteken.
- H., Ec. **Trifolium alpestre L. – Bérci here – Trifoi de munte.** Xeromezofiton, heliofil, heliosciofil, közepesen savanyú talaj. Erdős helyeken, hegyi réteken.
- H., Alp.eur. **T. badium Schreber – Gesztenyeszínű here.** Mezohigrofiton, microterm. Sziklagyepeken.
- H., Eua. **T. montanum L. – Hegyi lóhere – Trifoi alb.** Mezofiton, heliofil, heliosciofil, közepesen savanyú talaj. Hegyi réteken, füves helyeken.
- H., P-Med. **T. pannonicum Jacq. – Magyar here – Trifoi negru.** Xeromezofiton, közepesen savanyú talaj. Erdőszéleken, cserjés helyeken, réteken, füves lejtőkön.
- H., Eua. **T. pratense L. – Réti vagy vörös here – Trifoi.** Réteken gyakori.

- H., Eua. **T. repens L. – Kúszó vagy fehér here – Trifoi alb.** Mezofiton. Réteken, legelőkön, útfélen, már tavasz végétől kezdve.
- H., Cp. **Vicia cracca L. – Kaszanyűg bükköny – Măzăriche.** Xeromezofiton, heliofil, heliosciofil, közepesen savanyú talaj. Erdőszéleken, bokros helyeken, vágásokban gyakran nagy területet borít.
15. Rend: **MYRTALES – MIRTUSZVIRÁGÚAK**
Család: **LYTHRACEAE – FÜZÉNYFÉLÉK**
H., Cp. **Lythrum salicaria L. – Réti füzény – Răchitan.** Higrofiton, közepesen savanyú talaj. Mocsaras réteken, zsombékosokban, vízpartokon, gyakran tömegesen.
- Család: **ONAGRACEAE – LIGETSZÉPEFÉLÉK**
H., Cp. **Chamaenerion angustifolium (L.) Holub (Epilobium angustifolium L.) – Erdei deréce – Zburătoare.** Mezofiton, közepesen savanyú talaj. Vágásokban.
- Ch, Eua. **E. montanum L. – Erdei füzike – Pufuliță.** Mezofiton, heliosciofil, sciofil, közepesen savanyú talaj. Erdős helyeken.
16. Rend: **THYMELAEALES – BOROSZLÁNVIRÁGÚAK**
Család: **THYMELAEACEAE – BOROSZLÁNFÉLÉK**
NPh., Eua. **Daphne mezereum L. – Farkasboroszlán – Tulichină.** Mezofiton, heliosciofil, sciofil, közepesen savanyú talaj. Hűvös erdő mélyén, főleg bükkösökben.
17. Rend: **SANTALALES – SZANTÁLFAALAKÚAK**
Család: **SANTALACEAE – SZANTÁLFAFÉLÉK**
G-H., Ec. **Thesium bavarum Schrank – Élő zsellérke – Măciulie.** Xeromezofiton, subterm. Napfényes kaszálókon.
- Család: **LORANTHACEAE – FAGYÖNGYFÉLÉK**
Ep., Med.-Eua. **Viscum album L. – Fehér fagyöngy – Vâsc.** Élősködő, különböző lombos fákon.
18. Rend: **CELASTRALES – KECSKERÁGÓVIRÁGÚAK**
Család: **CELASTRACEAE – KECSKERÁGÓFÉLÉK**
NPh., Eu. **Evonymus europaeus L. – Csíkos kecskerágó – Voinicer.** Mezofiton, heliofil, heliosciofil, gyengén savanyú talaj. Erdős bozótos helyeken.
19. Rend: **EUPHORBIALES – KUTYATEJVIRÁGÚAK**
Család: **EUPHORBACEAE – KUTYATEJFÉLÉK**
H., Ec. **Euphorbia amygdaloides L. – Erdei kutyatei – Alior de pădure.** Mezofiton, heliosciofil, sciofil, közepesen savanyú talaj. Hűvösebb erdőkben.

- H., Eu. **E. cyparissias L. – Farkaskutyatei – Laptele câinelui.** Xeromezofiton. Szikár helyeken, lejtőkön, legelőkön igen közönséges.
- H., Alp.-Kárp.-Balk. **E. carniolica Jacq. – Kutyatej – Laptele câinelui.** Mezofiton, gyengén savanyú talaj. Mezsgyéken.
- Th., Eua. **E. helioscopia L. – Napraforgó kutyatei – Laptele cucului.** Xeromezofiton, közepesen savanyú talaj. Mezsgyéken.
- H., Eua. **E. villosa Waldst. et Kit ex Willd. – Bozontos kutyatej – Alior.** Mezohigrofiton. Nedves, mocsaras réteken.

20. Rend: RHAMNALES – BENGÉVIRÁGÚAK

Család: RHAMNACEAE – BENGÉFÉLÉK

- NPh., Eua. **Frangula alnus Mill. – Kutyabenge – Crușân.** Mezohigrofiton, heliofil, heliosciofil, gyengén savanyú talaj. Patakok mentén.

21. Rend: SAPINDALES – SZAPPANFAALAKÚAK

Család: ACERACEAE – JUHARFÉLÉK

- MPh., Ec. **Acer pseudoplatanus L. – Hegyi juhar – Paltin de munte.** Mezofiton, heliosciofil, sciofil, gyengén savanyú talaj. Nyirkosabb erdőkben, sziklaerdőkben és ártereken.

- MPh., Eu. **A. platanoides L. – Korai juhar – Paltin de câmp.** Mezofiton, heliosciofil, gyengén savanyú talaj. Erdőkben, szálanként fordul elő, és sorfának is ültetik.

- MPh., Eu. **A. campestre L. – Mezei juhar – Jugastru.** Xeromezofiton, heliosciofil, gyengén savanyú talaj. Erdőszéleken, bozótos helyeken közönséges.

22. Rend: GERANIALES – GÓLYAORRTERMÉSŰEK

Család: OXALIDACEAE – MADÁRSÓSKAFÉLÉK

- G., Cp. **Oxalis acetosella L. – Erdei madársóska – Măcrișul iepurelui.** Mezofiton, sciofil, savanyú talaj. Nyirkosabb fenyvesekben gyakori.

Család: GERANIACEAE – GÓLYAORRFÉLÉK

- H., Ec. **Geranium phaeum L. – Fodros gólyaorr – Pălăria cucului.** Mezohigrofiton, heliosciofil. Erdőszélen, nedves helyeken.

- H., Eua. **G. pratense L. – Réti gólyaorr – Greghetin.** Mezofiton. Nedves, hegyi réteken, patakok mentén.

- TH., Kozm. **G. robertianum L. – Nehézszagú gólyaorr – Năpraznică.** Mezofiton, sciofil. Erdőkben, cserjésekben.

- H. Ec. (submed.) **G. sanguineum L. – Piros gólyaorr.** Xerofiton. Erdőszéleken, réteken.

Család: BALSAMINACEAE – NEBÁNCSVIRÁGFÉLÉK

Th., Eua. **Impatiens noli-tangere L.** – **Erdei nyenyúljohozzám** – **Slăbănog**. Mezohigrofiton, heliosciofil, sciofil, közepesen savanyú talaj. Árnyas, nyirkos erdőben, ligetekben.

23. Rend: LINALES – LENVIRÁGÚAK

Család: LINACEAE – LENFÉLÉK

Th., Eu. **Linum catharticum L.** – **Békalen** – **Inuț de câmp**. Nyirkosabb réteken.

24. Rend: POLYGALALES – PACSIRTA FŰVIRÁGÚAK

Család: POLYGALACEAE – PACSIRTA FŰFÉLÉK

H., Ec. **Polygala amara L.** – **Keserű pacsirtafű** – **Amăreală**. Mezofiton, közepesen savanyú talaj.

Ch., Eu. **P. vulgaris L.** – **Hegy pacsirtafű** – **Amăreală**. Mezofiton, közepesen savanyú talaj. Hegyvidéki réteken.

NPh., Ec. (mont.) **P. chamaebuxus L.** – **Pusztánglevelű pacsirtafű** – **Amăreală**. Szárazabb réteken. (Nu crește în flora Rom. – scrie Vasile Ciocârlan.)

H., Eu. **P. comosa Schkuhr** – **Üstökös pacsirtafű** – **Amăreală**. Mezofiton, közepesen savanyú talaj. Szárazabb réteken gyakori.

25. Rend: ARALIALES – BOROSTYÁN VIRÁGÚAK

Család: ARALIACEAE – ARÁLIAFÉLÉK

Ch., Atl.-Med. **Hedera helix L.** – **Közönséges borostyán** – **Iederă**. Mezofiton, heliosciofil. Erdőkben.

26. Rend: APIALES (UMBELLALES) – ERNYŐSVIRÁGZATÚAK

Család: APIACEAE – ERNYŐSÖK

H., Eua. **Aegopodium podagraria L.** – **Podagrafű** – **Piciorul caprei**. Mezohigrofiton, heliosciofil, sciofil. Nedves erdőben, patakok szélén.

H., Eua. **Angelica sylvestris L.** – **Erdei angyalgyökér** – **Angelină sălbatică**. Mezohigrofiton, heliosciofil. Mocsaras réteken, vizek mentén.

H., Ec. **Astrantia major L.** – **Zöldcsillag** – **Ștevie de pădure**. Mezohigrofiton, heliofil, heliosciofil, közepesen savanyú talaj. Magasabb hegyeken.

H., Eua. **Bupleurum falcatum L.** – **Sarlós buvákfű** – **Urechea iepurelui**. Xeromezofiton, heliofil, heliosciofil, gyengén savanyú talaj. Sziklás, bokros lejtőkön.

H., Eua. **Carum carvi L.** – **Hasznos kömény** – **Chimen**. Mezofiton, közepesen savanyú talaj. Főleg hegyvidéki nyirkos réteken.

- H., Ec. **Chaerophyllum hirsutum L. (Chaerophyllum cicutaria Vill.) – Szőrös baraboly – Asmăţui sălbatic.** Mezohigrofiton, heliofil, heliosciofil.
- H., Eu. **Ch. temulentum – Bódító baraboly – Asmăţui**
- Th., Eua. **Conium maculatum L. – Bürök – Cucută.** Xeromezofiton.
- H., Eua. **Daucus carota L. – Vadmurok – Morcov sălbatic.** Xeromezofiton, közepesen savanyú talaj. Száraz réteken, útszélén köynöség.
- H., Pan. R. **Ferula sadlerana Ledeb. – Husáng – Aereb.** Xeromezofiton, subterm. Sziklagyepeken.
- H., P.-Med. **Ferulago sylvatica (Bess.) Reichenb. – Erdei mézgabürök – Mărar păsăresc.** Xeromezofiton. Erdőszélen, réteken gyakori.
- H., Eua. -Med. **Heracleum sphondylium ssp. sibiricum (L.) Simk.- Termetes medvetalp – Brânca ursului.** Xeromezofiton, közepesen savanyú talaj. Erdőben és erdőszéleken.
- H., Alp.-Kárp.-Balk. **Laserpitium siler Cr. – Sujtárszerű bordamag – Chimionul ţapului.**
- H., Eu. kt. **Peucedanum oreoselinum (L.) Moench – Citrom kocsord – Pătrunjel de câmp.** Xeromezofiton, heliofil, heliosciofil. Fűves, homokos helyeken.
- H., Eua. **P. palustre (L.) Moench – Kocsord – Chimin porcesc.** Higrofiton, heliofil, heliosciofil, közepesen savanyú talaj.
- H., Eu.-Med. **Pimpinella major (L.) Huds.- Vadpetrezselyem – Pătrunjel sălbatic.** Mezofiton, heliofil, heliosciofil, közepesen savanyú talaj.
- H., Eua. **Selinum carvifolium L.- Nyúlkömény – Ingerea.** Mezohigrofiton, heliofil, heliosciofil, közepesen savanyú talaj.

Alosztály: *DILLENIIDEAE*

27. Rend: *THEALES – TEAVIRÁGÚAK*

Család: *HYPERICACEAE – ORBÁNCFŰFÉLÉK*

- H., Eua. **Hypericum perforatum L. – Lyukaslevelű orbáncfű – Pojar-niţă.** Mezofiton, közepesen savanyú talaj. Erdős helyeken, vágásokban igen gyakori.

28. Rend: *MALVALES – MÁLYVAVIRÁGÚAK*

Család: *TILIACEAE – HÁRSFAFÉLÉK*

- NPh., Eua. **Tilia cordata Mill. – Kislevelű hárs – Tei pucios.** Mezofiton, gyengén savanyú talaj. Erdőben, köves lejtőkön. hegytetőkön.
- MPh., Ec. **T. platyphyllos Scop. – Nagylevelű hárs – Tei cu frunza mare.** Xeromezofiton. Erdőszéleken.

29. Rend: **VIOLALES – IBOLYAVIRÁGÚAK**

Család: **VIOLACEAE – IBOLYAFÉLÉK**

TH., Kozm. **Viola arvensis Murr. – Mezei árvácska – Toporași de câmp.**

Xeromezofiton. Cserjésekben, szántóföldeken.

H., Atl.-Med. **V. odorata L. – Illatos ibolya – Toporași.** Mezofiton, heliofil, heliosciofil. Erdőkben, erdőszéleken.

H., Eua. **V. reichenbachiana Jordan ex Boreau – Toporași.** Mezofiton, heliosciofil, sciofil. Erdőkben.

Család: **CISTACEAE – NAPVIRÁGFÉLÉK**

Ch., Eu.(submed.) **Helianthemum nummularium (L.) Mill – Molyhos napvirág.** Xerofiton, közepesen savanyú talaj. Fűves lejtőkön.

30. Rend: **CAPPARALES – KAPRIVIRÁGÚAK**

Család: **BRASSICACEAE vagy CRUCIFERAE – KERESZTESVIRÁGÚAK**

H., Eua. **Arabis alpina L. – Havasi ikravirág – Gâscariță de munte.**

Mezohigrofiton. Nedves, árnyékos sziklákon gyakori.

G., Adv. (Eua.) **Armoracia rusticana P. Gaertn., B. Meyer et Scherb. – Torma – Hrean**

Th., Eua. **Barbarea vulgaris R. Br. – Borbálafű – Crușătea.** Mezofiton.

Nyirkos bokros helyeken ártereken.

TH., Eua. **Bunias orientalis L. – Szümcső – Brăbin.** Xeromezofiton.

Th.TH. Kozm. **Capsella bursa-pastoris (L.) Medic. – Pástortáska –**

Traista ciobanului. Mezofiton. Réteken, szántóföldeken.

H., Cp. **Cardamine pratensis L. – Réti kakukktorma – Stupitul cucului.** Higrofiton. Nedves, hegyi réteken, forrásos helyeken.

H., Ec. **Cardaminopsis halleri (L.) Hay. – Haller-féle kövifoszlar.**

Mezohigrofiton, heliosciofil. Fűves helyeken.

G., Kárp-End. **Dentaria glandulosa Waldst. et Kit. – Ikrás fogasír –**

Breabăn. Mezohigrofiton, sciofil, közepesen savanyú talaj. Erdőkben.

TH., Kárp-End. **Erysimum wittmannii Zaw. – Repcsény – Mixandre.**

Xeromezofiton. Sziklagyepeken.

H., Eu. **Lunaria rediviva L. – Évelő holdviola – Lopătea.** Mezohigrofiton, heliosciofil, sciofil. Magasabb hegyeken, sziklatörmeléken.

TH.Th., Med. **Raphanus raphanistrum L. – Repcsén retek – Ridiche sălbatică.** Mezofiton, közepesen savanyú talaj. Réteken, szántóföldeken.

H., P. **Rorippa austriaca (Cr.) Bess. – Kányafű – Năsturel.** Higrofiton.

Vizes helyeken.

H., Eu. **R. sylvestris ssp kernerii (Menyh.) Soó – Iszap kányafű – Boghiță.**

Higrofiton. Nyirkos, fűves, iszapos helyeken, árkokban közönséges.

H., Eu. **R. pyrenaica (L.) Reichenb. – Szálas kányafű – Gălbenea.**

Mezofiton. Réteken.

- TH.Th., Eua. **Sinapis arvensis L. – Vadrepce – Muștar de câmp.**
Mezohigrofiton, gyengén savanyú talaj. Réteken, szántóföldeken.
- H., Cp. **Turritis glabra L. Xeromezofiton, közepesen savanyú talaj.**
Erdőszéleken, vágásokban.

31. Rend: **SALICALES – FÜZVIRÁGZATÚAK**

Család: **SALICACEAE – FÜZFÁFÉLÉK**

- MPh., Eua. **Populus tremula L. – Rezgőnyár – Plop tremurător.**
Erdőszéleken, vágásokban.
- NPh., Eua. **Salix alba L. – Fehérfűz – Salcie.** Higrofiton, gyengén savanyú talaj. Vízpartokon, füzes ligetekben.
- NPh., Eua. **S. caprea L. – Kecskefűz – Iovă.** Mezofiton. Hűvösebb erdőkben, vizes réteken gyakori.
- NPh., Eua. **S. cinerea L. – Hamvasfűz – Zălog.** Higrofiton, gyengén savanyú talaj. Erdei, mocsaras, lápos helyeken, vízpartokon magas bozótot alkot.
- NPh., Eua. **S. fragilis L. – Törékenyfűz – Răchită.** Higrofiton, gyengén savanyú talaj. Vízparti füves ligetek fája.

32. Rend: **ERICALES – HANGAVIRÁGÚAK**

Család: **ERICACEAE – HANGAFÉLÉK**

- Ch., Cp. **Vaccinium myrtillus L. – Fekete áfonya – Afin negru.**
Xeromezofiton, heliofil, heliosciofil, savanyú talaj. Csak magasabb hegyeinken, sovány, igen savanyú, mésztelen talajon.
- Ch., Cp. **V. uliginosum L. – Hamvas áfonya – Afin vânăt.** Mezohigrofiton, heliofil, heliosciofil, savanyú talaj. Tőzegmohás erdőkben.
- Ch., Cp. **V. vitis-idaea L. – Vörös áfonya – Merișor.** Xeromezofiton, heliofil, heliosciofil, savanyú talaj. Erdős helyeken, tőzegmohában bőven, a havasi tájig.

Család: **PYROLACEAE – KÖRTIKEFÉLÉK**

- Ch., Cp. **Pyrola minor L. – Kis körtike – Perișor.** Mezofiton, heliosciofil, savanyú talaj.

33. Rend: **PRIMULALES – KANKALINVIRÁGÚAK**

Család: **PRIMULACEAE – KANKALINFÉLÉK**

- Th., Cp. **Anagallis arvensis L. – Mezei tixszem – Scânteiuță.** Mezoxerofiton. Szántóföldeken.
- H., Eua. **Lysimachia vulgaris L. – Közönséges lizinka – Gălbinele.**
Higrofiton, heliofil, heliosciofil, közepesen savanyú talaj. Mocsaras réteken.
- Ch., Eu. **L. nummularia L. – Pénzlevelű lizinkan – Bănuței.** Higrofiton, heliofil, heliosciofil, közepesen savanyú talaj. Nedves réteken, árkokban.

- H., Eua.(submed.) **Primula veris L. – Tavaszi kankalin – Ciuboțica cucului.** Mezofiton, heliofil, heliosciofil, gyengén savanyú talaj. Nyíltabb erdős, bokros helyeken, magashegyi réteken gyakori.
- H., Kárp.-Balk. **Soldanella hungarica Simk. – Nagy harangrojt – Degetăruț.** Mezofiton, heliofil, heliosciofil, savanyú talaj. Fenyőövben, nyirkos helyeken.

Alosztály: ASTERIDAE (incl. LAMIIDAE)

34. Rend: GENTIANALES – TÁRNICSVIRÁGÚAK

Család: GENTIANACEAE – TÁRNICSFÉLÉK

- Th., Ec. **Centaurium erythraea Rafin. – Kis ezerjófű.** Xeromezofiton, heliofil, heliosciofil, savanyú talaj. Ritkás erdőben, vágásokban, réteken.

- H., Ec.(mont.) **Gentiana asclepiadea L. – Fecske tárnics – Ghințură.** Heliofil, heliosciofil, gyengén savanyú talaj. Erdős, nyirkos helyeken, ősz felé.

- Th., Alp.-Kárp.-Balk. **Gentiana lutescens (Velen.) J.Holub (G. praecox A. et J. Kern) – Kárpáti tárnics – Ochincele.** Mezofiton.

- H., Eua. **G. verna L. – Tavaszi tárnics – Ochincele**

Család: APOCYNACEAE – TÉLIZÖLDFÉLÉK

- Ch., Med. **Vinca minor L. – Kis télizöld – Saschiu.** Mezofiton, heliosciofil, gyengén savanyú talaj. Tölgyesben, gyertyánosban és kertekben, rendszeren nagyobb területeket borít.

35. Rend: OLEALES – OLAJFAVIRÁGÚAK

Család: OLEACEAE – OLAJFAFÉLÉK

- MPh., Eu. **Fraxinus excelsior L. – Magas kőris – Frasin.** Mezofiton, heliofil, heliosciofil, közepesen savanyú talaj. Hegytetőkön növény magas fa.

- NPh., Adv. (Kína) **Forsythia suspensa Vahl – Aranyvessző**

36. Rend: SOLANALES – BURGONYAVIRÁGÚAK

Család: SOLANACEAE – BURGONYAFÉLÉK

- H., Med. **Atropa belladonna L. – Maszlagos nadragulya – Mătrăgună.** Mezofiton, heliofil, heliosciofil, gyengén savanyú talaj. Főleg bükkösökben és azok vágásaiban.

- H., Ec.(submed.) **Physalis alkekengi L. – Közönséges zsidóceresznye – Păpălău.** Mezofiton, heliofil, heliosciofil, gyengén savanyú talaj. Árnyas helyeken, nyirkos ligetekben.

Ch., Eua. **Solanum dulcamara L.** – **Kesernyés csúcsor** – **Lăsnicior.**
Higrofiton, heliofil, heliosciofil, gyengén savanyú talaj. Nyirkos, bokros helyeken.

TH., Kozm. **Solanum nigrum L.** – **Fekete csúcsor** – **Zărnă.** Mezofiton.
Szántóföldeken, parlagokon.

Család: CONVULVACEAE – SZULÁKFÉLÉK

G., Kozm. **Convolvulus arvensis L.** – **Apró szulák** – **Volbură.** Mezofiton,
mezoterm. Szántóföldeken.

Család: CUSCUTACEAE – ARANKAFÉLÉK

Th., Eua. **Cuscuta epilinum Weihe** – **Közönséges aranka** – **Tortel.**
Különböző füveken élősködik.

Család: POLEMONIACEAE

H., Cp., R. **Polemonium caeruleum L.** – **Csatavirág** – **Scara Domnului.**
Mezohigrofiton, heliofil, heliosciofil. Erdős, nyirkos helyeken.

37. Rend: LAMIALES – AJAKOSVIRÁGÚAK

Család: BORAGINACEAE – ÉRDESLEVELŰEK

Th(TH)., Eua. **Echium vulgare L.** – **Kígyószisz** – **Limba șarpelui.**
Xeromezofiton. Parlagon, útszélén.

H., Eua. **Myosotis scorpioides L.** – **Mocsári nefelejcs** – **Nu-mă-uita.**
Higrofiton, heliofil, heliosciofil. Mocsaras réteken, patakok mentén,
ligeterdőkben.

H., Eu. **M. sylvatica (Ehrh.) Hoffm.** – **Erdei nefelejcs** – **Albăstriță de pădure.** Heliosciofil. Nyirkosabb erdőkben.

H., Ec. **Pulmonaria mollis Wulfen ex Hornem.** – **Bársonyos tüdőfű** – **Mierea ursului.** Xeromezofiton, heliosciofil, gyengén savanyú talaj.
Szárazabb erdőkben.

H., Ec. **P. officinalis L.** – **Pettyegetett tüdőfű** – **Orvosi tüdőfű.**
Mezofiton, heliosciofil, közepesen savanyú talaj. Húvösebb erdőkben.

H., Kárp.-Balk. **P. rubra Schot** – **Bíboros tüdőfű** – **Mierea ursului de munte.** Mezofiton, heliofil, sciofil, közepesen savanyú talaj.

H., Med. **Symphytum officinale L.** – **Fekete nadálytő** – **Tătăneasă.**
Higrofiton, heliofil, heliosciofil. Mocsaras réteken.

H., Ec. **S. tuberosum L.** – **Gumós nadálytő** – **Tătăneasă de pădure.**
Mezofiton, heliosciofil, közepesen savanyú talaj. Erdőkben gyakori.

Család: LAMIACEAE – AJAKOSOK

H., Eua. **Ajuga genevensis L.** – **Közönséges infű** – **Suliman.** Xeromezo-
fiton, közepesen savanyú talaj. Fűves, száraz helyeken.

- H., Eu. **A. reptans L.** – **Ostorindás infű** – **Vinariță**. Mezofiton, heliofil, heliosciofil, közepesen savanyú talaj. Erdőben, hegyi kaszálókon gyakori.
- Ch., Eua.-Med. **Ballota nigra L.** – **Fekete pesterce** – **Cătușe**. Xeromezofiton, gyengén savanyú talaj. Szántóföldeken.
- Th., Eua. **Galeopsis speciosa Mill.** – **Szörös kenderkefű** – **Cânepiță**. Mezohigrofiton, gyengén savanyú talaj. Erdei vágásokban, nyirkos helyeken.
- H., Eua. **Glechoma hederacea L.** – **Kerek repkény** – **Silnic**. Mezohigrofiton, heliofil, heliosciofil. Hegyi kaszálókon.
- H., Eua. **Lamium album L.** – **Fehér árvacsalán** – **Urzică albă**. Mezofiton, heliofil, heliosciofil, közepesen savanyú talaj.
- Ch., Ec. **L. galeobdolon L.** – **Sárga árvacsalán** – **Gălbiniță**. Mezofiton, sciofil, közepesen savanyú talaj. Bükkös, gyertyános erdőkben gyakori.
- Ch., Eua. **L. maculatum L.** – **Foltos árvacsalán** – **Urzică moartă**. Mezohigrofiton, heliosciofil, gyengén savanyú talaj. Erdős, cserjés helyeken gyakori.
- Hl., Eua. **Lycopus europaeus L.** – **Farkasláb** – **Cervană**. Higrofiton, heliofil, heliosciofil, gyengén savanyú talaj. Mocsaras réteken, árkokban.
- H., Cp. **Mentha arvensis L.** – **Mezei menta** – **Izmă**. Mezohigrofiton, közepesen savanyú talaj. Nedves szántóföldeken.
- Hl., Eu. **M. aquatica L.** – **Vízi menta** – **Izmă de baltă**. Higrofiton, heliofil, heliosciofil.
- H., Eua(submed.) **M. pulegium L.** – **Csombormenta** – **Busuiocul cerbilor**. Mezohigrofiton. Nedves rétek.
- H., Eua. **Mentha longifolia (L.) Hudson** – **Erdei menta** – **Izmă proastă**. Higrofiton, heliofil, heliosciofil, gyengén savanyú talaj. Hegyvidéki vizek mentén, árkokban.
- H., Ec.(submed.) **Melittis melissophyllum L.** – **Méhfű** – **Dumbravnic**. Mezofiton, heliosciofil, gyengén savanyú talaj.
- H., Kozm. **Prunella vulgaris L.** – **Közönséges gyíkfű** – **Busuioc sălbatic**. Mezofiton. Erdős, füves helyeken gyakori.
- H., Eua. **Origanum vulgare L.** – **Közönséges szurokfű** – **Sovârv**. Xeromezofiton, heliofil, heliosciofil, közepesen savanyú talaj. Erdős, cserjés helyeken, vágásokban.
- H., Eu.(submed.) **Salvia pratensis L.** – **Mezei zsálya** – **Jaleș de câmp**. Xeromezofiton, közepesen savanyú talaj. Réteken gyakori.
- H., Med. **S. verticillata L.** – **Lózsálya** – **Urechea porcului**. Xeromezofiton, gyengén savanyú talaj. Réteken, erdei tisztásokon.

H., Eua. **Stachys officinalis (L.) Trev (Betonica officinalis L.) – Orvosi tisztesfű – Vindecea.** Mezohigrofiton, heliofil, heliosciofil, közepesen savanyú talaj. Erdős helyeken, tisztásokon.

H., Eua. **S. sylvatica L. – Erdei tisztesfű.** Mezohigrofiton, heliofil, heliosciofil, gyengén savanyú talaj. Erdőkben gyakori.

Ch., Eua. **Thymus pannonicus All. – Korai kakukkfű – Cimbrisor.** Xerofiton, semleges talaj. Erdei tisztásokon, réteken.

38. Rend: PLANTAGINALES – ÚTIFŰVIRÁGÚAK

Család: PLANTAGINACEAE – ÚTIFŰFÉLÉK

H., Eua. **Plantago lanceolata L. – Lándzsás útifű – Pătlagină îngustă.** Réteken legelőkön

H., Eua. **P. major L. – Nagy útifű – Pătlagină.** Mezofiton, közepesen savanyú talaj. Nyirkos, taposott, sáros útszéleken, iszapos vízpartokon közönséges.

H., Eua. **P. media L. – Réti útifű – Pătlagină lată.** Mezofiton, közepesen savanyú talaj. Hegyvidéki réteken.

39. Rend: SCROPHULARIALES – TÁTIKAVIRÁGÚAK

Család: SCROPHULARIACEAE – TÁTOGATÓK

H., Eu. **Digitalis grandiflora Mill. (Digitalis lutea Mill.) – Sárga gyűszűvirág – Degetăruț.** Mezofiton, heliofil, heliosciofil, közepesen savanyú talaj. Erdőkben, vágásokban.

TH., Ec. **Euphrasia stricta Wolff – Közönséges szemvidító – Silur.** Xeromezofiton, közepesen savanyú talaj. Soványabb réteken.

Th., Ec. **E. officinalis subsp. pratensis Schübler et Martens (E. rostkoviana Hayne) – Mirigyes szemvidító – Silur.** Mezofiton, közepesen savanyú talaj. Hegyvidéki réteken.

G., Eua. **Linaria vulgaris Mill. – Közönséges gyújtóványfű – Linăriță.** Xeromezofiton, közepesen savanyú talaj. Vágásokban.

Th., Kárp.-Balk. **Melampyrum bihariense A. Kerner – Csormolya – Miază noapte.** Xeromezofiton, heliofil, heliosciofil, közepesen savanyú talaj. Erdei tisztásokon, erdőszéleken

Th., Eua. **M. pratense L. – Réti csormolya.** Savanyú talaj. Sovány, savanyú, mesztelen talajú erdőben tömegesen.

H., Eu.(mont.) **Pedicularis comosa L. – Mezei kakastaréj – Darie.** Xeromezofiton. Füves, sziklás helyeken.

TH., Eu. **P. sylvatica L. – Erdei kakastaréj – Pintenel.** Higrofiton. Vizes, mocsaras rét.

Th., Ec. **Rhinanthus alectorolophus (Scop.) Pollich – Borzas kakascímer – Clocotici.** Mezofiton, közepesen savanyú talaj. Nyirkos helyeken.

- H., Eua. **Scrophularia nodosa L.** – Göcsös görvélyfű – Bubornic. Mezofiton, heliosciofil, sciofil, közepesen savanyú talaj. Erdős, nyirkos helyeken.
- TH., Eua. **Verbascum nigrum L.** – Fekete ökörfarkkóró – Lumânărică. Xeromezofiton, közepesen savanyú talaj. Erdős nyirkos helyeken.
- TH., Eua. **V. thapsus L.** – Molyhos ökörfarkkóró – Coada vacii. Xeromezofiton, gyengén savanyú talaj. Erdős, köves, áradásos helyeken, vágásokban.
- Ch., Eua. **Veronica chamaedrys L.** – Ösztörüs veronika – Șopârliță. Xeromezofiton, heliofil, heliosciofil, savanyú talaj. Erdős, bokros helyeken, vágásokban gyakori.
- HL., Eua. **V. beccabunga L.** – Deréce veronika – Șopârliță de apă. Higrofiton, heliofil, heliosciofil, gyengén savanyú talaj. Főleg hegyi források környékén.
- Ch., Eua. **V. officinalis L.** – Orvosi veronika – Șopârliță de pădure. Xeromezofiton, heliofil, heliosciofil, savanyú talaj. Erdőben, vágásokban.
40. Rend: CAMPANULALES – HARANGVIRÁGÚAK
Család: CAMPANULACEAE – HARANGVIRÁGFÉLÉK
- H., Kárp.-Bálg. **Campanula abietina Griseb.** – Fenyves csengetyűke – Clopoței. Mezofiton. Kaszálókon, erdőszéleken gyakori.
- TH., Eua. **C. cervicaria L.** – Halvány harangvirág – Clopoței. Mezofiton. Erdőszélen, cserjésekben.
- H., Eua. **C. glomerata L.** – Csomós harangvirág – Ciucure. Xeromezofiton, közepesen savanyú talaj. Cserjés lejtőkön.
- TH.H, Eu.(submed.) **C. patula L.** – Terebélyes harangvirág – Cupa oii. Mezofiton, közepesen savanyú talaj. Főleg hegyi kaszálókon gyakori.
- H., Eua. **C. persicifolia L.** – Baracklevelű harangvirág – Clopoței. Xeromezofiton, heliosciofil, közepesen savanyú talaj. Magashegyi réteken.
- H., Eua.(submed.) **C. rapunculoides L.** – Kánya harangvirág – Rânză. Xeromezofiton, gyengén savanyú talaj. Erdőkben gyakori.
- H., Eua.(submed.) **C. trachelium L.** – Csalánlevelű harangvirág – Bulbuci. Mezofiton, heliosciofil, sciofil, gyengén savanyú talaj. Főleg nyirkosabb erdőkben, vágásokban gyakori.
- H., Ec(mont.) **Phyteuma orbiculare L.** – Gombos varjúköröm – Schinuță. Xeromezofiton. Sziklagyepen.
- H., Kárp.-End. **P. tetramerum Schur** – Varjúköröm – Pușca dracului. Heliofil, heliosciofil. Réteken, erdei tisztásokon.

41. Rend: **RUBIALES – BUZÉRVIRÁGÚAK**

Család: **RUBIACEAE – BUZÉRFÉLÉK**

H., Eua. **Galium odoratum (L.) Scop. (Asperula odorata L.) – Szagos müge – Vinariță.** Mezofiton, sciofil, közepesen savanyú talaj. Bükkös gyertyános erdőkben.

H., Eu. **A. tinctoria L. – Müge – Lipitoare de vopsit.** Xeromezofiton, heliosciofil. Köves, füves lejtőkön.

H., Eua. **Cruciata glabra (L.) Ehrend. – Mezei keresztfű – Smântânică.** Mezofiton, heliofil, heliosciofil, közepesen savanyú talaj. Erdős, nyirkos helyeken.

Th., Cp. **Galium aparine L. – Ragadós galaj – Lipicioasă.** Mezofiton, heliofil, heliosciofil, közepesen savanyú talaj. Cserjésekben, vágásokban, réteken.

H., Eua. **G. mollugo ssp. erectum (Huds.) Syme – Közönséges galaj – Sânzâiană albă.** Xeromezofiton, közepesen savanyú talaj. Erdős, cserjés helyeken, vágásokban közönséges.

H., Atl.-Med. **G. pumilum Murr. – Törpe galaj.** Xerofiton, közepesen savanyú talaj. Erdők száraz, köves, lejtőin.

H., Ec. **G. rubioides L. – Réti galaj – Sânzâie rodie.** Mezohigrofiton, gyengén savanyú talaj. Nedves, üde réteken, füves helyeken.

G., Ec. **G. schultesii Vest – Fénytelen galaj – Cucută de pădure.** Xeromezofiton, heliosciofil, közepesen savanyú talaj. Erdőkben tömegesen.

H., Eua. **G. verum L. – Tejoltó galaj – Sânzâiană galbenă.** Xeromezofiton, közepesen savanyú talaj. Réteken, erdőszeleken.

42. Rend: **DIPSACALES – MÁCSONYAVIRÁGÚAK**

Család: **CAPRIFOLIACEAE – BODZAFÉLÉK**

H., Eua. **Sambucus ebulus L. – Földi bodza – Boz.** Mezohigrofiton, közepesen savanyú talaj. Ligetekben, nyirkos, bozótos helyeken.

NPh., Eu. **S. nigra L. – Fekete bodza – Soc negru.** Mezofiton, heliofil, heliosciofil, közepesen savanyú talaj. Erdőszeleken, ligetekben.

NPh., Cp. **S. racemosa L. – Fürtös bodza – Soc roșu.** Erdőszeleken, ligetekben.

NPh., Adv.(É-Am.) **Symphoricarpus rivularis Suksd. – Hóbogyó – Hurmuz.**

NPh., Cp. **Viburnum opulus L. – Kánya bangita – Călin.** Mezohigrofiton, heliofil, heliosciofil, gyengén savanyú talaj. Nyirkos erdőszeleken, ligeterdőkben.

Család: VALERIANACEAE – MACSKAGYÖKÉRFÉLÉK

H., Alp.-Eu. **Valeriana montana** L. – **Hegyvidéki macskagyökér** – **Orbaljt.** Mezohigrofiton. Sziklagyepek.

H., Ec.(mont.) **V. tripteris** L. – **Hármaslevelű macskamenta** – **Cujmărul de munte.** Mezohigrofiton, heliosciofil, sciofil. Ligeterdőkben.

Család: DIPSACACEAE – MÁCSONYAFÉLÉK

H., Eua. **Dipsacus laciniatus** L. – **Héjakút mácsonya** – **Varga ciobanului.** Mezohigrofiton, közepesen savanyú talaj. Ártereken, árkokban, bozótokban.

H., Eu. **Knautia arvensis** (L.) Coult. – **Mezei varfű** – **Muşcatul dracului.** Xeromezofiton, közepesen savanyú talaj. Üde réteken, kaszálókon gyakori.

H., Ec.(mont.) **K. dipsacifolia** Kreutzer (**K. sylvatica** (L.) Duby) – **Erdei varfű** – **Muşcatul dracului.** Mezofiton, heliosciofil, sciofil, közepesen savanyú talaj. Magasabb hegyek lejtőin.

H., Eua. **Scabiosa ochroleuca** L. – **Vajszinű ördög szem** – **Sipică.** Xeromezofiton, közepesen savanyú talaj. Mezsgyén, füves, bokros helyeken, gyakori.

H., Ec. **Succisa pratensis** Moench – **Ördögharaptafű** – **Ruin.** Mezohigrofiton, közepesen savanyú talaj. Nyirkos réteken, lápréteken, hegyi réteken gyakori.

43. Rend: ASTERALES – FÉSZKEKVIRÁGZATÚAK

Család: ASTERACEAE – FÉSZKESVIRÁGZATÚAK

H., Pan. **Achillea asplenifolia** Vent. – **Cickafark** – **Coadă şoricelului.** Mezohigrofiton. Nedves réteken, erdőszélen.

H., Alp.-Kárp.-Balk. **A. distans ssp. stricta** (Schleich.) Janchen – **Nagy cickafark** – **Coadă şoricelului de munte.** Xeromezofiton, közepesen savanyú talaj. Erdőirtások helyén.

H., Eua. **A. ptarmica** L. – **Kenyérbél cickafark** – **Rototele albe.** Mezohigrofiton, közepesen savanyú talaj.

H., Med. **A. millefolium** L. – **Ritkás cickafark** – **Coadă şoricelului.** Xeromezofiton, közepesen savanyú talaj. Erdős helyeken, útszélen közönséges.

Ch., Eua. **Antennaria dioica** (L.) Gaertn. – **Parlagi macskatalp** – **Parpian.** Xeromezofiton, savanyú talaj. Főleg sovány hegyi réteken.

Th., Eu.(submed.) **Anthemis arvensis** L. – **Parlagi pipitér** – **Romaniţă de câmp.** Xeromezofiton, közepesen savanyú talaj.

- H., Eua. **Arctium lappa L.** – Nagy bojtorján – Brusture. Xeromezofiton, gyengén savanyú talaj.
- H., Eu. **A. minus (Hill) Bernh.** – Apró bojtorján – Brustur mic. Xeromezofiton, gyengén savanyú talaj.
- Ch., Cp. **Artemisia vulgaris L.** – Fekete üröm – Pelinariță. Xeromezofiton.
- H., Eua. **Bellis perennis L.** – Százszorszép – Bănuți. Mezofiton. Réteken, legelőkön, tavasztól őszig.
- Th., Eua. **Bidens tripartita L.** – Subás farkasfog – Dentiță. Mezohigrofiton.
- H., Eu. **Carduus acanthoides L.** – Útszéli bogáncs – Spin. Xeromezofiton.
- Th., Eua. **C. nutans L.** – Bókoló bogáncs – Ciulin. Xeromezofiton. Mezsgyéken, útszállón.
- H., Ec.(mont.) **C. personata (L.) Jacq.** – Álarcos bogáncs – Spin de munte. Mezohigrofiton, heliofil, heliosciofil. Nyirkos erdőkben, patakok mentén, az alhavasi tájig.
- H., Ec.-Balk. **Carlina acaulis L.** – Száratlan babakalács – Turtă. Xeromezofite. Magasabb hegyek sovány, savanyú talajú rétjein.
- Th., Med. **Centaurea cyanus L.** – Kék búzavirág – Albăstriță. Xeromezofiton, közepesen savanyú talaj.
- H., Ec. **C. jacea L.** – Réti imola – Vinețea. Xeromezofiton, közepesen savanyú talaj. Hegyi réteken.
- H., Trans.-End. **C. indurata Janka** – Iarbă de plămân. Xeromezofiton, közepesen savanyú talaj.
- H., Eu.(mont). **C. phrygia L.** – Vinețea. Mezofiton. Erdőszéleken.
- H., Eua.(submed.) **C. scabiosa L.** – Vastövű búzavirág – Vinețea. Xeromezofiton, közepesen savanyú talaj.
- H., Balk. **C. spinulosa Roch.** Xerofiton, közepesen savanyú talaj. Hegyi réteken.
- H., Eua. **Tanacetum corymbosum (L.) Schultz Bip. (Chrysanthemum corymbosum L.)** – Sátorozó margaréta – Năpraznic. Mezofiton, heliofil, heliosciofil, közepesen savanyú talaj. Különösen vegyes erdőkben gyakori.
- H., Eua. **Leucanthemum vulgare Lam. (Chrysanthemum leucanthemum L.)** – Községes aranyvirág – Margarete. Xeromezofiton, savanyú talaj. Hegyi füves, réteken, áradásos helyeken, tömeges.
- H., Kárp.-End. **Leucanthemum waldsteinii (Schultz Bip.) Pouzar** – Kereklevelű aranyvirág – Ochiul boului. Mezohigrofiton, helios-

ciofil, sciofil, közepesen savanyú talaj. Erdős, forrásos helyeken, hegyi réteken, a havasi tájig.

H., Eua. **Cichorium intybus L. – Mezei katáng – Cicoare.** Gyengén savanyú talaj.

G., Eua. **Cirsium arvense (L.) Scop – Mezei aszat – Pălămidă.** Xeromezofiton. Erdei vágásokban, vetésekben közönséges.

H., Ec.(mont.) **C. erisithales (Jacq.) Scop – Enyves aszat – Colțul lupului.** Mezofiton, heliofil, heliosciofil, közepesen savanyú talaj.

H., Ec. **C. rivulare (Jacq.) All. – Csermely aszat – Captalan.** Higrofiton, közepesen savanyú talaj. Lápos réteken, források körül, magasabb hegyvidéken.

TH., Eu. **Crepis biennis L. – Zörgőfü – Barba lupului.** Mezofiton. Erdőszéleken.

H., Eu. **C. paludosa (L.) Moench – Zörgőfü – Gălbenușe de baltă.** Mezohigrofiton, heliofil, heliosciofil, közepesen savanyú talaj.

Th., Adv.(É-Am.) **Erigeron annuus (L.) Pers. – Fehér seprence.** Mezofiton. Erdőkben, erdőszéleken.

Th., Adv.(É-Am.) **E. canadensis L. – Betyárkóró – Bătrâniș.** Xeromezofiton,

H., Eua. **Eupatorium cannabinum L. – Sédkender – Cânepa codrului.** Mezohigrofiton. Nedves, sziklás, füves helyen.

Th., Adv.(D-Am.) **Galinsoga parviflora Cav. – Kicsiny gombvirág – Busuioc sălbatic.** Mezofiton, közepesen savanyú talaj.

H., Cp. **Gnaphalium sylvaticum L. – Erdei gyopár – Floarea patului.** Mezofiton, savanyú talaj. Erdős helyeken vágásokban.

Th., Eua. **G. uliginosum L. – Iszapgyopár – Siminoc.** Higrofiton, közepesen savanyú talaj.

H., Alp.-Arct.-Eua. **Hieracium aurantiacum L. – Rezes hölgymál – Rușuliță.** Savanyú talaj. Réteken a fenyőövben is.

H., Alp.-Arct.-Cp. **H. alpinum L. – Havasi hölgymál – Vulturică.** Mezofiton, savanyú talaj. Sziklás, füves helyeken.

H., Eu. **H. lactucella Wallr. (H. auricula auct. non L.) – Füles hölgymál – Opintic.** Xeromezofiton, savanyú talaj. Erdős, füves helyeken, magashegyi réteken.

H., Eua. **H. cymosum L. – Csomós hölgymál – Vulturică.** Xeromezofiton. Sziklás erdőkben.

H., Eu. **H. pilosella L. – Ezüstös hölgymál – Vulturică.** Xerofiton, heliofil, heliosciofil, közepesen savanyú talaj. Füves helyeken, szárazabb, sovány réteken.

- H., Kárp-Balk. **H. transsylvanicum** Heuffel (**H. rotundatum** auct. non Kit.) – Erdélyi hölgymál – Vulturică. Mezofiton, heliosciofil, közepesen savanyú talaj. Árnyékos, sziklás fenyőerdőkben.
- H., Ec. **H. umbellatum** L. – Ernyős hölgymál – Iarba vulturului. Erdőszéleken, vágásokban gyakori.
- H., Eua. **Innula britanica** L. – Réti peremizs – Solovârvariță. Xeromezofiton, Nedvesebb réteken, árkokban, szikesedő réteken igen gyakori.
- H., Eua. **I. salicina** L. – Fűzlevelű peremizs – Cioroi. Xeromezofiton, heliofil, heliosciofil, gyengén savanyú talaj. Cserjés helyeken megszgyéken.
- Th., Eua. **Lactuca serriola** Torn. – Keszegsaláta – Salată sălbatică. Xeromezofiton.
- H., Eua. **Leontodon autumnalis** L. – Őszi oroszlánfog – Capul călugărului. Xeromezofiton. Fűves, homokos, nyirkos helyeken, ősz felé.
- H., Alp.-Eua. **Leontopodium alpinum** (L.) Cass. – Havasi gyopár – Floare de colți. Xeromezofiton, gyengén savanyú talaj. Mészkősziklákön.
- H., Eua. (R) **Ligularia sibirica** (L.) Cass. – Hamuvirág – Urechi de munte. Lápréteken.
- Th., Eua.(submed.) **Matricaria recutita** L. (**Matricaria chamomilla** L.) – Orvosi székfű – Mușetel. Xeromezofiton, közepesen savanyú talaj. Vízállotta helyeken, főleg májusban.
- Th., Adv.-Med. **M. discoidea** DC (**M. matricarioides** (Less)Porter) – Szagtalan székfű – Romaniță. Xeromezofiton, közepesen savanyú talaj.
- H., Eu. **Mycelis muralis** (L.) Dum. – Kőfali kákicsvirág – Tălhărea. Mezofiton, heliosciofil, sciofil, közepesen savanyú talaj. Főleg erdei vágásokban, köves helyeken közönséges.
- G., Eua. **Petasites albus** (L.) Gaertn. – Fehér acsalapu – Brustur. Mezohigrofiton, heliosciofil, sciofil.
- G., Eua. **P. hybridus** (L.) Gaertn., B. Meyer et Scherb – Vörös acsalapu – Captalan. Mezohigrofiton, heliofil, heliosciofil. Hegyvidéki patakok mentén.
- H., P.-Med. **Scorzonera humilis** L. – Pozdor – Salată de iarnă. Xerofiton, heliofil, heliosciofil, gyengén savanyú talaj. Bokros lejtők.
- H., Eua. **Senecio jacobaea** L. – Jakabnap aggfű – Rujină. Xeromezofiton, közepesen savanyú talaj. Erdei vágásokban, erdőszéleken.
- H., Ec.(mont.) **S. nemorensis ssp. fuchsii** (Gmel.) Celak. – Berki aggfű – Amărățaciune. Mezohigrofiton, heliosciofil, sciofil, közepesen savanyú talaj. Főleg erdei vágásokban gyakori.

- H., Eua. **S. paludosus L.** – **Mocsári aggófű** – **Cruciuliță de baltă.**
Higrofiton. Nádasokban vizek mentén.
- Th., Atl.-Ec. **S. squalidus L.** – **Aggófű** – **Cruciuliță.** Mezofiton.
- Th., Eu.(submed.) **S. viscosus L.** – **Enyves aggófű** – **Cruciuliță lipicioasă.** Xeromezofiton. Erdei vágásokban, köves, árnyas helyeken.
- Th., Eua. **S. vulgaris L.** – **Közönséges aggófű** – **Cruciuliță.** Mezofiton. Parlagokon.
- H., Eu.(submed.) **Serratula tinctoria L.** – **Festő zsoltina** – **Gálbinare.**
Xeromezofiton, heliofil, heliosciofil, gyengén savanyú talaj. Erdős, cserjés helyeken, vágásokban közönséges.
- H., Kozm. **Sonchus arvensis L.** – **Mezei nyúlsaláta** – **Susai.** Xeromezofiton, gyengén savanyú talaj. Nedves, füves helyeken.
- H., Alp.-Eu. **Solidago virgaurea subsp. minuta (L.) Arcangeli** – **Erdei aranyvessző** – **Splinuță.** Xeromezofiton, heliofil, heliosciofil, közepesen savanyú talaj. Erdővágásokban, sziklás füves helyeken, nyár végén közönséges.
- H., Eua. **Taraxacum officinale Web. in Wigg.** – **Gyermekláncfű** – **Păpădie.** Xeromezofiton, gyengén savanyú talaj. Nyirkosabb réteken.
- H., Eua. **Tanacetum vulgare L.** – **Giliszaúzó varádics** – **Vetrice.** Mezofiton.
- H., Kárp.-Balk. **Telekia speciosa (Schreb.) Baumg.** – **Teleki virág** – **Brustan.**
Higrofiton, heliosciofil, gyengén savanyú talaj.
- Th., Eua. **Tripleurospermum inodorum (L.) Schultz-Bip.** – **Ebszékfű** – **Romaniță proastă.** Xeromezofiton, gyengén savanyú talaj.
- G., Eua. **Tussilago farfara L.** – **Martilapu** – **Podbal.** Mezofiton, közepesen savanyú talaj. Nyirkos, omladékos helyeken, árkokban, jó talajkötő, nyirkos, agyagos partokon.
- Th., Eua. **Xanthium strumarium L.** – **Bojtorján.** – **Cornuți** Xeromezofiton, gyengén savanyú talaj.

Osztály: LILIOPSIDA (MONOCOTILEDONATAE) – EGYSZIKŰEK

Alosztály: LILIIDAE

44. Rend: LILIALES – LILIOMVIRÁGÚAK

Család: LILIACEAE – LILIOMFÉLÉK

G., Ec.(submed.) **Colchicum autumnale L.** – **Őszi kikerics** – **Brândușă de toamnă.** Mezofiton, közepesen savanyú talaj. Nyirkosabb réteken, erdőszéleken gyakran tömegesen.

G., Eu. **Convallaria majalis L.** – **Májusi gyöngyvirág** – **Lăcrămioară.** Mezofiton, heliosciofil, gyengén savanyú talaj.

- G., Eua. **Erythronium dens-canis L. – Kakasmandikó – Măseaua ciutei.** Mezofiton, heliosciofil, gyengén savanyú talaj. Főleg bükkösökben.
- G., Eua.(submed.) **Polygonatum odoratum (Mill.) Druce – Orvosi salamonpecsét – Coada cocoşului.** Xeromezofiton, heliosciofil, közepesen savanyú talaj. Szárazabb erdőkben gyakori.
- H., Eu. **Veratrum album ssp. lobelianum (Bernh.) Rchb. – Fehér zápsza – Ştirigoaie.** Mezofiton. Mocsaras, lápos réteken, erdei, nedves tisztásokon.

Család: AMARYLLIDACEAE – AMARYLLISZFÉLÉK

- G., Ec. **Galanthus nivalis L. – Hóvirág – Ghiocel.** Mezofiton, heliosciofil, sciofil közepesen savanyú talaj. Hűvösebb nyirkosabb erdőkben, magashegyi réteken, árnyas köves lejtőkön.
- G., Ec.(mont) **Narcissus poeticus subs. Radiiflorus (Salisb.) Baker – Keskenylevelű nárcisz – Narcise.** Mezohigrofiton, közepesen savanyú talaj.
- G., Ec. **Leucojum vernum – Tavaszi tózike – Ghiocel bogati.** Mezofiton, heliofil, heliosciofil, közepesen savanyú talaj. Nyirkos erdei tisztáson és erdőszélen.

Család: IRIDACEAE – NŐSZIROMFÉLÉK

- G., Kárp.-Balk. **Crocus vernus (L.) Hill. – Tavaszi sáfrány – Brânduşe de primăvară.** Mezofiton. Hegyi réteken, erdei tisztásokon, az alhavasi tájig, gyakran tömegesen, kora tavasszal.
- G., Eua. **Gladiolus imbricatus L. – Réti kardvirág – Săbiuţă.** Mezohigrofiton. Főleg hegyvidéki nedves réteken.
- G., Kt. **Iris ruthenica Ker-Gawl. – Erdei nőszirm – Caşiţă.** Xeromezofiton. Hegyi réteken, erdei tisztásokon.
- G., Eua. **Iris sibirica L. – Szibériai nőszirm – Stânjenel de bahnă.** Higrofiton. Nedves és hegyi réteken.

45. Rend: ORCHIDALES – ORCHIDEAVIRÁGÚAK

Család: ORCHIDACEAE – KOSBORFÉLÉK

- G., Eua. **Cypripedium calceolus L. – Boldogasszony papucs – Papucul doamnei.** Mezofiton, heliosciofil. Erdőkben, cserjésekben.
- G., Eua. **Epipactis helleborine (L.) Cr. – Széleslevelű nőszőfű – Mlăştiniţă.** Mezofiton, heliofil, heliosciofil, közepesen savanyú talaj. Erdős nyirkos helyeken.
- G., Eua. **Gymnadenia conopsea (L.) R.Br. – Szúnyoglábú bibircsvirág – Ură.** Mezofiton, közepesen savanyú talaj. Réteken, erdei tisztásokon.

- G., Eu.(mont.) **Gy. albida (L.) Rich.** – **Halvány fehérkosbor.** Mezofiton, savanyú talaj. Hegyvidéki réteken.
- G., Ec.(submed.) **Orchis morio L.** – **Agárkosbor – Poroinic.** Mezofiton, közepesen savanyú talaj. Erdőszéleken, réteken.
- G., Ec.(submed.) **O. tridentata Scop.** – **Tarka kosbor**
- G., Eua. **Platanthera bifolia (L.) Rich.** – **Kétlevelű sarkvirág – Stupiniță.** Mezofiton, heliofil, heliosciofil, közepesen savanyú talaj. Hűvösebb erdőkben gyakori.

46. Rend: JUNCALES – SZITTYÓVIRÁGÚAK

Család: JUNCACEAE – SZITTYÓFÉLÉK

- H., Cp. **Juncus articulatus L.** – **Nagy szittyó – Pipirig.** Higrofiton. Nedves réteken, iszapos, sáros helyeken.
- H., Kozm. **J. effusus L.** – **Békaszittyó – Pipirig.** Mezohigrofiton, savanyú talaj. Posványos, sáros vizes helyeken.
- H., Ec. **Luzula albida (Hoffm.) DC.** – **Fehér perjeszittyó – Mălaiul cucului alb.** Mezofiton, savanyú talaj. Erdőkben, vágásokban, cserjésekben.
- H., Eu.(submed). **L. campestris (L.) Lam. et DC** – **Mezei perjeszittyó – Mălaiul cucului.** Xeromezofiton, savanyú talaj. Sovány, füves helyeken.
- H., Eua. **L. pilosa Wild.** – **Szittyó – Horsti**

47. Rend: CYPERALES – PALKAVIRÁGÚAK

Család: CYPERACEAE – PALKAFÉLÉK

- H., Eu.(submed.) **Carex distans L.** – **Réti sás.** Mezohigrofiton, gyengén savanyú talaj. Nedves, homokos, szikesedő réteken, gyakran tömegesen.
- H., Eu. **C. flava L.** – **Sárga sás.** Közepesen savanyú talaj. Források környékén.
- G.(Hl.), Eua. **C. gracilis Curt.** – **Rogoz aspru.** Higrofiton, közepesen savanyú talaj. Vízpartokon, ártereken.
- G., Eua. **C. panicea L.** – **Muharsás – Rogoz.** Mezohigrofiton, közepesen savanyú talaj. Nedves réteken.
- H., Ec. **C. pilosa Scop.** – **Szőrös sás.** Mezohigrofiton, gyengén savanyú talaj. Erdőkben gyakori.
- H., Alp.eur. **C. sempervirens Vill.** Mezofiton. Füves, meredek lejtőkön.
- G., Eua. **C. verna L.** – **Tavaszi sás – Rostogol**
- H., Eua. **Eriophorum latifolium Hoppe** – **Széleslevelű gyapjúsás – Bumbăcariță.** Higrofiton, közepesen savanyú talaj. Lápos réteken gyakran tömegesen.

G., Cp. **Scirpus sylvaticus** L. – **Közönséges erdeikáka** – **Pipirig**.
Higrofiton, heliofil, heliosciofil. Forrásos helyeken, égeresekben,
hegyvidéki mocsaras réteken.

G., Kt. **Schoenoplectus lacustris** (L.) Palla – **Tavi káka**. Higrofiton.
Mélyebb vizekben tömegesen.

48. Rend: **POALES** – **PERJEVIRÁGÚAK**

Család: **POACEAE** – **PÁZSITFŰFÉLÉK**

H., Cp. **Agrostis stolonifera** L. – **Fehértippan** – **Iarba câmpului**.
Mezofiton. Nedves réteken.

H., Cp. **A. tenuis** Sibth. – **Cérnatippan** – **Păiuș**. Mezofiton, közepesen
savanyú talaj. Főleg sovány, savanyú, hegyi réteken, füves erdős
helyeken, talajjelző növény.

G., Cp. **Agropyron repens** (L.) P. Beauv. – **Közönséges tarackbúza** – **Pir**

H., Eua. **Alopecurus pratensis** L. – **Ecsetpázsit** – **Coadă vulpii**.
Közepesen savanyú talaj. Nyirkosabb, szikesedő réteken, kaszálókon.

H., Eua. **Arrhenatherum elatius** (L.) J. C. Presl – **Franciaperje** –
Ovăscior

H., Eua. **Anthoxathum odoratum** L. – **Borjúpázsit** – **Vițelar**. Főleg
sovány, füves helyeken, hegyi réteken, tavasz végén.

H., Eu. **Briza media** – **Rezgőfű** L. – **Tremurătoare**. Xeromezofiton,
közepesen savanyú talaj. Kaszálókon.

H., Ec. (submed.) **Bromus erectus** Huds. – **Sudár rozsnok** – **Obsigă**.
Árnyékosabb lejtőkön uralkodó pázsitfű.

Th., Eua. (submed.) **B. mollis** L. – **Puha rozsnok** – **Obsigă**. Xeromezo-
fiton. Füves helyeken parlagokon.

H., Eua. **Calamagrostis arundinaceae** (L.) Roth – **Erdei nádtippan** –
Trestioară. Xeromezofiton, heliofil, heliosciofil, savanyú talaj. Ma-
gasabb hegyeink köves lejtőin.

G., Eua. (submed.) **C. epigeios** (L.) Roth – **Siska nádtippan** – **Trestie
de câmp**. Xeromezofiton, közepesen savanyú talaj. Erdős lejtőkön
vágásokban.

H., Ec.(submed.) **Cynosurus cristatus** L. – **Tarajos cincor** – **Pieptănariță**.
Mezofiton, közepesen savanyú talaj. Főleg hegyi kaszálókon.

H., Eua. **Dactylis glomerata** L. – **Csomós ebír** – **Golomăț**. Xeromezo-
fiton, heliofil, heliosciofil, közepesen savanyú talaj. Erdős, cserjés
helyeken gyakori.

H., Kozm. **Deschampsia caespitosa** (L.) P. Beauv. – **Gyepes sédbúza**
– **Păiuș**. Mezohigrofiton, heliofil, heliosciofil, savanyú talaj. Réteken.

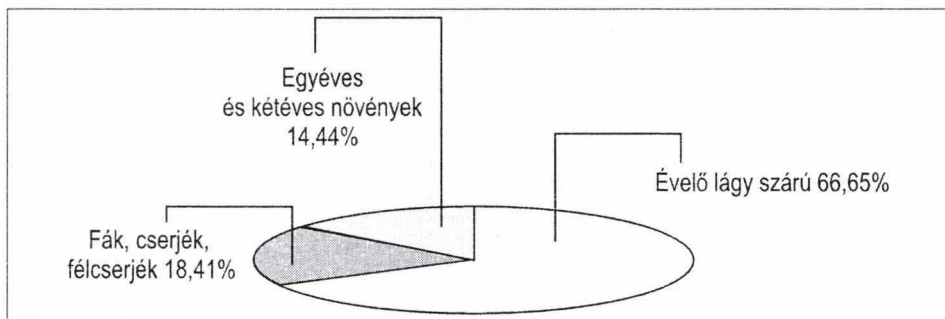

- Ch., Cp. **Holcus lanatus L.** – **Pelyhes selyemperje** – **Flocoșică.** Mezofiton, közepesen savanyú talaj. Főleg hegyi nedves áradásos réteken.
- H., Eua. **Festuca pseudovina Hack** – **Sovány csenkesz** – **Păiușcă.** Xeromezofiton. Réteken.
- H., Eua. **F. sulcata (Hack.) Nym.** – **Barázdált csenkesz** – **Iarba calului.**
- H., Eua. **F. pratensis Huds.** – **Réti csenkesz.** Mezofiton, közepesen savanyú talaj. Nyirkosabb réteken, kaszálókön gyakori.
- H., Cp. **F. rubra L.** – **Vörös csenkesz** – **Păius roșu.** Mezohigrofiton. Réteken gyakori.
- H., Eua.-Med. **Lolium perenne L.** – **Angolperje** – **Zizanie.** Xeromezofiton. Füves helyeken, mezőkön, útfélen gyakori.
- G., Eua. **Melica nutans L.** – **Bókoló gyöngyperje** – **Mărgică.** Mezofiton, heliofil, heliosciofil. Erdőkben gyakori.
- H., Eu. **Molinia caerulea (L.) Moench** – **Kékperje** – **Iarbă albastră.** Mezohigrofiton, közepesen savanyú talaj. Sovány, savanyú talajokon, vágásokban nő.
- H., Eu.(mont.) **Nardus stricta L.** – **Szörfű** – **Țeposică.** Mezohigrofiton, savanyú talaj. Sovány, savanyú talajú, hegyi réteken.
- H., Eua. **Phleum pratense L.** – **Mezei komócsin** – **Timoftică.** Mezofiton, közepesen savanyú talaj. Hegyvidéki réteken.
- Hl.G., Kozm. **Phragmites australis (Cav.) Trin. et Steud.** – **Nád** – **Trestie.** Higrofiton. Mocsaras helyeken.
- Th., Kozm. **Poa annua L.** – **Egynyári perje** – **Hirușor.** Mezofiton, heliofil, heliosciofil.
- H., Cp. **P. pratensis L.** – **Réti perje** – **Firuță.** Mezofiton, heliofil, heliosciofil, közepesen savanyú talaj. Mezsgyéken, szárazabb helyeken.
- Ch., Eu. **P. trivialis L.** – **Sovány perje** – **Șuvar de munte.** Mezohigrofiton, heliofil, heliosciofil, közepesen savanyú talaj.
- H., Cp. **Trisetum flavescens (L.) P. Beauv.** – **Réti aranyzab** – **Ovăscior.** Mezofiton, közepesen savanyú talaj. Hegyi réteken, jó takarmányfű.

4. A flóra vizsgálata

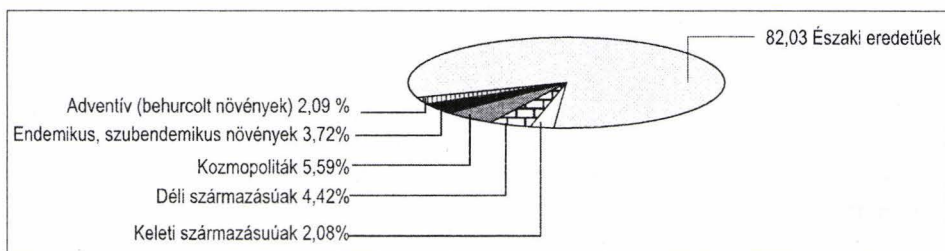
Növényvilág számokban

Kápolnásfalu természetes flórájának megoszlása az *életforma* szerint: Az életforma vizsgálata rámutat, hogy a természetes flóra legnagyobb része évelő lágyszárú (H + G + Hl = 66,65%). Fák, cserjék, félcserjék 18,41%-ban, és az egyéves, kétéves növények 14,44%-ban találhatók. (1. sz. diagram)

1. sz. diagram. Kápolnásfalu természetes flórájának megoszlása az életforma szerint

Flóraelemek megoszlása **földrajzi származás** szerint: A flóraelemek földrajzi származása arra utal, hogy a fajok legnagyobb része északi eredetű ($Cp + Eua + Eu + Ec + Alp = 82,03\%$). Keleti származásúak ($Kt + P-Med + Pan = 2,08\%$), déli származásúak ($Balk + Med = 4,42\%$), kozmopoliták $5,59\%$, endemikus és szubendemikus növények $3,72\%$ -ban találhatók. Behurcolt növények $2,09\%$ -ban fordulnak elő ami azt igazolja, hogy a kápolnási flóra legnagyobb része még, természetes állapotban van. (2. sz. diagram)

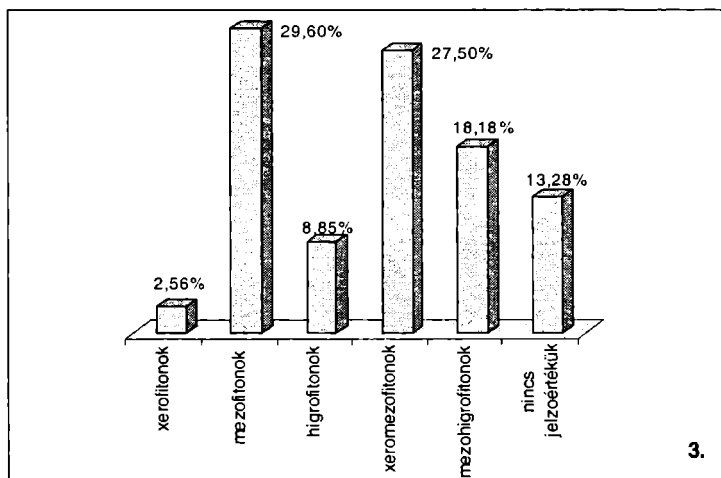

2. sz. diagram. Flóraelemek megoszlása földrajzi származás szerint

A növények, mint a környezeti tényezők indikátorai

A jelzőértékek tanulmányozásánál a következő könyveket használtam: CIOCÂRLAN (2000), CSÜRÖS (1974) és JAKAB (1985).

Flóra megoszlása a **vízellátási** feltételek szerint: A mezofitonok (közepes vízigényűek) és a mezohigrofitonok (közepesnél bővebb vízigényűek) $47,78\%$ -ban fedik Kápolnásfalu határát. Ebből következik, hogy a terület vízellátása közepes. A xerofiták (szárazságg kedvelők) és a xeromezofitonok $30,06\%$ -ban találhatók, melyek napsütötte lejtők, és sziklás területek növényei. (3. sz. diagram)

3. sz. diagram. Flóra megoszlása a vízellátási feltételek szerint

Hőtényező: „A sok hőt igénylő fajok (termofil növények), rendszerint szárazságtűrő kontinentális, pontusi vagy déli szubmediterrán elemek, amelyek nálunk rendszerint egyúttal xerofitonok vagy xeromezofitonok. Kis hőigényűek (microterm növények) rendszerint alpesi és circumpoláris elemek.”

Termofil növények 5,8%-ban, microterm növények 12,58%-ban, és a közepes hőigényűek (mezoterm növények) 81,62%-ban fordulnak elő.

Fény: A fényviszonyok nagymértékben befolyásolják az erdők és szénafüvek különböző szintjeinek florisztikai összetételét. A heliofil (fénykedvelők) növények főleg réteken, napsütötte lejtőkön élnek. A sciofil (árnyékedvelők) fajok erős napfényben elpusztulnának, ilyenek az erdőkben és a gyepszintben élő fajok.

Talaj kémhatása: Tehát a természetes flórát 58,73%-ban acidofil (savanyúságkedvelők), 0,46%-ban semleges talajt kedvelők, és 40,79%-ban más talajt kedvelők vagy közömbös fajok alkotják.

5. Ritka és védett növények

Az irodalmi hivatkozás BELDIE (1977, 1979) határozó könyve, CSÚRÖS (1995), CSÚRÖS (1974) CIOCÂRLAN (2000) könyvei alapján történt.

Endemikus növények: „Azokat a növényeket, amelyek egy földrajzilag meghatározott vidék sajátos feltételei között alakultak ki és ma is csak ott élnek, bennszülött vagy endemikus növényeknek nevezzük.” (CSÚRÖS 1974)

Erdélyi endemizmus: „Az Erdélyi-medence nincs elszigetelve, sőt nagyon is szoros kapcsolatban van a környező hegységekkel. Így bennszülött fajok képződésére kevés lehetőség nyílt, azért területünk a Kárpátokhoz viszonyítva endemizmusokban szegény.” (CSÚRÖS 1974)

Nálunk megtalálható erdélyi endemizmus: *Centaurea indutata* Janka. (Asteraceae).

Kárpáti endemizmusok: *Leucanthemum waldsteinii* (Schultz Bip.) Pouzar (Asteraceae)

Dentaria glandulosa Waldst. et Kit. (Brassicaceae)

Erysimum wittmanni Zaw. (Brassicaceae)

Phyteuma tetramerum Schur (Campanulaceae)

Lathyrus transsilvanicus (Spreng.) Fritsch (Fabaceae)

Hepatica transsilvanica Fuss. (Ranunculaceae)

Ranunculus carpathicus Herb. (Ranunculaceae)

Kárpáti szubendemizmusok: „Vannak olyan fajok is, amelyek egy bizonyos területen való kialakulásuk után eljutnak más hasonló földrajzi jellegű területekre. Az ilyen fajokat szubendemizmusoknak tekinti a szakirodalom. A romániai Kárpátokban és a Nyugati-hegységben kialakult fajok közül egyesek lejutottak a Balkán félsziget hegységeibe, de ez utóbbi helyeken még nagyon ritkák. Ezeket a fajokat a szakirodalom kárpáti szubendemizmusoknak (szubendemikus fajoknak) minősíti, és kárpát-balkáni fajoknak vagy dacikus elemeknek nevezi őket.” (CSÚRÖS 1974)

Telekia speciosa (Schreb.) Baumg. (Asteraceae)

Pulmonaria rubra Schot (Boraginaceae)

Campanula abietina Griseb. (Campanulaceae)

Crocus vernus (L.) Hill (Iridaceae)

Soldanella hungarica Simk. (Primulaceae)

Helleborus purpurascens W et K. (Ranunculaceae)

Melampyrum bihariense Kern. (Scrophulariaceae)

Hieracium rotundatum auct. Non Kit. (Asteraceae)

Reliktum fajok (maradványfajok): „Olyan növények, amelyek a földtörténet korábbi a maitól eltérő életkörülményei között, az adott területen szélesebb körben terjedtek el, ma azonban ott vagy másutt elszigetelten fordulnak elő.” (CSÚRÖS 1995 és BELDIE 1977, 1979)

Ligularia sibirica (L.) Cass. (Asteraceae)

Blechnum spicant (L.) Roth. (Polypodiaceae)

Polemonium caeruleum L. (Polemoniaceae)

Saxifraga hirculus L. (Saxifragaceae)

Védett növények: „Hargita megye természeti tájai csodálatosak. Már az is egyedülálló, hogy viszonylag kis területen milyen elragadó felszíni formák

sorakoznak, s a geológiai múlt nyitott könyvét mennyire változatos növény- és állatvilág tárja elénk." (BORSODI - FÜLÖP - IZSÁK - PÁLFALVI 1980)

Galanthus nivalis L. (Amaryllidaceae)

Narcissus poeticus subs. *radiiflorus* (Salisb.) Baker (Amaryllidaceae)

Leontopodium alpinum L. Cass. (Asteraceae)

Ligularia sibirica (L.) Cass. (Asteraceae)

Hepatica transsilvanica Fuss. (Ranunculaceae)

Trollius europaeus L. (Ranunculaceae)

Cypripedium calceolus L. (Orchidaceae)

Gymnadenia conopsea (L.) R. Br. (Orchidaceae)

6. Ritka növények

Romániai ritkaságok – (BELDIE 1977, 1979):

Ferula sadlerana Ledeb. (Apiaceae)

Laserpitium siler Cr. (Apiaceae)

Erdélyi növénykincsek (ritka fajok) – (CSÚRÖS 1995):

Leucojum vernum L. (Amaryllidaceae)

Hieracium alpinum L. (Asteraceae)

Daphne mezereum L. (Thymelaeaceae)

Helyi ritkaságok:

Asplenium trichomanes L. (Polypodiaceae)

Astrantia major L. (Apiaceae)

Ferulago sylvatica (Bess.) Rchb. (Apiaceae)

Gnaphalium sylvaticum L. (Asteraceae)

Hieracium aurantiacum L. (Asteraceae)

Petasites albus (L.) Gaertn. (Asteraceae)

Impatiens noli-tangere L. (Balsaminaceae)

Pulmonaria officinalis L. (Boraginaceae)

Campanula glomerata L. (Campanulaceae)

Campanula persicifolia L. (Campanulaceae)

Agrostemma githago L. (Caryophyllaceae)

Dianthus carthusianorum L. (Caryophyllaceae)

Dianthus superbus L. (Caryophyllaceae)

Lychnis viscaria L. (Caryophyllaceae)

Helianthemum nummularium (L.) Mill. (Cistaceae)

Lathyrus vernus (L.) Bernh. (Fabaceae)

Gentiana asclepiadea L. (Gentianaceae)

Centaureum minus auct. (Gentianaceae)

Gentiana verna L. (Gentianaceae)
Gladiolus imbricatus L. (Iridaceae)
Iris ruthenica Ker-Gawl. (Iridaceae)
Iris sibirica L. (Iridaceae)
Melittis melisophyllum L. (Lamiaceae)
Origanum vulgare L. (Lamiaceae)
Allium victorialis L. (Liliaceae)
Erythronium dens-canis L. (Liliaceae)
Polygonatum odoratum (Mill.) Druce (Liliaceae)
Epilobium montanum L. (Onagraceae)
Epipactis helleborine (L.) Cr. (Orchidaceae)
Pyrola minor L. (Pyrolaceae)
Actaea spicata L. (Ranunculaceae)
Anemone ranunculoides L. (Ranunculaceae)
Cimicifuga europaea L. (Ranunculaceae)
Clematis alpina (L.) Mill. (Ranunculaceae)
Thalictrum aquilegifolium L. (Ranunculaceae)
Alchemilla vulgaris L. (Rosaceae)
Aruncus dioicus (Walter) Fernald (Rosaceae)
Geum rivale L. (Rosaceae)
Potentilla aurea L. (Rosaceae)
Sanguisorba officinalis L. (Rosaceae)

Tehát a felleltározott 429 faj közül 16 endemikus, 4 reliktum, 8 védett, 2 romániai ritkaság, 3 erdélyi növénykincs (ritka), és 40 növény helyi ritkaság.

7. Hozzájárulásaim a flóra és vegetáció tanulmányozásához

Botanikai hozzájárulásaim a következőket tartalmazzák:

Az eredeti flóralista 1989-ben készült 176 növényfajjal, azóta 253 fajjal egészítettem ki és az utóbb említetteket még nem jegyezték fel ezen a vidéken, melyből 40 növény helyi ritkaság.

Helyi ritkaságok:

Asplenium trichomanes L. (Polypodiaceae)
Astrantia major L. (Apiaceae)
Ferulago sylvatica (Bess.) Rchb. (Apiaceae)
Gnaphalium sylvaticum L. (Asteraceae)
Hieracium aurantiacum L. (Asteraceae)
Petasites albus (L.) Gaertn. (Asteraceae)
Impatiens noli-tangere L. (Balsaminaceae)

Pulmonaria officinalis L. (Boraginaceae)
Campanula glomerata L. (Campanulaceae)
Campanula persicifolia L. (Campanulaceae)
Agrostemma githago L. (Caryophyllaceae)
Dianthus carthusianorum L. (Caryophyllaceae)
Dianthus superbus L. (Caryophyllaceae)
Lychnis viscaria L. (Caryophyllaceae)
Helianthemum nummularium (L.) Mill. (Cistaceae)
Lathyrus vernus (L.) Bernh. (Fabaceae)
Gentiana asclepiadea L. (Gentianaceae)
Centaureum minus auct. (Gentianaceae)
Gentiana verna L. (Gentianaceae)
Gladiolus imbricatus L. (Iridaceae)
Iris ruthenica Ker-Gawl. (Iridaceae)
Iris sibirica L. (Iridaceae)
Melittis melisophyllum L. (Lamiaceae)
Origanum vulgare L. (Lamiaceae)
Allium victorialis L. (Liliaceae)
Erythronium dens-canis L. (Liliaceae)
Polygonatum odoratum (Mill.) Druce (Liliaceae)
Epilobium montanum L. (Onagraceae)
Epipactis helleborine (L.) Cr. (Orchidaceae)
Pyrola minor L. (Pyrolaceae)
Actaea spicata L. (Ranunculaceae)
Anemone ranunculoides L. (Ranunculaceae)
Cimicifuga europaea L. (Ranunculaceae)
Clematis alpina (L.) Mill. (Ranunculaceae)
Thalictrum aquilegifolium L. (Ranunculaceae)
Alchemilla vulgaris L. (Rosaceae)
Aruncus dioicus (Walter) Fernald (Rosaceae)
Geum rivale L. (Rosaceae)
Potentilla aurea L. (Rosaceae)
Sanguisorba officinalis L. (Rosaceae)

A felleltározott növényeket elemeztem eredet, életforma és a legfontosabb ökológiai tényezők (víz, hő, fény, a talaj kémhatása) szerint is.

Adatokat gyűjtöttem a vidék földrajzi viszonyaival kapcsolatosan és a spontán flóra gyakorlati felhasználásáról.

A felleltározott növények nagy részét kilenc növénytársulásba soroltam be.

Felhasznált irodalom

BALÁZS I.:

1996 *Kápolnásfalu (monográfia)*. Alutus Könyvkiadó, Csíkszereda.

BĂRBULESCU, C. – MOTCĂ, Gh.:

1987 *Pajiștile de deal din România*. Editura Ceres, București.

BELDIE, Al.:

1977, *Flora României, I-II*. Editura Academiei Republicii Socialiste România,

1979 București.

BELDIE, Al.:

1967 *Endemisme și elementele dacice din flora Carpaților Românești*.
Comunic. de bot. la a V-a Consfătuire de Geobot. București. 113–120.

BORHIDI A.:

1998 *A zárvatermők fejlődéstörténeti rendszertana*. Nemzeti Tankönyvkiadó,
Budapest.

BORSODI L. – FÜLÖP Z. – IZSÁK, Z. – PÁLFALVI P.:

1980 *Hargita megye védett és ritka növényei, állatai*. Tipografia, Miercurea
Ciuc.

CSAPODY I. – LOKSA I.:

2001 *Növényhatározó*. Black White Kiadó, Nyíregyháza,.

CIOCÂRLAN, V.:

2000 *Flora ilustrată a României*. Editura Ceres, București.

CSÜRÖS I.:

1981 *A Nyugati-Szigethegység élővilágáról*. Tudományos és Enciklopédiai
Könyvkiadó, Bukarest.

1974 *Az Erdélyi-medence növényvilágáról*. Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár.

1995 *Erdélyi növénykincsek*. Stúdium Könyvkiadó, Kolozsvár.

HORÁNSZKY A. – JÁRAINÉ KOMLÓDI MAGDA:

2002 *Növényrendszertani praktikum*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

HÖHN, M.:

1998 *A Kelemen-havasok növényzetéről*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely.

JÁVORKA S. – CSAPODY V.:

1965 *Erdő-mező virágai*. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest.

KARDALUS J.:

1998 *Népelet a Kis-Homoród mentén*. Pro-Print nyomda, Csíkszereda.

KOVÁCS Cs. – KOSZTI E.:

2005 *Kápolnásfalu Településföldrajza*. Államvizsga dolgozat. Kolozsvár.

MÉLIUS P.:

1978 *Herbárium*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

MITITELU, D. – ELEKES E.:

1989 *Flora și vegetația comunei Căpâlnița (Județul Harghita)*. Lucrare de licență. Iași.

MOLNÁR V. A.:

2004 *Kétszikűek I.* Budapest, Kossuth Kiadó.

2003 *Egyszikűek*. Budapest, Kossuth Kiadó.

NYÁRÁDI E. Gy.:

1929 *A vizek és a vízben bővelkedő talajok növényzetéről a Hargitában*. In: *Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum 50 éves Jubileumára*. Sepsiszentgyörgy. Nyomtatta a Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet, Kolozsváron.

PÁZMÁNY D.:

1983 *Növényhatározó*. Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár.

SCHÖNFELDER I. – SCHÖNFELDER P.:

2001 *Gyógynövényhatározó*. Holló és Társa Könyvkiadó, Magyarország.

SIMONKAI L.:

1884 *Erdély flórájának jellemzése*. Király Magyar Természettudományi Társulat, Budapest.

1886 *Erdély edényes flórájának helyesbített foglalata*. Királyi Magyar Természettudományi Társulat, Budapest.

SOÓ R.:

1943 *A Székelyföld flórája*. Magyar Flóraművek, VI. Kolozsvár.

1944 *A Székelyföld növénysszövetkezeteiről*. Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Növénytárának kiadványa, Kolozsvár.

1964 *A Magyar flóra és vegetáció rendszertani, növényföldrajzi kézikönyve. I.* Akadémiai Kiadó, Budapest.

TODOR, I.:

1968 *Mic Atlas de Plante din Flora Republicii Socialiste România*. Editura Didactică și Pedagogică, București.

VOFKORI L.:

1998 *Székelyföld útikönyve I–II*. Cartographia Kft., Budapest.

ELEKES Erzsébet tanárnő, botanika-kutató
Kriza János I–VIII. osztályos Általános Iskola
537030 Kápolnásfal, Hargita megye
lkserzsebet@gmail.com

JÁNOSI CSABA – PÉTER ÉVA – BERSZÁN JÓZSEF – JÁNOSI KINCŐ

UDVARHELYSZÉK ÁSVÁNYVIZEI

Abstract: [Mineral Waters From the Region of Odorheiu Secuiesc (Rom.: –; Hung.: Székelyudvarhely)] Carbonated sparkling mineral waters from the region of Odorhei (Rom.: –; Hung.: Udvarhelyszék) are the product of the post-volcanic activity. Salty and sulphurous springs are rather bound to the strata of the Transylvanian Depression. After a short introduction the authors offer a classification of the mineral water springs from the region, according to water chemistry and localities.

Rezumat: [Apele minerale din zona Odorheiu Secuiesc (magh.: Székelyudvarhely)] Apele minerale carbogazoase din zona Odorheiu (magh.: Udvarhelyszék) sunt de origine post-vulcanică. Apele sărate și sulfuroase provin din formațiunile Depresiunii Transilvaniei. După o scurtă introducere și prezentarea sumară a istoricului, respectiv a bibliografiei de bază a apelor minerale din zonă, autorii oferă clasificarea apelor minerale după compoziția chimică și după localități.

Bevezető

A Keleti-Kárpátok belső ívében, az Erdélyi-medence keleti peremén fekvő Udvarhelyszék változatos földtani felépítésének köszönhetően rendkívül gazdag ásványvizekben és gyógyvizekben. Az Erdélyi-medence üledékeiben található nagykiterjedésű só rétegek Udvarhelyszéken, helyenként felszínre törő tömzsök, diapírok formájába jelentkezik. Ezekhez a sós rétegekhez kapcsolódnak a térségben előforduló sós és kénes ásványvízforrások.

A terület keleti határát képező Görgény-Hargita vulkáni vonulathoz kapcsolódó széles mofetta övben szénsavas ásványvizek vagy népiesen borvizek törnek fel. A vulkáni vonulat szórt vagy lemosott anyagából kialakult Hargita-plató vagy a Láz felszínén csak a bevágódott mélyebb folyó és patak völgyekben találhatók borvíz és sós források. Udvarhelyszék déli részén kialakult Erdővidéki- vagy Baróti-medence talapzatát képező fis rétegekre települt fiatal tavi üledékekben is nagy kiterjedésű szénsavas ásványvizet tartalmazó mélységi víztárolók alakultak ki. A Dél-Hargita alól a völgyekben foltszerűen felszínre kerülő kréta kori kárpáti homokkő rétegekből nagyszámú borvízforrás tör a felszínre. Az uralkodóan andezit típusú kőzetekből álló vulkáni vonulatban feltörő ásványvizek ásványi sótartalma alacsony, addig a flis és az Erdélyi-medence rétegeiből felszínre kerülő források vize nagy ásványisó-tartalmú, a víztípus pedig uralkodóan nátrium-kloridos vagy kevert.

Az udvarhelyszéki ásványvizek régóta, ismertek. Egyes kutatók levéltári forrásokra utalva a korondi borvíz palackozásának kezdetét 1729-re datálják.

GERGELYFFI, 1811-ben Szebenben kiadott *De aquis et thermis mineralibus Terrae Siculorum Transylvaniae* című munkájában hét udvarhelyszéki borvízforrás, két homoródfürdői, Lövete határában a hámosi, a kerulyi, a homoródalmás területéről farakasmézói és Szombatfalváról két forrás vizének vegyelemzését közli.

A továbbiakban PATAKI (1820) a *Descriptio physico-chemica aquarum mineralium M. P. Transylvaniae* című munkájában és TÖRÖK (1848) *A két magyar haza első rangú gyógyvizei és fürdő intézetei* című kötetében foglalkozik többek között az Udvarhely vidéki borvizekkel.

ORBÁN BALÁZS (1868) *A Székelyföld leírása* című munkájában a borvizek leírásánál gyakran közli Pataki és Török vegyelemzéseit.

A 19. század végén és a 20. század elején HANKÓ VILMOS (1894, 1900, 1902) több munkájában foglalkozik az udvarhelyszéki ásványvizekkel és fürdőkkel.

Az udvarhelyszéki ásványvizek geológiájának megismerésében nagy szerepet játszott BÁNYAI JÁNOS (1929, 1932, 1934) aki az 1920-as évektől haláláig több dolgozatban és könyvben tette közzé kutatási eredményeit.

STRAUB (1950) az *Erdélyi gyógyvizek (ásványvizek) kémiai összetétele, különös tekintettel a ritkább alkotrészekre és azok biokémiai jelentőségére* című tanulmányában 52 zömében székelyföldi, köztük több udvarhelyszéki szén-savas ásványvízforrás vegyelemzését teszi közzé.

SZABÓ ÁRPÁD, SOÓS ILONA, SCHWARTZ ÁRPÁD, BÁNYAI JÁNOS, VÁRHELYI CSABA (1957) *A Magyar Autonóm tartománybeli ásványvizek és gázömlések* című könyvben, 11 udvarhelyszéki borvízforrás elemzését közlik.

PRICÁJAN (1972, 1979, 1985) több könyvében tanulmányozza a Hargita mofetta övezetében előforduló ásványvizeket.

1974-ben megjelent *Hargita megye természetes gyógytényezői* című kötetben több tudományos dolgozat foglalkozik a megye nyugati részét magába foglaló Udvarhelyszékkal.

Románia ásványvizei című kiadványban a szerzők, KISGYÖRGY és KRISTÓ (1978) tárgyalják az Udvarhelyszékhez tartozó Hargita-fennsík és Erdővidék borvizeit valamint az Erdélyi medence sós ásványvizeit.

Kelemen–Görgény–Hargita vulkáni vonulat ásványvizei című tanulmány szerzői, BERNER JÁNOSI, PÉTER (2000) Keresztúr és Udvarhelyszék vidékéről 23 ásványvíznek közlik a makro- és mikroelem tartalmát. JÁNOSI, PÉTER, HERCZEG, TAKÁCS (2005) által szerkesztett *Székelyföldi fürdők és gyógyhelyek* című könyvben 29 udvarhelyszéki fürdő leírása tanulmányozható.

Az udvarhelyszéki ásványvizek közzétételénél a szakirodalom tanulmányozása mellett felhasználtuk a közel negyven éves terepbejárásaink során összegyűjtött adatokat. Dolgozatunkban Udvarhelyszék fontosabb folyóvölgyei szerint csoportosítottuk és vegyi jellegük szerint tárgyaljuk az itt feltörő ásványvízforrásokat.

1. Kis-Küküllő és Korond-patak völgyének ásványvizei

A szék északnyugati részen az Erdélyi-medence tengeri üledékeit áttörő sötömzs, a Sóhát környékén több tiszta tömény nátrium-kloridos ásványvízforrás ismert, amelyet a múltban nemcsak az élelmiszerek ízesítéséhez és tartósításához használtak, hanem fürdésre is. Ezért Parajd a 17–18. században Erdély egyik legismertebb gyógyfürdője volt. A parajdi sókarszton kialakult sóstavakat az 1761-ben bekövetkezett gátszakadás csapolta le, nagy pusztítást végezve a Kis-Küküllő élővilágában. Az ezt követő időszakban a Mélyárok fejében lévő Bivalyferedőt és a sófalvi Verebesnél lévő medencéket használták fürdésre. Parajd-fürdő a 19. század végén indul fejlődésnek. 1949-ben lemélyített F 401-es fúrás által 1000–1100 méter mélységben feltárt 52 °C hőmérsékletű, tömény 238872,8 mg/l mineralizációjú nátrium-kloridos termálvíz használata ad újabb lökést a fürdő fejlődésének. Sajnos a termálkút eltömődött. 1994-ben megkísérelték a fúrás kitakarítást, de sikertelenül. Jelenleg a városka központjában lévő medencéket a sóbánya nagyméretű trapéz alakú termeiben kialakult földalatti sóstavak vizéből töltik fel. A fürdő mellett Parajd vonzerejét a felhagyott sóbánya termeiben berendezett légúti betegségek gyógyítására szolgáló szanatórium képezi.

A Kis-Küküllő baloldali Korond-patak völgyében már elérjük a Görény–Hargita vulkáni vonulat mofetta övének legnyugatibb peremét. A Vadasmező alatt fakadó Cseredombi, Fingó vagy még Erzsébetnek nevezett szénsavas, petróleum ízű forrás vize nátrium-klorid-hidrogénkarbonát típusú. Alatta, a régi tanyasi iskola környékén még egy nagy vastartalmú borvízforrás ismert. Az Erzsébet-forrástól keletre, az andezit tömbök borította lejtőn gejzír szerűen kitörő sós források találhatók, amelyek „fecskefészek” formájú mésztufa medencéket hoztak létre. A szürkésfehér mésztufa vastag kéregként borítja be a lejtőt. A szürke márgákból a Fingó borvíz alatt nagyon sok foglalatlan kishozamú metán tartalmú fehéren habzó forrás tör fel, amelyek méztufa forráskúpokat építenek a kitörési centrum köré. Az elmúlt geológiai korokban a hasonló összetételű nátrium-kloridos források halmozták fel aragonitból álló Menyköves, Csigadomb vagy Rakodóhegy, Ősforrás, stb. forráskúpokat. A Csigadomb alatt össze-

gyűlt sós vizet hasznosította hajdanában, Korondfürdő híres Unikumnak nevezett sósfürdője.

Ma romokban heverő Korondfürdő vagy Árcsó egykor Erdély egyik legismertebb fürdőhelye volt. A fürdő központjában lévő Főkút kalcium-magnézium-hidrogénkarbonát típusú vizét már az 1729-es évektől palackozták. Korond északi és keleti peremén tör fel a hasonló magnézium-kalcium-hidrogénkarbonát típusú Szőlőmáli vagy Szőlőmári és a Diai vagy Dióvápai borvízforrás. A Szőlőmári forrás körül száraz gázömlések is megfigyelhetők, amelyeket a korondiak Szortyogónak neveznek.

2. Nagy-Küküllő völgyének ásványvizei

A szék központja, Székelyudvarhely és környéke gazdag sós, kénes és szénsavas ásványvízforrásokban. Akár fürdővárosként is emlegethetnénk, hiszen régebb területén négy fürdő is működött, a nátrium-kloridos vizet hasznosító Budvárfürdő, Fekete-tó fürdő, Kápolnás-fürdő és a kénes Szejke-fürdő. Budvárfürdő és a Fekete-tó fürdő eltűnt. A Kuvar-hegy konglomerát gerince alatt a Bokor kertben törnek fel a Kápolnás vagy Solymossi-fürdő elhanyagolt kénes és nátrium-kloridos kis hozamú forrásai.

A város szombatfalvi részén található a nevezetes Szejkefürdő, amelynek környékén sós, kénhidrogén és szénsavas források is előfordulnak. A fürdő területén a székelyudvarhelyi Haáz Rezső Múzeum igazgatója, Zepeczaner Jenő fürdő és borvízmúzeumot létesített. A borvízmúzeum udvarán Sósptak jobb partján található a Főkút, amelynek vizét egykoron Sarolta néven palackozták is. A Főkút enyhén petróleum ízű magnézium-nátrium-kalcium-hidrogénkarbonát-klorid típusú vizét hajdanában bivalyszekéren, három literes cserépkorsókban szállították a városba, mert a korabeli feljegyzések szerint ez volt „az udvarhelyiek rendös” ivóvize. A Főkúttól északnyugatra a műút alatt van a Szejke borvíz, amelynek vize kevert, nátrium-magnézium-kalcium-klorid-hidrogénkarbonát típusú. Fürdésre a zöldes-fehéres színű kentejes Attila forrás vizét használják, amely nátrium-klorid jellegű és ásványi-sótartalma is magas, 6951 mg/l. A 6 × 8 méteres medence vagy Attila-forrás mellett van egy hasonló összetételű nátrium-kloridos, egy méter átmérőjű betongyűrűbe foglalt új kénes kút.

Szejkefürdőn 1945-ben egy 182,5 méter mély gázkutató fúrásból metán és széndioxid gázkeverék kíséretében tömény sós víz tört a felszínre. 1971-ben a geológiai fúrás mellé mofettát építettek. A béléscső eltömődése miatt a gázmennyiség csökkent és a mofettát bezárták. 1976-ban az IMFBRM újabb 128,65 méter mély fúrást mélyített le amelyből 156262, 8 mg/l össz-mineralizációjú sós víz tört fel, amelyet 90% széndioxidot és 9,8

metánt tartalmazó gázkeverék kísért. Az időszakosan 10-15 óránként feltörő kishozamú kút hamar eltömődött.

A Nagy-Küküllő forrásvidékén, a Délhegy és Madarasi Hargita nyugati lejtőin bevágódott völgyekben fakadnak a magnézium-kalcium-hidrogénkarbonát típusú Sikaszói, Ördögtői és Nagysugói borvizek. A Szellődombon, Bányai János által feltárt fehér színű opáltömbök a hajdani melegforrások, gejzírek létét igazolja.

A Székelyföldet elhagyó Nagy-Küküllő völgyében, Székelykeresztúr-Fiatfalva határában az Erdélyi-medence üledékeiből tömény nátrium-kloridos víz tör fel a Sósútban és a Sósútfürdőn.

3. Nagy-Homoród völgyének ásványvizei

A folyó felső szakaszán, Kápolnásfalu északi részén a Láz andezit típusú vulkáni kőzeteiből tör a felszínre a Felszegi borvíz és a Felszegi-borvízfürdő kalcium-nátrium-magnézium-hidrogénkarbonát jellegű szénsavas vize.

A Nagy-Homoród és a Szénhomoród összefolyásánál a Gödrös nevű helyen alakult ki a borvizeiről nevezetes Homoródfürdő. Az 1903-ban használatban lévő, Domokos-forrás, Lőrinczy-kút, József fhg.-kút, Mikes-Klotild-kút, Gyárfás-kút elnevezések nagy része mára már feledésbe merült vagy megváltozott. A fürdőhely keleti részén feltörő Vészfarki borvíz nátrium-kalcium-magnézium hidrogénkarbonát-klorid, az alatta lévő Csorgó borvíz nátrium-kalcium-magnézium-klorid-hidrogénkarbonát típusú. A legismertebb Lobogó és a Mária források vize már nátrium-magnézium-kalcium-hidrogénkarbonát-klorid jellegű. A Mária forrás melletti Hidegfürdő medencéjének a vize nátrium-kalcium-magnézium-hidrogénkarbonát-klorid típusú. A fürdőtelep déli Ilona-völgyi szakaszán tör fel a Klotild- vagy Főforrás, amelynek vize a kalcium-nátrium-magnézium-klorid-hidrogénkarbonát típusú vizek csoportjába tartozik. Ezt a forrást nevezik még Alsókútnak, Gyárfás-forrásnak és Fosó borvíznek is. Ennek a forrásnak a vizét a 19 század végén kezdi el palackozni Koncz Ármin székelyudvarhelyi gyógyszerész. HANKÓ VILMOS szerint 1894-ben a homoródi borvizet az „egész Erdély területén ismerik és használják”. Ebben az időszakban a Klotild évi forgalma 200.000 palack volt. A Klotild forrás mellett egykoron a Mária-forrás vizét is palackozták. A két világháború közötti időszakban a homoródfürdői borvíz *Lacrima Homorod* és *Borviz de Homorod* néven került forgalomba. A kétnyelvű, román és magyar feliratú címkén Hankó Vilmos ajánlása olvasható. Napjainkban, ha nem is palackozzák, de nagy a forgalma a homoródfürdői Lobogó, Mária-, Klotild- vagy Tábori források vizének. A környező, de még a távolabbi, sőt egyes havasalföldi települések lakói is

pillepalackba töltve, szekerekkel, gépkocsikkal szállítják el saját használatra. A Klotild-forrástól délre több elhanyagolt kezdetleges foglалású forrás ismert. Ezek közül a Kálmán-forrás, az Ilona-, a Fenyves- és a Tódor Sándor féle forrás vize hasonló, kalcium-nátrium-magnézium-klorid-hidrogénkarbonát típusú.

A Nagy-Homoród jobboldali mellékvölgyében a Szénhomoród-pataokban egyetlen alacsony széndioxid tartalmú borvízforrás ismert. Az 1540–2110 mg/l széndioxid tartalmú homoródi borvizek hőmérséklete 9–12 °C.

Homoródfürdőtől délre a Nagy-Homoród völgyében fekvő települések – Homoródkeményfalva, Abásfalva, Homoródszentmáron, Recsenyéd, Homoródszentpál, Homoródszentpéter és Városfalva – már a só-zónához tartoznak. A felszínhez közel lévő só diapír felett kialakult víztároló rétegek helyenként tömény nátrium-kloridos vizet tartalmaznak. Ezt bizonyítja, hogy mindenik Homoród menti településen sóskút található, amelynek vizét a helyi lakosság ősidők óta használja. A homoródkeményfalvi sóskút nátrium-kloridos vizének ásványi sótartalma 61304,0 mg/l.

4. Kis-Homoród völgyének ásványvizei

A Nagy-Homoród völgyével párhuzamos lefutású, de ettől keletre bevágódott Kis-Homoród mentén az első ásványvízforrások Szentkeresztbánya környékén törnek fel. A hajdani Lobogófürdő nátrium-hidrogénkarbonát-klorid típusú borvízforrásait a vasüzem salakhegyei betakarták. Lobogófürdőtől délre az andezit láva és az üledékes konglomerát rétegekbe bevágódott völgyben, a felszámolódtott Ugronfürdőnek vagy Székelyfürednek is nevezett Dobogófürdő langyos 14 °C hőmérsékletű forrásai törnek fel. A kanyonszerű szűk völgyben 1952-ben két geológiai kutatófúrásból 17 °C hőmérsékletű, nátrium-hidrogénkarbonát-klorid típusú ásványvíz tört a felszínre. A Lobogónak elnevezett, nagy hozamú (1,4 l/s) ártézi kút szabad széndioxid tartalmát egykor az öntöde használta fel.

A hajdani Dobogó fürdőtől délre az Angol nevű helyen a völgy baloldali felhagyott túrójából nagy hozamú 19 °C hőmérsékletű nagy vas tartalmú borvíz kerül a felszínre, amelyet fürdésre is használnak. Ez a bányavíz nátrium-kalcium-magnézium-szulfát-hidrogénkarbonát-klorid kevert típusú szénsavas ásványvizek csoportjába sorolható. A Lövétébánya iskolájával szemben a patak bal partján nátrium-klorid-hidrogénkarbonát típusú, 1628 mg/l széndioxid tartalmú borvíz van foglалva. A forrás környékén a Kis-Homoród medrében több széndioxid gázfeltörés figyelhető meg.

Lövete határában, ahol 1944–45-ös években sót is bányásztak, jelentős sós forrásai vannak. Eltűnt a Pósfaluban fáskazánnal melegített György

Lajos féle sósfürdő, de ma is használják a falu központjában lévő Sóskútát, amelynek ásványi sótartalmú igen magas, 356974,5 mg/l. A Sóskút gerendájába a következő szöveget vésték: „Az 1866-dik évben tűz által elpusztult jul. 3-dikán.”

A Lövete alatti, Kis-Homoród menti Almáson és Homoródkarácsonyfalván is jelen vannak a sósforrások. Homoródalmás központjában a lövéteihez hasonló tömény nátrium-kloridos vizet tartalmazó Sóskút van, amelyet a helyi lakosság használ fel az ősi hagyományokat betartva.

Homoródkarácsonyfalvától délkeletre a Sós- és a Csűz-patak között emelkedik a langyos sós vizek által felépített Dungó-hegy. A szivacsos szerkezetű mésztufát a helyiek „dungókőnek” nevezték el. BÁNYAI JÁNOS szerint a Dungó-hegy egy hatalmas iszapvulkán évezredes eredménye. A forráskúp délkeleti lejtőjén fakadó sósforrást ORBÁN BALÁZS is említi „a gyeptőzegeből kibugyogó fekete színezetű gyógyforrást, amely az esős időt megzavarodásával jelöli s így a lakosságnak időjelzőül szolgál”. A helyi lakosság a 15,1 °C hőmérsékletű 5070 mg/l ásványi sótartalmú forrás vizét régóta ismeri és használja. Az 1900-as évek elején kezdik meg a fürdő fejlesztését. 1954 és 1977 közötti időszakban kádas melegfürdő működött. Dungófürdőt 2006–2007-ben, a *Székelgyöföldi Fürdőépítő Kaláka* keretében újjáépítették fel. Csűz-patakban is említene egy sósforrást, de azt sajnos egy földcsuszamlás betemette.

5. Vargyas völgye ásványvizei

A Madarasi-, Rákosi- és a Csicsói-Hargita kalderájában, Vargyas-patak forrásvidékén található a térség egyik legmagasabban feltörő ásványvízforrása a Csíkútja borvíz, amelynek vize nátrium-kalcium-magnézium-hidrogénkarbonát típusú.

Szentegyházától keletre a kiszélesedő Vargyas völgyében, a Sólóhely nevű helyen a Hargita Geológiai Kutató és Feltáró Vállalat által az 1970-es évek közepén leemélyített geológiai fúrásokból langyos, ártézi ásványvíz tört a felszínre. A 276 m mély fúrás 25,5 °C hőmérsékletű, 25 l/s hozamú kalcium-nátrium-hidrogénkarbonát típusú szénsavas ásványvize alapozta meg a Majzosfürdő létét. 1976-ban felépítettek a fürdőhely 10 × 25 méteres nagy-, illetve a 5 × 10 méteres kismedencéjét.

A termálstrandtól délre, a Vargyas-patak bal partján, a műút melletti F7 fúrásból is nátrium-kalcium-hidrogénkarbonát jellegű víz tör a felszínre, amelyet ivásra használnak.

A lövétei Lázon, a Vargyas és város között hízódó lapos térszínen végzett geológiai kutatófúrások már az 1960-as és 1970-es években nagy nyomású

termálvizet tártak fel, de ezeket lefojtották. 1997-ben a Geolex Rt. által lemélyített hidrogeológiai fúrásból, a rossz béléscsővezetésnek köszönhetően, a nagynyomású széndioxid gáz kíséretében csak kevés nátrium-kloridos víz tört fel. 1997–1998 telén a kút körül, a feltörő vízpárából egy szép jégkráter képződött, amely a környék idegenforgalmi látványosságává vált egy rövid időre.

Szentegyháza keleti bejáratánál, a műút bal oldalán 2007 őszén egy korábbi vasérckutató fúrás újrafúrása nyomán 41 °C hőmérsékletű termálvizet tártak fel. A nagynyomású széndioxid és metán gázkeverék több mint 30 méter magasra nyomta fel a kőzetdarabokat is tartalmazó vízoszlopot.

Majzosfürdőtől délre a leveles elvállású kemény piroxén andezit lávafolyás övezte keskeny völgyben törnek fel a Bélmező borvízforrásai. *Székely Selters* néven forgalomba is hozott, enyhén sós, nátrium-hidrogénkarbonát-klorid típusú borvíz ízre és gyógyhatásra teljesen megegyezik a világhírű Selters vízzel. A 20. század elején a *Székely Selters* néven a Magyar Ásványvíz Forgalmi és Kiviteli Rt. hozza forgalomba. A két világháború között, *Secuiul Selters Székely*, hargitai természetes gyógyvíz szerepel a háromnyelvű címkén. Ekkor a forrás tulajdonosai Daniel és Lántzky örökösei voltak. A menedékház előtti partszakaszon egymáshoz közel buzognak fel a 14 °C hőmérsékletű Székely Selters forrásai, amelyeket már 1853-ban vegyelemeztek. A 30 cm átmérőjű betongyűrűbe foglat forrás vizének az ásványi sótartalma 5775,4 mg/l. Ettől délre az út alatt van egy andezit kupúbe foglalt, a seltersihez hasonló vegyi jellegű borvízforrás. A Székely Selters forrásától mintegy 300 méterre északkeletre tör elő a Déllői borvízforrás, amely nátrium-magnézium-hidrogénkarbonát-klorid típusú.

A Kiruly- és Vargyas-patak összefolyásától északra van a Nádasszéki sósfürdő, amelyet még Fekete- vagy Balázs József-fürdő néven is emlegetnek. A fás kazánnal fűtött 4 × 4 méteres szabadtéri medence vize tiszta nátrium-klorid típusú. A felszínhez közeli só rétegekből származó víz ásványi sótartalma 25618,5 mg/l. A fürdő vizét a balneológusok főleg ízületi megbetegedések, idegesség, nyugtalanság érszűkület és magas vérnyomás kezelésére javasolják. Az igen kedvelt fürdő körüli lápban só kedvelő növényzet alakult ki. A fürdővel szemben van a Nádasszéki borvízforrás. A nátrium-klorid-hidrogénkarbonát típusú szénsavas ásványvizet szekerekkel hordják szét a Kis-Homoród menti falvakba. A Nádasszéki borvítól nem messze van a nátrium-klorid-hidrogénkarbonát jellegű Tókos borvíz, amely körül takaros fürdőtelep van kialakulóban.

5.1. Tolvajos-patak völgyének ásványvizei

A Vargyas-patak baloldali mellékvölgyében kialakult Kirulyfürdőn feltörő ásványvízforrások a Homoródfürdő–Lobogófürdő–Dobogó-fürdő–Székely Selters forrásai által jelzett törésvonalhoz kapcsolódnak. Lövéte külterületen található Kéruly-, Király- vagy napjaink Kirulyfürdője a 16–17. században alakulhatott ki. A fürdőtelep északi bejáratánál található F625 számú fúrásból nagy mennyiségű gázzal keveredve ártézi jelleggel langyos, 17,8 °C hőmérsékletű borvíz tör fel. A helyiek által kirulyi Lobogónak nevezett habzó vízföldtani fúrás mellett volt a hajdani 50 méter mély „termometriás” kutatófúrás amelyből 15,5 °C hőmérsékletű nátrium-kalcium-hidrogénkarbonát típusú víz tört fel. Kirulyfürdő felső felében álló erdészház előtt két borvízforrás ismert. Az egyik, az út melletti faküpus a másik a kerítésen belüli betonküpus, Erdészházi borvíz néven vált ismertté. Az Erdészházi forrástól mintegy ötven méterre a domboldal alatt van még a szászok által létesített kövel kirakott 3 × 2 alapterületű fürdőmedence, a Kirulyi fürdő, amelynek vize a forráshoz hasonlóan magnézium-kalcium-hidrogénkarbonát típusú. A fürdőtelep központjában tör fel a Tábory vagy Kirulyi borvíz, amely nátrium-kalcium-hidrogénkarbonát jellegű. A 11,5 °C hőmérsékletű forrás egy 2 × 2 méteres alapterületű forrásház alatt található.

Kiruly-patak által kipreparált andezit lávanyelvől tör elő a Rebeka nevű kalcium-nátrium-hidrogénkarbonátos borvízforrás, amely csak alacsony vízálláskor használható.

Kirulyfürdő felett Tolvajos- és Köves patak összefolyásánál tör fel a Festőborvíz, amely nevét a korábban itt működő festékörlő malmokról kapta. A kalcium-magnézium-nátrium-hidrogénkarbonát típusú forrás ásványi sótartalma 3167 mg/l. Széndioxid tartalma 1680 mg/l. A Festőborvizet rövid ideig *Hargita* és *Kamilla* néven palackozták. Köves-patak baloldalában még fellelhetők a korábbi melegvizes források, gejzírek vizéből kicsapódott barnás, fehéres, feketés színű opáltömbök. A Dél-Hargita nyugati lejtőin lévő völgyekben gyakori az opál előfordulás.

Nem messze a Festőborvíztől, a Tolvajos-patak kiszélesedő völgyében alakult ki a Szortyogónak is nevezett Hargita-ligeti borvizes tőzegláp. A természetvédelmi terület nyilvánított, ritka jégkorszaki maradványnövényeiről nevezetes lápban egy 4 × 7 méteres borvizes medence van, amelynek okkersárga vize nátrium-magnézium-hidrogénkarbonát típusú.

5.2 Aranyos-patak völgyének ásványvizei

A Kormos-patakba szakadó Aranyos-patak a Vargyas vízrendszeréhez tartozik. Közigazgatásilag Homoródmáshoz tartozó, Muhaj-patak és az Aranyos valamint mellékvölgyei, a Halaság-, a Kis- és Nagyfehér-patak völgyei rendkívül gazdagok ásványvízfeltörésekben.

A Muhaj és az Aranyos összefolyásánál kiszélesedő völgykatlant Farkasmezőként ismerik a helyiek. Nemcsak a Kecskés-fürdőről nevezetes ez hely, hanem az itt kitermel és feldolgozott vasércről is. Farkasmezőre, Torockóról érkeztek a vas kitermeléséhez és feldolgozásához értő családok. A vasat a borvízforrásokból kicsapódott és felhalmozódott limonitból olvasztották ki.

Farkasmezőn az erdészház közelében két borvízforrás található. A patak bal partján feltörő forrás vize kalcium-magnézium-nátrium-hidrogénkarbonát típusú, míg a jobb parton lévő nátrium-kalcium-hidrogénkarbonát jellegű. A források víztároló rétegei a patakok által feltárt kréta kori flis homokkő, repedéseiben alakultak ki. A Muhaj-patak völgyében található Sándor vagy Saminak is nevezett Muhaji borvíz 1628 mg/l széndioxid tartalmú vize magnézium-kalcium-nátrium-hidrogénkarbonát típusú. Az elmocsarasodott Aranyosi borvízforrás korábban gejzirként működött. Ezt bizonyítják a forrás körül heverő feketés-sárgás színű opálrögök. Nem véletlenszerű, hiszen a Hargita-ligeti viaszopál előfordulások is ehhez a törésvonal rendszerhez kapcsolódnak, amit már BÁNYAI JÁNOS is kimutatott.

Halaság-patak torkolatában három szénsavas ásványvízforrás ismert. A Kossós, a Halasági és a Szonda borvíz. A Halasági borvízforrás mellett lévő 16 °C hőmérsékletű Szonda borvíz (geológiai kutatófúrás) körül mésztufa forráskúp képződött. Ettől a forrástól 300 méterre felfele a patak bal partján, hatalmas andezit tömbök közül, mésztufa medencét képezve tör elő a Kossós borvíz. Mindhárom forrás azonos vegyi jellegű, nátrium-magnézium-kalcium-hidrogénkarbonátos. A források a kalcium-karbonátot a homokkő rétegekből oldják ki.

Aranyos bal oldali ágában tör fel a Egeres, az Egei vagy Cseregátnyaki borvíz. A Benzi alatti borvíz hatalmas mésztufa kúpot épített fel. Vele szemben van a Vince borvíz, a Csorgó vagy Gyöngyösi borvíz és a Medvés-barlangi forrás. Az északi ágban a Nagyfehér-patak völgyében a Szikszai, a déli, Kisfehér-patak völgyében a Széncsüri ásványvízforrás tör elő. Az itt feltörő hét borvízforrás közül csak a háromnak, az Egeresinek, a Csorgónak és a Medvés-barlangi forrásnak volt a vize vegyelemezve. Az Egeresi és a Medvés-barlangi kalcium-magnézium-hidrogénkarbonát típusú míg a Csorgó borvíz kalcium-magnézium-nátrium-hidrogénkarbonátos.

A történelmi Udvarhelyszék jelenleg Kovászna megyéhez csatolt településeinek ásványvízforrásait tanulmányunkban nem tárgyaljuk.

6. Udvarhelyszék ásványvizeinek települések szerinti eloszlása

Parajd: 1. F401 fúrás, 2. Szabadtéri sósfürdő.

Korond: 1. Árcsó vagy Korondfürdő, 2. Unicum sósfürdő, 3. Főkút vagy Korondi borvíz, 4. Cserdombi, Fingó vagy Erzsébet-forrás, 5. Sóház, 6. Szőlőpataki, Szőlőmáli vagy Szőlőmári borvíz, 7. Diali vagy Dióvápai borvíz, 8. Ősforrás, 9. Tanyasi iskola borvíz (Vadasmező alatt).

Székelyudvarhely: 1. Budvár-, Gáspári- vagy Fernengel-féle fürdő, 2. Fekete-tó-fürdő, 3. Solymossi-, Solymári- vagy Kápolnás-fürdő, 4. Feketevíz, 5. Szejkefürdő, 6. Főkút vagy Sarolta-forrás, 7. Szejke borvíz, 8. Atilla-forrás, 9. Csaba-fürdő, 10. Újkút, 11. F IMFBRM fúrás.

Zetelaka: 1. Sikaszói borvíz, 2. Ördögtói borvíz, 3. Nagysúgói borvíz.

Kápolnásfalu: 1. Felszei borvíz, 2. Felszei-fürdő.

Homoródfürdő: 1. Vészfarki, 2. Csorgóborvíz, 3. Lobogó forrás, 4. Mária-forrás, 5. Hidegfürdő, 6. Melegfürdő, 7. Klotild-, Tábori vagy Főforrás, 8. Szénhomoródi borvíz, 9. Kálmán-forrás, 10-11. Fenyves forrás, 12. Ilona-forrás, 13. Tódor Sándor borvize.

Szentegyháza: 1. Majzosfürdő, 2. F7 IPEG Hargita, 3. Termálfúrás, 4. Csikútja borvíz.

Szentkeresztbánya-Lövéte: 1. Lobogófürdő, 2. Ugron-fürdő, 3. Székelyfüred vagy Dobogófürdő, 4. Lobogó forrás, 5. Rókvárosi borvíz, 6. György Lajos-féle sósfürdő, 7. Sóskút, 8. Nádasszéki sósfürdő, Fekete-fürdő vagy Balázs József-fürdő, 9. Nádasszéki borvíz, 10. Tókos-borvíz, 11. Bélmező vagy Székely Selters borvíz, 12. Déllői borvíz, 13. Szortyogó vagy Hargita-liget fürdő, 14. Festő borvíz, Hargita- vagy Kamilla-borvíz, 15. Kirulyfürdő, 16. Kirulyi vagy Tábori borvíz, 17. Kirulyi Lobogó vagy F 625 IPEG Hargita, 18. Erdésházi borvíz, 19. Rebeka-borvíz.

Homoródalmás: 1. Sóskút, 2. Farkasmezői borvíz, 3. Kecskésfürdő, 4. Sándor-borvíz, Sami borvíz vagy Muhaji borvíz, 5. Aranyosi borvíz, 6. Kossós borvíz, 7. Halasági borvíz, 8. Szondaborvíz, 9. Egeres, Egeri vagy Cseregátnyaki borvíz, 10. Benzi borvíz, 11. Vince-borvíz, 12. Csorgó vagy Gyöngyösi borvíz, 13. Medvés-barlangi borvíz.

Homoródkarácsonyfalva: 1. Dungófürdő, 2. Sósforrás, 3. Galambforrás.

Irodalom

BÁNYAI JÁNOS

1929 *Adatok a hargitai ásványvizek geológiájához.* In: Székely Nemzeti Múzeum. Emlékkönyv. Sepsiszentgyörgy.

1932 *A Hargita déli részének opálos lerakódásai.* In: Akad. Mat. Term. Értesítő. Budapest.

1934 *A székelyföldi ásványvizek.* Erdélyi Múzeum. Kolozsvár.

BERNER ZSOLT – JÁNOSI CSABA – PÉTER ÉVA

2000 *Kelemen–Görgény–Hargita vulkáni vonulat ásványvizei*. Hargita Megye Tanácsa. (kézirat). Csíkszereda.

JAKAB KÁLMÁN

1974 *Hargita megye természetes gyógytényezői*. Csíkszereda.

JÁNOSI CSABA – PÉTER ÉVA – JÁNOSI KINCŐ

2005 *Székelyföldi fürdők*. In: *Csiki Székely Múzeum Évkönyve*. Csíkszereda.

JÁNOSI CSABA – PÉTER ÉVA – HERCZEG ÁGNES – TAKÁCS EDVÁRD

2005 *Székelyföldi fürdők, gyógyhelyek*. Szombathely.

JÁNOSI KINCŐ

2005 *A székelyföldi ásványvízkutatás irodalma*. In: *Csiki Székely Múzeum Évkönyve*. Csíkszereda.

KISGYÖRGY ZOLTÁN – KRISTÓ ANDRÁS

1979 *Románia ásványvizei*. Tudományos és Enciklopédiai Kiadó, Bukarest.

ORBÁN BALÁZS

1868 *A Székelyföld leírása*. I. kötet. Pest.

STRAUB JÁNOS

1950 *Erdélyi gyógyvizek kémiai összetétele*. Budapest.

SZABÓ ÁRPÁD – SOÓS ILONA – SCHWARZ ÁRPÁD – BÁNYAI JÁNOS – VÁRHELYI CSABA

1957 *A Magyar Autonóm Tartománybeli ásványvizek és gázömlések*.

BERSZÁN József geológus technikus

Csiki Természetjáró és Természetvédő Egyesület

Ro-530191 Csíkszereda, Tető u. 13B/16

hidro@tusnad.com

JÁNOSI Csaba geológus mérnök

Csiki Természetjáró és Természetvédő Egyesület

RO-530225 Csíkszereda, Szív u. 3/14.

cscstte@topnet.ro

JÁNOSI Kincő ökológus

Csiki Természetjáró és Természetvédő Egyesület

RO-530225 Csíkszereda, Szív u. 3/14.

kincso2000@yahoo.com

PÉTER Éva vegyész üzemmérnök

Csiki Természetjáró és Természetvédő Egyesület

RO-530230 Csíkszereda, Kossuth Lajos u.30/16

cscstte@hr.astral.ro

SZENTES SAROLTA - MARA GYÖNGYVÉR

BELTÉRI LAKÓKÖRNYEZETBEN ELŐFORDULÓ PENÉSZGOMBAFAJOK VIZSGÁLATA NÉHÁNY CSÍKSZEREDAI TÖMBHÁZLAKÁSBAN

Abstract: [A preliminary study of the indoor fungal contaminants from the houses in Miercurea Ciuc (Rom.: -; Hung.: Csíkszereda)] The aim of the present study was to isolate and determine the major indoor fungal species from the house environment. The sampling was realized from four houses, with three different sampling methods. Samples were taken from infected walls, broadloom dust and from air. A total number of five fungal genus were determined, as following: *Aspergillus* sp., *Penicillium* sp., *Cladosporium* sp., *Chaetomium* sp., *Stachybotrys* sp.

Rezumat: [Studiu preliminar privind apariția unor specii de fungi în locuințele din Miercurea Ciuc (magh.: Csíkszereda)] Scopul cercetării a fost izolarea și determinarea speciilor de fungi din interiorul locuințelor din Miercurea Ciuc. Prelevarea probelor a fost realizat în patru locuințe, prin diferite metode de prelevare. Probe au fost luate de pe pereți infectați, din sacul aspiratoarelor și din aer. Un număr total de cinci genuri de fungi au fost determinate: *Aspergillus* sp., *Penicillium* sp., *Cladosporium* sp., *Chaetomium* sp., *Stachybotrys* sp.

Bevezető

A penészgombák minden élőhelyen előfordulnak, így az ember által lakott beltéri lakókörnyezetben is. A beltéri lakókörnyezet levegőminőségét gyakran rontják a mikroorganizmusok. A levegőminőség szempontjából a legnagyobb problémaforrások között a penészgombákból származó spórákat és a mikotoxinokat tartják számon. A gombásodás olyan belső felületeken jelenik meg, ahol elégtelen a hőszigetelés és kondenzáció, páralecsapódás jöhet létre. A mikrobiális élet egyik legfontosabb tényezője a víz. A mikroorganizmusok rendelkezésére álló víz a vízáktivitással fejezhető ki (a_w), amelynek értéke 0 és 1 között van. A baktériumok képtelenek szaporodni, ha a víz aktivitása 0,9 alatt van. A gombák jobban alkalmazkodtak a vízhiányhoz, képesek növekedni $a_w = 0,6$ értéknél is (LITTLE és STAEHLE 2001). A másik tényező, a mikroorganizmusok tápanyagszükséglete. A lakásokban a mikrobák kifejlődéséhez szükséges tápanyag a tapétából, a faanyagból, a porszemcsékből, valamint a szintetikus és egyéb építőanyagokból származik.

A beltérben leggyakrabban előforduló gombák a: *Stachybotrys* sp., *Aspergillus* sp., *Penicillium* sp., *Fusarium* sp., *Trichoderma* sp., *Cladosporium* sp. és az *Alternaria* sp. génuszokba sorolhatók. Ezek a penészgombák mikotoxi-

nokat, antibiotikumokat és illó organikus vegyületeket termelnek, amelyek toxikus ágensek, így egészségkárosodást okozhatnak.

A legismertebb allergén penészgombák, amelyek megtalálhatók egy beltéri környezetben a *Penicillium* és az *Aspergillus*, *Paecilomyces*, *Scopulariopsis*, *Alternaria* nemzetséghez tartoznak, amelyek alacsony vízaktivitás esetén és képesek növekedni. Más ismert szennyezők a *Fusarium* és *Trichoderma* nemzetséghez tartozó, illetve a *Stachybotrys chartarum*, *Chaetomium globosum* fajok, amelyeknek azonban nagyobb a nedvesséigényük (KING és AUGER 2002, SCOTT 2001).

A penészgombák azonban még számos illó szerves anyagot (alkoholok, ketonok) is termelnek a növekedési ciklusuk alatt (Nielsen 2003), amelyek hozzájárulnak a dohos szag kialakulásához ugyanakkor az egészségre is káros hatással vannak. (KING és AUGER 2002; YANG és HEINSHON 2007).

Az elsődleges allergének a nagy molekulájú szénhidrátok (pl. beta1-3 glükán, amely a gombák sejtfalalkotójaként ismert) és vízben jól oldódó glükoproteinek. Ezen vegyületek főleg a gomba spórákon keresztül kerülnek kapcsolatba az emberi szervezettel (SCOTT, 2001; KING és AUGER, 2002).

A penészgombák az egészségkárosító hatásuk mellett, az általuk termelt enzimek segítségével számos anyagot képesek lebontani. Ezek közül a legismertebb szaprofita biodeterioráló szervezetek az *Aspergillus* és *Penicillium* génuszhoz tartozó fajok, amelyek a legkülönbözőbb anyagokat képesek megtámadni pl. a textíliákat, fa és papír anyagokat, a különböző élelmiszereket.

Jelen dolgozatban a Csíkszeredai tömbházlakásokban előforduló egészségkárosító és biodeterioráló hatású penészgombafajok azonosítását céloztuk meg.

1. Anyag és módszer

A mintavétel helye és módja

A mintavétel Csíkszeredában történt 2009 év február hónapjában. A mintavételezés tömbházlakásokban történt, amelyek között voltak vizualizálható, penészgombával súlyosan fertőzött, kevésbé illetve nem fertőzött helyszínek is, ahol nem figyelhattünk meg penészedést.

A mintákat négy, Csíkszereda különböző városrészeiben fekvő beltéri környezetből vettük (A, B, C, D helyszínek, 1. ábra). A mintavételi helyszínek közül kettő súlyosan fertőzött volt penészgombával, egy mintavételi ponton enyhébb volt a fertőződés, míg egy helyszínen nem volt látható penészgomba fertőzés.

1. ábra. A mintavételezés helye

A beltéri penészgombák kimutatására 3 féle mintavételezési módot használtunk. Az első mintavételezési módszer a direkt mintavételezés volt, amely során a lakások penészedést mutató faláról vettünk mintát steril kémcsőbe. A második mintavételezési mód a levegőben található gombaspórák kimutatására szolgált. Lakásonként 2-2 Czapek-Dox tápagart tartalmazó Petri-csészét 30 percen keresztül a levegőn állni hagyunk 1 méter magasságban, majd inkubáltuk. A harmadik mintavételezési módszer az a porszívózsákokból származó porból történt. A mintát steril kémcsőbe helyeztük, amelyből kb. 50 mg-ot használtunk fel hígítási sor készítésére.

A penészgombák tenyésztése és színtelepek létrehozása

A direkt mintavételből származó mintáinkat leoltottuk Czapek-Dox táptalajra, majd a leoltást egy 5-7 napos 30 °C-on történő inkubálás követett. 1 liter Czapek-Dox tápagar összetétele: 3 g NaNO_3 , 0,5 g KCl, 0,5 g $\text{MgSO}_4 \cdot 7\text{H}_2\text{O}$, 0,01 g $\text{FeSO}_4 \cdot 7\text{H}_2\text{O}$, 1 g K_2HPO_4 , 30 g szukróz és 15 g agar. A beltéri levegőből származó mintákat hasonlóan 5-7 napig 30 °C-on inkubáltuk. A porszívózsákokból vett pormintákból hígítási sort készítettünk. 50 mg mintát 10 ml steril peptonvízbe oldottunk fel, majd 1 ml 10^{-1} illetve 10^{-2} hígítású oldattal oltottuk le a szilárd Czapek-Dox táptalajt szélesztési módszerrel. A táptalajon kifejlődött penészgomba telepekből

színtelepeket szedtünk fel és Czapek-Dox agarra oltottunk le, majd inkubáltuk 5–7 napig 30 °C-on.

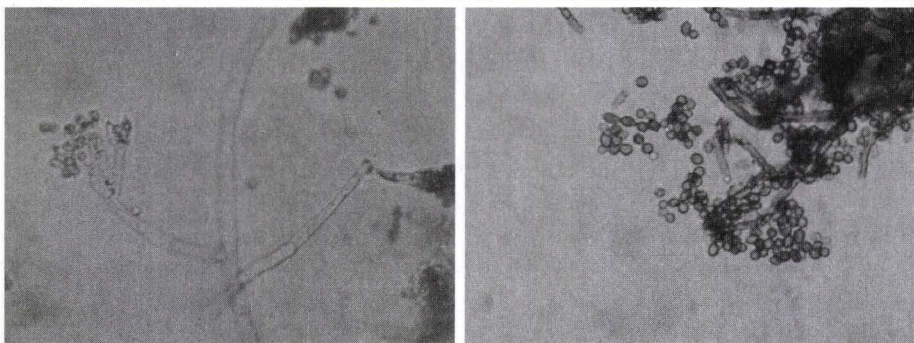
Makro- és mikroszkópos meghatározás

Ahol lehetséges volt a penészgombákat makro- és mikroszkópos módszerrel génusz szinten meghatároztuk. A makro- és mikroszkópos vizsgálathoz határozó kézikönyvet használtunk (Bánhelyi és mtsi, 1985).

A színtenyészekből mikroszkópos vizsgálatra preparátumot készítettünk. Tárgylemezre egy csepp desztillált vízbe kacsnyi gombahifát tettünk, amelyet fedőlemezrel fedtünk le. A preparátumot Novex mikroszkóp alatt vizsgáltuk 40-, 100- és 400-szoros nagyítással.

2. Eredmények és azok tárgyalása

A levegőből történő mintavételkor a következő gombatörzseket azonosítottuk: *Aspergillus sp.* és a *Penicillium sp.* és a *Chaetomium sp.* Az *Aspergillus sp.* nagyon gyakran előfordul a beltéri környezetben, amelyet szaprofita gombaként tartanak számon. A *Penicillium sp.* és a *Chaetomium sp.* törzsek szintén beltéri mikotoxin termelő szennyezőkként ismertek. A direkt mintavételezési módszerrel vett minták vizsgálata során azonosított törzsek az *Aspergillus sp.*, *Penicillium sp.* és *Cladosporium sp.* voltak. A porszívózsák-ból történő azonosítás során szintén megfigyelhettük az *Aspergillus sp.* és *Penicillium sp.* törzseket, és jelen volt egy új, a *Stachybotrys sp.* törzs.

2a–b. ábra. A *Penicillium sp.* (a) és a *Chaetomium sp.* (b) penészgombák mikroszkópos képe

Az 1. táblázatban összefoglaltuk a négy helyszínen a különböző mintavételi módszerekkel azonosított gombatörzseket, ahol a + jelzést kaptak

azok a törzsek amelyek előfordulnak egy adott helyen, - jelzést pedig azok amelyek a különböző módszerekkel vagy egy adott mintavételi ponton nem azonosíthatóak.

	Mintavétel módszere											
	Direkt				Levegő				Porszívózsák			
Helyszín	A	B	C	D	A	B	C	D	A	B	C	D
Génusz												
<i>Aspergillus sp.</i>	-	-	+	-	+	-	-	-	-	-	+	-
<i>Penicillium sp.</i>	+	+	-	-	+	-	+	+	-	+	-	+
<i>Chaetomium sp.</i>	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-
<i>Cladosporium sp.</i>	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	+	-
<i>Stachybotrys sp.</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+

1. táblázat. Az azonosított gombatörzsek

A Csíkszeredában leggyakrabban előforduló gombafajok az *Aspergillus sp.*, *Penicillium sp.*, *Chaetomium sp.*, *Cladosporium sp.*, és *Stachybotrys sp.* Ezen törzsek többsége mikotoxinokat termelő, amelyek másodlagos metabolikus termékek, és negatív hatással vannak az emberi szervezetre. Allergiás megbetegedéseket, légúti betegségeket okozhatnak, egyesek azonban karcinogén vagy terratogén hatásokkal is bírhatnak.

A legnagyobb mennyiségben az *Aspergillus sp.* és *Penicillium sp.* törzsek fordultak elő, amelyek képesek alacsonyabb nedvességtartalomnál is életben maradni. A *Chaetomium sp.*, *Cladosporium sp.* és *Stachybotrys sp.* törzsekhez tartozó fajok hidrofilek, ritkábban találhatóak a mintákban, elsősorban nagy nedvességtartalmú helyiségekben fordulnak elő. Hasonlóan Ausztriában végzett kutatások során kimutatták, hogy a legelterjedtebb penészgomba génuszok a *Penicillium* és az *Aspergillus* voltak. Az azonosított penészgombák 53%-a *Penicillium*, míg 28%-a *Aspergillus* génuszhoz tartozott (HAAS és mtsi. 2007). Az Egyesült Államokban végzett kutatások alapján, azokban a lakásokban ahol a penészedés látható volt a leggyakoribb penészgombák a *Penicillium*, *Cladosporium* és az *Aspergillus* génuszhoz tartoztak. A penészedést nem mutató házakból vett mintákból a *Cladosporium* fajokat izolálták a legnagyobb gyakorisággal, és ezt követték a *Penicillium* és *Aspergillus* fajok (KLEINHEINZ és mtsi. 2006).

Az *Aspergillus* törzs aflatoxint és ochratoxinokat termel, amelyeknek rákkeltő hatásuk lehet. Más metabolitok (nigragillin, orlandin, xantomegnin, fumitoxin, aflatoxin B1) termelése is kimutatható különböző *Aspergillus* fajok által. Ezek toxikus hatása eltérő lehet, mennyiségük

azonban elenyésző. A *Penicillium* sp. törzs is ismert toxigén gomba. Legismertebb metabolikus melléktermékei a glikopeptidek (verrukozidin), amelyek nefrotoxikus (vesefunkció károsító) hatással rendelkeznek. A *Chaetomium globosum* által termelt toxinok a chaetomin és a chaetoglobozin citotoxikus (sejtroncsoló) hatást fejtenek ki. A *Stachybotrys* törzs, közismert toxigén gomba, amely a citotoxikus trichotocéneket termeli. Ide tartoznak a H, G, F szatratoxinok, a verrukarin, roridin E, L-2. Ezen mikotoxinok a fehérjeszintézisek inhibitoraként ismertek.

Azokat a gombafajokat, amelyek a direkt mintavételkor sikerült kimutatni, az *Aspergillus* sp., *Penicillium* sp., *Cladosporium* sp. törzsek képviselőit, autohton (honos) fajoknak tekintjük, hiszen ezek megtalálhatóak a beltéri környezetben. A levegőből és porszívózsákból azonosított törzsek néhány képviselője allohtonnak tekinthető, ezek külső környezetből kerülhettek a lakásokba (pl. betaposva vagy nyitott ablakon). Ezek idegen szennyezőknek tekinthetők. Ezek között megtalálhatók voltak az *Aspergillus* sp., *Penicillium* sp. képviselői is, de külső szennyezőforrásból származónak tekinthetők a *Chaetomium* sp. és a *Stachybotrys* sp. törzsek képviselői is. A *Chaetomium* sp. génuszt kizárólag a levegőből tudtuk izolálni, ami arra utal, hogy kültéri levegőből kerültek a gombaspórák a tömbházlakásokba. Míg a *Stachybotrys* sp. képviselőit csak porszívózsákból sikerült izolálni, ami szintén külső szennyeződés következtében került beltéri környezetbe, betaposással, vagy levegőből való leülepedéssel.

A beltérben előforduló penészgombák nagy többsége tehát a *Penicillium* és *Aspergillus* génuszhoz tartozik, azonban megtalálhatók más törzsek képviselői is. Ezen gombák többsége mikotoxinokat termel, ezért beltéri szennyezőknek számítanak.

Irodalomjegyzék

BÁNHÉLYI, J. – TÓTH, S. – UBRIZSY, G. – VÖRÖS, J.

1985 *Magyarország mikroszkopikus gombáinak határozókönyve*. Budapest. Akadémiai Kiadó.

HAAS, D. – HABIB, J. – GALLER, H. – BUZINA, W. – SCHLACHER, R. – MARTH, E. – REINTHALER F.F.

2007 *Assessment of indoor air in Austrian apartments with and without visible mold growth*. Atmospheric Environment. 41: 5192–5201.

KING, N. – AUGER, P.

2002 *Indoor Air Quality, Fungi and Health*. Canadian Family Physician, 48: 298–302.

KLEINHEINZ, G. T. - LANGOLF, B. M. - ENGLEBERT, E.

2006 *Characterization of airborne fungal levels after mold remediation. Microbiological Research* 161: 367–376.

LITTLE, B. - STAEHLE, R.

2001 *Fungal Influenced Corrosion in Post-Tension Structures. The Electrochemical Society Interface*, 43–48.

NIELSEN, F. N.

2003 *Mycotoxin production by indoor molds. Fungal Genetic and Biology*, 39(2): 103–117.

SCOTT, J. A.

2001 *Studies on Indoor Fungi. PhD Thesis*, Toronto, University of Toronto.

YANG, CH. S. - HEINSOHN, P.

2007 *Sampling and Analysis of Indoor Microorganisms. John Wiley & Sons, Inc. Publication. New Jersey.*

SZENTES Sarolta

Bukaresti Műszaki Egyetem,

Alkalmazott Kémia és Anyagtudományok Kar

Bukarest, Függetlenség sugárút, 313.

szentessaci@yahoo.com

Dr. MARA Gyöngyvér

Sapientia EMTE Csíkszereda, Műszaki és Természettudományi Tanszék

530104 Csíkszereda, Szabadság tér, 1.

maragyongyver@sapientia.siculorum.ro

PATKÓ FERENC

A HARGITA-HEGYSÉGI XILOFÁG (FÁT FOGYASZTÓ) BOGARAK (INSECTA: COLEOPTERA) – II. Befejező rész

Abstract: [About the wood-eating beetles – *Coleoptera xylophaga* – of the Harghita Mountains, Romania] The collections had a forest origin. We are studied three forest types: oak, beech and spruce forest ecosystems, and in their micro-coenosis. This study presents the results of two years collections. The research of this region is most important from the point of view of the entomo-faunistical and ecological researches.

The adults and the larvae of this studied beetle families are consuming and eating the wood results and especially the old woods. They digested the middle parts and the cortex from every tree, good for reproduction place and niche. This collections from the 2008 and 009 have an especially direction for larvae stadium of this beetles – the *Cerambycidae*, *Scolytidae* and *Elateridae* families has represented by a great individually numbers. The metamorphoses period of the larvae of this species occurs during 1 to 3 years: for example the *Rhagium inquisitor*, *Rh. bifasciatum*. More of 10. 305 individuals were observed, studied and drawn from this region.

We could determine 22 species from the East-Carpathian region and from Carpathian Basin to. The list of this beetles contains the studied species of this region and of this forest types.

The author thanks to the Zoological Department of the Hungarian Natural History Museum of Budapest and to the Hungarian Academy of Sciences for their contribution to the researches.

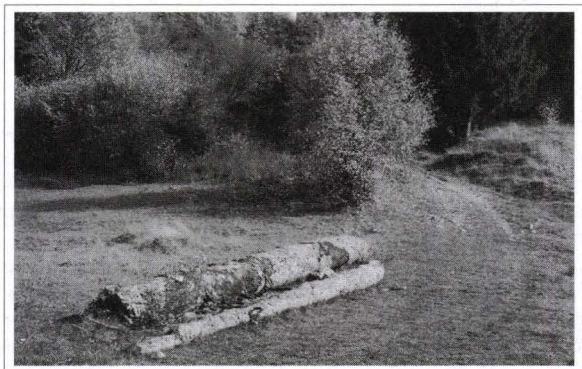
Abstract: [Coleoptere xilofage din Munții Harghita] Studiul prezintă rezultatele colectărilor efectuate timp de doi ani (2008–2009). Am studiat în trei tipuri de ecosisteme forestiere: stejar, fag și molidus, în unele cazuri și în păduri mixte de fag și molid, precum și microcenozele lor. Studiul acestei regiuni prezintă o importanță entomo-faunistică și ecologică deosebită. Adulții și larvele familiilor de coleoptere studiate se hrănesc cu resturi lemnoase, în special ale copacilor bătrâni. Consumă și digeră miezul și cortexul tuturor copacilor care oferă ascunziș și loc de reproducere. Colectările din anii 2008–09 s-au orientat cu precădere spre studiul stadiului de larvă al acestor insecte – familiile *Cerambycidae*, *Scolytidae* și *Elateridae* au fost reprezentate de un mare număr de indivizi. Perioada de metamorfoză a larvelor acestor specii durează de la 1 la 3 ani, de ex. la *Rhagium inquisitor* sau *Rh. bifasciatum*. Am observat, studiat și desenat mai mult de 10.305 de indivizi.

Astfel am putut determina 22 de specii din regiunea Carpaților de Est și estul Bazinului Carpatic. Lista acestor insecte conține toate speciile studiate în zonă și în cele trei tipuri de pădure.

Țin să-mi aduc mulțumirile Departamentului de Zoologie al Muzeului Maghiar de Științe Naturii din Budapesta și Academiei Maghiare de Științe pentru sprijinul acordat în desfășurarea cercetărilor.

Összefoglaló: Második részét ismertetem egy olyan kutatássorozatnak, amely egy négy éves gyűjtési folyamat eredménye. A 2005-ben megkezdett és 2009-ben befejezett *xilofág bogárkutatás* eredményeivel zárom ezt a dolgozatot és kutatássorozatot. Aki csak egy keveset is kutatja az élővilágot, tudja, hogy szinte „sosem elég” a kiszabott kutatási idő. Ezek alatt az évek alatt be tudtam járni és megismerni a tanulmányozott hegységet mint erdei ökoszisztémát, tapasztalva annak nagyon változó és nagyon sérülékeny állapotát. Azt is előre bocsáthatom, hogy az erdőkben élő állatfajok – legyenek azok akár bogarak, madarak vagy emlősök – sokféle módon igyekeztek *népességeket (populációkat)* fenntartani akkor is, amikor szinte semmi túlélési lehetőségük nem volt. Gondolok itt a tápanyagforrásokra. A rovarok esetében, a bogaraknál (*Coleoptera*)

egyszerűbb a faj túlélési stratégiája, hiszen olyan egyszerű magatartásformákat hagynak nagyszámú utódaiknak, amelyek biztosítják azt, hogy a legegyszerűbb *mikrocönózisokban* is megmaradjanak. Ezek változtathatóak, amit a rovarok (a bogarak is) – bámulatra méltóan – ki is használnak. Ezek a régi túlélési stratégiák, a szaporodási stratégiák – annak ellenére, hogy a rovarok más fajok táplálékául is szolgálnak – a fajgazdagság megtartását is eredményezik.

1. kép. Csak jó lehet az ökoszisztéma számára az ottmaradt öreg lucfenyőtörzs. Itt van a tövises cincérek (*Rhagium inquisitor*) telep-költő helye. Élőhegyek Zeteváralján (2008)

A növényvilág esetében (mert róluk is szót kell ejteni a rovarok megmaradása kapcsán – vagyis hogy a kialakult *társulások* (*asszociációk*) is létezzenek) más lehetőségekről kell beszélni. Csak egy példát említek a kutatásom idejéből (1. kép), amely nagyon is jól jelzi a növény- és rovarvilág „évszázados” kapcsolatát: az elhalt öreg lucfenyők (*Picea abies*) és a bennük fejlődő cincérfajok (*Cerambycidae*), illetve szűbögár fajok (*Scolytidae*) fejlődésére és szaporodására mutató megfigyelések.

2. kép. Erdei vöröshangya (*Formica rufa*) dolgozói bolyt építenek (2009)

Mondhatnánk azt erre a tápláléklánc-sorozatra is (!), hogy mindenki „jól járt”. Napjaink erdőkitermelése, sajnos, csak a kivágandó faanyagot látja az erdei ökoszisztémákban. Kevés, vagy egyáltalán nincs „erdőértékelés”. Pedig a *fitocönózisokat* létrehozó fás szárú, nagy testű növények valósággal kommunikálják azt, hogy léteznek és szükség van rájuk mint erdő-alkotókra.

Legalább négy harkályfaj (*Picidae*) táplálékát képezik azok a cincérlárvák, amelyek az öreg, ill. korhadásnak indult fáknak fejlődnek, nem beszélve a sok-sok hártványásszárnyú (2. és 3. kép) jelenlétéről és táplálkozási lehetőségéről.

3. kép. Borostyánsárga hangya (*Lasius flavus*) dolgozó várat építenek (2009)

A kutatások első fejezetében, vagyis a tavaly közölt első dolgozatban több mint 500 egyedet tanulmányoztam, amelyek 7 rendszertani családba és 31 rendszertani fajkategóriába tartoztak. Jelen befejező részben 10. 305 egyeddel (lehet, hogy több is volt) dolgoztam, amelyeket a meghatározások után 10 rendszertani családba és 22 fajba soroltam. Összesen tehát 10. 805 egyeddel (individuum) foglalkoztam, amelyeket megfigyeltem kifejlett rovar (imágó) és/vagy mint lárvá rovarstádiumaikban. A legtöbb egyed a szűfélékből (*Scolytidae*) volt. A biodiverzitás – vagyis a fajok sokaságának és jelenlétének az aránya – jelzi egy-egy ökoszisztéma életképességét és stabilitását. Természetes, hogy a nemzeti parkok, ill. természetvédelmi területek biodiverzitásai nagyobbak, de a sérülékeny területek (mint amilyen a Hargita-hegység) biodiverzitása is maradandó értékkel bír, ami újra-növekedést is jelent. Nem a hegységet borító erdők fajgazdagságán múlik, hogy lakóik életben maradnak-e vagy sem. Az erdők a világon szerte-szét jelzik is az élővilágnak, környezetnek (Földnek, az embereknek-emberiségnek is, a történelemnek is), hogy „vagyunk, létezőnk”.

Ennél többet igazán nem tehetnek...

1. Bevezető

A felvételek, megfigyelések, gyűjtések a 2008–2009-es években történtek. Egy részük a Hargita hegységen levő *Tolvajos-tetőt* érintő előhegyeket borító lucfenyvesekből származik, más részük a Hargita északi részén és a Görgényi-hegység déli részén levő lucfenyvesekből való. Ez utóbbiak még őriznek eredeti ökostruktúrákat. Amint már az előzőekben is említettem, a domborzatot főleg lucosok (*Oxalo-Piceetum*) borítják. A Hargitafürdő környéki lucfenyők (*Picea*

excelsa) törzseit ellenőrizve a még élő vagy a már nem élő törzseket bontottam fel, és figyeltem a meg a faállomány két nagy részében, a háncsban és a törzsszövetben levő rovarvilágot. Elsőrendűleg a bogarakat (*Coleoptera*) kerestem. A nedves vagy a már alig nedves kéreg alól is gyűjtöttem, és a faanyagban levő élőhelyeket is ellenőriztem. Igyekeztem begyűjteni és tárolni – 78–80%-os alkoholban – a lárvákat és a kifejlett bogarakat egyaránt. Mivel a bogarak alkotják a xilofág rovarfauna nagy részét, amúgy az állatvilágot alkotó fajok nagy részét is ők adják. A legtöbb gyűjtést a Vargyas-patak mellől végeztem, a legtöbb egyedet viszont a Görgényi-hegységet is borító lucfenyvesekből nyertem (vagyis az Északi-Hargitából).

A tárolt anyag mellé egy-egy cédulát helyeztem, amelyre grafitceruzával felírtam a gyűjtés (felvétel, próba, releveum) helyét, idejét (nap, hónap, év) és a növényzet-összetételt. A tárolás a helyszínen, műanyag vagy üvegfiólákba (*Drozofila*-típus) történt: így lettek elszállítva a leletek a laboratóriumi vizsgálatra.

Célkitűzések

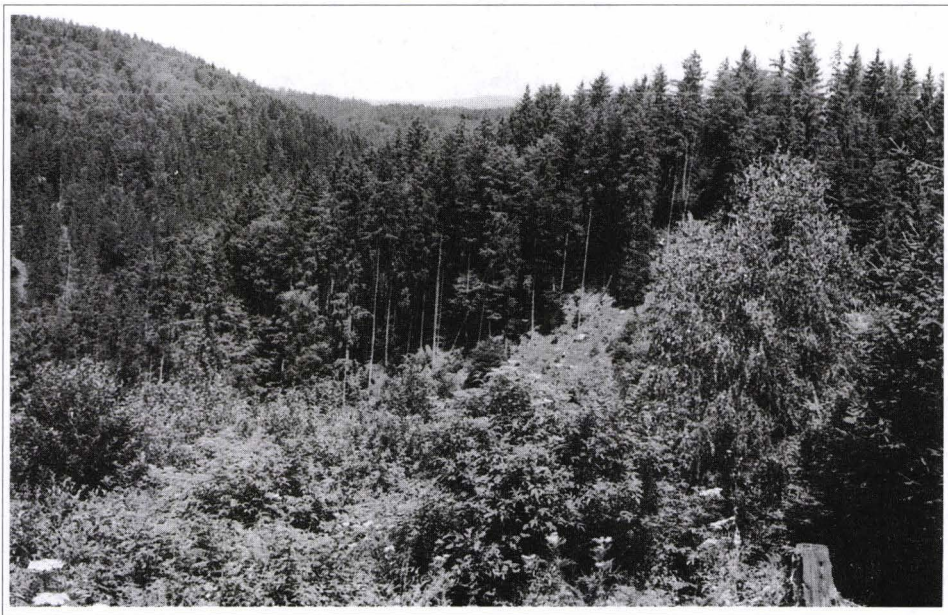
A gyűjtések során megfigyelhettem az élőhelyek (*biotopok*) felületén levő *mikrocönózisokat* és azok felépítését is. Ezek alapján összehasonlíthatóak lettek a növényfajok („fa-anyagok”) faanatómiai képei is, vagyis a szövettani felépítésük sajátosságai. Ezek alapján már régóta megfigyelhető a táplálkozás (táplálék) és élőhely specializálódás, pl. a szűbogarak (*Scolitydae*) esetében. Munkamódszerként a megfigyelt és meghatározott egyedeket (fajokat) rendszeresen lerajzolom. Az elsőrendűség a táplálékláncok felderítése, a *biocönózisok* és *mikrocönózisok* stabilitásainak a megfigyelése, a fajlista elkészítése, amely alapján az *entomo-faunisztika* és az *ökológia* számára dokumentumként időtálló lesz a végzett kutatás. Az *ökofausztikai* megfigyelések és kutatási eredmények gazdagítják az egy régióról szerzett tudományos felméréseket. Ezeket a környezet- és természetvédelmi, ill. állatvédelmi tervekben projekteken (is) komolyan kell venni. Ez így a „legkifizetődőbb”.

A tervezett kutatás megvalósítása feltételezte a minél több megfigyelést és terepmunkát. Több mint 54 felvételt (releveumot) készítettem, vagyis biztosan 54 alkalommal gyűjtöttem koleopterákat ill. bogarakat, és legalább ugyanakkor ökofaunisztikai észrevételeket is végeztem. A legtöbb gyűjtést a nyári és tavaszi, a legkevesebbet az őszi hónapokban végeztem. A gyűjtéseim nem okoztak kárt, ill. hiányt a tanulmányozott *biocönózisokban* vagy azok részeiben. Ez a gyűjtési szám nyilván elenyésző amellet, hogy milyen sok táplálék is kell a rovarokból táplálkozó madaraknak például, de mindenképpen akarva akaratlanul is hozzájárulhat egy-egy ritka faj egyed-

számának a csökkenéséhez. Ezért, bár ebben az esetben ez nem állott fenn, megfontolandó a nagy példányszámban való begyűjtése egy-egy védett bogár-, ill. rovarfajnak.

2. Gyűjtések, eljárások

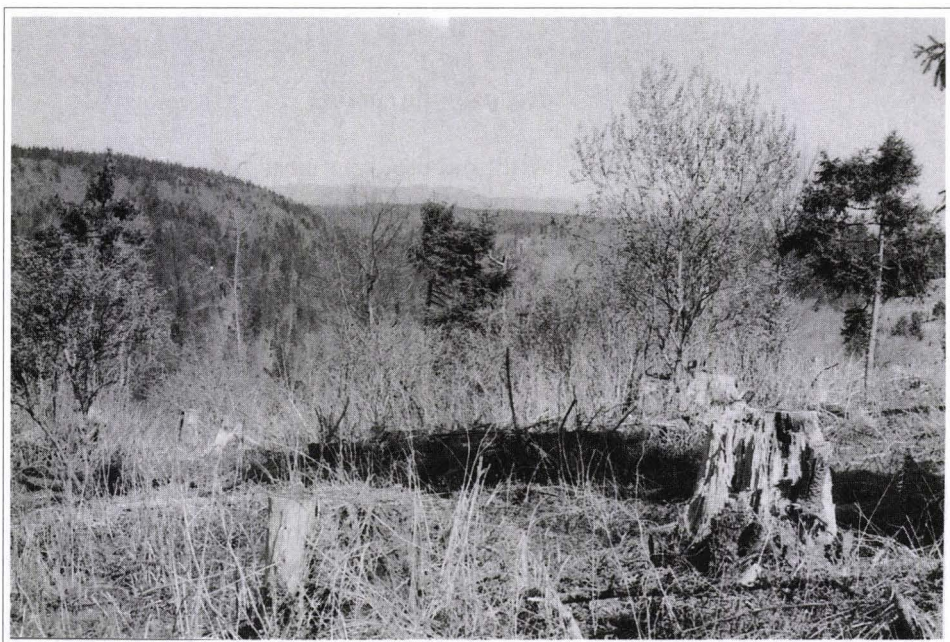
Jellemzőek az ökofaunisztikai munkamódszerekre, hogy nem véletlenszerűen vannak elhelyezve a csapdák vagy felkeresve a gyűjtőhelyek (4, 5. kép), hanem céltudatosan kiválasztva a tanulmányozott állatcsoport és növényzet-összetételnek megfelelően.

4. kép. 4. Nyári felvétel az Északi-Hargita előhegyeiről.
Az erdőirtások helyén megtelepült bodzás (*Sambucus nigra*)
sok rózsabogárnak (*Cetonia aurata*) ad táplálékot.
A véletlenszerűen otthagyott csutakokban mikrocönózisok
jöttek létre. A fiatal lucfenyves élete viszont rövid lesz... (2008)

Így a bogarak (*Coleoptera*) nagy rendje és számos faja közül azok lettek „megcélózva”, amelyek ténylegesen fát fogyasztanak (xilofágok, amint a görög szakelnevezés is mutatja). Begyűjtésük és megfigyelésük nem „véletlenszerű” volt hanem a többi (ismert) nem xilofág fajt mellőzve (nem keresve és begyűjtve) csakis a táplálkozási magatartás és életmód volt a fontos. [Növényeket fogyasztanak más bogárcsoportok is, mint például a

levélbogarak (*Chrysomelidae*), ormányosbogarak (*Curculionidae*), ganéjtúrók (*Scarabaeidae*) és futóbogarak (*Carabidae*).]

5. kép. Átalakított erdők: a hajdani őslucos maradványait jelzik a csutakok. Bennük főként hangyabolyok (*Lasius flavus*, *Formica rufa*) jöttek létre (2009)

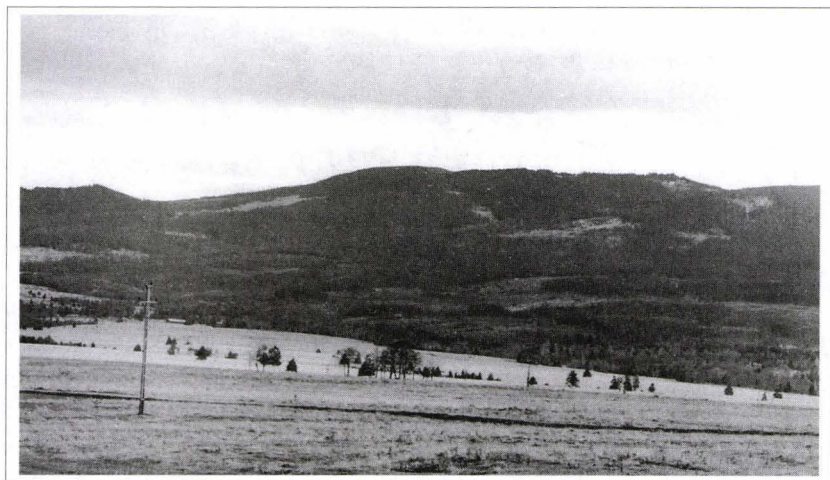
A tanulmányozott erdei biocönózisok értékelése

A növényzet-összetételnek megfelelően – ami váltakozott a domborzat és magasságszint szerint – igyekeztem az erdei, vagy nemcsak az erdei ökoszisztéma-típusokat felkeresni. Mondhatom azt is: amíg nem „késő”, tanulmányozni őket. A tanulmányozott erdőségek olyan életközösségeket, *biocönózisokat* is tartalmaznak, amelyek sajátos táplálkozási helyeket és élőhelyeket nyújtanak sok állatfajnak (5, 6, 7. kép).

6. kép. Vegyes erdő az előhegyekből, a Máréfalvi patak völgye mentén. Jól megfigyelhető a „kortalan erdőkitermelés” eredménye: *Fagion-Piceetum*. A felvétel 2008 telén készült.

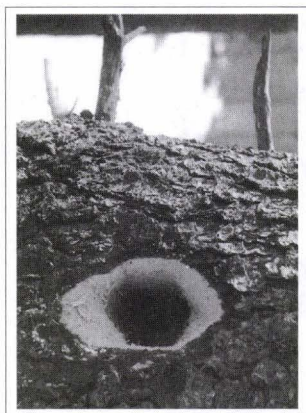

7. kép. Madártávlatból az Északi-Hargita, jól megfigyelhetők a Keleti-Kárpátokra jellemző, főként lucfenyvesekkel borított domborzatok (2008)

Láthattam olyan fellápos (mocsári) erdőmaradványokat, amelyek növényzete valósággal „maradványként”, *reliktumként* jelzi a hajdani erdővilágot. Tudatosan kerestem az olyan fákat, fatörzsmaradványokat, amelyek élő- és szaporodó helyet biztosítottak a xilofág bogaraknak, de a belőlük táplálkozó madaraknak is. Ilyenek a harkályfélék (*Picidae*) (8, 9. kép). A vegyes (bükkös-tölgyes, bükkös-gyertyános, bükkös-lucos vagy lucos-égeres-mogyorós) erdőkben és bozótosokban megkerestem az idős, fejlett fákat is.

8. kép. A cincérlárvák (*Cerambycidae*) sok harkályféleségnek nyújtanak táplálékot (*Picidae*). A nagy fakopáncs v. nagy tarkaharkály (*Dendrocopos major*)

9. kép. A lucfenyő törzsét is kiváló fekete harkály (*Dendrocopos martius*) munkája (2009)

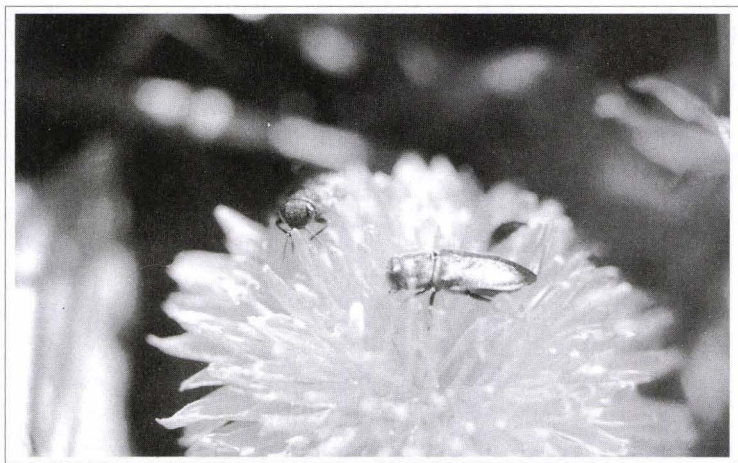
Akkor is felfigyeltem az élőhely-sajátosságokra, ha történetesen a talajon voltak és korhadtak. Minél több egy-egy erdőben az idős, talajra dőlt fatörzs, annál inkább növeli a biodiverzitás értékét: ezek életközösségeket, mikrocönózisokat hoznak létre (1. kép). Jól megfigyelhető ezekben a kis életközösségekben, hogy szinte minden „optimális” bennük. Jól megfigyeltem ezeket a maradandó értékeket a Bükki Nemzeti Parkban és a Retyezáti Nemzeti Parkban. [Az utóbbit ezen a nyáron kerestem fel és tanulmányoztam, alkalmam volt megfigyelni a „működését” is az őslucosnak (*Oxalo-Piceetum*). Csak áldani lehet azokat a próbálkozásokat, amelyekkel még megőrizhetőek a hajdani kárpáti vagy kárpát-medencei erdők egyes darabjai.]

Az erőszakos és durván emberközpontú erdőkitermelés vagy „gazdálkodás” nem változtat jótékonyan a környezeten, hanem a vízháztartás teljes zavarához és később a talaj és a növényzet tönkretételéhez vezethet (10. kép).

10. kép. Az Északi- (Madarasi) Hargita tájfelvétele: látszanak az erdők nélküli területek. A Cekend-plató előtérben. A szétszórt lucfenyves és a szőrfűvel (*Nardus stricta*) borított terület a hajdani tajgászerű lucfenyves maradványait jelzi. A fellápok lecsapolását jelzi a vízelvezető árok (2008)

11. kép. Díszbogarak (*Buprestidae*) fészkesvirágúakon (2008)

A gyűjtések ideje, története, értékelése

A gyűjtések már a 2008-as évben megkezdődtek, és az első nyári hónapokban: májusban, júniusban gyűjtöttem a vegyes erdőkből az előhegyekben és a lucosokban. Ahogyan a hóolvadás lehetővé tette, igyekeztem felkeresni azokat az élőhelyeket, amelyek a fejlődésben levő vagy a már kifejlődött bogarakat tartalmazzák. Ilyen élőhelyek a lucosokban voltak leginkább (7. kép). Továbbfolytattam a gyűjtéseket a 2009-ben, és igyekeztem felkeresni más élőhelyeket, ugyanazon vagy hasonló biocönózisokban. Igyekeztem feltárni minden olyan *mikrocönóvizist*, amelyik faanyaggal táplálkozó bogarakat tartalmazhat vagy – legalábbis – szaporodási helyet biztosít annak (1. kép).

A táplálkozás alapján figyelemmel követtem a tulajdonképpen faanyaggal (*xiloem*) és a hancsanyaggal (*floem*) táplálkozó fajokat, legtöbbjük lárvá vagy bábállapotban volt. A mikrocönózisok felbontása csipesszel vagy ecsettel gyűjtöttem be az egyedeket, amelyeket – lehetőleg – rögtön tároltam legalább 70–80 %-os alkoholban. Formalinba azért nem szabad, mert megszilárdulnak az izületek, a lárvák esetében is. Lehet száraz preparátumként is tárolni az imágókat, így megőrződik a színük, de a lárvák esetében a legjobb az alkoholban való tárolás (PATKÓ 2003). A gyűjtések a 2008-as évben egészen október 14-ig folytatódtak, gyakorlatilag minden tavaszi, nyári és őszi hónapban, ill. alatt figyeltem a fát fogyasztó bogarak életét. Az Északi-Hargita lucosaiban megfigyelt betűző szű (*Ips typographus*) rajzása 2009. május 17-én, több mint 10. 000 egyed megfigyelésére és begyűjtésére adott alkalmat. A szű hímek rajzása, vagyis beleszállása egy csapdába, amelyik felett *ferromon* vagyis illatanyag utánzat volt, elősegítette a szűbogarak (*Scolytidae*) magatartásának a tanulmányozását. Régóta ismert jelenség a szűfélék szaporodásmódja: a hímek sexferromonra való repülése (ez a nőstények által kibocsátott, jelző vegyi molekula). Leghamarabb a beteg, legyengült lucokat támadják meg, a lucos így, néhány lucfenyő halálával, elpusztulásával „fizet a szűbogaraknak”, amelyek teljesen kihasználják, amíg van benne élet és szaporodási hely. Ezeken a helyeken szaporodási ciklusuk jól megfigyelhető. A faállományban „kárt” tevő bogarak tulajdonképpen csak az erdőgazdálkodó szemében jelentenek nagy veszélyt, mivel a mértéket nem ismerő mai erdőgazdálkodás, főleg a *klimaxos erdők* hiánya miatt, valósággal felkínálja a szűfélék szaporodásához a fiatal lucfenyőket. Így a táplálékláncokban is szereplő szűlárvák nagyobb valószínűséggel tudnak fejlődni a még lábon álló fiatal lucfenyőkben, amelyek a kéregállomány elhalása után lassan pusztulnak el.

3. A gyűjtések feldolgozása, a sajtáságos fajok meghatározása

Ez a munkafázis jelzi a bogarak jelenlétét nemcsak az élővilágban, hanem elsősorban az erdőkben, vagyis az erdei ökoszisztémákban. A gyűjtések eredményeiként, 54 alkalommal volt terepgyűjtés, 10.305 egyedszámmal dolgoztam, vagyis ennyit gyűjtöttem be. A meghatározások eredményeként kitűnt, hogy ebből 187 lárv (álca) és 10.118 imágó volt. Tíz család – amelyek rendszertanilag eléggé tekintélyesek és sajtáságosak (pl. a cincérfélék) a táplálkozás és egyedfejlődés szempontjából – 26 *genus*t vagyis nemzetséget tartalmazott. A fajkategóriáig való meghatározás lehetővé tette 22 faj (*species*) biztos jelenlétének a megfigyelését. A rendszertani családok: *Scolytidae*, *Lymexilidae*, *Carabidae*, *Cerambycidae*, *Elateridae*, *Staphylinidae*, *Cleridae*, *Colydiidae*, *Buprestidae*, *Tenebrionidae*. A legtöbb fajmeghatározás a lárvák testfelépítése és külalakja alapján történt (1, 11, 12 ábra). De meghatározhatóak voltak az imágók vagyis a kifejlett egyedek testalakja, színe, mintázata, csápalakja, lábak alakja és a testhossza szerint is (2, 3, 17, 18. ábra).

Eredmények értékelése: a fajlista

Kiegészítésként megfigyelhető volt, hogy a Móczár (MÓCZÁR 1969) professzor által is megfigyelt farontó bogarak (*Lymexylonidae*) lárvái nem a faanyagot fogyasztják, hanem a faanyag járataiban tenyésző *ambrózia gombát*, jobban mondva ennek a fonátelepeit. Erdeinkben 2 farontóbogár faj is él (*Hylocoetus dermestoides*, *Lymexylon navale*). Úgyisint a járatokban tevékenykednek, élnek a szúfarkasok (*Cleridae*). Ezek közül a legismertebb faj *Thanasimus formicarius*. „Szúfarkas” elnevezésüket onnan kapták, hogy a faanyagban levő szűbogarok járataiban vadásznak lárvákra, főleg szű lárvákra. A szű lárvák egy helyen élve a hangya lárvákkal, hangyabolyok jönnek létre egy-egy öreg fenyőben is: **életközösségeket** (*biocönózisokat*) hoznak létre ill. képeznek több rovarfajjal, így a *populációk* összekapcsolódhatnak **állatközösségeket** (*zoocönózisokat*) alkotva. Megfigyelhető például a farontó óriáshangyával (*Colobopsis ligniperda*) létrehozott stabil „megtűrés” De a járatokban bűvőhelyet kaphatnak más bogárfajok is, mint a kék gyaloglevelész (*Timarcha goettingensis*) és az esetlen gyaloglevelész (*Timarcha tenebricosa*). Ezek a fajok jellegzetesen növényevő fajok, mind a lárvák, mint az imágók. A pattanóbogarak (*Elateridae*) lárváinak táplálkozásmódja még nem kellően tisztázott (KLAUSNITZER 1994), mivel nagyon összetett táplálkozásmódot végeznek. Vannak fajok, amelyek lárvái *dőgevők*, *szaprofágok* és néhányuk *ragadozó* is (de nem „csak ragadozók”).

Véleményem szerint a korhadékban élő lárvák (a szűbogarakkal együtt) faanyagot vagy bomlasztott („előemésztett”) faszövetet fogyasztanak. Így ezek a fajok mint „xilofág” fajok tárgyalandók (Klausnitzer 1994). A vállas gyászpattanó (*Melanotus crassicollis*) a korhadó fatörzsekben fejlődik és ott

is bábozódik be: a korhadó lucfenyő törzsekben figyeltem meg, gyűjtéseim során. A szűfélék (*Scolytidae*) a színüket is változtatják a fejlődési állapotoknak megfelelően: a lárvá állapotból a kifejlett állapotba való átmenetük során sárgából barnává színeződnek, ehhez a változáshoz (szakemberek véleménye szerint) nincs köze a tápláléknak. Vagyis a szín nem változik a táplálék minőségétől; amely színváltozás jellemző a bogarakra (*Coleoptera*). Összefüggés lehet viszont a hőmérséklet és a színváltozás között, de ez még kutatásra szorul. Olyan fajok mint a rozsdavörös fenyőszű (*Dryocoetes autographus*) gazdasági szempontból veszélytelen (a természetet nem figyelhetjük szigorúan gazdasági érdekek szerint), mert csak az elhalt, ill. elpusztult fák kérge alá hatol be és szaporodik ott (Enrödi 1959). Amint már említett szűfarkasok (*Cleridae*) lárvái a szűlárvékat fogyasztják, de fogyasztanak légylárvékat és hangyákat is. A legyek (*Diptera*) között olyan fajok is vannak, amelyek a nedves korhadékban, famaradványokban fejlődnek és szaporodnak. Ez jól látható a különböző korosztályok esetében, fejlődési nagyságuk alapján.

A szűfélékkel zoocönózisokat képeznek a fahéjbogarak (*Colydiidae*) is, amelyek a szű és cincér (*Cerambycidae*) járatokban élnek (amint már leírtam a fejezet elején).

A gyűjtések eredményei

10305 egyedszám, amelyből 187 db. lárvát és 10118 db. imágót vagyis kifejlett egyedet figyelhettem meg. A kifejlett egyedek főleg a szűféléknél (*Scolytidae*) fordultak elő. A meghatározások alapján 10 bogárcsaládot tudtam elkülöníteni (*Scolitydae*, *Lymexylidae*, *Carabidae*, *Cerambycidae*, *Elateridae*, *Staphylinidae*, *Cleridae*, *Colydiidae*, *Buprestidae*, *Tenebrionidae*), amelyekhez jól meghatározhatóan 22 faj tartozott. Egy része a begyűjtött egyedeknek csak *genus* (nemzetség) szintig volt meghatározva, így állíthatom azt, hogy 26 genushoz tartozó bogárfaj él, szaporodik, keres táplálékot vagy csak átmenetileg tartózkodik a fákban ill. azok maradványaiban. A fajlista a következőképpen állt össze:

Sorsz.	Család	Faj	Egyedszám	Élőhely
1.	Scolytidae	<i>Dryocoetes autographus</i> RATZ.	40	Lucos
2.		<i>Ips typographus</i> L.	10087	Lucos
3.		<i>I. acuminatus</i> GYLL.	1	Lucos
4.	Lymexylidae	<i>Hylocoetus dermestoides</i> L.	12	Bükkös
5.	Cerambycidae	<i>Leptura rubra</i> L.	1	Bükkös
6.		<i>Callidium aeneum</i> DE GEER	19	Bükkös
7.		<i>Rhagium inquisitor</i> L.	37	Lucos
8.		<i>Rh. mordax</i> DE GEER	3	Lucos

Sorsz.	Család	Faj	Egyedszám	Élőhely
9.		<i>Rh. Bifasciatum FABR.</i>	43	Lucos
10.		<i>Tetropium castaneum L.</i>	2	Lucos
11.		<i>Hylotrupes bajulus L.</i>	1	Lucos
12.		<i>Rhopalopus clavipes FABR.</i>	6	Lucos
13.		<i>Arhopalus(Criocephalus) rusticus L.</i>	3	Lucos
14.	Elateridae	<i>Melanmotus crassicollis ERICH</i>	16	Bükkös
15.		<i>Elater sanguinolentus SCHR.</i>	1	Vegyes
16.	Staphylinidae	<i>Quedius mesomelinus MARSH.</i>	1	Bükkös
17.	Cleridae	<i>Necrobia rufipes DE GEER</i>	3	Vegyes
18.	Colydiidae	<i>Colydium elongatum FABR.</i>	1	Vegyes
19.		<i>Corticus tuberculatus GERM.</i>	1	Vegyes
20.		<i>Ditoma crenata FABR.</i>	1	Vegyes
21.	Tenebrionidae	<i>Diaperis boleti L.</i>	1	Bükkös
22.	Buprestidae	<i>Anthaxia candens PANZER</i>	1	Vegyes

A lucos tulajdonképpen a lucfenyvest, a bükkös a bükkerdőt, a vegyes bükkös a bükkös-lucos erdőtípust jelenti. De vegyes erdőnek minősülnek a gyertyános-tölgyes-bükkösök is, amelyek az előhegyekben megtalálhatóak, ill. azok domborzatát borítják. A lista nem tartalmazza a futóbogarakat (*Carabidae*) mivel a fajok nem xilofágok, bár ott élnek a xilofágok által létrehozott korhadékban, ilyenek a *Zabrus*, *Leistus* genushoz tartozó fajok.

Meghatározási módok, tanulmányok

A tanulmányozott fajok lárváiról és imágóiról rajzokat is készítettem. Az ábrák számozása a munkasorrendben történt. A rajzolás sztereomikroszkóp segítségével történt, grafitceruzával. A következő fajokról sikerült ábrákat készítenem:

- Rozsdavörös fenyőszú (*Dryocoetes autographus*) – 1, 2. ábra
- Betűző szú (*Ips typographus*) – 3, 4. ábra
- Penésztenyészítő fabogár (*Hylocoetus dermestoides*) – 5. ábra
- Vörös virágcincér (*Leptura rubra*) – 6. ábra
- Korongcincér (*Callidium aeneum*) – 7. ábra
- Fenyves tövisescincér (*Rhagium inquisitor*) – 8, 9. ábra
- Cser tövisescincér (*Rhagium mordax*) – 10. ábra
- Kétcsikos tövisescincér (*Rhagium bifasciatum*) – 11. ábra
- Romboló fenyőcincér (*Tetropium castaneum*) – 12. ábra

Vállas gyászpattanó (*Melanotus crassicollis*) – 13. ábra

Vöröslábú hullabogár (*Necrobia rufipes*) – 15. ábra

Ösztövér héjbogár (*Colydium elongatum*) – 16. ábra

Héjbogár (*Corticus tuberculatus*) – 17. ábra

Szalagos héjbogár (*Ditoma crenata*) – 18. ábra

Virágdíszbogár (*Anthaxia candens*) – 19. ábra

Hasonló megfigyelések és tanulmányok születtek: Klausnitzer (KLAUSNITZER 1991, 1994, 1996, 1997, 1999), Endródi (ENDRÓDI 1956) és Bolachowsky (BOLACHOWSKY 1949) munkássága eredményeként. [Alfred Bolachowsky munkáját, amelyet a szűbogarokról írt, és Párizsban jelent meg 1949-ben, saját kezűleg vágtam fel, bontottam fel – úgy ült felvágatlanul az Állattár könyvtárában Budapesten 2009 nyaráig. (Külön érdekessége a könyvtári bűvárkodásnak az is, hogy a régi könyvek bekötése ívenként történt, utána kellett az olvasónak, mint egy-egy újságot, felvágnia.)]

Amikor a cincérfajokat határoztam meg, akkor a **Bernhard Klausnitzer**-féle eljárást alkalmaztam, ami azt jelenti, hogy a lárvákat, miután alkoholban lettek tárolva, külalakban figyeltem meg. A fejtokot kellett kibontani és a fejtok, mint fajjelleg szerepel a nagyon hasonló lárvaalakok között. A fej alakjának lerajzolása vagy arról gyors vázlat készítése szinte nélkülözhetetlen eljárás a lárvák fajának meghatározásához (10, 11, 12. ábra).

[*Vélemény:* mivel a gyűjtéseket és meghatározásokat egyedül végeztem, a teljesség igényének megfelelően jó lenne, ha egy kutató munkacsoport megismételné ugyanezt a munkát más gyűjtőhelyeken is. Főleg azért, mert a nagy ütemben végzett erdőkitermelés alig-alig hagy eredeti erdei ökoszisztéma részleteket. Ez lenne a jövőbeni feladat egy új kárpát-medencei kutatás irányában.]

4. A tanulmányozott bogárcsaládok és bogárfajok sajátosságai, leírása

A biológiában használatos rendszerezés a „hivatalos” **Karl Linné**-féle rendszerezés, és úgy néz ki, hogy a tudományos rendszerezésben ez is marad, annak ellenére, hogy a genetikai és mikrobiológiai tudományos kutatások alapjain másféle adattárolás is lehetséges lesz. De a tájékozódás szempontjából még mindig ez a legelfogadottabb. Erre alapul nemcsak az állattani és növénytani rendszerezés, hanem még a baktériumok és vírusok osztályozása is. Nem maradhatott ki ebből az entomológia – *rovartan* – sem. Hiszen a világon létező élőlények közül a rovarok (*Insecta*) rendelkeznek a legnagyobb fajszámmal, hozzávetőleges becslések alapján is legalább 1–1,5 millió rovarfaj (rovarféleség) él a Földön. És ebből minden ötödik faj a bogár (*Coleoptera*).

A bogárcsaládok jellegzetességei

1. Szűfélék (*Scolytidae*). Jellemző a család egyedeire, hogy híres faanyagfogyasztók, emiatt sok szakember őket az ormányosbogarak (*Curculionidae*) családjába sorolja (MC. GAVIN 2005). A sajátos és régi testfelépítésük alapján (1, 2, 4. ábra) érvényes a régi besorolásuk a szűfélék közé. Megkülönböztetünk valódi és álszúkat (*Bostrichidae*). Szinte majdnem minden fának van egy-egy szűféléje, mármint a Kárpát-medencében. Körülbelül 100 fajuk él itt, sajátágosan kis testmérettel és testalakkkal. A 3–8 mm-es testhosszal kiválóan tudnak járatokat rágni, és az elhalt vagy elhalófélben levő fák hancs- és faanyagjában szaporodnak. A legtöbb faj azonban a fák kérge alatt készít járatokat, ott szaporodnak és ott fejlődnek a lábatlan lárvák is (1, 4. ábra).

2. Farontó bogarak (*Lymexylidae*). Régóta ismert bogárcsoport, hiszen a fából készült hajótesteket károsították hajdanában, pl. a tölgy farontó bogár (*Lymexylon navale*). A lárvák olyan testfelépítéssel rendelkeznek, hogy az öreg fákba ástott, rágott járatokban könnyen és gyorsan haladnak, ill. megkapaszkodhatnak. Az imágók lágy szárnyfedőkkel rendelkeznek és kilátszik a potrohvégük (5. ábra). Az erdőkben a száraz, régi fákat keresik, és ott szaporodnak.

3. Cincérfélék (*Cerambycidae*). A nagytestű fát fogyasztó bogarakra, különösen a hímekre jellemző, hogy hosszú csáppal rendelkeznek, pl. nagy hőscincér (*Cerambyx cerdo*). Magyar nevüket onnan kapták, hogy védekezésül cincogó, „hegedülő” hangot adnak ki. Testnagyságuk lehet 55 mm is. A kifejlett bogarak szépek, színesek, általában nagyok (6. ábra), a lárvák is nagyok: jellegzetesen nagy rágókkal és fejjel rendelkeznek (10, 11, 12. ábra). A lárvák fehér színűek, és fejlett rágóikkal védekezni is tudnak. A Kárpát-medencében kb. 220 fajuk van. Legszebb fajunk a ritka és védett havasi cincér (*Rosalia alpina*). A lárváikat több (3) évig is fejlődhetnek, bábbölcsöt hozhatnak létre. Vannak olyan fajok is, amelyek a lágyszárú növényekben vagy a talajban fejlődnek ki.

4. Pattanóbogarak (*Elateridae*). Elnevezésüket meneküléskor való felpattanásukról kapták. De a hátoldatról való felpattanásuk a levegőbe biztosítja a helyrefordulásukat is. Jellegzetesen hosszú testű bogarak, szárnyfedők kemények és a végükön kihegyesednek. Az egész Földön elterjedtek, főként az erdőségeket lakják, mivel a lárvák korhadékfogyasztók vagy éppenséggel ragadozók. A lárváikat „drótféregnek” nevezik a mezőgazdászok, mivel a talajban lakó pattanóbogár félék közül több a kártevő. Meghatározásuk nemcsak az imágók, hanem a lárvák alakja alapján is

történik (13, 14. ábra). Az imágók aránylag rövid életűek. A Kárpát-medencében kb. 120 pattanóbogár faj van (MERKL, 2003).

5. Holyvafélék (*Staphylinidae*). A holyvákat könnyen felismerhetővé teszik a sajátosan rövid szárnyfedők. Elsőrendűen ragadozó bogarak, de vannak köztük korhadékfogyasztók is. A rövid szárnyfedők csak tort fedik, így a potroh szabadon marad, ami nagy mozgékonytságot biztosít a táplálékkeresésben. A nálunk élő holyvafajok közül az aranysujtásos holyva (*Staphylinus caesareus*) és a feketevörös gombaholyva (*Oxyporus rufus*) nagyon figyelemreméltó. Utóbbi a gombákban vadászik lárvákra, erős rágóival megragadva kihúzza a gombajáratokból és a talajon fogyasztja el őket. A Földön elterjedt holyvák legalább 23.000-es fajszámmal rendelkeznek (az ormányosfélék után ők a legnagyobb fajszerű bogarak). Holyvafajok élnek korhadékban és barlangokban (is) egyaránt.

6. Díszbogárfélék (*Buprestidae*). Főként a trópusokon élő díszbogarak nagyon szépek, a szárnyfedők fémesen csillognak minden színben, és ha erős napfény éri őket, a szivárvány színeiben pompáznak. Jellemzően szép hazai díszbogár a nagy fenyves-díszbogár (*Calophora mariana*): sajnos ez a szép díszbogár napról napra kevesebb, mivel a lárvái nem tudnak fejlődni az idős erdei és feketefenyőben. A díszbogár lárvák jellemzően faanyagfogyasztók, nagy és korongszerű előtörükről ismerhetők fel (19. ábra). Az imágók külalakjára még jellemző a széles nyakpajzs, aránylag nagy szemekkel és rövid csápokkal. Az imágók szívesen mászkálnak virágokon is, ahol napoznak vagy a virágport fogyasztják. A ragadozók nem kedvelik őket a testükben levő keserű anyag, a *buprestin* miatt.

7. Szúfarkasfélék (*Cleridae*). A szúfarkasok és hullabogarak nem fát fogyasztó bogarak, hanem a szúfélék lárváira vagy más lárvákra vadásznak. A lárvák is ragadozók (15. ábra). A dolgozatban azért említem őket, mert egy élőhelyen élnek a szúfélékkel és azok járataiban tevékenyek. Így részt vesznek a trófikus láncokban a futóbogarakkal (*Carabidae*) együtt.

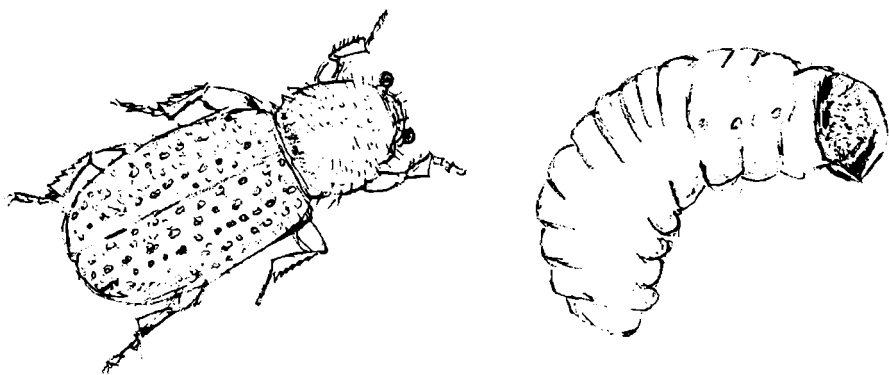
8. Fahéjbogarak (*Colydiidae*). A bogárcsoportra jellemző a hosszú és vésett előtor, valamint a hosszú és párhuzamos lefutású vésettség a szárnyfedőkön. Általában kis testmretű bogarak. Főleg a korhadékot lakják a más bogárfajok által hagyott járatokban. De az imágók testalakja a sűrű vésettséggel (16, 17, 18. ábrák) azt is jelzi, hogy kimondottan korhadékkedvelők. A csápok általában rövidek és bunkósak, a testfelszint gyakran borítja pikkelyek.

9. Gyászbogarak (*Tenebrionidae*). Sötét vagy sötétbarna színű bogarak, általában sötét helyeken, pincékben lehet velük találkozni. Egyesek

kellemetlen szagúak, mint pl. a közönséges gyászbogár (*Blaps mortisaga*) vagy a kisebb testű púpos bűzbogár (*Blaps mucronata*). A gyászbogarak nem rendelkeznek egy állandó családra jellemző testalakokkal, bár a bűzbogarak kihegyesedő potrohvége és gömbölyded szárnyfedői jelzik a bogárcsaládot. Vannak azonban világos színűek is, ilyen a kénbogár (*Ctenopus sulphureus*). A lárváik és az imágóik általában korhadékevők, az egész palearktikus és nerktikus régióban elterjedtek, kb. 15.000 fajuk él, ami jelentős szám egy ilyen egyszerű bogárcsalád esetében.

A tanulmányozott bogárfajok jellegzetességei

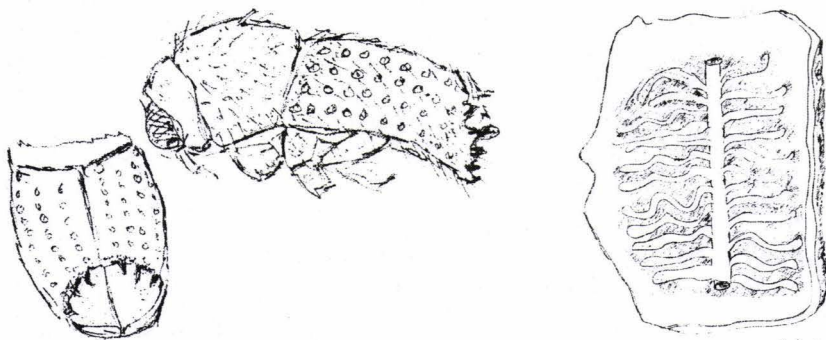
1. *Dryocoetes autographus* RATZEB.: rozsdavörös fenyőszű – (Scolytidae). A kistermetű szűfélére jellemző a pirosas, rozsdavöröses testszín. Általában a kifejlett állatok 4 mm-es testhosszal rendelkeznek (1. ábra). Lárváik lábatlanok és pirosas, rózsaszínes árnyalatúak. A fenyők kérge alatt élnek és ott is szaporodnak. A már beteg fába költöznek be a lárvák (2. ábra) ott fejlődnek a nőtények és hímek által rágott járatokban, később a lárvák is rágnak járatokat. A szárnyfedők legalább 6-6 sorban pontozottak, apró gödröcskékkel. A jellegzetesen kacsaringós járatairól kapta az elnevezését. A felnőtt egyedek, az imágók a szárnyaik végén nem rendelkeznek fogacskákkal, mint az *Ips* fajok.

1-2. ábra. *Dryocoetes autographus* RATZEB.

2. *Ips typographus* L.: betűző szű. Egyike a legjellegzetesebb és legnagyobb testű szűfajoknak. Az imágók teste barnászöröses színű. A szárnyfedőkön sorban apró gödröcskék vannak: 6-6 sor minden szárnyfedőn, a testhossz általában 8 mm (3. ábra). A szárnyfedők vége lecsapott és fogacskákkal van körbe véve. Minden szárnyfedőn 6-6 apró fogacska van, amely közül a 4. kiemelkedő: ez a határozó jelleg. A testfelszín apró szőrzettel borított. A betűző szű tömeges elszaporodása már régóta közis-

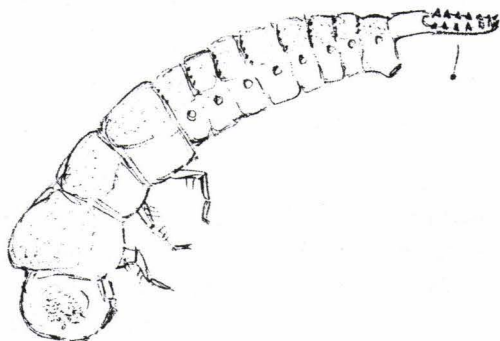
mert, egyike a legjobban megfigyelt szúfajoknak. A lárvajáratok jellegzetesek, sajátságosak (4. ábra).

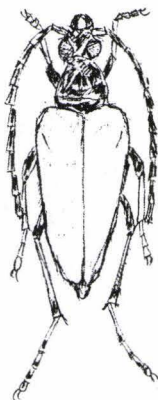
3-4. ábra. *Ips typographus* L.

3. *Ips acuminatus* GYLLENTHAL: *hatfogú fenyőszú.* A szárnyfedőkön a csücslejtők szélén 3-3 fog van, köztük az utolsó a legfejlettebb. A hímeknél ez lapos, kétágú. A test fénylően sötétbarna, a szárnyfedők világosan vöröses barnák. A csápok és a lábak sárgászörösek. Főként erdei fenyőkön él, onnan kerülhet más fenyőkre. A vegyes erdők jellegzetes szúféléje.

4. *Hylocoetus dermestoides* L.: *penésztenyésző fabogár – (Lymexylidae).* A lárva sajátossága a púpos alak, vagyis az előtor kiemelkedő, a potroh olyan toldalékban folytatódik amelyik segítségével a lárvát meg tud kapaszkodni a járataiban (5. ábra). Nem, vagy nemcsak a bomló fát fogyasztják, hanem ambrózia gombákat tenyésztnek, azokat fogyasztják. A felnőttek kétalakúak, a nőstény barna színű, hosszú szárnyfedőkkel. A hím fekete, barna alapon. A szárnyfedők rövidek, nem érnek el a potroh végéig. A bogarak az öreg, elhalt vagy beteg fákban szaporodnak, táplálkoznak.

5. ábra. *Hylocoetus dermestoides* L.

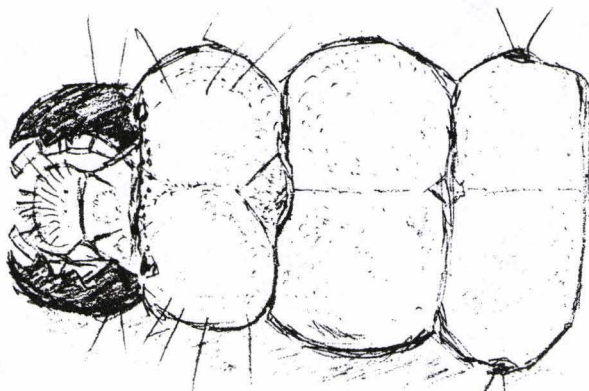

6. ábra. *Leptura rubra* L.

5. ***Leptura rubra* L.:** vörös virágcinér – (Cerambycidae). A felnőtt egyedek szép vörösesbarna szárnyfedőkkel és fekete testtel rendelkeznek (6. ábra). Az előtor és a fej tehát fekete, a lábak vöröses feketék. A test sűrű és apró szőrrel van borítva. A cincérekre jellemző hosszú csápok a test közepén túl érnek. A kifejlett egyedek főként a virágokon, a fészkesek virágain tevékenyek. A lárvák az öreg és elhalt bükkökben, tölgyekben fejlődnek.

6. ***Callidium aeneum* DE GEER:** korongcincér. A lárvá testét megfigyelve láthatóak a fejlett rágók és a majdnem egyforma nagyságú előtor-szelvények (7. ábra). A pontszemek apróak és a rágók tövében

helyezkednek el. Az imágók aránylag kistermetűek, lapított testűek, közepesen hosszú csápokkal. Testük ibolyás fekete színű. A test felülete sűrűn gödörkéses és fémfényű, gyér szőrrel borított. A főleg öreg fenyőkben élő lárvák a faanyagot fogyasztják, ott is bábozódnak be, nem a kéreg alatt, hanem a fa belsejében tevékenyek, őket is keresik a harkályok sajátos vájataikkal (5., 6. kép).

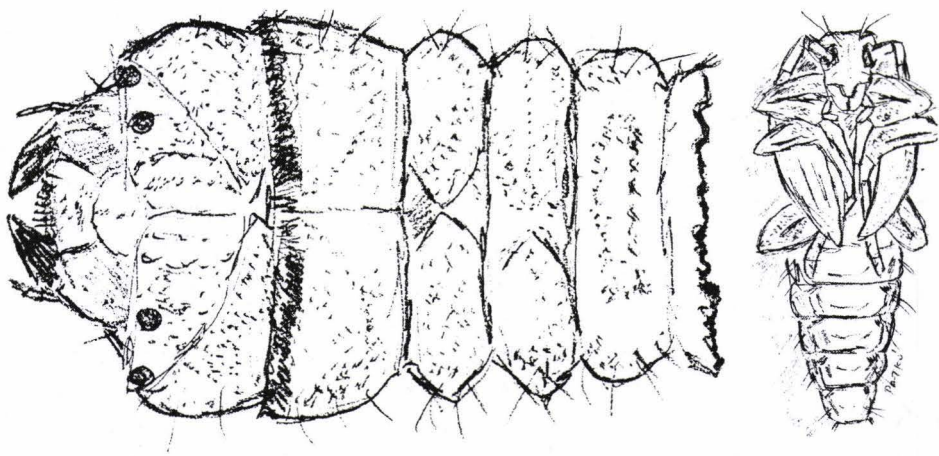

7. ábra. *Callidium aeneum* DE GEER

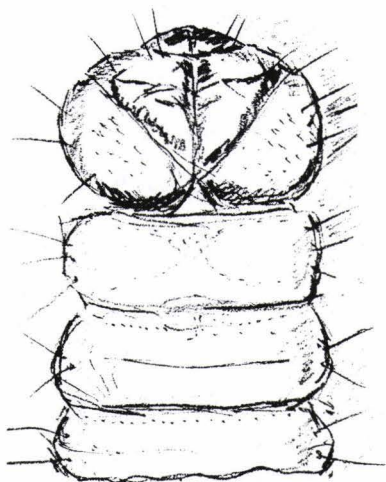
7. ***Rhagium inquisitor* L.:** fenyves tövisescincér. Amikor KARL LINNÉ ezt a nevet adta, valószínűleg a lárvá fejlett rágóira figyelt fel. Sokszor nagy tömegben vannak egy-egy öreg fenyőben, ahol a bábok is megfigyelhetők (8, 9. ábra). Az imágók általában ott mászkálnak azon a fenyőn, ahol kifejlődtek, ritkán repülnek el. A kifejlett egyedek erős rágókkal, és rövidebb csápokkal rendelkeznek, testük fekete, amelyet szürkésbarna harántsávok

kereszteznek. A lárvák a *Rhagium* fajokra jellemzően erős rágókkal és fejtokkal vannak ellátva.

8-9. ábra. *Rhagium inquisitor* L.

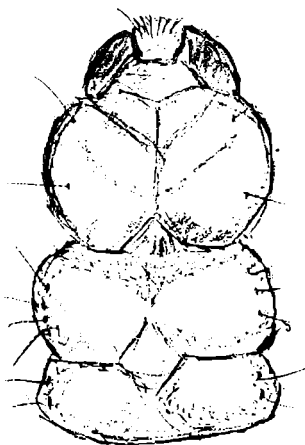
10. ábra. *Rhagium mordax* DE GEER

8. *Rhagium mordax* DE GEER:

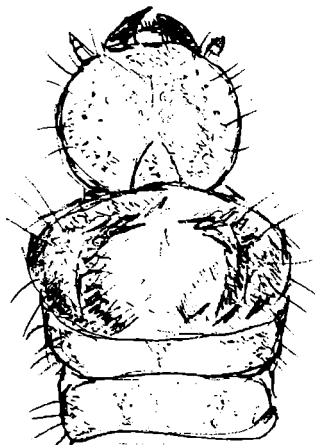
cser tövisescincér. Lárvjára jellemző a nagy test és az aránylag kisebb fejtok (10. ábra). A kifejlett egyedek sárgásbarna színűek, főként a tölgyesekben, cserefa erdőkben élnek, innen az elnevezésük is. A lárvákra még jellemző a bábölcső készítése, abban fejlődnek. A lárvateste hengeres, a szelvények alig lapítottak és nem szélesek, a szelvényeken 2-2 erős serte van és a hátpajzsok teljesen befedik a szelvény háti részét. Más fajokhoz képest aránylag kis rágói vannak.

9. *Rhagium bifasciatum* FABR.: kétsíkú tövisescincér. Amint a lárvafején is megfigyelhető, (11. ábra) fejlett rágókkal rendelkező, fát fogyasztó bogárról van szó. A lárvafejtoka nagy, kiemelkedik a testalakból. A felnőttek teste aránylag barnás szőrzettel borított. A csápok nem hosszúak, hanem rövidek, csak a test közepéig érnek. Élőhelye főként a fenyvesekben van, de megtaláljuk a lombdombokban is: az öreg tölgyekben tud fejlődni. Egész Európa-szerte elterjedt. Mint a többi tövises cincér, ez is az előtor

két oldalán, tövisszerűen kiemelkedő nyúlványról kapta nevét. Jellemző magatartásuk, hogy rövid csápjaikat előrenyújtva mászkálnak, tapogatóznak, főként a napsütötte helyeken.

11. ábra. *Rhagium bifasciatum* FABR.

12. ábra. *Tetropium castaneum* L.

10. *Tetropium castaneum* L.: romboló fenyőcincér. Amint az elnevezése is jelzi, és a fejalakja mutatja (12. ábra), sajátos lárva testalakkal találkozhatunk, amelyik fúróként képes előrehaladni az öreg fenyőben vagy a még élő fenyőtörzsben. A fejlett előtorhoz aránylag kis fej kapcsolódik, amelyhez fejlett rágók is járulnak. A testet barnás, gesztenyebarnás alapszín jellemzi, innen az elnevezése is.

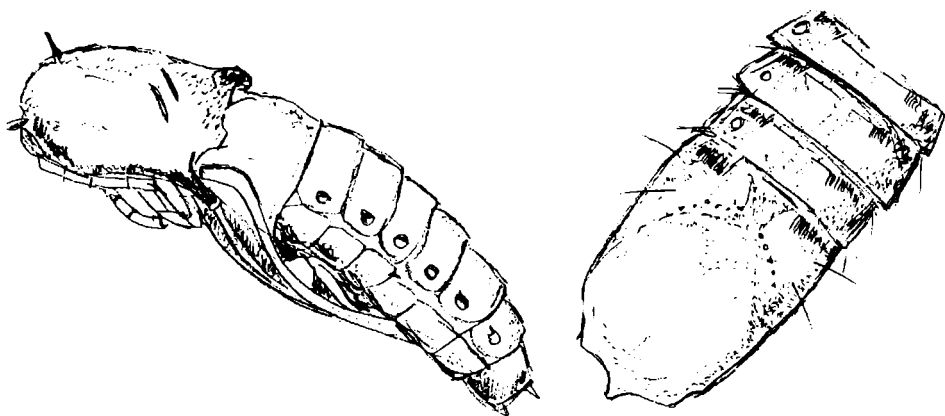
11. *Hylotrupes bajulus* L.: házicincér. A testfelülete feketés-szürkés színezetű, az előtor vagyis a nyakpajzs két csupasz dudort, kiemelkedést tartalmaz. A testet 2-2 zezgugos fehér harántszalag díszíti. Testnagysága elérheti a 2 cm hosszát is. Élőhelye a fenyvesek, ahol a lárvák az öreg fenyőkben fejlődnek. A lárvák a fenyőgerendákkal behurcolhatóak a lakásokba is, ahol aztán – amint kifejlődnek – megjelennek. De a kifejlett egyedek is beletojhatják petéiket a padlászgerendákba.

12. *Rhopalopus clavipes* FABR.: feketelábú facincér. A facincérekre jellemzően ez a faj is ritka, és főként a lombdőkben és fenyvesekben fordul elő. Ezt a fajt a hargitafürdői lucosokban találtam. A lábak fekete színe miatt kapta az elnevezését. A kifejlett egyedek sima testfelülettel rendelkeznek, zöldes fekete színűek és általában elérik a 2 cm-es testnagyságot. Aránylag hosszú csápokkal vannak, testfelszínük apró gödröcskékkel borított, ezért ha a fakéreghez tapadnak, alig vehetőek észre. A szárnyfedők

nem lépik túl a testhosszat. A lárvák inkább a vastagabb luckéreg alatt élnek.

13. *Arhopalus (Criocephalus) rusticus* FABR.: gödrösnyakú cincér. A kifejlett egyedek testszíne sötét vagy világosbarna, finoman lesimuló szőrzettel. A szárnyfedők hosszúak, finoman ráncoltak. A kifejlett egyedek eléri a 10–17 mm (1,7 cm) testhosszat. Lárvái a lucfenyő törzsekben fejlődnek, abban rágnak járatokat. Fejlődhetnek a földön heverő fatörzsekben is, vagy a fűrésztelepeken. A rajzásukra nyáron kerül sor, főként a meleg napokon az esti órákban.

14. *Melanotus crassicollis* ERICH: vállas gyászpattanó – (*Elate-ridae*). A felnőtt egyedek fekete színűek, innen az elnevezésük. A testfelszín finom szőrzettel borított (13, 14. ábra). A lárvák potrohvége kiszélesedik és korongszerű szélesedést tartalmaz, amelyik egy fogban végződik. A *genus*-ra jellemzően a lárvák potrohvégei mindig kihegyesednek. A potrohlemezek barnássárga színűek. Hengeres alakúak, a bábokon (13. ábra) megfigyelhető a fejlett nyakpajzs és a pattanóbogarakra jellemző kihúzott előtor.

13-14. ábra. *Melanotus crassicollis* ERICH

[15. *Elater sanguinolentus* L.: vérvörös pattanó. Elnevezését a piros szárnyfedőiről kapta. A nyakpajzs fekete színű. Főként a lucfenyvesek lakója, de a lárvái fejlődhetnek a korhadó bükk törzsekben is. A drótféreg néven ismert lárvák merev testükkel és kemény kitinpáncéljukkal képesek a cincérlárvák vagy a szűbogarak járataiban tevékenykedni. A lárvák táplálkozása máig vitatott kérdés, sok kutató ragadozó, mások pedig igenis korhadékfogyasztó – fitofág – láváknak tekinti. A pattanóbogarak csak az

elhalt vagy már elhalófélben levő fákat fogyasztják, fiatal lucfenyőket nem támadnak meg, tehát nem okoznak erdészeti károkat.

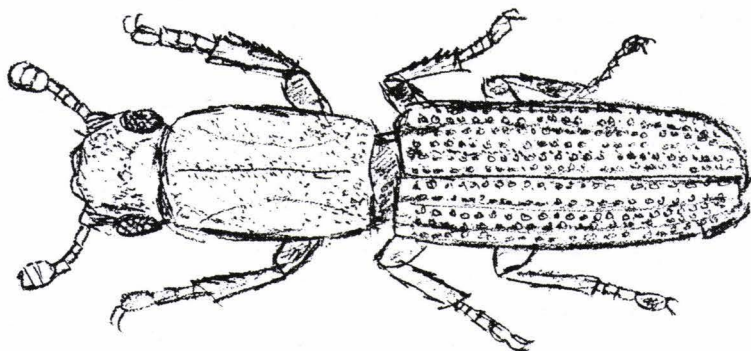
16. *Quedius mesomelinus* MARSH.: üregi mohaholyva – (Staphylinidae). A holyvákra jellemző karcsú és mozgékony testalkat ezt a holyvafajt is jellemzi. Mivel korhadékfogyasztó, megtalálható nemcsak a barlangokban, hanem a cincérlárvák és szűfélék járataiban is. A bomló szerves anyagokat fogyasztó holyva teste fényes fekete, a szárnyfedői is feketék. A testet finom sűrű fekete szőrzet borítja. A fej nagy és a rágói fejlettek, A *Quedius* nemzetségre jellemzően a nyakpajzs, ill. az előtor felhajló peremmel rendelkezik. A gyors mozgást a feketésbarnás szárnyfedők alatt kétszeresen összehajtogatott hártvás szárnyak teszik lehetővé.

17. *Necrobia rufipes* DE GEER: vöröslábú hullabogár – (Cleridae). A felnőtt egyedekre és a lárvákra jellemző a korhadékfogyasztás. Mindannyian a cincérlárvák vagy a szűlárvák járataiban élnek. A lárvá sajátos testalakkal, fartoldalékkal, vagyis potrohvéggel rendelkezik (15. ábra). A potrohvég családi határozó jelleg is lehet. Ezzel a lárvá rögzíti magát a járatokban, és védekezésre is használja. A lárvákra jellemzőek a fejlett rágók és az aránylag nagy fej. A test alsó vége kiszélesedik, a potroh sertékkal borított.

15. ábra. *Necrobia rufipes* DE GEER

18. *Colydium elongatum* FABR.: ösztövéér héjbogár. Amint az elnevezése is mutatja, megnyúlt bogártestről van szó, amit az ösztövéér kifejezés csak jobban kiemel (16. ábra). Rovartestnek megfelelően közepes testnagyságú, 7 mm-es testhosszú bogár. A szárnyfedők több sorban sűrűn pontozottak, gödörkések. A nyakpajzs három jól megfigyelhető árkot mutat, és majdnem olyan hosszú, mint a szárnyfedők mérete. A kékesfekete színű bogártest nem szőrözött. A héjbogarakra jellemző csápok rövidek és bunkósak. Főként a kéregállomány alatt élnek és tevékenykednek.

16. ábra. *Colydium elongatum* FABR.

19. *Corticus tuberculatus* GERMAR.: héjbogár. Egyike a legkisebb és érdekes héjbogaraknak. A csak 1 mm-es testhosszal inkább egy pollenszemcsének tűnik (17. ábra). A bogárka testét sűrűn borítják a viaszpikkelykék amelyhez hozzátapadhatnak a járatokban levő rágásmaradványok. Főként korhadékfogyasztó de fogyaszthat lárvamaradványokat is. A héjbogarakra jellemző életetvékenységet folytatnak. Főként a bükkösök és tölgyesek öreg fáiban élnek.

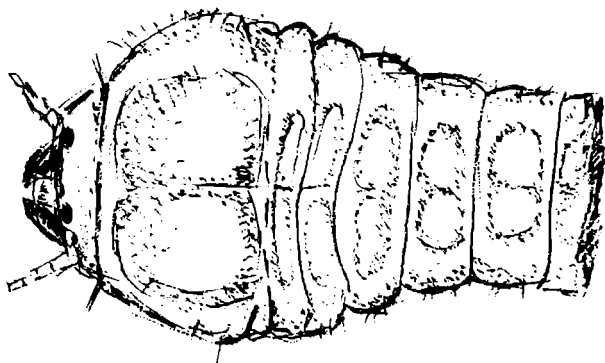
18. ábra. *Ditoma crenata* FABR.

20. *Ditoma crenata* FABR.: szalagos héjbogár. Jellemzőes héjbogár testalakkal rendelkezik, a szárnyfedőkön keresztül húzódó sávról kapta a nevét (18. ábra). A testfelület apró gödröcskéekkel borított, a szárnyfedőkön pedig 3-3 sorban gödröcske lefutások vannak. A felnőttek hossza 1,5 mm is lehet. Apró termete miatt, a többi héjbogárhoz hasonlóan, alig vehető észre. A héjbogarakra jellemző életet élnek, a korhadékban, ill. a szúfélék járataiban tartózkodnak, ott fogyasztják a szerves anyag maradványokat – ezek lehetnek gomba maradványok is. Ezért gyűjtéskor a korhadékot kell ellenőrizni, esetleg rostálni.

21. *Diaperis boleti* L.: poszogó taplóbogár – (Tenebrionidae). A sötétbarna színű, kis termetű gyászbogár az öreg tölgy- és bükkfákban él. Teste 6–8 mm hosszú, zömök tojásdad alakú, felül fényes-fekete, szárnyfe-

dőin 3-3 sárgás harántsávval. Kedveli a gévagombát (*Laetiporus sulphureus*). A *Fomes* genushoz tartozó taplófélekben is előfordul, de felkeresi a többi gombafajt is. A lárvák a gombák, ill. a korhadékok belsejében élnek. A gyászbogarak főként a fénymentes sötét helyeket kedvelik. Szaporodásuk is ott történik. A kistermetű faj lárvái a korhadékban élnek, ott is alakulnak át. Fejlődési stádiumai nem ismertek. A felnőtt egyedek veszély esetén átható szagú váladékukkal védekeznek, innen a magyar neve is. Az imágók nappal a gombákba vagy a korhadékba bújnak.

22. *Anthaxia candens* PANZER: virágdíszbogár – (Buprestidae). A felnőtt egyedek apró élő ékszerhez hasonlítanak, a testük fémes kékesen, zöldesen csillog. A madárcseresznyében fejlődik, a lárvák a fa belsejében találhatók. Ez utóbbiak testalakja sajátságosan kiszélesedik a fejtor irányában (19. ábra). A lárvák aránylag nagyobbak, mint az imágók, jellegzetes testalak ez a xilofág fajoknál. A rágók aránylag kicsik, viszont kemények. Két fejlett pontszem figyelhető meg a rágók tövénél, és rövid csápok. Az imágók átlag 4–7 mm-es testhosszal rendelkeznek. Nálunk legalább 25 *Anthaxia* faj található, amelyek főként a cseresznye- és meggyfélékben élnek. Az erdőségekben élő díszbogár fajok semmiféle káros hatással nincsenek az erdők életére.

19. ábra. *Anthaxia candens* PANZER

5. Az eredmények értékelése

A kutatási munkálatok az előlegezett eredményeket hozták. Nemcsak egy-egy faj elterjedését, ill. jelenlétét igazolták ismételten vagy sajátságosan, hanem öko-faunisztikai eredménnyel is jártak. Beigazolódott a tápláléklán-cok sokaságára és fontosságára vonatkozó állítás. A begyűjtött egyedek mindegyike megfigyelés alatt volt és tároltam is őket. Végül is nem

használódott fel hiába a kutatásra és a megírt tanulmányokra fordított idő sem. A fajok meghatározásai a legnagyobb alapossággal lettek végezve, legtöbbjük a Magyar Természettudományi Múzeum Állattárában. Köszönet a Magyar Tudományos Akadémiának és az Állattár vezetőségének ezért is.

Az állattani kutatások kétségtelenül nem profitot vagy pénzt hozó kutatások. Másképpen szólva az állattani kutatások a mindenkori tudományos fejlődést – az emberiséget (is) – szolgálják. Nem az állattani kutatások (begyűjtött egyedek) miatt került egy-egy szép és hasznos állatfaj végveszélybe vagy kipusztulásba. A gyűjtőútjaim során minden tanulmányozott életközösséget, vagyis biocönózist igyekeztem megfigyelni, leírni vagy legalább is jelezni. Az öko-faunisztikai kutatások eredményei nemcsak a „bogaras” embereknek (entomológusoknak) szólnak, hanem az erdőkutatóknak is. Ma már tudott és nem szorul több igazolásra: az erdővédelem elsődleges célja az erdők élete, a biodiverzitás megőrzése és nem (csak) a favédelem. Fenntarthatatlanná vált az az „erdővédelem”, ahol az erdőkben csak faanyagot látnak, amit kitermelnek. Sajnos egyre több és több „néma erdők” lesz, egyre kevesebb és kevesebb madár- és emlősfaunával. Ezen tanulmánnyal erre is fel szeretném hívni a figyelmet. Nincs sok, kevés van. Nem végtelen, hanem véges az erdei ökoszisztéma.

A kutatásokat képek (11 fénykép) és rajzok (19 ábra) segítségével ismertettem, szerzőjük e sorok írója. A felvételek színes képek, akkor is ha nyomtatásban nem úgy jelennek meg. A rajzok, amint már említettem, sztereomikroszkóp segítségével készültek. Így a lerajzolt egyedek, nagyítva ugyan, de pontos másai lesznek a tanulmányozottaknak.

A megfigyelt és tanulmányozott fajok zoocönózisokat is képeznek a hangyákkal (*Formica rufa*, *Lasius flavus*), levélbogarakkal (*Chrysomalidae*), százlábúakkal (*Lithobius* sp., *Geophilus* sp.), bogáratkákkal (*Parasitus coleopterorum*), díszbogarakkal (*Buprestidae*) együtt (11. kép).

A begyűjtött egyedszámok nem jelentettek nagy mennyiséget – figyelembe véve egy-egy szúrajzást például –, de elégségesek voltak ahhoz, hogy egy tiszta és átfogó megfigyelést, képet kapjunk arról, hogy mi is történik az erdők életében az *energiafluxus* ezen áramlási szintjén.

Bibliográfia

BOLACHOWSKY, A.

1949 *Coléoptères Scolytides. Faune de France.* Paul Lechevalier Édition, Paris.

DU CHATENET, GAËTAN

1990 *Guide des coléoptères d Europe.* Edit. Delachaux et Niestle, Neuchâtel – Paris.

ENDRŐDI S.

- 1950 *Szűbogarak – Scolytidae. Magyarország Állatvilága. X. köt. 9. füz.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
1956 *Lemezescsapú bogarak – Lamellicornia. Magyarország Állatvilága. IX. köt. 4. füz.* Akadémiai Kiadó, Budapest.

FREUDE, H. – HARDE, W. – LOHSE, A.

- 2004 *Die Kafer Mitteleuropas. Band 2. Adephaga 1. Carabidae.* Spektrum Akad. Verlag, München.

GRESSIT, J. L. – KIMOTO, S.

- 1961 *The Crhysomalidae (Coleoptera) of China and Korea. Part 1. Pacific Insects.* Monograph Published by Entomology Department, Bernice, P. Bishop Museum, Honolulu, Hawaii.

GRESSIT, J. L.

- 1984 *Systematics and biogeography of the longicorn beetle, tribe Tmesisternini. Pacific Insects.* Monograph Published by Entomology Department, Bernice, P. Bishop Museum, Honolulu, Hawaii.

KASZAB Z. – MAZUR, SL.

- 1980 *Sutabogarak – Histeridae. Magyarország Állatvilága. VII. köt. 14. füz.* Akadémiai Kiadó, Budapest.

LEPESME, P.

- 1950 *Longicornia. Études et mots sur les longicornes. Vol. I.* Paul Lechevalier Éditeur, Paris
1951 *Longicornia. Études et mots sur les longicornes. Vol. II.* Paul Lechevalier Éditeur, Paris.
1956 *Longicornia. Études et mots sur les longicornes. Vol. III.* Paul Lechevalier Éditeur, Paris.

MERKL O.

- 2003 *Bogarok. Élővilág Könyvtár.* Kossuth Kiadó, Budapest.

MERKL O. – VIGH K.

- 2009 *Bogarok a Pannon régióban.* Szombathely.

MÓCZÁR L. és mts.

- 1969 *Állathatározó. I–II. kötet,* Tankönyvkiadó, Budapest.

PATKÓ F.

- 2003 *A Hargita hegység hollyafaunája. (könyv-monográfia).* Akadémiai Kiadó, Budapest.
2008 *A Hargita hegységi xilofág (fát fogyasztó) bogarak. I. rész.* Csíki Székely Múzeum Évkönyve, Csíkszereda, 265–295.

PICARD, F.

- 1929 *Coléoptères – Cerambycidae. Faune de France.* Paul Lechevalier Éditeur, Paris.

SWAIN, J. W.

- 1956 A classification of the first instar larvae of the Maloidea (Coleoptera) University of California. *Publication in Entomology*. Vol. 12. Berkeley and Los Angeles.

SZÉKESSY V.

- 1963 *Holyvák – Staphylinidae. I. Magyarország Állatvilága.* VII. köt. 5. füz.

TÓTH L.

- 1989 *Holyvák – Staphylinidae. Magyarország Állatvilága.* VII. köt. 10. füz. Akadémiai Kiadó, Budapest.
1984 *Holyvák – Staphylinidae. Magyarország Állatvilága.* VII. köt. 11. füz. Akadémiai Kiadó, Budapest.
1993 *Holyvák – Staphylinidae. Magyarország Állatvilága.* VII. köt. 12. füz. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Dr. PATKÓ Ferenc biológianár, zoológus, az MTA Köztisztviselői tagja,
a ZOOROYAL Állattani Egyesület elnöke

RO-535600 Székelyudvarhely, Győzelem u. 17/19., tel: 0731-183059
linnei@freemail.hu

VOFKORI LÁSZLÓ

SZÉKELYFÖLD KELETI ÁTJÁRÓI ÉS SZOROSAI

Abstract: [Passes and defiles in the East of Szeklerland] The publication of the text of a conference is a tribute to the memory of the professor and geographer dead prematurely, dr. László Vofkori (1944–2008). In a large number of his scientific works, with the problems of strict speciality, he paid a particular attention to the connections of geographical dates with the historic-social-cultural problems. On the base of this integrated conception he was engaged in researches for identify the realization possibilities of natural potential from the region, especially in the tourist industry, with the aim of the development of the area, in the conditions of the globalization. This study is an eloquent example in this sense.

Rezumat: [Trecători și strâmtori în estul Ținutului Secuiesc] Publicarea postumă a textului unei prelegeri este un omagiu adus memoriei ilustrului profesor universitar și savant geograf decedat prematur, dr. Vofkori László (1944–2008). În numeroasele sale lucrări științifice, pe lângă problemele de strictă specialitate, a acordat o atenție deosebită și conexiunilor datelor geografice cu problemele istorice-sociale-culturale. Pe baza acestei concepții integrate a efectuat cercetări pentru identificarea posibilităților de valorificare a potențialului natural din zonă, în primul rând din punct de vedere turistic, în vederea dezvoltării regiunii în condițiile globalizării. Studiul publicat este un exemplu grăitor în acest sens.

Összegzés: Egyik előadása szövegének nyomtatásban is való közlése (2005 óta olvasható a világhálón, a TKP honlapján) tisztelgés a tavaly váratlanul elhunyt dr. Vofkori László (1944–2008) emléke előtt. A székelyudvarhelyi középiskolai, majd főiskolai tanár, földrajztudós, a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem docense, nagyszámú tudományos munkájában megkülönböztetett figyelmet szentelt a Székelyföld geográfiai adottságainak: szemléletében a földrajzi ismeretek szervesen kapcsolódtak széles történeti-társadalmi-művelődési vonatkozásokkal. Ebben az integrált felfogásban kutatta a székelyföldi természeti adottságok értékesítési lehetőségeit (főként turisztikai téren) a régió 21. századi fellendítése érdekében. Közölt tanulmánya jól példázza kutatói alapállását.

Bevezető

A székelyföldi átjárók, hágók és szorosok gazdasági és történelmi szerepének kutatása újabban is értékigénnyel lép fel. Mivel a szorosok és hágók mentén különböző gazdasági régiók érintkeztek egymással, ezek közötti sokrétű kapcsolat kutatása szintén felértékelődött. Székelyföld kárpáti medencéiből számos hágó és átjáró teremt közúti kapcsolatot a környező tájegységek felé, míg a völgyfolyosók ugyancsak a közlekedési útvonalak, köztük a vasút nyomvonalát jelölték ki. Ma is a hágók, átjárók és szorosok kereskedelmi szerepe vitathatatlan. A hágók, nyergek, szorosok turisztikai értékei elsősorban a kilátás, a panoráma-hatás szempontjából jelentősek. A tájképi szépség, az összhatás ténye ezeken a helyeken

értékelhető a legelőnyösebben. A régiótudatot, a régióhatást az átjárók és szorosok is erősítették.

Székelyföld területét kutatók egyértelműen jelezték, hogy e táj felszíne, hegységeinek és magas dombvidékeinek tömeges megjelenése, sűrű vízhálózata, bevágódó harántvölgyekkel szabdaltsága számos természet- és társadalomföldrajzi feljegyzésre ad okot. A vizek folyásiránya, a hágók és szorosok kialakulása mindenekelőtt a helyrajzi viszonyoktól függ. A természetföldrajzi tájbeosztás sem nélkülözheti a természetes határok kutatását, legyen az például egy tektonikai törésvonal, hasadékvölgy, völgy-sorozat, áttörés.

Székelyföldön négy jelentős határ-sorozat nevét tartják számon a korabeli leírások: a Tölgyesi-, Gyimesi-, Ojtozi- és a Bodzai-szoros. Történelmi, gazdasági és hadi szerepük sokan méltatták, gondoljunk csupán a népvándorlásokra, a kereskedelmi kapcsolatokra és a stratégiai jellegű hadi utak fontosságára. A székelyföldi határ-sorozatok a keletről jövő népvándorlóknak kedveztek. Feltételezések vannak arra vonatkozóan, hogyan érkeztek az egyes népcsoportok a Kárpát-medencébe. HÓMAN BÁLINT szerint három magyar törzs a Tölgyesi-, Gyimesi- és Ojtozi-szorosokon jött be Erdély földjére (Idézi: ENDES 1938).

A kúnok, besenyők, tatárok-törökök betöréseiről számos történelmi emlék maradt fenn. Szádeczky-Kardoss Lajos jelezte (SZÁDECZKY-KARDOSS 1927), hogy a gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok élénkítésének jelentős színterei a határ-sorozatok és vámok voltak. Ismeretes, hogy a határ-sorozatok, utak, ösvények, várak, vámházak őrsgelgel való ellátása a szék fő és vicetisztjeinek a kötelessége volt.

A **hágó** rokon értelmű szavai: *hegynyereg, nyereg, hegynyak, tető, tetőfok, kapaszkodó, kaptató, emelkedő, meredek domboldal, lejtő, csúcs, csúcspont*. Felszínalakítási értelemben a **hágó** vagy **denudációs nyereg** olyan felszíni forma, amely a vízválasztó fokozatos lealacsonyodása következtében jön létre, és amelyen legtöbbször út vezet keresztül. A **szoros** rokon értelmű szavai: *völgy-sorozat, völgyfolyosó, völgy-ség, szurdok, szurdokvölgy, mélyedés, kanyon, szakadék, hasadék, áttörés, harántvölgy, mélyút, szűk völgy, keskeny völgy, völgy-szűkület, aszó*. Az **átjáró** fogalma egyaránt érinti a pozitív (magassági pont, nyereg) és a negatív (mélység) felszíni formákat, vagyis átjárhatunk két hegy között és/vagy két medence között. Két hegy között csak a tetőn, hágón át járhatunk, míg két medence között a folyóvölgyek (szorosok) közvetítenek. A **vízválasztó** vagy **vízválasztó nyereg** két szomszédos vízgyűjtő medence, vízkör közötti magasabb domb- vagy hegygerinc. A vízválasztó nyereg fokozatos csökkenése a két szomszédos völgy közötti hátráló erózió által alakul ki. Vizsgált területünkön a kárpáti vízválasztó a Borgói-hágótól (1227 m) egészen a Töröcsvári-hágóig (1290 m)

a következő hegygerinceken húzódik: Kelemen-havasok, Gyergyói-havasok, Nagybagmász, Naskalat, Csíki-havasok, Nemere-hegység, Berecki-havasok, Vrancea-hegység, Bodzai-hegység és két nagy vízkört választ el egymástól: a Maros és az Olt vízkörét a moldvai Szeret vízkörétől. A **szurdok** vagy **szurdokvölgy** többnyire nagy esésű, nagyon mély és keskeny, meredek falú felsőszakasz-jellegű völgy. Általában kemény, ellenálló kőzetekbe (mészkö, dolomit, homokkő) vágott, szűk, mély, meredek, ritkábban függőleges oldalú völgy. Keletkezhet barlangok beszakadásával is. A **kanyonvölgy** (spanyol elnevezés) kemény kőzetekből felépült igen mély és meredek lejtőjű, szűk, felsőszakasz-jellegű szurdokvölgy (pl. Békás-szoros). Az **áttörés** vagy **hárántvölgy** (áttörési völgy) már hosszabb völgyesoros, amely úgy keletkezik, hogy egy folyó a futásirányát keresztező hegységet áttöri. Az áttörési völgynek három típusa van: a regressziós, az antecedens és az epigenetikus völgy. A **regressziós völgy** az eróziós völgyfő hátravágódásával keletkezik.

A Keleti-Kárpátokban, a *kristályos-mezozoikum* öv hegységeiben a törésszerű szerkezet meghatározta domborzatot *mély völgyek és lépcsőzetes tönkfelszínek* jellemzik. Kiemelt hátaikat a közepes magasságból adódó erdős felszín szelídíti, s mivel a legmagasabbak sem voltak eljegesedve, a pleisztocénban is csak fokozódott a letarolás a fagyaprózódás, a lejtős tömegmozgások révén. A szelíd formakincset, mint korábban említettük, csupán az Erdélyi-takaróhoz tartozó *mészköterületek* élénkítik, amelyeknek kiemelt, töredezett, karsztos felszínébe hasadékok, szorosok mélyülnek (pl. Békás-szoros). A Keleti-Kárpátok hosszanti hegyháta, fennsíkjai között csak ügyel-bajjal jutnak ki keleti irányba a folyók (Beszterce, Tatros, Uz, Bodza); a *belső* pedig az északon 2100 méter fölé emelkedő, délen 1200 méterig alacsonyodó *vulkáni vonulat*, amely keleten füzérszerűen sorakozó medencékre tekint alá, tengelyükben a tűzhányóláncot áttörő két nagy folyó, a Maros és az Olt felső szakaszaival.

Az alábbiakban Székelyföld keleti átjárói közül a **Szépvízi-hágóval**, **Berecki-tetővel**, határszorosai közül pedig a **Gyimesi-, Uzi- és Ojtozi-szorossal** foglalkozunk részletesebben.

1. Szépvízi-hágó (*Pasul Ghimeș* – 1159 m)

Más magyar neve: *Gyimesi hágó, Fügés-tető, Fügés-telek, Fügésleki-tető, Fügéskert, Sermászó, Csermászó, Kabala-hágó, Tekerőhegy-hágó, Tekerőhágó*. Lipszky János 1806-ban készült térképén (LIPSKY 1806) a *Kabala-hágó* név szerepel. Herbach Ferenc geológus térképén (HERBACH 1878) *Tatros tetej* néven szerepel. Román neve: *Pasul Ghimeș*. Tengerszint feletti magas-

ságát illetően több adat is szerepel: 1158 m, 1159 m (Kárpát-medence domborzati térképe – Km.dt.; RoA; RoAtlas 8), 1164 m.

Földrajzi fekvése és rövid leírása

A Keleti-Kárpátok központi fekvésű átjárója a Tatros folyó völgyfőjében. Tulajdonképpen a Gyimesi-szoros felé teremt közúti kapcsolatot. A kristályos kőzetek déli elvégződésénél, terül el a gyimesi országot mentén.

A 12A országot mentén felérve a Gyimesi-hágóra érdemes egy rövid pihenőre megállni és áttekinteni a Tatros völgyét. Északra a Naskalat (1552 m) emelkedik, délre a Szellőhegy (1496 m) húzódik. Itt van a Tatros vize (a Szeret vízköre) és a Szépvíz-patakának (az Olt vízköre) vízválasztója. Közben délre lemarad a Mogyorós-homlok (1926 m) és a Mogyorós-gerinc (1150 m). Innen kezdődik a Gyimes vidéke. Csíkszeredától Hargita megyének Bákó megyével alkotott határáig összesen 37,8 km-t kell megtenni. A Fügés-tető távolsága – a 12A országot mentén – Csíkszépvíztől 12 km, Csíkszeredától 25 km. Szép kilátás a Tatros völgyére, a Csíki-havasokra és medencére (a 22-es km-kőnél). A Csíkszépvíz és Gyimes közötti Széphavason létezett egy gótikus stílusban épült Szent László-kápolna. A csíki tanulói-fűsítés évről-évre itt várta és fogadta a csíksomlyói búcsúra igyekvő moldvai csángókat. A búcsú végeztével pünkösdi hétfőjén ugyancsak ideig kísérték a Moldvába szakadt testvéreket, ahol közösen énekelték a „*Zeng az erdő, zúg a levele Mária tiszteletére...*” kezdetű éneket (TÁNCZOS 1991). A hajdani kápolnának ma már romjai is alig láthatók.

A Fügés-tetőről (a csángók Csermászónak, Szermászónak vagy Sermászónak nevezik) bámulatos látvány fogadja a látogatót. A kárpáti homokkő alkotta hegykeret előttünk rajzolódik ki csodálatos gyeptakaróval. A Bálványos-havas, a Tarhavas, a Csíki-havasok gerinceit láthatjuk. Feltárul a Récéd-patak, a Bükkloka-pataka, majd a Tatros forrásvidéke (népiesen Tatros feje), a gyimesi táj egyedisége, tájképi érdekessége. Ez a havasi kaszálók hazája. Északra a Bükk-tető (1307 m), a Nagyhegyes (1149 m) és a Széphavas (1337 m) csúcsai emelkednek a magasba. A Fügés aljában már a Tatros vize völgyében folytatjuk mintegy 30 km-es utunkat, ahol a völgyben települt falvakat a mellékvölgyekben, azaz „*patakok*”-ban lakók éppen „*gödör*”-nek mondják. Az egyes patakok nevei a családi foglalkozás emlékét őrzik. A szájhagyomány szerint legelső település a Gyimes völgyében, a Bükkben, Sáncloka volt. Innen a patakok fejébe szóródtak, telepedtek le az első lakók, itt irtásokat végezte, termőföldet, kaszálót hódítva el az erdőktől, kalibákat építettek és innen szaporodtak tovább (TANKÓ 1998. 119).

2. Gyimesi-szoros (*Pasul Ghimeș-Palanca* – 689 m)

Más megnevezései: *Gyimes-Palánkai szoros*, *Csikgyimesi passus*. A Gyimesi-szoros Bákó megyében, az Erdélytől Bákó megyébe átcsatolt Gyimesbükk (Ghimeș-Făget) és az első moldvai falu, Gyimespalánka (Palanca) között húzódik, innen a neve. Lipszky János térképén (LIPSZKY 1806) a szoros neve *Passus Gimes*, jelölve van a Kontomác is. *Gyimes (vám és veszteghely)* név szerepel a *Csik vármegye térképén* (Csik vm. t.). Román neve és más név: *Defileul Ghimeș, Strâmtoarea Ghimeș. Defileul Ghimeș-Palanca*. Német neve: *Gyimes Pass*. Latin neve: *Passus Ghimes*. Tengerszint feletti magassága: Gyimesbükk település magassága Gyimesi-szorosban, az egykori történeti határnál 689 m. A Kárpát-medence domborzati térképén (Km. dt.) a 720 m magasság szerepel. Történeti földrajzi adataink *Csikgyimesi passus* néven emlegették, amely a Gyimesbükk (707 m) és Palánka (680 m) közötti szűk völgyszakasz, ahol a Tatros völgyének esése 27 méter. E völgyszakasz átlagos magassága 686 m. A tulajdonképpeni szoros az Áldomás-patakától egészen a Kökényes-patak (pr. Cuchinișu) torkolatáig (Palánka területén) számítható. Ezt követően a Tatros völgye Bruszturósza (Brusturoasa) után egyre jobban kiszélesedik. Itt ömlik délről a Tatrosba Csügés-pataka (pr. Ciugheș). A Gyimesi-szoroson túl már a Bákó megyei Palánka (Palanca) következik. A Bákó megyei falvak itt is füzérként követik a Tatros vizét: Kökényes (Cuchiniș), Bruszturósza (Brusturoasa), Camâncea, Buruieniș, Cotumba, Agâș vonalán Kománfalva (Comănești) felé (39 km). A Tatros folyó hossza a történelmi határig 22,8 km (Herbich 1878. 24). A Tatros a Nagyhagymás déli nyúlványairól ered, és a Naskolát, Kókágó sarok és az Úrhegy területéről gyűjti össze felső vízfolyásait. Keletebbre felveszi a Hidegség, Bálványos és Tarhavas patakokat, jobbról pedig a Csügés-, Csobányos-, Uz-, és Ojtoz-patakokat.

A határpatak a Csülemér-patak (Csudomir-patak) volt, amely a Csudomir (Csülemér, 1648 m) déli lejtőjéről ered és a patak mentén több őrállomást állítottak fel (vö. 1880-ban kiadott 1:75.000-es léptékű osztrák térképeket – Pichetu, Pichetu Moldaviei). A Gyimesi szorosban a Kontumaz közelében voltak az 59, 60, 61, 62, 63. határpontok, ez utóbbi az Áldomás-tetőn. A 67. határpont az Apahavas (1330 m) tetején volt.

Földrajzi fekvése és rövid leírása

A Gyimesi-szoros Erdély egyik legjelentősebb hegyszorosa. A természeti tájbeosztás szerint a Gyimesi-szoros északon a Tarkó-hegység (Munții Tarcăului) tartozéka és a Tatros völgye (Valea Troțușului) kistáj része a Gyimesvölgye (Valea Ghimeșului) néprajzi tájegység területén, Bákó megyében. A szorostól délre már a Csíki-havasok folytatódnak.

Gyimesbükk szűk belterületének délre forduló szakasza (707 m) a szoros legszebb része. Az Áldomás-patakának jobb oldalilag a Tatrosba való ömlésétől keletre eső terület már a Gyimes-Palánkai szoros (Pasul Ghimes-Palanca), az egykori vámhivatal (harmincadvám) épületmaradványaival és a Rákóczi-vár romjaival. A történeti országhatár a Rákóczi-vár közelében haladt át. Délkeletre már az Ágasi-medence (Depresiunea Agăș) húzódik, majd a Strajai-szűkület (Stâmtoarea Straja), alatta a Kománfalvi- vagy Dormánfalvi-medence (Depresiunea Comănești sau Dărmănești, 300–600 m), jelentős miocén barnaszén előfordulással, ahol a völgy kiszélesedik, és az Aknavásári szűkületben (Strâmtoarea Târgu Ocna, 300 m magasságban) a Tatros kilép a Keleti-Kárpátokból. A Gyimesi-szoros Gyimesbükk és Palánka települések között terül el a Tatros-folyó szűk völgyében. Tulajdonképpen a Tatros völgyének egyik legérdekesebb szakasza. Délre már a Csiki-havasok húzódnak. A földrajzi szakirodalom a Tatrosmenti-hegyvidék (Munții Troțușului) néven a Gyimesi-szoros két oldalán, északon a Békás, délen az Ojtoz völgyéig terjedő hegységeket foglalja össze. A több vonulatra tagozódó hegyvidéket és a gyimesi „*patakország*” vizeit a Tatros (Troțuș) gyűjti össze és egy átlós (ÉNY–DK) szurdokvölgyben tárja a látogató elé.

Ez a völgyszakasz ma is a Keleti-Kárpátok egyik legjelentősebb völgysszorosra és közlekedési útvonalára. Csíkszeredától 50 km-re fekszik. Gyimes-Palánka-i szoros néven is ismeretes. Mindez már Bákó megye területén van. A Gyimesi-szoros neve szorosan összefonódik az egykori „Csíkgyimesi vár és vesztegzár”-ral. Csíkszeredától idáig épült ki 1843–1853 között az 35 km-es országút (vasúton Csicsótól idáig 41 km). Mátyás király e szoroson át küldötte 1467-ben seregének egy részét Moldvába (VITOS 1894. 69). A tatár–török betörések – az utolsó 1694-ben volt – ugyancsak e szoroson történtek. Az 1816–1817. évi inségkor ezen az útvonalon behozott gabona mentette meg Csíkot és Székelyföldet az éhségtől (ORBÁN II. 1869. 84).

Gyimesbükk területén, a főút mentén a völgy kezd egyre jobban összeszűkülni, jelezve hogy már a Gyimesi-szoros közelében járunk. A Tatros vize már déli irányban folyik, megőrizve erőteljes felső-szakasz jellegét. Nemsokára lemarad a gyimesi vasútállomás, az egykori fővámhivatal és a határőrség épületeivel. Ez az 5 km-es útszakasz a főút mentén Palánkáig számos érdekességet tartogat számunkra. Meghaladva a Petki-patak (nevét egy csiki vezető emberről kapta) területét már a történeti Erdély és Moldva határvidékén járunk, csodálatos táji környezetben. A takaros házak mindenütt a főút mentén sorakoznak.

Történelmi-társadalmi-gazdasági jelentősége

A Gyimesbükktől a Kárpátok külső lábáig délkeleti irányt követő völgyben vezet Székelyföld és Moldva között az egyetlen vasútvonal. Hargita megyéhez a völgy két felső faluja, Gyimesfelsőlok és Gyimesközéplak tartozik.

A Gyimes vidéket a 12A országút szeli át: Csíkszereda és a Gyimesi-szoros közti távolság 50 km. A Csíkszereda-Gyimesvölgye vasútvonalat 1897. október 18-án adták át a forgalomnak, s ezáltal Moldova és Erdély kapcsolatai sokasodtak meg. Ezt követően fellendült az erdőkitermelés és a faanyag értékesítése. A Bákó (Bacău) – Kománfalva (Comănești) – Gyimesi-szoros (Pasul Ghimeș) – Csíkszereda (Miercurea Ciuc) útvonal hossza 127 km.

A Gyimesi-szoroson haladt át a középkorban az a kereskedelmi út, amely Erdélyt összekapcsolta Moldvával. A Gyimesi-szoroson át váratlanul betört tatárok 1694. február 15-én feldúlták Felcsíkot, Csíkszentdomokostól Csíkszentkirályig, s ahol megjelentek ott égettek, raboltak és az ellenállókat irgalmatlanul leöldösték. Ekkor pusztult el Csíkszentmihály és Csíkszépvíz között levő Cibrefalva. Csíkszentmihály ezer lakosából mindössze heten menekültek meg. Csíkszépvízen 120 örményt fogtak el. A *Domus Historia*-írók általában 7000-re becsülik az elhurcolt emberek számát. Csíkban ez volt az utolsó tatárbetörés. (ANTAL 1992).

A székely határőrség megszervezése idején (1760–64) Gyimesben két lovas, egy tizedes, 5 gyalogos teljesített határőri szolgálatot (Endes 1938. 189). Feladatuk a vesztegzár és a vám szolgálata volt. Az évszázados tatár-török betörések miatt Gyimes völgye nem volt biztonságos hely. A helyi lakosság a magaslati pontokról lármafákkal jelezték az ellenség közeledtét. 1694-ben a csíkiak Xántus királybíró vezetésével verték vissza a tatárokat.

1698-ban Rabutin osztrák tábornok a védelmi vonalat előre tolta a gyimesi szorosig s é odahelyezett székely határőrökkel várat és sáncot építtetett. E vidékre, az ún. komandóra rendelték ezután a katonaköteles székelyeket, ahol az osztrák tisztek vezetése mellett katonai gyakorlatot végeztek – jegyzi meg Vámszer Géza néprajzkutató (VÁMSZER 1977).

Látnivalók a szorosban

Az egykori vámhivatal és vesztegzár romos épületei Kontomác (Contumăția) területén. A gyimesi vám épületeit az Áldomásmező közelében építették ki, 704–710 m tszf. magasságban. A Gyimesi-szoros kiépítése az utolsó tatárbetörés (1694) után kezdődött, azaz 1698 elején (ENDES 1938. 171), hová a határ védelmére hajdúkat vezényelnek 1699-ben. A vámnak több elnevezése maradt fenn: *Gyimesi vár és veszteghely, gyimesi*

Passzus, Csikgyimesi vám és vesztegzár, Magyar Királyi Vámhivatal. A vámépületek körül a csiki községek szerre végezték a szolgáltatokat: a fuvarozást, a közmunkákat (ANTAL 1992. 9). A határőrség szervezése következtében 1768. november 26-án a gyimesi vám rendeztetett – hivatkozik Endes Miklós (ENDES 1938. 222). Érdekesen ír 1779-ből a „gyemesi Passzus”-ba látogató gróf Teleki József: „A Luncaba közel a Passushoz lakossokra találsz, házaik szelleyl vagnak. Székellyek Csikból vonták meg ide magokat, némellek Moldovából is jöttek vissza az ki vándorlott Székellyek. Ezen lakosokat Tsangoknak szokták nevezni: juhot és egyéb marhát is tartatnak.” (Teleki 1937. 42). Majd így folytatja: „A határ szélén Contumatia, Harmintszad és felső őrizetek vagnak. A contomacia Directornak, ugy a Cgirurgusnak és azoknak az Contumacian tartanak nem rég igen jo alkalmatosságot építettek, ugy depositoriumot is az Moldovából által hozott portekaknak. Az ország széle pallisadákkal ki van jegyezve, ezek egy felől Csilimisig, más felől Aldomás Sarkaig mennek. Erösséget teszi ezen Passusnak négy Bastya és egy köfal, Hoznak bé Moldovából gyapjat, lovat, bort disznót: a Szarvas marhával is nagyom kereskednek az örmények: minden héten esik itt héti vásár.” (TELEKI 1937. 42).

Vámszer Géza (VÁMSZER 1977. 274) említést tesz a Kontumác nevű kis patak völgyében lévő Kárántén helyről. Szerinte ez onnan kapta a nevét, hogy a régi országhatár létezése idején itt végezték a megfigyeléseket (vesztegzár volt), a „kárentálás”-t.

1829-ben Csikgyimesen harmincad létesítettett (Endes 1938. 244).

Ma Kontomác területén a római katolikus kápolna, az egykori plébánia és iskola romjai láthatók. A tulajdonképpeni határt a Tatrosba bal oldalilag ömlő **Sánc-pataka** képezte. A fináncok épületeinek romjai a Sánc-patak jobb partján vannak. Itt feküdt az egykori Sáncloka kis telep is. A patakon túl, már a „moldvai részen” egy teraszponkon Emil Rebreanu sírja (eltemették 1917-ben)¹ és a szovjet hősök temetője (1944) látható. A felhagyott régi út bal és jobb oldalán régi raktárhelyiségek alapjai találhatók. Ennek közelében csupán néhány ház, kaliba, pajta és istálló állott.

Erdély történeti határa ezen a szakaszon a **Csülemér-gerinc** (1650 m – Csudomir) közelében ereszkedett alá (a Csüleméri rom magassága 1647 m (Herbich 1878. 13), a Csülemér-patak völgyében egészen a Tatrosba való, bal oldali ömléséig. Itt állították föl az 59. számú határoszlopot. Innen a határ átlépte a Tatros folyót és nyugati irányban követte a magyar királyi vámhivatal és vesztegintézet kerítésének falát, egészen a nyugati sarokpont-jáig (itt volt a 60. oszlop). Innen a határ a **Pipás-Áldomássarka**

1 Liviu Rebreanu erdélyi román író testvéröccse, akit az osztrák–magyar hadseregből való dezertálásért itt végeztek ki, mint katonaszökevényt. Emlékét iróbatyja az *Akasztottak erdeje* (Pădurea spânzuratilor, 1922) c. regényben örökítette meg. – Szerk. megj.

hegygerincen vezetett meredeken fel, a ma is látható lépcsők vonalán a Pipás csúcsáig, majd innen az Antalok sarka érintésével az Áldomás csúcsáig. Ezt követően a határ követte a Pipás- vagy Papoj- (Popoi) csúcs – Égettmező – Apahavas (1324 m) vonalát. Ez a hegygerinc képezi a Gyimes-szoros környéki hegyeket, havasokat. Az Apahavas Szépvíz, Szentmiklós és Borzsova községek tulajdonát képezte (VITOS 1894. 89). Az Apahavas tetején a kréta kori homokkőnek szép feltárása figyelhető meg.

A gyimesi vesztegzár igazgatója említi 1804-ből, hogy a Gyimeslokan élő, adózó nép pásztorkodásból tartja fenn magát. Állataikat jobbára Moldvában teleltetik. Szekerük is alig van. A számukra szükséges gabonát is messzi földről lóháton hozzák (SZŐCS 1992). A székelyektől a német katonaság vette át a határ- és vámellenőrzést. Orbán Balázs említi (ORBÁN II. 1869. 77–78), hogy e hegyszoros nem néptelen és pusztá, hanem a Tatros folyó mellett és annak mellékvölgyeiben néhol csoportosítva, máshol elszórva csinos, tiszta havasi lakok tűnnek elő, a bérceken nyájak, a völgyekben szorgalmas, munkás nép nyüzsög. 1886-tól, a vámháború miatt a gyimesi vám forgalma csökkent. Az egykori vámhivatal épületeinek maradványai a Tatrostól északra eső kis völgyületben, a Kontomác területén ma is láthatók. Ugyanitt épült fel a kontomáci katolikus kápolna, melyben ma is miséznek.

A **Kontomáci római katolikus kápolnát** 1783-ban szentelték föl. Ma is látható. **Gyimes plébániája** a vám kedvéért 1785-ben alapított. P. Riparolis Vince 1764. szeptember 3-án a gyimesi szorosban miséztetési jogot kapott, s ezt a jogot egy magánházaiban gyakorolta. Mária Terézia 1773. április 18-án kelt rendeletével a templomépítés tárgyában jelentést kért. Az új kápolna 1783-ban szenteltetett fel, míg 1785-ben a káptalanság rendszerített. Az első káplán a kantai konventből küldött P. Vendek volt. Az anyakönyvek 1780-tól vezetnek. A templom Szűz Mária menybemenetele tiszteletére szenteltetett fel. 1882-ben 574 hívője volt, filiája Gyimesbükkön volt, összesen 416 hívővel. 1839-ben Gyimeslokot is ide számítva a hívők száma 959 volt (ENDES 1938. 338). 1850-ben a lakosság száma 1.882 fő volt.

A **Rákóczi-vár romjai** (Gyimesi vár). Az egykori vámtól, a Tatros vizétől és a vasútvonaltól délre, kiépített kőlépcsőkön – összesen 134 foka van – felfelé haladva az Apahavas oldalán, a Kő-orr vagy Kő-csup várrom sziklabástyái alkották az egykori Rákóczi-vár területét. Az Erőd (Blockhaus) Orbán Balázs szerint (ORBÁN II. 1869. 77–78) a régi Gyimes vára (Ghemes vára) romjaiból épülhetett. A vár romjai ma is láthatók mintegy 923 m magasságban, az Áldomásfeje és az Áldomásmező határhavas közelében, a történelmi határ vonalában.

Áldomásfeje és Áldomásmező (923 m) határhavas a hagyomány szerint Csikborzsova községé volt, melyet a Kovács család egyik őse a torkukat öntözni szerető előljárók egy kis „áldomásért” szereztek meg (ez a Kis- és

Nagy Áldomásmező 1894-ben még a borzsovai Kovács család birtokában volt – jegyzi meg Vitos Mózes (VITOS 1894. 89).

Adataink szerint a várat Bethlen Gábor építtette 1626 táján, és ez egy bástyaszerűség, megfigyelőpont volt a Sáncloka mellett. Más adat szerint I. Rákóczi György idejében épült, akárcsak az Ojtozi-szorosban lévő Rákóczi vár. Az 1694-es tatár betörés után 1693-1698 között a szorost Csíkszék költségén fenntartott hajdúk őrizték. 1698-ban Rabutin osztrák tábornok ájjáépíti a várat, közvetlen közelében vámhivatal létesül. Az 1600-1700-as években az osztrákok az erősséget kibővítették, 1764 után a vár és a szoros őrzése az első székely határőrezred hatáskörébe tartozott. A hagyomány szerint 1789-ben a kölépcsőkön fel- és lelovagolt egy Lacz András nevű székely huszár (VITOS 1894. 166.; ORBÁN II. 1869. 84). A harmincados (vámőr, vámszedő) parancsnoksága alá tartozva békeidőben két, máskor több ember teljesített szolgálatot. Az őrállók jórészt szentmihályi, szentmihályi, szépvízi és borzsovai férfiak voltak. A várat először 1677-ben nevezik így: Ghemes vára Csikban. Gyimesen Rákóczi vár néven ismerik. A Csíki vashámor és szépvízi harmincad 1677-beli leltára és urbárium a megemlíti, hogy békeidőben „Ghemes váránál minden héten ketten-ketten szoktak őrt állni avagy sztrázsálni.” Aki pedig beáll az őrállók közé, az egy esztendeig köteles a vámnál és az őrhelyen szolgálatot tenni a harmincados közvetlen parancsnoksága alatt. Az őrséget teljesítők minden kötelezettség alól mentesek, kivéve az ország adóját (PATAKI 1971. 53. és ANTAL 1992. 6–7).

Feljegyezték, hogy a Gyimesi szorosban a felcsíki falvak közül Dánfalva és Madaras lakói teljesítettek határőr szolgálatot (vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1927. 287).

A történeti forrásokban olvasható, hogy a csíkszékiek 1703-ban a német katonáknak tett rendkívüli szolgálataik között felpanaszolja a „Gyimespasszusán súlyos tehetviselést”, a Gyimesben való sánc restaurálását (Vö. SZÁDECZKY-KARDOSS 1927. 290). 1715-ben „Csíkszépvízen harmincegy személyből álló Őrállók” felől van emlékezés, kiknek adókedvezményét az ösvények fekvésének állapotjához képest kívánják megállapítani (uo. 290).

A Csíki-havasok sajátos hegység-csoport a Keleti-Kárpátok központi övezetében.

A természetföldrajzi tájbeosztás a Csíki-havasokhoz sorolja a Csügés völgyét (Valea Ciugheșului), a Szulca völgyét (Valea Sulței), Csobános völgyét (Valea Ciobănuș), az Úz völgyét (Valea Uzului) és a Kászoni-medencét (Depresiunea Plăieși).

A Csobányos és az Uz patakok szintén áttörik a homokköláncot és szurdokvölgyekben folyva közelítik meg a Tatros völgyét.

3. Uzi-szoros (*Defileul Uzului* – 762 m)

Más magyar neve: **Kistölgyesi-szoros** (megkülönböztetve a gyergyói nagytölgyesi vámtól); **Alcsíki Tölgyes-átjáró**; **Uz völgye**; **Kőkert-szoros**: ezt a nevet a határvámról kapta, itt volt a „harmincad és a commando” (BENKŐ 1853. 136), valamint a kőkereti vám is. Román neve és más névalakok: *Pasul Uzului*, *Strâmtoarea Uzului*.

Földrajzi fekvése és rövid leírása

A sok név tájféldrajzi érdekességeket és viszonyokat takar. Először maga az Uz-völgyi szoros jelentős, s mivel sok a tölgyerdő, így a Kistölgyesi névvel is illették, megkülönböztetve a gyergyói (Nagy) Tölgyestől. A kőkereti vagy uzvölgyi vám (Uzi vám) kedvéért pedig Kőkereti-szorosnak is nevezték. A szoros déli részét ma is Kőkeretnek nevezik. A szoros fő vízfolyása mindvégig az Uz-patak. Az Uz-patak (vagy Uz víz) Csíkbánkfalva határának nyugati részén ered, és sorra felveszi a Bence, Medvés, Sétár, Récz, Sóvető, Magtaros, Tábla, Medgyes, Baska-patakokat, majd Csíkszentmárton határában a Rugát magaslaton vagy Uz-tetőn eredő patakok vizét gyűjti össze és Uz folyó néven Moldva területén Dormánynál (Dărmănești) jobb oldalilag ömlik a Tatrosba. Az Uz völgyében a 18. század végén 14 „fa- és erdőemésztő fűrésztelep zakatolt” (VITOS 1894. 205). A völgy a Tábla pusztáján széles térséggé tágul (ez a Revendikált havasok térsége is), majd egyre jobban összeszűkül.

Az ezeréves határ a Nemere-hegység fő gerincétől nyugatra, a Veresvíz patak mentén ereszkedett alá az Uz patakába való beömléséig, ahol határpont volt, majd az Uz patak bal partján a Magyaros tetőre (1340 m) emelkedett, innes a Csobányos völgyébe reszkedett alá, majd a Sólyomtár (1343 m) csúcsán át a Pricsketői vámgig (a Sulca-patak) húzódott. Az egykori vámház (Zollamt) a Sóvető-patak szádánál volt az országút mentén.

Uzvölgye vagy **Uzvölgyi-telep** (Valea Uzului) település a Rugát tetőn (1100 m) át közelíthető meg a 123-as megyei út mentén. Csíkszentmártontól 38 km-re fekszik, Hargita és Bákó megye határán. Uzpataka néven is emlegetik. Csíkszentmártont elhagyva, előbb az Üllő-patak mentén haladunk, majd a Nagy Árnyékalját elhagyva, mintegy 850 m tszf. magasságban kezdődnek a serpentinek, melyek a Rugát-tetőre vezetnek. Az északi hegyormokat a Kis Rugát (1140 m), a Nagy Rugát (1183 m) és a Csécsend (1196 m) magaslatai jelölik ki, a serpentinektől keletre pedig a Botsarka (1190 m) emelkedik. A tetőn túl már az Uz-patak völgyében járunk, érintve Csinód, Egerszék, majd Baglyod és Aklos kis hegyi telepüket, tanyákat. Az Uz völgye a Revendikált havasokhoz tartozott. Az Uz völgye, Uz mező, Uzi-szoros földrajzi nevek feltehetően az uzok népcsoportához tartoznak. A

kis hegyi telepnek 2002-ben 8 állandó lakója volt. Az egykori honvéd-szállások (kaszárnya) épületeiben Bákó megyei ifjúsági tábor működik.

Az Uz völgye még megközelíthető Kászon vidékéről is, Nagykászonból kiindulva a Kászon vize felvidékén át, a Lesőd és a Törökbérc között, és a vízválasztó Fehérvíz hegyhátán északi irányba haladva. Kászonjakabfalváról, azaz Kászonfürdőtől a Fügetető (1189 m) oldalában elhaladva a Lassúság-patak melletti Kerthegey alatt (a lóbérci hutánál – VITOS 1894. 39) erdei utakon (itt volt a régi sócsempésző út is), a Baska-patak illetve a Veresvíz mentén ereszkedhetünk le az uzi vámhoz. Ugyanitt volt a Veszteglő.

Történelmi-társadalmi-gazdasági jelentősége

A Hargita megyei Csikszentmártonból (Sánmartin) a 123. sz. megyei út vezet Uz völgyébe. Bákó megye határáig 38 km utat kell megtenni. Az Uzi-szoros feltehetően jelentős szerepet játszott a székelységnek a keletre fekvő besenyőkkel és kunokkal való kapcsolatuk kialakulásában. Az uz népcsoport keletről érkezett és érte el a Kárpátok gerincét. A Káma és Volga összefolyásánál a mai Kazan vidékén a bolgárok alakították a keleti vagy Nagy-Bolgárországot, tőlük délre a Volga és Ural folyók között délen a Kaspi-tengerig az uzok vagy kúnok tanyáztak. A Fekete-tengertől északra a Dnyeper és Volga között a kazarok nagy birodalma terült el, míg a Dnyepertől nyugatra a Kárpátokig és az Al-Dunáig elterülő síkságot, a mai Bessarabiát, Moldva és Oláhországot a bessenyők szállották meg.

1609-iki országgyűlés az ösvényekre való vigyázást arra rendelt elegendő vigyázókra s ezekről való gondoskodást a tisztartókra bízta. A határőrség ellátására, a várak és vámházak őrzésére külön öröket rendeltek ki, vagy szegődtettek, akiknek élén a gondviselők állottak. Ilyeneket emlegette már az 1606-iki határszélek megerősítésére kiadott rendelet (SZÁDECZKY-KARDOSS 1927. 288).

1734-ben a tatárok beütésétől félve a katonai főparancsnokság elrendelte a csíki havasi mellékösvények eltorlaszolását. Erre a szék közmunkaerőt, „vágókat” rendelt ki és felügyelőket a munka vezetésére. A rendes szorosokon kívül való ösvények voltak Gyergyóban: Borszék, Opcšina, Holló, Békás, Magyarósrész; Felcsíkban: Damuk, Hosszúhavas, Ivántó, Tarhavas, Csügés, Farkashavas; Alcsíkban: Borda, Keresztes, Solyomtál, Kárhágó, Nagy-Saj, Kis-Saj; Kászonszékben: Uz, Baska. Egy-egy ösvény bevágására (eltorlaszolására) 30–50 „vágót” rendeltek ki (SZÁDECZKY-KARDOSS 1927. 292). Itt jegyezzük meg, hogy a hadkötelezettség terén a székelyeknek fontos feladata volt az akkori ország keleti és délkeleti határának őrzése. Ennek fejében a csíki, különösen a kászeni székelyek bizonyos adómentességet élveztek. Egyes határszéli falvak pedig megpróbálkoztak hadmentességet is

nyerni a hadfelkelések alkalmával, amit a császári biztosok nem engedélyeztek. Báthory Gábor 1608-ban méltányolta a kászoni székelyek cselekedeteit és megengedte, hogy midőn „a szükség és körülmények úgy kívánják, a hadfelkeléstől mentesek legyenek, otthon maradhassanak, hogy az utakat, helyeket és ösvényeket, melyeken át az ellenség belopózhatna és kárt tehetne, szorgalmasan és gondosan őrizzék, kémleljék s ha valami történnék, tüstént jelentsék.” (SZÁDECZKY-KARDOSS 1927. 287).

A kászoni (összefüggő) falvak, úm. Kászon-Feltíz, Altíz, Impérfalva, Jakabfalva és Újfalva a határőrzést az Uz-völgy, a Lassúág-pataka, a Veresvíz s a Nemere-hegy irányában teljesítették. Ezek a falvak kiváltságokat, illetve hadmentességet élveztek a határőrzés fejében (SZÁDECZKY-KARDOSS 1927. 287).

A székely határőrség megszervezése idején (1760–64) Uzbán két lovas, egy tizedes és 6 gyalog, Sajban (Sajhavas) és Sóvettén négy gyalogos, Csobányosban egy felügyelő, egy tizedes és 4 gyalog teljesített határőri szolgálatot (Vö. ENDES 1938. 189). Az Uz folyónév az uz népcsoportra emlékeztet. Csikszentmártonhoz tartozó települések 1898-ban: Aklos, Csobányos, Kőkert és Uzbölgy (ENDES 1938. 463).

A Hősök temetője közelében négy földtöltés és sánc van, melyből három az 1848-as székely honvédek munkája, egyet pedig a székely határőrezred épített meg (VITOS 1894. 156–157.). A Magyaros-pataknál az I. világháborús harcokra emlékeztető, félkör alakú hadikápolna (Uz völgyi kápolna) látható. Az emlékhelyet 1917-ben építették a munkácsi határőrezred (a gyalogezred 11-es zászlóalja) 1916-ban elesett katonái emlékére. A misét a kápolna előtti téren tartják. A fülkében Mária szobra látható. A búcsú Szent Erzsébet (november 19.) napján van. 1994. augusztusában az uz-völgyi harcok 50. évfordulójára kötömbös kopjafát állítottak fel.

Az Alcsiki Tölgyes-átjáró látnivalóihoz tartozna az egykori kőkeri vár épületromjai. A Baksa havasa északkeleti végénél egy régi várhely nyomai, sáncái (gárony) látszanak – emlékezik Orbán Balázs (ORBÁN II. 56). Ugyancsak Orbán Balázs említi a Bűdös szék ásványos vizét, amely a néprege szerint a nőrabló tündérek véréből fakadt volna. Az Uzi-víztározó (Lacul Poiana Uzului) közelében létesült vízierőművet 1976-ban építették, beszerelt teljesítménye 4,1 MW. A víztározó tárolt vízmennyisége 1230 millió m³.

* * *

A homokkőöv feltorlaszolt főgerince végigfut a Nemere (1663 m), Nagy Sándor (1689 m), Musató (1503 m), Lakóca (1777 m), Csilányos (1602 m) gerincén. Moldova felől az Ojtoz-pataka átréselte magát az Ojtozi szoroson, ahol az utat a Rákóczi-vár védelmezte. Főbb hágói és szorosai:

4. Berecki-tető (*Pasul Oituz* – 866 m)

Más magyar neve: *Ojtozi-hágó, Ojtozi-tető, Mogyorós-hágó, Mogyoróshegy, Magyarós-tető*. Román neve és más névalakok: *Pasul Oituz*. Tengerszint feletti magassága: 866 m (RoAtlas, 29); A legtöbb szerző és térkép ezt a magasságot tünteti fel: 865 m (CHOLNOKY Jenő, 443); a Magyarós-tetőn, a vízvásztón, az országút nyergén 840 métert mért HAUER (idézi HERBICH 1878. 13).

Földrajzi fekvése és rövid leírása. A Berecki- vagy Háromszéki-havasok (Munții Vrancei, Munții Buzăului) jelentős határlánc a Belső-Kárpát-kanyarban. Tájbeosztása a következő: Berecki-havasok (Munții Vrancei); Berecki-havasok (Munții Brețcului); Musató- (Culmea Lepșii); Fekete-Zbojna- (Munții Zbojna Neagră; Lakóca (Munții Lăcăuți).

A Berecki-tető a Nemere- és a Berecki-hegység északi részén átvezető 866 m magas kárpáti átjáró. Tulajdonképpen a Nemere hegység déli végződésénél és a Berecki-hegység között kialakult hegynyereg. A Nemere-hegység a Mogyorós-tetőig (866 m) tart, attól délre már Berecki-hegység (vagy Háromszéki havasok) területén járunk. Az Ojtozi-hágó a Felső-Háromszéki medencét köti össze Moldovával. Az egész vidék, Ojtozfő a kárpáti homokkő területe (hallenyomatos palák, kénhidrogénes-szulfátos ásványvizek). A vízvásztó magaslatai: Lipse, Tömlőhordó, Prédikátor, Rakottyás, Bobics-tető. Keletre az Igazberek-patak tölgyerdős völgye húzódik, majd a Feketehegy fenyves magaslata, a Jézuspatak hasadéka tárul fel.

Elhagyva Bereket, a Bereck-pataka mentén haladva, az országút (1883-ban épült ki) kanyarjai jelzik, hogy emelkedünk az Ojtoz-tető felé. Alig 2 km-re Berecktől, a 76. kilométerkőnél téglá- és cserépgyár látható, majd balra a kanyarban (78. kilométerkőnél), a Körültáj helyen (a műút harmadik kanyarában) régi, egy 3 m magas kőgúla látható. Ez az Erzsébet királyné emlékoszlopa (homokkőből), melyet 1899-ben állíttatott az akkori sepsiszentgyörgyi királyi államépítészeti hivatal. Közeliében fenyő- és tölgyfa-ültetvényt telepítettek, melynek neve Erzsébet-liget. Innen szép a kilátás Felső-Háromszékre. Ezt követően ugyancsak az országúttól balra a Lina csárda azaz Hotel Lina (Lina Srl. Non Stop – Hotel Meridian; 60 személy befogadására, 150 férőhelyes vendéglővel) és egy forrás található. Ezt követően a vízvásztón, az Ojtozi-tetőn (866 m) vagyunk.

A Berecki-tető Felső-Háromszék (Feketeügy völgye) és Moldova (Onești) között teremti közúti kapcsolatot. A hágó alig 200 méterrel magasodik Felső-Háromszék lapálya fölé. A Feketeügy – pontosabban a beléömlő Bereck-patak – itt közelíti meg legjobban a Szeret folyó vízrendszerét. A Kézdivásárhelyi-medence egykori pliocén tava feltehetően az Ojtozi-szoroson át közlekedett a moldvai vizekkel.

A Nemere szél – a Crivăț hideg nyugati elágazása – ezen a Berecki nyergen át fúj a Felső-Háromszéki medence felé. Ez a háromszéki bukószél – Moldvában Crivăț-nek nevezik – az északkeleti hegylánc 1636 m magas hasonló nevű csúcsáról, a Nemere-csúcs környékéről hideg szélként tör be a Felső-Háromszéki-medencébe és egészen Brassóig érezteti hatását. A népi megfigyelések szerint abban az évben, amikor az ojtozi szél 8–15 napig erőteljesen fúj, akkor jó termés várható, ellentétben a nyugatról fújó Dorgó vagy Német széllel, amely rossz aratást ígér. Ez utóbbit a népi hagyomány koldusszélnek meg 8 forintos szélnek nevezte el, s ezzel a felszökő búza árakat igyekeztek jelezni.

Történelmi-társadalmi-gazdasági jelentősége

Itt vezet a Brassót Bákóval összekötő 11-es főút (574-es nemzetközi út). A brassói iparosok és kereskedők az Ojtozi-tetőn át szállították áruikat Moldovába, így a *Sachsenweg* azaz Szászok útja név is fennmaradt. Ojtoz-patak mentén számos fűrésztelep alakult ki.

Bereck (*Brețcu, Beretzka, Bretz*) az Ojtozi-hágó erdélyi oldalának egykori határ-mezővárosa. Az egykori Kézdiszék határszéli nagyközsége volt. Neve szláv eredetű. Ma Kovászna megye egyik nagyközsége, Erdély keleti kapuja. Bereck Gábor Áron szabadságharcos és ágyúöntő szülőfaluja. Bereck a Berecki-havasok nyugati bejáratánál, a Háromszéki-medence északkeleti szélén települt, 595 m magasságban, a Berecki-patak mellett (ez Lemhány alatt bal oldalilag ömlik a Feketeügybe). Magaslatai: északkeletre a Micskebérc (895 m), Fekete-hegy (1227 m), keletre az Oldalbükk (731 m), délkeletre a Csipkés-tető (774 m), délre a Kápolnahegy (682 m), majd nyugatra a Bokros nevű határrész terül el. Ahol a vasúti pályatest átvágja a Kosárka és a Berecki-patak közös teraszát, egy helyet „tunel”-nek neveznek. Itt tárták fel azt a hajdani őstelepülést, ahol számos kerámia-lelet került elő. Ezt a helyet Farkasvárnak nevezik. Luxemburgi Zsigmond 1426. december 26-án Brassóban kelt szabadalomlevelében mezővárosi rangra emelte. Tettét azzal indokolta, hogy e kiváltságos mezőváros joga és kötelessége „a török földéről béhozandó kereskedésbeli portékákat illendő jutalomért előbb vekturázni.” A Zsigmond királytól nyert szabadalmakat az erdélyi fejedelmek megerősítik és kibővítik 1557-ben, 1602-ben (ekkor neve: oppidum Bereck), 1612-ben, 1615-ben (Bethlen Gábor által), 1631-ben és 1654-ben (II. Rákóczi György által). Bereck lakóinak fő foglalkozása a szekeresség volt. 1799-ben gróf TELEKI JÓZSEF ezeket írta a faluról: „Az ojtozi passus mellett, régi neve Beretzka falva volt; ez előtt a taxalis helyek közé számláltatott, de most katonák lakják. A beretzkiek mind Catholikusok, borból és szekerességből szereznek magoknak pénzt.” (TELEKI 1937. 50).

A városi státusz azt jelentette, hogy a települést kivette a földesúri hatalom alól. Később a vármegye hatáskörébe sorolták. Mint taxás vagy taxális hely (*loca taxalis*) az adót nem a porta szerint, hanem egy összegben fizette. Határához tartozott az 1850 körül önállósodott Sósmező (Poiana Sărata). Berecknek kedvező közlekedésföldrajzi fekvése volt: kapu- és hágótelepülés jellege sokáig kedvezően hatott gazdasági életére. Erőteljesebb benépesülés a szomszédos román fejedelemség és a Barcaság felől következett be. A vasúthálózatban azonban csak szárnyvonalat kapott, az Ojtozi-hágón át Moldvába tervezett vonal nem valósult meg. Ez fejlődését visszavetette, s 1876 után Berecket a vármegye hatáskörébe sorolták, majd városi rangját megvonva községgé minősítették.

Báthory Zsigmond 1602-ben adómentességet adván Berecknek, kikötötte, hogy futárjait (mint már elődjeivel is tették) lássák el lóval és szekérrel Moldvába, Tatros városáig és visszajövet Kézdivásárhelyig; továbbá, hogy régi szokásuk szerint Moldvában és Havasalföldén állandóan kémeket tartsanak, a határszéleket gondosan őrizték és a fejedelmet minden hírről értesítsék (idézi SZÁDECZKY-KARDOSS 1927. 288., a SzOkl. II. 21, 131. és SzOkl. IV. 155. alapján).

Bereck város 1762–64-ben, a székely határőrség szervezésekor, Zsigmond császár-király, Szapolyai János, Izabella, Báthory Zsigmond és Gábor, Bethlen Gábor, Rákóczy György és Apafi Mihály fejedelmektől nyert, Lipót császár-király által megerősített kiváltságlevellel igazolta, hogy ők annak fejében, hogy a fejedelem s az ország által Moldvába küldözött embereket szállították, hogy Ojtoz várához őrséget adni és saját területüket védeni kötelesek voltak, minden egyéb közterhektől föld voltak mentve. A határőrséget szervező bizottság azt válaszolta, hogy kiváltságaiukról majd később határoznak, de azokban katonáskodásról egy szó sincs, tehát a határőrségbe besoroztatnak (1764. febr. 6. – idézi SZÁDECZKY-KARDOSS 1927. 275).

5. Ojtozi-szoros (*Cheile Oituzului* – 636 m)

Román neve: *Cheile Oituzului*. Német neve: *Sachsenweg* azaz Szászok útja. Tengerszint feletti magassága: Ojtoztelep magassága 636 m (CHOLNOKY, 443), a szoros hossza 18 km; Az Ojtozi-szorosban a szekérút magassága Binder mérése szerint 877 méter volt (HERBICH 1878. 15). Lipszky János térképén a szoros neve *Passus Ojtoz*, a Contumacz is jelölve van (LIPSZKY 1806).

Földrajzi fekvése és rövid leírása

Az Ojtoz-hegységben kialakult völgy-szoros a kárpáti vízválasztón túl van. Dél-északi irányban réseli át a homokkőláncot. A Berecki-tetőről a szorosba történő ereszkedéskor közel 230 m szintkülönbséggel kell számolni. Sósmező magassága már csak 444 m a tenger szintje felett. Északról a Nemere csúcs (1648 m), a szorostól pedig a Vranceai-hegység majd a Musató (1501 m) emelkedik. A flisképződmények alól az Ojtozi-szoros kijáratában Sósmezőnél (Poiana Sărată) óidei fillitrög alakjában a felszínre bukkan a kristályos vonulat egy elszigetelt darabja.

Történelmi-társadalmi-gazdasági jelentősége

Az Ojtozi-szorost „Kelet kapujá”-nak is nevezték. GYÁRFÁS GYŐZŐ királyi főmérnök írta 1892-ben az *Erdély* „turistasági, fürdőügyi és néprajzi folyóirat” első kötetében: „A háromszéki iparczikkek, kezdve a ruházati kellékeken, a gazdasági felszerelések, építő anyagok s a Kelet számára az ojtovölgyi fűrészekén vágott deszka, mind itt vette útját Moldva felé.”

A Berecki-tetőről (866 m) a 11-es országút 14 kanyarulatban vezet le Ojtoztelepre, és az Ojtoz-patak völgyébe, az Ojtozi-szorosba. Az Ojtozi-tetőről (a vízválasztótól) az Ojtoz-völgyében az egykori határállomásig és vámhivatalig még 18 km-es utat kell megtenni. Ma az Ojtoz völgyében halad át az E574-es (Brassó – Ojtozi-szoros – Bákó (Bacău), román számozásban DN11-es országút.

Az Ojtozi-szoros történelmi nevezetességű tető, hegyszoros és átkelőhely. A brassói iparosok és kereskedők az Ojtozi-szoroson át szállították áruikat Moldovába, így a *Sachsenweg* azaz Szászok útja név is fennmaradt. A szűk völgy-szorosban kellett feltartóztani a keletről jövőket. A völgy legszorosabb helyét a romokban fekvő Rákóczi-vár védelmezte. Az Ojtozi-szoros előterében települt székely szék, a Feketeügy felső vidékét foglalta magában.

Fontosabb történelmi események

Az Ojtozi-szoroson át vonultak: Batu kán (1241), Mátyás király (1466 – ekkor maradt fenn a „Király útja” helynév, amely a Bobicsról az Ojtoztelepre vezető utat jelöli a hegygerincen), Báthori István (1576 – lengyelországi hadjárata idején). Kemény János (1653 – Vasile Lupu ellen indulva), Bem tábornok (1849 – a betöréssel fenyegető oroszok ellen).

(1) 1550-ben a moldvai vajda sereggel nyomult be a szorosba. A székelyek közfelkeléssel nemcsak a moldvaiakat verték ki, hanem a Vöröstoronyi-szoroson benyomuló havasalföldi vajda seregét és Lippa felől érkezett török hadat is viasztasorították.

(2) 1707-ben Mikes Mihály a székely sereggel itt vonult vissza Moldvába, Rabutin császári tábornok hadai elől. A lakosság akkor nagyrészt elrejtőzött,

minthogy az érkező császári hadak zsákmányoltak, őket pedig az adószedők követték.

(3) 1717-ben tatár seregek nyomultak be a szoroson, de az őrség visszaverte őket.

(4) 1788-ban, az osztrák-török háborúban a törökök egy része Ojtoznál kísérelte meg a betörést Erdélybe. A Gyilkos-nak nevezett összeszűkülő szorosban a Horváth ezredes vezette határőrcsapatot árulás következtében fegyvereik takarítása közben a törökök hátba támadták és nagy pusztítást végeztek soraikban. Csak a Mogyorós-tetőn sikerült megállítani a török csapatot.

(5) 1848-ban a szoros több ütközet fontos stratégiai helye volt. A Rakottyás nevű sziklagerincen még nyomokban látszanak az 1849. évi földsáncok.

Az 1849. június 20-án Brassót elfoglaló orosz erők egy része és az Ojtozi-szoroson át betört csapatok a Székelyföld ellen vonultak, majd a kisebb ellenállási góccokat fölszámolva Brassóban szándékoztak összpontosulni. A 7000 főnyi Hasford-hadosztályt azonban július 2-án Gál Sándor 5300 fős hadosztálya az Uzon melletti kökösi hídnál váratlanul megtámadta. A rendkívül kemény ütközetben Gábor Áron is elesett. Az oroszok ugyan visszaverték a támadást, de a csata hírére a Szeben felé menetelő főszereg Lüders tábornok vezetésével visszafordult Brassóba. Az elkeseredetten védekező magyar erők így két hetet nyerhettek soraik rendezésére. (Enc. Hung. II. 265).

Bem József tábornok a 2300 fős székely sereggel 1849. július 23-án itt tört be az orosz megszállás alatt álló Moldvába, de vállalkozása nem volt sikeres, és visszatért Erdélybe. Az expedíció célja az volt, hogy zavart keltsen az orosz utánpótlási rendszerben, visszafordulásra kényszerítse az alföld felé előrenyomuló orosz erőket és oroszellenes felkelést robbantsanak ki a moldvai románság körében. A magyar csapatok hadmozdulatai meglepték a moldvai orosz erőket. A kezdeti sikerek után azonban az előretörés elakadt. Moller orosz tábornok Bákó térségében 9000 főnyi haderőt vont össze és a török porta követei is visszafordulásra szólították fel a magyar expedíciós erőket, amelyek július 30-án be is szüntették a támadó hadműveleteket (BONA 2000. 380–381).

(6) 1916-ban a román betörés idején heves harcok színhelye volt, az erre emlékeztető emlékműnek ma már csak másolata látható a legnagyobb áldozatot hozott 18. honvéd gyalogezred volt állomáshelyén, Sopronban (Enc. Hung. 1994. II. 726).

(7) 1944 augusztusában a Tengelyhatalmak számára tragikus román kiugrás után itt folytatott hősiess küzdelmet a 24. határvadász zászlóalj és a székely erőd század Pisky Zoltán, vitéz ezredes parancsnokságával és

tartották vissza a sokszoros túlerőben levő szovjet és román hadakat, miközben a védők legnagyobb része hősi halált halt. (Enc. Hung. 1994. II. 726). Az 1942. évi magyar katonai laktanya épületei még láthatók (4 épület lebontva, négy ma is áll), az út mellett, balra álló egyik épületben van az általános iskola.

Ojtoztelep (Oituz). Az Ojtoz-tetőről erdős környezetben, homokkövek kíséretében ereszkedünk alá az Ojtoz völgyébe. Ojtoz vagy Ojtoztelep (Oituz) még Bereckhez, s így Kovászna megyéhez tartozik. Egykor itt volt a vámhivatal és a veszteglőintézet. 1850-ben „Ojtoser Contumaz”, Ojtoztelep területén 55 házat és 201 személyt írtak össze (ebből 179 magyar, 5 román, 7 szász és 10 más nemzetiségű volt).

Érdekeseen ír az „Ojtosi Passus”-ról és a „Contumatzia”-ról gróf Teleki József (1799): *„vásár esik ezen passusnál Szeredán és Pénteken.”* Moldvából 1778-ban az alábbiakat hozták be: 2164 darab lovat s ökröt, törökbúzáat, bort. (TELEKI 1937. 50).

A múlt század második felében a határt „áthelyezték” Sósmezőre, így a kis telep elnéptelenedett. Az egykori vámházban (Főút 40. sz.) ma vegyesüzelt van. Az 1894-ben felállítandó sajtgyárról nem maradtak fenn adatok. Az ojtozi pisztrángtelepen 16 medencében tenyésztik a szivárványos, piros pettyes és sebes pisztrángokat.

Ma az országúttól jobbra, egy kis deszkagyár van. Az Ojtoz folyó bal partján egy, a második vaskorból származó telep nyomai kerültek elő. 1992-ben a falu összlakossága 399 személy, melyből 284 magyar és 76 román. Vallásfelekezeti megoszlásban 345 római katolikus, 20 református, 32 görög keleti és 2 egyéb vallású volt. A fateleppel szemben egy kénesező víz helyi érdekű gyógyfürdőt táplál.

Római katolikus templomát 1915-ben javították a 13. és 14. gyalogezred katonái.

A szorosban látható emlékkövek legtöbbjét az olasz Pittino Anselmo kőfaragómester készítette. A honvédkői emléket 1961-ben robbantották fel.

A Bütű-patak (Pr. Botu) beömlése fölött hasadék- vagy résbarlangok ismeretesekek a kréta homokkőben, a meszes-palás ún. tarkói sorozat homokkő-összletében. (KISGYÖRGY 2000). Ezek az ún. „szélgödörök”, melyekből fagyos téli napokon párás levegő ömlik a szabadba. Ilyenkor mondják, hogy a Kiskalaszó tetőn „fújtat a szélgödör” Feltárásuk 1986-ban történt.

A Bütű-patak beömlésénél kezdődik a tulajdonképpeni Ojtozi-szoros.

Az itt haladó országutat 1850–54-ben építették ki, az osztrák figyelőhadtest számára. Az építő a VI. utászszázad volt. Mindezt 20 km-es szakaszon Ghica herceg közbenjárásával Moldovában meghosszabították. 1882–83-ban – a nagy szárazság idején – 5 km-es szerpentint építenek ki. A 14

kanyarulatban levezető út építésére a VI. Pionier Compagnie társaságot rendelték ki.

Az egykori katonai utat erős védőfalakkal erősítették meg, melyek védték a hegyomlásoktól és az Ojtoz-patak rombolásaitól. A Kishavas bérccel átellenben, a Rakottyás nevű hegység lejtőjén a Rákóczi-vár romjai tűnnek szembe.

Az ojtozi Rákóczi-vár. A Rakottyás hegytömb északra nyúló előhegyén, a fenyők és cserjék között egy közel 350 éves vár romjai (14–15. század) láthatók. A Várkút vagy Csorgó felett, a Vállus út bal oldalán tehát az egykori Rákóczi vár romjai vannak. Egy téglalap alakú, kb. 100 × 50 lépés nagyságú, sarokbástyás vár lehetett. Az északkeleti bástya két oldala és a keleti oldal mintegy 15 m hosszú fala még látható. A hagyomány szerint e várat II. Rákóczi György (1648–1660) építtette. A feljegyzések szerint a egész erőd s a vár az 1787–88-as török betörés áldozata lett. Az 1848–49-i önvédelmi harc idején a Ojtoz-szorost elzáró erőddé alakították át. Itt táborozott Bem is, és ágyúinak védsáncokat építtetett.

Orbán Balázs leírása szerint *„Most azonban csak az északi és keleti oldal falai és bástyái állanak még, ezek is nagyon töredezett rongált állapotban. Az újabb kori erődítményi munkálatok: néhány fedett kazamata, s fenn a hegygerincen ágyút befogadó földsáncolat – melynek nagy része 1849-ben honvédek által készült – a régi vár töredékeire vannak fektetve...”* (ORBÁN II. 246).

1882 előtt a vár kőanyagát olasz vállalkozóknak adták el, akik a még álló falak jó részét lebontották. Egy 1880-ban kiásott kődarabon az 1637-es évszám szerepel (GYÁRFÁS 1892. 196).

Az ojtozi várban Bethlen Gábor fejedelem harnincadot állíttatott fel a Moldvából érkező áruk megvámolására, és a bereckiek is segítséggel tartoztak a csempészek ellen a vámszedőknek (idézi SZÁDECZKY-KARDOSS 1928. 288. és Szokl. IV. 232).

A Kalaszló-patak (Pr. Calaslău – a Kishavas-hegységből ered) völgyében vízesés látható (ma már Bákó megyéhez tartozik). Ez a szoros legkeskenyebb része. A Bütü-pataknak az Ojtozba ömlésénél, az erdőben barlangok rejtőznek.

Lennebb, a Gyilkos-szorosban 1788-ban a törökök mészárolták le a székely őrseget.

Több helyen petróleumos szivárgások, bitumennel átitatott palák fordulnak elő. A közeli Hárja (Cherzsa) falu kőolaj kitermelésének köszönhetően a székely fuvarosok innen szállították a *degenyeget* (*degeny, deget* = nyers petróleum) azaz a székérkenőcsöt. Az országot a székely határőrezred kezdte építeni az 1850-es években és 1883-ban fejezték be. Az 1854. évi krími orosz-török háború idején itt vonult át az osztrák figyelő hadtest Moldvába.

Kovászna megye határa Bákó megyével a 90-es kilométerkönél van, a Kalaszló-pataknak az Ojtoz-patakba való beömlése közelében, a 11-es

nemzeti és a E 577-es nemzetközi út mentén. Innen Onești, Bákó megye egyik városa, 38 km-re települt.

A Gyertyános-patak képezi a határt Bereck és Sósmező között. Ettől kezdve a völgy kiszélesedik.

Az Ojtozi-szoros határfaluját, Sósmezőt (Poiana Sărată) a második világháború után a moldvai Bákó megyéhez csatolták át. Sósmező az Ojtoz völgyében fekszik, ez az utolsó háromszéki falu a Moldva felőli részen. Zömében románok lakta település, amely 1850 körül Bereck határából önállósodott. Nevét az itt levő sósforrásoktól kapta. Sósmezőn volt a határállomás és vámhivatal. A határvonalat a Csernika-patak képezte. A hidon túl már Moldva területe volt. Egyetlen háromszéki falu, amelyet 1968 után Bákó megyéhez csatoltak. Ma Gorzafalva (Oituz) községhez tartozik. Lakosai főleg állattenyésztéssel és erdőkitermeléssel foglalkoznak. „*Hogy milyen lehetett a közlekedés (...) arról fogalmat alkothatunk, ha elgondoljuk, hogy Sósmezőről Bereckig, melyet ma harmadfél óra alatt járhatunk be, az árukat legjobb esetben 2 nap alatt bírták elszállítani*” – írta Gyárfás Győző (GYÁRFÁS 1892). Az Ojtoz-patak völgyében, 400 m magasságban települt. E vidék már a kárpáti homokkő hazája, ahol a melilités és bitumenes palarétegek kőolajat zárnak magukba. Helyenként gipsz és mészkő is előfordul. Magaslatai: délkeletre a Roncz (1108 m), délre a Hideg-bérc (935 m), nyugatra a Kis-havas (1270), Balázs László-hegy (1236 m), Nagyszeg (1033 m), Csernika-hegy (658 m).

Az egykori határpatak a Csernyika- (Cernica) pataka volt. A történelmi határon túli első település (Hârja). Sósmező után részben csángómagyarok lakta falvakon át jutunk az iparvárosként és útcsomópontként egyaránt jelentős Onești városába. A csángó Ónfalvából kifejlődött iparközpont (a moldvai kőolaj feldolgozóhelye) a Tatros, a Tázló, az Ojtoz és a Kászon találkozásánál fekszik. Néprajzilag érdekes csángó falvak veszik körül: Gorzafalva (Oituz), Tatros (Târgu Trotuș).

Székelyudvarhely, 2002. október 27.

Irodalom²

ANTAL IMRE

1992 *Gyimesi krónika*. Európa – Kriterion, Budapest – Bukarest.

BENKŐ KÁROLY

1953 *Csik, Gyergyó és Kászon Leírások*. Kolozsvár.

---

2 A könyvészetet a szerkesztő állította össze a szövegbeli hivatkozások alapján. – M. J.

BONA GÁBOR

2000 Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban 1848/49. évi szabadságharcban. 3. jav. bővített kiad. Budapest, Heraldika Kiadó.

CHOLNOKY JENŐ

1927 *Földrajzi és Statisztikai Atlasz*. Budapest.

Encyclopaedia Hungarica. II. Budapest, 1994.

ENDES MIKLÓS

1938 *Csik-, Gyergyó-, Kászon-székek (Csík megye) földjének és népének története 1918-ig*. Budapest.

GÖNCZI PÁL (tervezte)

é. n. *Csik vármegye térképe*.

GYÁRFÁS GYŐZŐ

1892 *Az ojtózi szoros. Az ojtózi vár romjai*. In: *Erdély*, I. évf. 5. füzet. (1892).

HERBICH FERENC

1878 *A Székelyföld földtani és őslénytani leírása*. A Magyar Állami Földtani Intézet Évkönyve. Budapest.

Kárpát-medence domborzati térképe – Km. dt.

KISGYÖRGY ZOLTÁN

2000 *Kovácsna megye*. Csíkszereda, Pallas-Akadémia.

LIPSZKY JÁNOS

1806 *Mappa generalis Regni Hungariae [...] item Magni Principatus Transylvaniae*. In: *Erdély és a Részek térképe és helységnévtára*. Szeged. 1987.

ORBÁN BALÁZS

1869 *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismereti szempontból*. II. Pest.

PATAKI JÓZSEF

1971 *A Csíki vashámor*. Csíkszereda.

Atlasul României – RoA / RoAtlas – a kiadás évét nem sikerült azonosítani (szerk. megj.)

SZABÓ KÁROLY (szerk.)

1876 *Székely Oklevéltár*. II. kötet. Kolozsvár.

SZABÓ KÁROLY – SZÁDECZKY LAJOS (szerk.)

1890 *Székely Oklevéltár*. IV. kötet. Kolozsvár.

SZÁDECZKY-KARDOSS LAJOS

1927 *A székely nemzet története és alkotmánya*. I–II. Budapest.

TÁNCZOS VILMOS

- 1991 *A Csíksomlyói búcsújáróhely közvetlen környéke*. Térkép. Összeállította Tánczos Vilmos. A térképet szerkesztette és rajzolta JÁNOSI CSABA. [Sepsiszentgyörgy] *Európai Idő* (Két kísérőszöveggel: a) Zeng az erdő, zúg a levele Mária tiszteletére; b) A falvak történelmi sorrendje a pünkösdszombati nagy körmenetben) - Megjelent még: 1. In: ASZTALOS ILDIKÓ (szerk.): *Hazajöttünk. Pünkösöd Csíksomlyón*. Kolozsvár, Gloria, 1992. 60-61. (térkép, helyszínrajz, tanulmány, két vallásos népének); 2. In: KISS MELITTA – PÁPAI FERENC: *Csíksomlyó 2000*. Térkép. Nyír Karta Bt. Nyíregyháza

TANKÓ GYULA

- 1998 *Kik vagyunk mi, gyimesi csángók?* In: *Néprajzi Látóhatár*. VII. évf. (1998) 1–2. sz. 116–123.

TELEKI JÓZSEF, gróf

- 1937 *Uti jegyzések (mellyeket az Székelyföldjéről tett G. T. J. az 1799-ik esztendőben)*. Közli Domokos Pál Péter. Cluj.

VÁMSZER GÉZA

- 1977 *Életforma és anyagi műveltség*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

VITOS MÓZES

- 1894 *Adatok Csíkmegye leírásához és történetéhez*.

Közlők: Vofkori Katalin és ifj. Vofkori László

SZEMLE
REVIEW
CRONICĂ

BOTÁR ISTVÁN

RECENZÍÓ:**A Csíki-medence településtörténete
a neolitikumtól a XVII. század végéig
a régészeti adatok tükrében***

[Review: History of the settlements in the Ciuc region by archeological researches / Recenzie: Istoria aşezărilor din bazinul Ciucului în lumina descoperirilor arheologice]

2005 év nyarán nem kis meglepetéssel vettem kézbe a keménykötésű, komoly kis könyvet, hogy aztán a kezdeti lelkesedés után értetlenkedés és tanácstalanság legyen belőle. A szerzők, a munkához valószínűleg csak a nevüket adó ismert régészek kivételével (BAJUSZ ISTVÁN, SZÉKELY ZSOLT, ill. a lektorként feltüntetett LÁSZLÓ ATTILA), mindannyian a Babeş–Bolyai Tudományegyetemen 2002–2003-ban végzett történész-régészek, néhányan a kötet megjelenésekor ugyanott a mesterkurzus hallgatók. Azt vártam tehát, hogy íme: az új kolozsvári régésznezmedék első bemutatkozó közlése.

Erdélyi magyar régészeknek szűkében lévén, nem igazán divatos szakmánkban a kritika, azzal a jelszóval, hogy így is kevesen vagyunk, támogassuk, ne pedig támadjuk egymást. Az építő szándékú kritika jegyében viszont a mindenkori erdélyi magyar régészetnek az válik hasznára, ha mindannyian arra törekszünk, hogy közös (kulturális) örökségünk kutatása során minőségi munkák szülessenek.

Ezért nehéz is egyben recenszensként ismertetni a könyvecskét, és innen ered az alábbi írás bizonytalan, recenzió és nyílt levél között ingázó műfaja is. Egyrészt féltő, hogy kritika esetén ez a baráti, munkatársi kapcsolatok rovására megy, ugyanakkor, mint a területen dolgozó, e témakörrel foglalkozó régész nem mehetek el szótlánul egy ilyen jellegű munka mellett. E gondolatok jegyében, a jobbítás szándékával foglalom össze, elsősorban a középkori részre vonatkozóan, de a teljesség igénye nélkül, a kötettel kapcsolatos észrevételeimet.

A kutatási hely és a témaválasztás annál is érdekesebb, mert 2000-ben jelent meg, a VALERII KAVRUK szerkesztette *Hargita megye régészeti repertórium*a (továbbiakban *Repertórium*), ahol legalábbis a középkornál korábbi időszakok esetében, részletesen ismertették egyebek mellett a csíki földrajzi viszonyokat, a kutatástörténeti helyzetet, a vonatkozó szakirodal-

* A Csíki-medence településtörténete a neolitikumtól a XVII. század végéig a régészeti adatok tükrében Szerk.: Bajusz István, összeállították: Székely Zsolt, Bajusz István, Asztalos István, Berecki Sándor, Győrfi Zsolt, Kosza Antal, Pakó László, Tatár Árpád. Scientia Kiadó, Kolozsvár, 2004. 151 oldal, 19 térkép, 8 ábra.

mat, történeti áttekintést és bőséges – de gyakran felületes – adattárban a lelőhelyek és leletek listáját, leírását, irodalmát is.

Mindannyian jártunk már úgy, hogy egy-egy pályázat, ösztöndíj kedvéért a csillagokat is leigértük az égből, hogy aztán a határidő végéhez közeledve egyre inkább alább kelljen adnunk eredeti igényeinket. Itt is ez történhetett, de azért szembeötlő, hogy a sokat ígérő cím mögött, a különféle bevezetők után, alig húszoldalnyi szöveg vezessen át a Csiki-medence több ezer éves településtörténetén.

Aligha véletlen, hogy a **Bevezetés**ben olyan tanulmányként jellemzik a vállalkozást, mint ami egy régészeti topográfia első lépése lehetne, amely feltérképezi az eddigi ismereteket és új kutatási célokat tűz ki. Ez az első lépés azonban évekkel a *Repertórium* megjelenése után okafogyottá vált, így egy kisebb, jól lehatárolható és elvégezhető feladat (mondjuk a *Repertórium* hibáinak kiszűrése) indokoltabb lett volna.

Ezek után azt várhatnánk, hogy egy kutatástörténeti fejezet, rész alapján a szerzők megvonják az eddigi kutatások mérlegét, kiostálják a nem idevaló írásokat, és megjelölik, hogy mely korok, milyen témakörök kutatása hiányos és szorul mielőbbi pótolásra, ám ilyenrel nem találkozunk.

A következő fejezet, **A településfejlődést befolyásoló tényezők** azon földrajzi (geológiai, vízrajzi, éghajlati, stb.) viszonyokat ismerteti, melyek a történeti korok során az ember megtelepedésére ezen a tájon hatással lehettek. Itt ugyan sok hozzátennivalója sem a szerzőknek, sem a recenzio írójának nem lehet, azt azonban meg kell jegyeznünk, hogy ha már csak a román szakirodalmat idézték a szerzők, a „lakunáris információk”, „intra-montán medencék”, „piemontán mezők”, „vegetációs asszociáció” és hasonló fogalmak esetén 2004-ben lehetett volna magyar földrajzi fogalmakkal is dolgozni. A hegyközi medence és a növénytársulás semmivel sem kevésbé tudományos kifejezés, mint a fenti, kitekert félfordítások. A szöveghez kapcsolódó 2. térképen (116. oldal) meglepődve vettük tudomásul, hogy a Csiki-medencét és Gyergyó vidékét is бүккердők borítják. Az ehhez hasonló „partikularitások” a szövegben később is előfordulnak.

A természeti erőforrások esetében az alcsíki gyepvastelepek és az ezekhez igazodó vaskori és népvándorláskori lelőhelyek elmaradása azért is különös, mert ezzel a román szakirodalom is többször foglalkozik, sőt a térség korábbi múzeumi évkönyveiben, az *Alutaban* ill. *Actaban* is találni e témával foglalkozó cikkeket.

A **Metodológia** (ti. módszertan) rész esetében az itt ismertetett munka módszertani háttere sokkal jobban ide illett volna, mint a kolozsvári Régészeti Intézet adatlapjainak ismertetése. Itt azonban nem derül ki, hogy a településtörténeti munka során milyen szakirodalmi, raktári, ill. terep-munka folyt, kikkel konzultáltak a szerzők, milyen kutatási módszereket alkalmaztak és milyen forrásokat, hogyan használtak. Szintén titok marad, hogy a terepbejárások során hol, mennyi és milyen új lelőhelyet azonosított-

tak. Hiányzik az új leleteket bemutató tábla. Erre majd a későbbiekben az adattár átböngészése világít némileg rá.

A kötet következő két fejezete tartalmazza a szerzők Csíki-medencével kapcsolatos településtörténeti okfejtéseit, két külön részben: őskor, ókor, ill. középkor bontásban.

Az őskor, ókori részben aztán kiderül, hogy terepmunka 2001- és 2002-ben folyt, amikor az információink szerint a pár napos terepbejárásokat végeztek, és vélhetően a Csíki Székely Múzeum régészeti leltárkönyveinek és raktárának részleges átnézése is megtörtént. Ezt követően több grafikon és diagram ismerteti a kötetben szereplő lelőhelyek és leletek koronkénti megoszlását, számát. Nem egyértelmű azonban, hogy mire épülnek ezen ábrák. A terepbejárások tanulságaira, a leltárkönyvek bejegyzéseire, vagy a 2001-ben már megjelent *Hargita megye régészeti repertórium* lelőhely összesítőire. Egyetlen példa. Az „erre a korra vonatkozóan [a neolitikumról van szó – B. I.] 22 lelőhelyet azonosítottunk”, ill. az „e kultúra hordozóit kilenc lelőhelyen ismertük fel [ez esetben a Coțofeni-kultúráról van szó – B. I.]” jellegű mondatok azt sejtetik, mintha itt a saját terepbejárások eredményeiről lenne szó, de a feltüntetett lelőhelyek száma (326) és a 2001-2002-es terepbejárások eredményezte 16%-nyi adat (!) eltérése még akkor is kérdőjelessé tenné ezt az állítást, ha valóban komolyan vennénk, hogy néhány napos ténylegesen terepen töltött idő során 22 újkőkori és 9 rézkori lelőhely felfedezése történt volna meg.

A grafikonokra visszatérve nem hagyhatjuk szó nélkül, hogy az ezeken szereplő lelőhelyszámok úgy vannak feltüntetve, mintha hitelesen alkalmazható régészeti forrásokra épülő valós településtörténeti folyamatokat ábrázolnának, holott ezek csupán a jelenlegi, az 1989 előtti politikailag befolyásolt kutatástörténetben gyökerező ismereteket jelzik. Súlyos módszertani tévedés a dákoromán örület idején felduzzasztott vaskori lelőhelyek számát a fordulat előtti korszakban „töltőlistás” népvándorlás- és középkori lelőhelyszámokkal összevetni. Ennek a bemutatására legyen elég a kötet azon táblázatait felidézni, ahol mindössze 34 későközépkori lelőhelyet (nem települést, falut!) tüntettek fel, pedig írott adataink ebből a korszakból több mint 40 faluról vannak. Ha csak mindenikben, minden században 10 ház lett volna, nem beszélve a templomokról, kápolnákról, várakról, temetőkről, malmokról, stb. akkor is több száz, ezer középkori lelőhelynek kellene lennie. Itt a településtörténet magától érthetődően nem érheti be a régészeti adatokkal, ha a korszakok közötti összehasonlítás igényével lép fel. Erra az elképzelésre az adattárban idézett források látszanak utalni, de a szövegben erről nem esik szó. És noha az őskori régészethez kapcsolódó ismereteim erősen hiányosak, tartok tőle, hogy hasonló lehet a helyzet az őskori kultúrák összevetésével is, még ha csekélyebb torzítással is. E tetszetős de teljesen értelmezhetetlen, gyakran azonos adatokat ismétlő (pl. 2.1., 2.2, 2.4) és fölösleges grafikonokra jó példa a 3.3-as ábra, ahol az újkőkori kultúrák

időrendi és településtörténeti viszonyait (?) igyekeztek ábrázolni két, ill. egy-egy lelőhely alapján. Ilyen és hasonló összevetés ott indokolt, ahol a teljességre törekvő hosszan tartó gyűjtés eséllyel szűrheti ki a későbbi korok változtatásait.

Nagyon tudományosnak tűnik a „*lelőhelyken előforduló telepek korok közötti kapcsolatának vagyis rétegződésének a vizsgálata*”, amiből az derült ki, hogy a lelőhelyek majd egyharmada (61%) egyetlen réteggel rendelkezik, amivel arra kívántak utalni, hogy a lelőhely egyetlen korszak leleteit tartalmazza. Az adattárakból kiollózott adatok alapján ez akár így is tűnhet, de ennek a valósághoz semmi köze nincs, hiszen majd minden kutatott lelőhely esetében igazolható, hogy hosszan lakott területről van szó. Elég csak a közölt ásatásokat áttekinteni.

Ezzel elérkeztünk az utolsó, *A Csíki-medence középkori településtörténete* című fejezethez, mely a magyar szakirodalmi tagolástól eltérően, de a románnal egyezően a népvándorláskort is tartalmazza (a katalógusban viszont már külön tételként szerepel).

A gótok betelepülésének eldöntetlenül hagyott időpontját követően e germán nép csíki lelőhelyeit ismertetik. Kényelmetlen, de immár megkerülhetetlen kérdés: mi alapján? Az erre vonatkozó adatok után ugyanis nincs hivatkozás, de valószínűnek tűnik, hogy ez esetben is a *Repertórium* adatainak összesítésével találkozunk.

A szláv helynevek kapcsán jó lett volna bár a *Földrajzi Nevek Etimológiai Szótárát* átlapozni, így a Somlyó és a Csobotfalva aligha kerülhettek volna ide. A jelenlegi kutatási helyzet ismeretében kissé elsiertetnek tűnik a vélhetően a keresztúri topográfia eredményeihez igazodó következtetés is, mely szerint „*a VII–X. századi telephelyeken szinte egyetlen esetben sem mutatható ki a település folytonossága*”. Annál is inkább, mert a könyvben is vannak olyan lelőhelyek, melyek mindkét korszaknál szerepelnek.

A csíki honfoglaláskori leletek támogatására idézett udvarhely- és háromszéki párhuzamok egy részének téves, vagy kétes honfoglalás kori meghatározását a kötetben többször idézett BENKŐ ELEK 1992-ben amúgy már közzétette, így mellőzhetőek lehettek volna.

Az Árpád-kori lelőhelyek felsorolásakor említés nélkül maradt a csíki középkoros kutatásokat 1999-ben elsőként összegző, és több leletet is közlő cikk, talán azért, mert „csak” a helyi, székelyföldi múzeumi évkönyvben, az *Actaban* látott napvilágot (1999).

A „régészeti adatok tükrében” történő megközelítés esetén, a székelyek betelepülését a nyelvészeti irodalom alapján részletesen taglaló résznél, talán jó lett volna leírni (hivatkozással!), hogy e korszakban jelenlegi ismereteink szerint nincs sajátos székely anyagi kultúra, így régészetileg nem, vagy nehezen igazolható a székelyek beköltözése területünkre.

Ami a székelyek Csíkban történő betelepülésének irányát, és ennek nyelvjárási ill. egyházszervezeti szempontból eltérő tanulságait illeti, a

szerzők jelen sorok írójának a *Székelyföldben* megjelent cikkének eredményeit vették át (2001., 11. szám), hivatkozás nélkül. Akárcsak a templomcímes helynevek, a pápai tizedjegyzék tanulságait, Torku/Torkov – Karcfalvával történő azonosítása (az *Adattárban*), a filiák 14. századi létét, és a templommal összefüggő topográfiai helyzetét „ismertető” részeknél, ahol több esetben szó szerinti kiemelés és irodalmi adatátvétel is előfordul, „természetesen” a forrás megjelölésének mellőzésével. A VÁMSZER GÉZAFéle elmélet (mely szerint a falvak fokozatosan húzódtak volna le a hegyekből mai helyükre) „kutatásaink alapján” történő cáfolata a helyi sajtóban és az interneten már korábban ugyancsak megjelent.

A nyelvészeti munkák esetében ugyan hivatkoznak BENKŐ LORÁND munkáira, ám ő nem keltezte a *-falva* utótagos és a templomcímes helynevek kapcsán a csíki falvak keletkezését a 13. századra ennyire határozottan.

Adósok maradtak a szerzők annak a bizonyításával, vagy legalább felsorolásával is, hogy milyen „több egybevágó adat” tette lehetővé a székely beköltözés időpontjának (amúgy lehetséges) 13. század végi rögzítését, hiszen az idézett lelőhelytáblázatok 14. századtól megugró lelőhelyszáma (ez valószínűleg ugyancsak a keresztúri 1992-ben közzétett megfigyelések Csíkra alkalmazott változata), a korábban jelzett kutatástörténeti előzmények ismeretében nem mérvadó. Érthetetlen ugyanakkor, hogy a történész végzettségű kollégák, a 16. századi adóösszeírásokat és lustrákat, ill. a *Székely Oklevéltár* adatait miért nem hasznosíthatták – sőt: utasították el – hiszen ha valahol, akkor ezekben a korabeli, jól hozzáférhető iratokban minden középkori falu szerepel, olyanok is, melyek később eltűntek, vagy beolvadtak, így a településtörténeti vizsgálatoknak kiemelkedő forrásai.

Ami a *Zárszóban* említett, valóban csekély számú csíki régészeti kutatások itt feltüntetett számát illeti (hármat említenek), a használt *Repertórium* csíki lelőhelyeinek, a múzeumi évkönyvek tartalomjegyzékének átböngészése, vagy némi személyes utánajárás talán meggyőzte volna a szerzőket, hogy a helyzet valóban siralmas ugyan, de a leírt adat erős túlzás. Már csak azért is, mert többen részt vettek 2002-ben a csíkszenttamási Csonkatoronynál folyó ásatáson.

Az *Adattár* esetében eltekintünk a hibák kijavításától, de néhány módszertani észrevételt azért közreadunk. Használatát nehézkessé teszi, hogy a települések korszakonkénti bontásban újra és újra felsorolásra kerülnek. Ha egy településről ismerünk Árpád-kori nyomokat (vagy a 14. században említik), és ma is létezik, fölösleges és zavaró többszöri szerepeltetése. Helyi lelőhely nélkül egy régészeti adattárban meg teljesen fölösleges. Igaz, úgy kevesebb oldalon történne mindez. A lelőhelyek ismertetése esetén, a „Bedecs” vagy „istállók előtt” jellegű lokalizálások éppen hogy nem teszik lehetővé ezek későbbi azonosítását, pedig elvileg ez lett volna a mű egyik célja is. Ugyanakkor bosszantó a hamis oklevelekre történő hivatkozás. Az adattár pontjainak esetében a „település típusa”

jellegű kitétel még településtörténeti kutatás esetén is elhibázott, hiszen gyakorlatilag a lelőhelyeket kívántak jelölni vele (ld. az e pontnál szereplő érdemelet, sírlelet, stb. „településtípusokat”).

A források feltüntetésének hiánya a térképekre is vonatkozik, ugyanis nehezen hihető, hogy a domborzati, növényzeti, talajtani térképeket saját helyszíni megfigyelések alapján rajzolták volna a szerzők.

A dolgozat tényleges végéhez érve néhány következtetés levonása elkerülhetetlen. A dolgozat több módszertani tévedést tartalmaz, felületes, következtetései megalapozatlanok, irodalma, jegyzetrendszere „szelektív” és általában véve átgondolatlan. Jellemző a kötetre, hogy az egyik szerző neve a belső címlapon is tévesen szerepel. Nem világos, hogy ténylegesen milyen munka áll a kötet mögött.

A recenzió írásakor arra gondoltam, hogy ez egy túl jól sikerült pályázatos „diákszín”, amely a közreműködők tényleges szándéka ellenére jelent meg. Az utólagos oknyomozó adatgyűjtés során derült ki, hogy a kötet a szerzők tudta és beleegyezése nélkül jelent meg úgy, hogy a pályázati összefoglalóként leadott kéziratokat valaki(-k?) utólag, egyeztetés nélkül átszabta, a hivatkozások, térképek, képes táblák egy részét kivágta. Így aztán kérdéses, hogy kié a felelősség, és kinek is szóljon a recenzió üzenete. A kötet, mindenesetre, jól jellemzi a közelmúlt pályázati viszonyait. Az elszámolás érdekében határidőre kell szállítani a kéziratot és/vagy kötetet, amelynek mutatósnak illik lennie, és kérdéses vállalhatósága ellenére meg kell jelennie, noha a szakmai ellenőrzés hiányzik. Súlyosabb azonban a kérdés etikai oldala, hiszen a szerzők, egyetemi hallgatók érdeke sérült elsősorban amiatt, hogy az önkényesen, szakmai szempontokat mellőzve megvágott, és tartalmi szempontból is lesilányított anyag a nevük alatt került közlésre.

Bárhogy is legyen, nem vet túl jó fényt sem a szerzőkre, sem a munkába belevont egyetem(ek)re, sem a tudományra. Fontos tanulsága van. Tegyük azért, hogy az egyetemi képzés minősége javuljon, ill. hogy az ilyen jellegű kutatásokba bevont hallgatók elvégezhető feladatot kapjanak és szakmailag vállalható írások szülessenek. Legalább a nyomdát látó közlések esetében, mi szakmabeliek vegyük hivatásunkat, egymást és lehetőségeinket komolyan. Beszéljünk magyarul, ne szédítsük egymást haszontalanságokkal.

Felelősséggel tartozunk tanárainknak, hallgatóinknak, munkatársainknak, támogatóinknak, olvasóinknak, és azoknak is, akiknek emlékeit „kutadjuk”, vagy kutatni akarjuk.

Csikszereda, 2006. augusztus

BOTÁR István régész

Csíki Székely Múzeum

RO-530132 Csikszereda (Miercurea Ciuc), Vártér 2.

botaristvan@yahoo.com botar@csszm.ro

BOTÁR ISTVÁN

RECENZÍÓ: Helytörténet vagy fantasy? Néhány gondolat a csíkszentmihályi pálosok, türkök és vámszedők kapcsán

[Review: Local history or Fantasy? / Recenzie: Istorie locală sau fantezie?]

A közelmúltban mutatták be SZŐCS ANDRÁS és SZŐCS VINCE szerzőpáros nevével jegyzett *A lármafák öröksége. Csíkszentmihály* című könyvet (Pallas-Akadémia, Csíkszereda, 2008). A mutatós kemény borítású könyv két nagyobb részre tagolódik. SZŐCS VINCE néprajzi tárgyú írásait összegyűjtő *Őrhelyen a huszonnegyedik órában* című részt, fia, SZŐCS ANDRÁS által írt történeti áttekintés vezeti be közel száz oldalon. Nem lévén jó ismerője a néprajznak eltekintek e rész ismertetéséről, bár meg kell jegyezni, hogy nagyon szerencsés helyzet, ha egy falu ilyen vonatkozású ismeretei helyi gyűjtő közvetítésével látnak napvilágot. Bárcsak minél több falunak lett volna-lenne ilyen „humanistája”.

A helytörténetírás nem könnyű műfaj, különösen nem Csíkban, ahol a 16. századot megelőző időszakra nézve alig találunk adatokat, nem állnak rendelkezésre nagy adattárak, monográfiák, amibe a szerző kapaszkodhat. Ilyenkor óhatatlanul becsúszhatnak téves adatok, megalapozatlan fikciók, amint ezt jó néhány falumonográfia esetében már tapasztaltuk. Éppen ezek orvoslására javasoltuk többen a Hargita Megyei Kulturális Központ által rendezett megbeszélésen (Helytörténetírás, helytörténeti kiadványok 1990 után Hargita megyében. Csíkszereda, 2003), hogy a szerzők kérjék ki szakemberek segítségét, hiszen aligha várható el bárkitől, hogy a régészetben, történelemben, néprajzban, nyelvészetben, statisztikában stb. egyaránt jártas legyen. Semmit nem ront a szerző és a könyv megítélésén, ha egy-egy adott témával kapcsolatban konzultál és/vagy avatott véleményt idéz. Akkor írtam: „...néha nem történeti feldolgozás születik, hanem regényes gesta valós történeti érték nélkül. (...) Rosszabb a helyzet azon kombinációk esetében, amikor a szerzői buzgalom nem elégszik meg a bizonytalanul rekonstruálható, de legalább igaz »szerény« múlttal, hanem dicsőbb, távolabbi ősoket, történelmet kreál.” Sajnos a szentmihályi kötet első részével kapcsolatosan éppen ezzel a jelenséggel állunk szemben.

Itt most tehát csak az első rész kapcsán teszünk néhány megjegyzést, azzal a nem titkolt reménnyel, hogy kiigazításaim talán elejét vehetik a csíki helytörténetben egyre gyakoribb fantáziálásnak. De lássuk a történetet.

Már a költői bevezetőben találunk meghökkentő állítást, a szerző szerint ugyanis a kelet felől, a Csíki-medencébe igyekvőket Csíkszentmihály fogadja. Ez ma sem igaz, és a térképek szerint régen se így volt, az általam ismert térképeken a gyimesi út Szépvízre érkezik. Itt azonban rögtön megragadható a szerző gondolkodásmódja, mint írja: „*A legnagyobb kihívást a gyimesi-átjáró szentmihályi útvonalának bizonyítása jelentette.*” Azaz nem a tényszerű adatokból összerakható ismeretek összegzése volt a cél, hanem egy adott teóriához válogatott adatokat. Ettől függetlenül nyilván Szentmihályon is áthaladtak, kisebb jelentőségű, akár Moldvába vezető utak.

De szintén az előszóból értesülünk arról, hogy Csíkban a pálosok hintették el a kultúra magjait, illetve arról is, hogy a Lóvész helynév alapján „*a félelmetes székely haderő kiképzésének helyét és hogyanját*” is megtalálni véli.

Nincs kétségem azt illetően, hogy SZŐCS ANDRÁS kiváló ember és szereti faluját, de a megjelentetett gondolatok terjesztése a mindenkori szerző felelőssége. Ezt az sem menti, ha néhol bevallja: „*a lelkesedés néha talán a képzelet szárnyán repített*”, ugyanis sorokkal-oldalakkal tovább már tényként hivatkozik a korábbi feltételezésre és erre még további elméleteket épít. A szerző már kész koncepcióval állt neki a munkának, amint az az előszóból is kiderül, alapszemlélete és motivációja a következő: Csíkszentmihály ma eldugott jelentéktelen falu, tehát fel kell kutatni – ha nincs, ki kell találni – olyan elemeket, amivel ez a szerény jelen a múltban kompenzálható. A magam részéről nem érzem azt, hogy Csíkszentmihálynak szégyenkeznie kellene bármi miatt is, ezért a csőlátással nem tudok azonosulni. Itt és most nincs értelme és helye, hogy részletesen kigyomláljuk a kérdéses részeket, de néhány esetben mégis részletesebben kitérünk a leírtakra, elsőként az őstörténet néhány mozzanatára.

SZŐCS ANDRÁS a magyar honfoglalás kapcsán a kettős honfoglalás elmélete mellett teszi le voksát. Anélkül, hogy e kérdésben állást foglalnék, meg kell jegyezmem, hogy bárhogy is dőljön majd el ennek az elméletnek a sorsa, sajnos térségünket illetően kevés vonzata lesz. Ahhoz ugyanis, hogy ez a kérdés helyi viszonyok között egyáltalán felmerülhessen, jó lenne bár egy-két későavar és honfoglalás kori temető, de sajnos ilyet mindeddig egész Székelyföldön nem találtak.

Ugyancsak nincsenek kézzel fogható adataink a székely honfoglalás idejét illetően sem, bármennyire bosszantó is ez kutatóként, illetve bármekkora nyomás érkezzon is az érdeklődő közönség felől. Szőcs András ennek kapcsán több adatot is felsorol, de sajnos ezek mind tévedésen alapszanak. Ilyen a mindszei állítólagos 1188-as feliratot hordozó kő. Mindszeten ORBÁN BALÁZS a 19. század derekán látott egy 1247-es bevésést, de azt már ő is hamisítványnak tartotta a felirat arab számjegyei miatt. Ezek

ugyanis felénk a 15–16. századtól terjedtek el. A csíksomlyói templom 11. századi keltezését, mint az itteni ásatást vezető régész nem tudom megerősíteni, bár az nagyon valószínűnek tűnik, hogy a 12. században állt már kőtemplom Csobotfalva felett. Amúgy Csík és általában Székelyföld 11–12. századi lakottságát a régészeti leletek elég egyértelműen jelzik, bár ennek a kettős honfoglalás elméletéhez az égvilágon semmi köze nincs.

A székely kiváltságokról szólva azt hangsúlyozza a szerző, hogy Csíkban nem érvényesült a királyi jog, de az idézett 1324-es oklevél éppen arról szól, hogy a király egy gazdátlanul maradt, és a koronára háramló magánbirtokot eladományozott. Az más kérdés, hogy ebben a szándékában a csíkiak megakadályozták, de az egykor itt is létező vármegyék és magánbirtokok létre a közeli Fehér-megyei enklávék egyértelműen utalnak.

A falu településtörténete kapcsán azonban ennél érdekesebb megállapításokkal is találkozunk. A népvándorlás kori lakottság kapcsán avarokról és szlávokról esik szó. A sorokból az derül ki, hogy e két nép tájainkon is együtt lakott és örökölt ránk helyneveket. Nagy kár, hogy egyik nép régészeti nyomait sem sikerült mindeddig kétséget kizáróan kimutatni Csíkban. Szórványos nyomok utalnak ugyan szláv településekre, akárcsak a helynevek. Nincs azonban egyetlen biztos avar, vagy szláv régészeti objektum sem, bár etnikai kérdések taglalásakor a leginkább a temetők igazíthatnának el, de ezek teljesen hiányoznak. Ezt a kérdést tehát egyelőre nyitottnak kell tekinteni, és csak bízni tudunk abban, hogy a nem túl távoli jövőben előkerülnek majd olyan lelőhelyek, leletek, ami alapján ezt a problémát tisztábban láthatjuk. Kevéssé valószínű, hogy a nagy, nyílt területekhez szokott avarok a hegyközi medencékben huzamosabb ideig megtelepedtek volna.

Jellemző a szerző hozzáállására, hogy a forrásokból és régészetileg sem adatolt avar ősoket, teljesen bizonytalan türk (akik közül az onogurok mégis magyarok lennének?!) eredetű helynevekkel próbálja igazolni, majd egy avar-szláv együttélésre hivatkozva jórészt szláv helynevekkel pótolja ki az űrt.

A meredek hipotézishez aztán fontos helyi emlékeket is igazít, hiszen a szláv (= avar) ősök szállását is megtalálni véli a környékbeli vermeknél (ami a vermek eredeti funkcióját illeti, a Bánya-patak, Vasfúvó helynevek eléggé valószínűvé teszik, hogy azok nyersanyag-lelőhelyek, magyarán felszíni fejtés nyomai). Nagy kár, hogy ehhez egyetlen régészeti lelet sem társul és a régészet sem tud arról, hogy a földbe mélyített házak évszázadokon át felismerhetőek lennének. Sőt. Ugyanitt találkozunk az érvek között VÁMSZER GÉZA elméletével a fokozatosan lehúzódo falvakról, bár ennek minden ismert középkori lelőhely ellene mond. Bármilyen tetszetős is a feltevés, és tiszteletreméltó VÁMSZER GÉZA munkássága, a középkori falvak régészetileg igazolt csírái mind a mai települések alatt-mellett találhatóak. A falvak kirajzása, az

erdők kiirtása és szántóvá alakításai későközépkortól az újkorig nyúló folyamatok. Hegyvidéki erdőségekben, szűk irtásokon, rossz termőföldön a középkorban biztosan nem laktak állandó jelleggel.

Szintén fölösleges egy alaptalan elméletre építve egy előzetes hipotézis kedvéért Csíkszentmihály Árpád-kori templomát a mai templomtól távolabbra költöztetni. A szerző szerint azért nincsenek Árpád-kori nyomok a szentmihályi templomon, mert a régi egyház egyebütt állt volna. Az eddig régészetiileg kutatott középkori templomok mindegyikében megtaláltuk a belterben a korai egyházak nyomait (Csíkszenttamás, Csíkszentkirály, Csíksomlyó, Csíkmindszent). Az Árpád-kori templomok és a hozzátartozó falvak mindig is a mostani települések belterületén, vagy közvetlen szomszédságukban találhatók. Biztosra vehető, hogy Szentmihály 1333-ban említett temploma a mai templom belterében, a padló alatt ma is feltárható.

Szintén alaptalan Cibrefalván a falu korai helyét keresni, mert az itt talált leletek későközépkoriak, azaz ez éppen a falu egyik legkésőbb kialakult része.

Itt aztán megszaladt a szerző fantáziája. A falu állítólag a 14–15. században még a hegyek felé felhúzódó völgyekben rejtőzik. Mellette egy mészégető iparostelep állt, ahonnan rompáciai mésszel látták el egész Csíkot. Az út melletti kápolnában szerzetesek éltek, akik vámot szedtek a Moldvából érkezőktől. A veremházakban élő pásztorkodó székelyeket a szerzetesek segítették, akik nem csak a mészégetésre tanították meg őket, de a havasi kápolnából vész esetén értesítették a helyieket.

Azt mondhatnánk, az előbbieken taglalt „faluköltöztetés” belefér az eddigi helytörténeti írások sorába, igazodik a téves hagyományhoz. A fenti bekezdés azonban szintiszta *fantasy*, aminek egyáltalán nincs történeti alapja, sőt az ismert adatok éppen ellene mondanak. A legelső templom nagy valószínűséggel a mai helyén állt, és körülötte helyezkedhetett el a falu is. A kápolna építésének idejére, az állítólagos rompáciai mészégetésre nincs adatunk, ezeket legfennebb ásatás tisztázhatja, de abból, hogy egy falu határában kápolna állt, nem következik, hogy azt szerzetesek építették volna. Kápolna majd minden falu határában állt, és aligha hihető, hogy a többi csíki faluban nem ismerték volna a mészégetést. A 13. század második felében kialakuló és a 14. században elterjedő pálos rend tagjai akkor se nagyon kellett volna erre a „tudományra” tanítsák a helyieket, ha erre vetődnek, ekkor ugyanis már álltak a környék meszes habarcsú temploma.

Nem érthető, hogy hogyan keverednek a pálosok Csík és Szentmihály középkori történetébe, hiszen erre egyetlen írott adat, rom vagy egyéb régészeti lelet nem utal. A döntő érvként felhozott *Pál-tanóroka*, *Pálok* helynevek – mint mindenhol másutt – arra utalnak, hogy az a rész egy bizonyos Pál nevű személy vagy család tulajdona volt. Ennyi. Ezzel a

logikával bárhová lehetne pálosokat telepíteni. Ha a szerző egy kicsit is körülnéz, hamar kiderült volna, hogy kápolna, gát, halastó, mészégető, malomhely sok-sok falu határában volt-van, így erőltetett ebből szentmihályi egyedi jelenséget fabrikálni. Amennyiben egyáltalán felmerülne a pálosok vagy egyéb szerzetesrend itteni megtelepedése, akkor arra Barátoké, Klostrom-pusztá, Apáti, stb. jellegű helynevek utalhatnának és jellegzetes templomaik és rendházaik falai. Az írott források hiányával nem érdemes takarózni, a szerzetesrendek jellemzője, hogy írástudók lévén oklevelek sokaságát hagyják maguk után, hiszen birtokaikat leíratják, az adományokat megerősítetik, javukra végrendeletek készülnek, birtokaik miatt pereskednek, esetenként hiteleshelyként működnek, előjáróik megjelennek a rendi gyűléseken, a kolostor szerepel a rendi összeírásokban, stb. Itt természetesen semmi ilyesmire nincs nyom. Arról nem is beszélve, hogy nehezen elképzelhető, miszerint a székely közösségi területből nagyobb birtokot lehetett volna kiszakítani a számukra.

Ugyanígy, nem érv a szentmihályi pálosok feltételezett jelenlétére a Somlyón található pálos regula (hiszen ott sok száz más jellegű irat is volt a könyvtárban), sem a rovásfelirat (a legtöbb középkori rovásfelirat éppen a templomokból ismert!), sem a maroszentkirályi kolostor léte, sem a királyok kapcsolata a pálosokkal (sok más renddel is kapcsolatban álltak), sem a csicsói vár léte, sem a szentsimoni Kőházkert helynév (ami legvalószínűbben középkori kúria nyomát őrzi).

Az erőltetett alaptalan fantáziálás itt csúcsosodik ki, hiszen a pálosok bizonyítása érdekében az amúgy bizonytalan korú-jellegű rompácai mészégetés is kizárólagos pálos monopóliummá válik, mintha rajtuk kívül más erre képtelen lett volna (hogyan is épültek az Árpád-kori templomok?). Sőt csíki unikumká, hiszen állítólag az egész vidéket innen látták el mésszel (???). A szomszéd falvak nyilván még őskori szinten tengődtek...

A magyarországi „alternatív” történeti irodalomban a pálosoknak nagy szerep jut, ők lennének valamiféle őspogány tudás letéteményesei. Tartok tőle, hogy a szerző külhoni minták kényszere miatt telepített képzeletében haza is pálosokat.

Szintén Szentmihály és a pálosok felfuttatása érdekében kellett SZŐCS ANDRÁSNAK erre kanyarítania a Moldvába vezető utat, sőt azt váмокka, révekkal is ellátni. Nagy kár, hogy a középkor folyamán Csíkot kikerülték a fontosabb utak, hiszen amennyiben lettek volna, területünkön legalább egy mezőváros kialakult volna, de erre csak a későközépkorból vannak utalások. Az kétségtelen, hogy Szentmihály nem volt elzárva ezektől a helyi jelentőségű útvonalaktól, sőt az is lehet, hogy valóban volt közvetlen átjárás a Gyimesekbe, de hogy ezen vám, sőt azt felügyelő királyi, kincstári

szervezet, birtok lett volna, illetve nagy forgalom haladt volna át rajta, az csak a szerző kitalációja.

A türkökről már esett szó, én az ótörököt és egyéb török nyelveket nem ismerő SZŐCS ANDRÁS helyében legalább egy turkológussal konzultáltam volna, mielőtt a környéket telehíntem türk helynevekkel. És hát a logikai bukfenc maradt: türk nyelvű, de a kettős honfoglalás elmélete szerint székely (azaz magyar nyelvű) ős onogurok hagytak ránk magyarul nem érthető helyneveket. De csak helyneveket. Nincs egy fia avar településrész vagy sír sem Székelyföldön. Hogyan is van ez?

A szentmihályi „aranykor” bizonyítása miatt aztán több új teória is születik: székely hadgyakorlatok színterei, Szentmihály fontos határvédő szerepe, a vártemplomok sora stb. rajzolódik ki a sorok közül, természetesen minden konkrét adat nélkül. Templomaink azonban elsősorban templomok, nem várak. Cinteremfalaik a feliratok alapján a 17. századtól kezdtek kiépülni, előtte valószínűleg árok, sövény keríthette őket. A tornyok jelentős része szintén 17–18. századi, így a szerző militarista szemlélete ellenére ki kell őket húzni a határvédő, útbiztosító, „stratégiai jelentőségű” objektumok sorából. A két igazán megerősített templom, Karcfalva és Szenttamás meg pont nem akar illeszkedni a teóriához.

Az erőltetett nyelvészkedés olykor humoros eredményhez vezet, a *Ré* helynévből vámszedő rév lesz (kár hogy a patakocskán ma is átjárnak szekérrel), sőt a *Halál* helynév miatt középkori tömegbaleset is rekonstruálható, amikor is tudniillik egy szekérkonvoj (?) sodródott volna le a Gyimes–Szentmihály „autópályá”-ról.

A szerző maga írja, oly sok feltételezése, „képzeltése” van, hogy az általa javasolt történeti képet vagy egészében el kell fogadni, vagy egészében ki kell dobni. A fentiek alapján sajnos a második opció a helyes. A szerző szándékai tiszteletreméltóak, sorait a szülőfalu iránti szeretet indította el, de ez nem hatalmazza fel őt arra, hogy felelőtlenül csúszttasson, fantáziáját tényként közzétegye, új történelmet írjon.

Sőt: tartok tőle, hogy a szerző a falu múltját azért szépítgette önkényesen, mert végső soron szégyelli azt. Szentmihályra fókuszáló csőlátása is érthető, de nem elfogadható. A mutatós kötet – a helyi szinten ismert, népszerű szerzőpárossal – kiválóan alkalmas arra, hogy a benne közöltek a tájékozatlan olvasó készpénznek vegye. Aligha véletlen, hogy a kötetnek nincs lektora, hiszen a felkért szakemberek mindegyike elutasította azt, hogy nevét adja az anyaghoz. A megjelent oldalak tévhitel és rossz ismeretek magjait hintik el, és pár évtized múlva a könyvben leírtak már valódi néphagyományként köszönhetnek vissza a majdani helyszínen gyűjtő kutatónak. Borítékolható, hogy a nem túl távoli jövőben elvárásolt helyiek és turisták keresik majd a pálosok nyomait, majd néhány további faluban

falunapra megjelennek a szkíta–hun–avar ősök, sosemvolt szerzetesrendekkel együtt, meg a (finoman szólva is) megszépített falutörténetek. Közben a még meglévő kulturális örökség elemei (a népi építészet és tárgyi öröksége, templomok középkori részletei, régészeti lelőhelyek, régi ismeretek, helynevek, mesék, táncok-énekek) jó esetben feltáratlanul lappanganak – vagy szép lassan eltűnnek...

BOTÁR István régész

Csíki Székely Múzeum

RO–530132 Csíkszereda (Miercurea Ciuc), Vártér 2.

botaristvan@yahoo.com botar@csszm.ro

VOFKORI MÁRIA

VÁROSOK ARCAI

Egy helytörténeti sorozatról¹

[Review: Faces of Towns. About a series of local history books / Recenzie: Fețele orașelor. Despre o serie de cărți de istorie locală]

Sietős korban élünk. Mintha mindenre, amit teszünk, valahogy, valamilyenképpen rányomná bélyegét a sietség, a kor sietsége. Mintha mindenki-ben ott lenne az a félsz, hogy lemarad valamiről. Félünk, hogy lemaradunk a buszról, a vonatról, az ünnepről, a fesztiválról, a sorozatfilmről, a kvízműsorról, a jobb jövedelemről. Az életritmusunk azt mondja, hogy meg kell lennie a következő lépésnek, tervnek, munkának, rendezvénynek, határidőket állítunk magunk köré, és közöttük éljük le az életünket. Önként. És már arra sem marad percünk, hogy észrevegyük, milyen sokban vagy milyen kevésben különbözünk régi idők lakóitól és íróitól, egy Jane Austen-i világtól, amikor az idő még természetszerűen foglalta magában a várakozást, amikor ötven mérföld még távolság volt, és amikor szíve hölgyének egyetlen pillantásáért és mondataért mérföldeket lovagolt az úriember, a gavallér. Pedig vágyakozunk egy ilyen világ után, hiányzik a lassúság nyugalma, és szeretnénk kliséből valósággá, érezhető és tapintható valósággá visszaváltani azt, hogy „pedig nincs ahová rohanni”.

Messziről indultam, ugyanakkor nagyon közelről, mert ebben a sietségre, teljesítményre, profitra beállított világban is meg tud állítani valami: egy műalkotás, egy kép, egy fotó, egy könyv. A márianosztrai rabtemető keresztjei, Petrarca versei – *Rerum vulgarium fragmenta* –, egy fotó a régi szeredai indóházról. Ez a sorozat, a *Várostörténet képekben*, valami ilyen. Megállít. Merthogy képeskönyv is, meg nem is. Történelem is, meg nem is. Egy kicsit olyan, mint egy mesebeli feladat megoldása, ami valóság is.

Meg kell és be kell vallanom, hogy nem ez az első recenzió, amit erről a sorozatról írok. Azt is, hogy már az elsőnél is erős kételyeim voltak: ildomos-e épp nekem írni VOFKORI GYÖRGY várostörténeteiről, egyrészt, mert mindegyik könyvhöz közöm volt (az utolsó kettőhöz szerkesztőként

1 Vofkori György: *Várostörténetek képekben*

SZÉKELYUDVARHELY, *Várostörténet képekben*. 152 oldal, 165 fényképpel. Kolozsvár 1995.

SZÉKELYUDVARHELY, *Várostörténet képekben*. Második, bővített kiadás. 220 oldal, 352 képpel. Kolozsvár 1998.

SZÉKELYKERESZTÚR *képes története*. 208 oldal, 396 fényképpel. Kolozsvár 2002.

GYERGYÓSZENTMIKLÓS. *Várostörténet képekben*. GYILKOSTÓ • BEKASSZOROS. 256 oldal, 480 fényképpel. Kolozsvár 2004.

CSÍKSZEREDA ÉS CSÍKSOMLYÓ *képes története*. 360 oldal, 709 fényképpel. Békéscsaba 2007.

is), másrészt, mert a szerzőhöz igen szoros kötelék fűz, ugyanis ő az apám. Aztán meggyőztem magam, hogy a recenzióírás ugyan beletartozik az etika birodalmába, de a legkevésbé sem az etikettébe.

Elsősorban a könyvek érdekében. Mert ezek olyan típusú könyvek – amelyek megállítanak. Amikor kézbe vesszük őket és nézzük a bennük sorjázó képeket, nem tudunk nem elmélázni azon a múlton, ahol még nem sietett annyira az idő. Ahol, és amikor még kíméletesebben bánt az emberekkel, mert lassabban haladt. És ez az idő nincs olyan messze tőlünk, ez az idő nagyszüleink, dédszüleink ideje.

A tárgy

A *Várostörténet képekben* címet viselő sorozatban eddig öt kötet jelent meg: kettő Székelyudvarhelyről,² egy Székelykeresztúrról, egy Gyergyószentmiklósról és egy Csíkszeredáról. Valamennyi kötet szép. Láttam az olvasók arcát, amikor először vették észre, néztem, ahogy kézbe vették, ahogy megsimogatták a borítót, ahogy finoman elkezdték lapozni. Abban, hogy a könyv tárgyként is szép és szerethető, nagy szerepe van a műszaki munkatársaknak, a könyvek tervező grafikusainak és műszaki szerkesztőinek, jelen sorozat esetében DEÁK FERENC grafikusnak és GÉCZI JÁNOS műszaki szerkesztőnek, a kolozsvári Polis Könyvkiadó munkatársainak, valamint BARABÁS FERENCnek, a békéscsabai Typografika Könyvkiadó igazgatójának. Ők voltak azok, akiknek – ahogy Barabás Feri mondta – sikerült eljutni a régi képek, üvegnegatívok lelkéhez úgy, hogy megőrizték az olvasónak, hogy átmenekítették őket a modern nyomdatechnika minden vívmányán – majdnem érintetlenül. Az első kötetben, *Székelyudvarhely képes történetében* 165 kép van, az ötödikben, *Csíkszeredában* már 709. Mintha exponenciálisan nőne a számuk. A szerző műfajbeli jártasságával arányosan. Első kézbevételekor talán zavaróan hat az, hogy a képek alatt nincs szöveg. A könyvekben nincs egyetlen képaláírás sem, ami első látásra hátránnyként érzékelhető, de talán mégsem az. Talán az is, meg nem is, mint a mesében. Mert a szövegben mindegyik képről szól a szerző, így a kíváncsi olvasó kénytelen beleolvasni abba, megkeresni az adott képre vonatkozó szövegrészt, és így könnyebben kedvet kaphat ahhoz, hogy többször megálljon a könyv kedvéért, hogy – bár formátuma szerint nem olyan – egy kicsit kalendáriummal változtassa, olyan könyvvé, amelyet odateszünk az éjjeliszekrényre, és minden este olvasunk belőle egy keveset. Egy oldalt, egy felet, egy képet, ADLER ALFRÉD fotográfus szeredai

2 Az *CsSzM Évkönyve 2009* szerkesztési munkái közben, ez év őszén megjelent a *Székelyudvarhely-t* bemutató munka harmadik, kétkötetesre bővített kiadása. – Szerk. megj.

műtermének reklámját, vagy épp a BÍRÓ JÓZSEFét, aki már akkor arra törekedett, hogy: „szolid és tartós kivitelű munkáim által a nagyközönséggel a nagyított képeket megkedveltessem és piacunkról a cifra reklám mögé bujtatott silány munkákat kiszorítsam”. Avagy nem valami ilyesmire vágyunk valamennyien ma is?

Műfaj és tartalom

„Olyan világot értünk meg, uram,/ Hogy ezt csak a gazember éli túl,/ S aki túléli, úgys mind gazember”, mondja Barakiás SZÉKELY JÁNOS drámájában, a *Caligula helytartójában*. Summázata volt ez a kornak, amelyben élnünk adatott. Amelyben VOFKORI GYÖRGY is élt. Annak a kornak, amely mára felejtődik, kopik, mintha változna is az emlékezetben, amely egyre inkább abba az elkoptatott közhelybe sűrűsödik, hogy: diktatúra. Az 1970–80-as évek Romániájában olyan sok hazugság volt a kimondott, kinyomtatott, a hivatalosnak számító szóban, hogy az majdnem teljesen hitelvesztett lett. Nem érdekelte a közönséget, a nagyérdeműt, mert eleve tudott, és társadalmilag ha nem is elfogadott, de felismert igazság volt, hogy az – hazugság. Nem kell rá odafigyelni.

Egy ilyen korban nem élhette fénykorát a történész szakma sem. Gyanakvás övezte. Ezért VOFKORI GYÖRGY – talán félig öntudatlanul – egy olyan történelmi forrás felé fordult, amely akkor még kevésbé volt manipulálható, amelynek jobban hittek: a fotográfia felé. Ebbe az irányba vitte minden, maga is gyűjtő volt, aztán amatőr fotós, aki tudatosan és öntudatlanul is állandóan dokumentált. Fotózta a változó környezetet, a lebontásra ítélt házakat, mindent, amit a korszak hatalmasai „haladó hagyományok” címszó alatt még eltűrtek. Tanárember lévén mindig benne volt a tudás megosztásának, továbbadásának kényszere, és kereste ennek a legmegfelelőbb módját. Egy olyat, amit sajátjának tudhatott, és amit a közönség is elfogadott, hitelesnek tartott. És igen, kereste a közönség pártfogását, valahogy úgy, ahogy fotográfus elődei is tették, akik ezt minden alkalommal meg is fogalmazták reklámhirdetéseikben, valahogy úgy, ahogy HONISCH L. ISTVÁN is tette: „A n. é. közönség szíves megrendeléseit kérem részemre fenn tartani.”

VOFKORI GYÖRGY sokáig keresett, és többször is úgy látszott, hogy megtalálta a saját műfaját. Megtalálta Zetelakán, amikor múzeumsarkot rendezett be az iskolában, de mégsem lett muzeológus; megtalálta az udvarhelyszéki tájegységekről készített vetítettképes előadásokban, amelyekben kép és szöveg egységére törekedett, és amelyeket mindenhová elvitt, a legkisebb – a 100 alatti lélekszámú – falvakba is, az olyanokba is,

amelyeknek még és már útja sem volt és gyerekek sem lakták, Homoródremetébe és Gyepesbe, ahová hátizsákban, a hegyen át kellett átcipelni a vetítógépet, az Aspectomatot, a Tesla magnót és a vetítövásznat; és végül „a változás” után megtalálta egy olyan típusú könyvben, ami műfajilag nem volt új, de amit egy kicsit átszabott, magára alakított. Így született meg a *Várostörténet képekben*.

Kezdetben nem szánta sorozatnak. A „forradalom” után már ki lehetett mondani sokmindent, de az átélt korszak arra tanította Vofkori tanár urat, hogy óvatos legyen. Úgy gondolta, hogy idő kell, amíg a hivatalos szó, a nyomtatott szó, a kimondott szó visszanyeri méltóságát, de könnyen, gyakran és váratlanul jöhet egy vagy több olyan korszak, amikor ismét devalválódik. Ezért maradt a fotográfiánál. A képnél. Hitelesebbnek vélte, hitelesebbnek tudta. A fotót nem csak illusztrációként, hanem történelmi forrásként is használta. Elsősorban történelmi forrásként. És mivel ez volt a kiindulási alap, így eleve adott volt az a történelmi idő is, amire vizsgálódásait irányította: a dagerrotípiától napjainkig.

Az első kötet – *Székelyudvarhely* – nehezebben állt össze. Meg kellett teremteni a gerincet, a teljes csontvázát, amelyre aztán rá lehetett építeni mindazt, amitől a mű élővé válhatott. El kellett dönten, hogy kinek szól, milyen széles közösségnek, mennyire lesz tudományos és mennyire ismeretterjesztő. Nem volt könnyű megtalálni azt a nem túl széles ösvényt, ahol végig kellett menni, ami lehetővé tette, hogy a mű ne legyen híján a szakmaiságnak, ugyanakkor megfeleljen a nagyérdemű közönség óhajainak, annak, amire az egykori fotográfusok is törekedtek, mint a gyergyószentmiklósi LŐRINCZ ISTVÁN, aki „*Szíves megtekintést és pártfogást kér.*”

A szerző már a sorozat első kötetében, a *Székelyudvarhelyben* is társszerzőknek tekintette az egykori fotográfusokat, akik ha nem is tudatosan, de munkájuk lényege szerint – dokumentáltak. Így mindegyik kötet egy rövid fotótörténeti áttekintéssel kezdődik, amelyet egy dióhéjba foglalt várostörténet követ. Utána pedig jön a séta, végig a városon, a városokon, a fő- és mellékutcákon, úgy, hogy az olvasó benézhet a hátsó udvarokba, félrehúzhatja az ablakok függönyeit, lebonthat és újraépíthet házakat, középületeket, templomokat. Egy kicsit történelem, egy kicsit urbanisztika az, amit követ a szerző, és mindig – élet. Az olvasó jelen lehet valamilyenféleképpen a múltban, a nem túl távoliban, megcsodálhatja dédanyáink loknis haját, zsabós blúzait, és azt a zenekart, amelynek még a neve is az, hogy „Nagymamáék zenetársasága”. Láthatja a tűzoltókat, a báli meghívókat, elkalandozhat a városok fürdőibe, a borvízutakhoz, végül pedig a gazdaság, a sportélet és a kultúra tájaira is. Színesben, régi barnában és fekete-fehérben pompázó világ ez, a fotográfia mutatta és őrizte világ, a fotográfia,

amelyet csak támogat a szó. Ki- és betekintés ez a hétköznapiok történetébe, a mindennapokéba, felkínált lehetőség az ezekkel való azonosulásra.

Ez a könyv amolyan kalendáriumféle is. Lefekvés előtt vagy délutáni pihenés alatt kézbe vehetjük, megnézegethetjük benne a fotókat és elolvashatjuk a hozzájuk rendelt szövegeket, az olyanokat például, hogy Udvarhelyen indul „*Omnibusz-járat a nagytrafiktól az ugyancsak ott elhelyezett menetrend szerint, olcsó fürdőárák, biztos gyógyulás. Szíves pártfogást kér: ifj. Fernengel Gyula.*”, vagy, hogy a Sepsiszentgyörgy–Csíkszereda közötti vasútvonal megépítéskor, amit 1895 májusában kezdtek el, a szeredaiak úgy gondolták, hogy „*megyénk a világforgalommal jön kapcsolatba*”, vagy az olyan idézeteket, amelyek a helyi sajtóból, például a Csíkvármegye 1914. január 1-i számából valók, és Gyergyószentmiklósról ezt írják: „*Lapunk már tíz éve biztatja, lelkesíti a polgártársakat az előrehaladásra, a szebb, jobb élet megszervezésére. [...] több eredményt vártunk. Ma is hiányzik a szellemi élet liktetése, mint tíz évvel ezelőtt, ma is szertelenül építünk, mint akkor, ma is sárban taposunk, mint 1904-ben, a jó vizet is nélkülözzük, hiányzik a fürdő is, továbbá a kultúrház, a női ipariskola és más, más. Mindez miért? Azért mert az emberek sok időt, sok szellemi és anyagi tőkét elvesztesztek kártyával, s mulatozással.*”

Amikor olvassuk a betűt és a képet ebben a könyvben, és látjuk ennek a könyvnek az erőit és hiányait, amikor elolvassuk az elején az ajánlást és a végén a köszönetet, valamikor mindezek között és alatt óhatatlanul arra fogunk gondolni, vajon változott-e azóta a világ? A világ, amely közel van hozzánk, a világ, amelyhez tartozunk? Egyvalamiben biztosan. Ma sietősebben élünk.

A szerző

A szerzőről nem kell hosszasan szólni. A sorozat bármelyik darabja sokat elmond róla. És sokat elmondtam már ebben az írásban is. Ő az az ember, aki kereste és meg is találta a saját műfaját. Azután pedig élni tudott vele és benne. Mégis, ha pár sorban szeretném összegezni azt, amit a leglényegesebbnek érzek és tudok róla, akkor a következőket mondhatom: VOFKORI GYÖRGY történelemtanár. Brassóban született, Székelyudvarhelyen érettségizett. Felsőfokú tanulmányait a kolozsvári Bolyai Egyetemen kezdte és a Babeş–Bolyai Tudományegyetemen fejezte be. Amióta csak vissza tudok emlékezni, olyan volt, mint akibe bele van teremtve az, ami ma már ósdinak, megmosolyognivalónak számít – a közösségszolgálat.

Azon szoktam néha elgondolkodni, hogy mi az, amit ő szívesen elmondana magáról. Valószínű, hogy inkább a könyvekről beszélne, valamelyik

könyvről, és azt mondaná, hogy az – igazán fontos. Azt ajánlaná figyelmünkbe, halkán, hosszasan, szégyenlősen. Így hát nem tehetek mást, mint hogy idézek abból a szövegből, amelyben Csíkszereda és Csíksomlyó képes történetét ajánlja az olvasónak: *„A szerző az ajánlás gondolatára egy kicsit mindig zavarban van. Mégis jó szívvvel ajánlja ezt a könyvet az olvasónak, remélve, hogy aki kézbe veszi, feleletet kap arra a kérdésre, hogy miképpen élt és hogyan teremtett városi létet, itt a magasban, egy hosszú teleket és hűvös nyarakat pörgető közösség. Annyit szeretne erről így előljáróban elárulni, hogy a források és a tapasztalat tanúsága szerint is Csíkban csak az éghajlat zord, az emberek nem azok. Az ittlakók magukban hordozzák azt a meleget, amiből a természet olyan szűkmarkúan osztott nekik. Higgyék el, érdemes közelebből is megismerni őket.”*

A szerkesztő pedig, akárcsak ADLER ALFRÉD, Csíkszereda egykori fotográfusa, tisztelettel kéri a nagyérdemű közönség becses pártfogását.

Dr. VOFKORI Mária történész, múzeumigazgató
Rétközi Múzeum, Kisvárd
mvofkori@hotmail.com

1–5. kép. Az első öt kötet fedélborítói

SZÉKELYUDVARHELY

Várostarténet
képekben

Polis

1. kép

SZÉKELYUDVARHELY VÁROSTÖRTÉNET KÉPEKBEN

POLIS

2. kép

SZÉKELYKERESZTÚR

KÉPES TÖRTÉNETE

POLIS

3. kép

GYERGYÓSZENTMIKLÓS

VÁROSTÖRTÉNET KÉPEKBEN

GYILKOS-TÓ • BÉKÁS SZOROS

4. kép

CSÍKSZEREDA ÉS CSÍKSOMLYÓ KÉPES TÖRTÉNETE

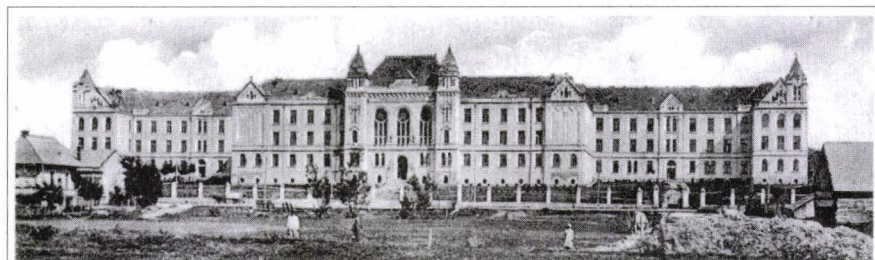

TYPOGRAFICA

6. kép. „Nagymamáék zenetársasága” a 20. század első évtizedéből
(Borcsa Julianna tulajdona)

Mercurea-Ciuc — Csíkszereda

Liceu! — Gimnázium

Prefectura și Tribunal — Megyeház és Törvényszék

Cazarma — Laktanya

7. kép. Csíkszeredai képeslap a két háború közötti „boldog békeidők”-ből

GYARMATI ZSOLT

A CSÍKI SZÉKELY MÚZEUM MÁSFÉL ESZTENDEJE**2008. augusztus – 2009. december****[Activities of the Szekler Museum from Csík in 2008–2009/
Activitățile Muzeului Secuiesc al Ciucului în anii
2008–2009]****ÁLLANDÓ KIÁLLÍTÁSOK**

- *Hagyományos népi mesterségek Csíkban* – néprajzi alapkiállítás
- *A csiksomlyói ferences nyomda és könyvkötő műhely* – nyomdatörténeti kiállítás
- *Megmentett szakrális kincseink* – egyháztörténeti kiállítás
- *Nagy Imre festészete* – Zsögödi Nagy Imre Galéria
- *Borvízmúzeum* – Tusnád (közös a Csíki Természetvédő és Természetjáró Egyesülettel)

IDŐSZAKOS KIÁLLÍTÁSOK

- *Bibliotheca Corviniana* (partnerségben az Amaryllis Társasággal és az Országos Széchenyi Könyvtárral) 2008. október 3.
- *Szép és kies kertek* – Kesselyák Rita grafikusművész munkái a magyarországi és itáliai reneszánsz kertekről
- *Székely Szalon* kiállítás a Magyar Festészet Napja tiszteletére. 2008. október 15–28.
- *Fotótárlat a Magyar Kultúra Napján.* 2009. január 21 – február 4. (partnerségben a Hargita Megyei Kulturális Központtal).
- *Az INEXTEx európai uniós projekt kézműves termékeinek kiállítása.* 2009. január 23 – február 4.
- *Tatárjárás, 1241–1242.* 2009. február 15–május 3. A kiállítás szervezői: Magyarországi Megyei Múzeumi Igazgatóságok Szervezete, Magyar Nemzeti Múzeum, Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága, Nemzeti Kulturális Alap, Csíki Székely Múzeum.
- *Erdély térképei és térképészei.* Tamás Sándor magángyűjteménye. 2009. május 13 – június 15.

- *Gyárfás Jenő (1857 – 1925). A székelyek Munkácsyja.* 2009. május 14 – június 14. (partnerségben a Székely Nemzeti Múzeummal)
- *Az f képzőművészeti csoport időszakos kiállítása.* 2009. június 16 – július 12.
- *Az INEXTEX európai uniós projekt kézműves termékeinek második kiállítása* Hargita Megye Tanácsának épületében 2009. június 25. – július 2.
- *Márton Ferenc-émlékkiállítás.* A Csíkszeredai Városnapok kiemelt eseménye. 2009. július 31– szeptember 13.
- *A Gyulafehérvári Székesegyház képekben.* 2009. július 15 – augusztus 30.
- *Micimackó bélyegkiállítás.* 2009. július 31 – augusztus 2. (partnerségben a Hargita Megyei Bélyeggyűjtő Egyesülettel)
- *Egyiptom művészete a fáraók korában – kincsek a Szépművészeti Múzeum gyűjteményéből.* 2009. október 9 – 2010. február 7.
- *A mi Nagy Imrénk vándorkiállítás* – Zalaegerszeg, 2008
- *A mi Nagy Imrénk vándorkiállítás* – Miskolc, 2008
- *A mi Nagy Imrénk vándorkiállítás* – Debrecen
- *A mi Nagy Imrénk vándorkiállítás* – Szászhalombatta
- *A mi Nagy Imrénk vándorkiállítás* – Sopron
- *A mi Nagy Imrénk vándorkiállítás* – Nyíregyháza,
- *A mi Nagy Imrénk vándorkiállítás* – Kecskemét.
- *A mi Nagy Imrénk vándorkiállítás* – Szeged

RENDEZVÉNYEK

- *Reneszánsz est a Mikó-várban (2008. október 3): Mátyás, az ifjú király* – Dr. Lupescu Radu docens (BBTE-Kolozsvár) vetítettképes előadása
- *Csíkszeredai Városnapok* (Csíki Játékszín: Fekete Péter, Pörgettyű Népi Játsszóház: táncház és kézműves foglalkozás)
- *Márton Ferenc* – (Becze Zoltán filmje)
- *Régészeti esték: A csíkszentkirályi templom kutatása,* Botár István régész előadása. 2009. február 19.
- *Régészeti esték: A csíkmenasági templom régészeti kutatása,* Botár István régész előadása. 2009. március 27.
- *A fazekas mesterség rejtelmek* – gyereknapi foglalkozások. 2009. június 1.
- *Régizene fesztivál.* 2009. július 19 – 26. (partnerségben a Hargita Megyei Kulturális Központtal)

- *Mini Jazzfesztivál* – (házigazda). 2009. július 1–2. Főszervezők: Eurokultúra Egyesület, Kaiin Design Kft. valamint Szilágyi Nóra
- *IV. DOB-BAN Ritmusfesztivál* – (házigazda). 2009. augusztus 1–2.
- *IV. Honfoglalás kori Mesterségek Hete*. 2009. augusztus 17–20.
- *Have a Lemon! Taste Diversity! Hangkiállítás zárókoncertje*. 2009. szeptember 23–26. Főszervezők: ART Fusion, a Csik Terület Ifjúsági Tanácsa és a tusnádfürdői Green Zone egyesület.
- *Az INEXTEX európai uniós projekt záróünnepsége*. 2009. november 20. (Társszervező: Hargita Megye Tanácsa)

KÖNYVBEMUTATÓK

- Herceg Ágnes: *Kora reneszánsz kertek Itáliában és Magyarországon*. 2008. október 3.
- Bálint Zsigmond fotóművész *Lélekörző falvaim* című fotóalbuma. 2009. január 21.
- Georg Kraus: *Erdélyi krónika (1608–1665)*. Fordította, bevezetővel és jegyzetekkel ellátta Vogel Sándor
- *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. (szerk: Bárdi Nándor, Fedinec Csilla, Szarka László).
- Máthé János: *Magyarhermány kronológiája 1944–1964*. Közreadja László Márton
- Gidó Attila: *Úton. Az erdélyi zsidó társadalom és nemzetépítési kísérletek (1918–1940)*.
- Stefano Bottoni: *Sztálin a székelyeknél. A Magyar Autonóm Tartomány története*.
- *Csíki olvasókönyv*. (szerk.: Hermann Gusztáv Mihály, P. Buzogány Árpád). 2009. május 29. (társszervező, helyszín: Kriterion-ház)
- Medgyesy-Schmikli Norbert: *A csíksomlyói ferences misztériumdrámák forrásai, művelődés- és lelkiségtörténeti háttere*. 2009. március 26. (társszervező; Helyszín: Segítő Mária Gimnázium)
- Murádin Jenő, Sümegi György, Zombori István: *Márton Ferenc*. 2009. július 31.
- Szabó András: *A Maszk*. 2009. július 31.
- Beder Tibor: *Apadó fájdalom*. 2009. szeptember 24.
- Botár István: *Kövek, falak, templomok*. 2009. október 16.

KIADVÁNYOK

- *Egyiptom művészete a fáraók korában* (kiállítás-katalógus).
- *A Csíki Székely Múzeum évkönyve 2009.* I. Régészet, Történettudományok; II. Néprajz, Muzeológia, Természettudományok.
- Muckenhaupt Erzsébet: *A Csíki Székely Múzeum „Régi Magyar Könyvtár”-a.* I. (1498–1710).

GYARMATI Zsolt történész, múzeumigazgató

Csíki Székely Múzeum

RO-530132 Csíkszereda (Miercurea Ciuc), Vártér 2.

gyarmatizs@yahoo.com, miko@csszm.ro

A KÖTET SZERZŐI
AUTHORS
AUTORII VOLUMULUI

BENEDEK Éva okl. papír- és könyvrestaurátor
Csíki Székely Múzeum
RO-530132 Csíkszereda (Miercurea Ciuc), Vártér 2.
benedekeva54@gmail.com

BERSZÁN József geológus technikus
Csíki Természetjáró és Természetvédő Egyesület
Ro-530191 Csíkszereda (Miercurea Ciuc), Tető u. 13B/16
hidro@tusnad.com

BÓDÁN Zsolt néprajzkutató, segédmuzeológus
Corvin János Múzeum
H-5700 Gyula, Kossuth Lajos u. 19.
bozsoo@freemail.hu

BOTÁR István régész
Csíki Székely Múzeum
RO-530132 Csíkszereda (Miercurea Ciuc), Vártér 2.
botaristvan@yahoo.com; botar@csszm.ro

ELEKES Erzsébet tanárnő, botanika-kutató
Kriza János I–VIII. osztályos Általános Iskola
537030 Kápolnásfalva (Căpâlnița), Harghita megye
lkserzsebet@gmail.com

GÁL Tünde tanárnő, történet- és néprajzkutató
János Zsigmond Unitárius Kollégium, Kolozsvár (Cluj-Napoca)
tunder_gal@yahoo.com

GYARMATI Zsolt történész, múzeumigazgató
Csíki Székely Múzeum
RO-530132 Csíkszereda (Miercurea Ciuc), Vártér 2.
gyarmatizs@yahoo.com, miko@csszm.ro

JÁNOSI Csaba geológus mérnök

Csíki Természetjáró és Természetvédő Egyesület

RO-530225 Csíkszereda (Miercurea Ciuc), Szív u. 3/14.

cscstte@topnet.ro

JÁNOSI Kincső ökológus

Csíki Természetjáró és Természetvédő Egyesület

RO-530225 Csíkszereda (Miercurea Ciuc), Szív u. 3/14.

kincso2000@yahoo.com

Dr. MARA Gyöngyvér

Sapientia EMTE Csíkszereda, Műszaki és Természettudományi Tanszék

530104 Csíkszereda (Miercurea Ciuc), Szabadság tér 1.

maragyongyver@sapientia.siculorum.ro

MARA Zsuzsanna festőrestaurátor

Csíki Székely Múzeum

RO-530132 Csíkszereda (Miercurea Ciuc), Vár tér 2.

zsuzsamara@yahoo.com

Dr. PATKÓ Ferenc biológiai tanár, zoológus, az MTA Köztudományi tagja,
a ZOOROYAL Állattani Egyesület elnöke

RO-535600 Székelyudvarhely, Győzelem u. 17/19., tel: 0731-183059

linnei @ freemail. hu

PÉTER Éva vegyész üzem mérnök

Csíki Természetjáró és Természetvédő Egyesület

RO-530230 Csíkszereda (Miercurea Ciuc), Kossuth Lajos u.30/16

cscstte@hr.astral.ro

SALLÓ Szilárd néprajzkutató-muzeológus

Csíki Székely Múzeum

RO-530132 Csíkszereda (Miercurea Ciuc), Vártér 2.

salloszilard@freemail.hu

SZENTES Sarolta

Bukaresti Műszaki Egyetem, Alkalmazott Kémia és Anyagtudományok Kar

Bukarest, Függetlenség sugárút 313.

szentessaci@yahoo.com

SZIKSZAI Rózsa-Katalin mesterfokozati hallgató
Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár (Cluj-Napoca)
szikszaikatalin@yahoo.com

Dr. VOFKORI Mária történész, múzeumigazgató
Rétközi Múzeum, Kisvárd
mvofkori@hotmail.com

Felelős kiadó: Gyarmati Zsolt, a Csiki Székely Múzeum igazgatója
Nyomdai előkészítés: Pro-Print Könyvkiadó, Csikszereda
Nyomás, kötés: Tipographic Kft., Csikszereda

ISSN 1841-0197